

ดั่งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาทัศนศิลป์ แบบ 1.1 ปริญญาตุษฎีบัณฑิต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาทัศนศิลป์ แบบ 1.1 ปริญญาตุษฎีบัณฑิต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

HEAVEN IN THE SOUL, HELL IN THE MIND : THE CREATION OF FANTASTIC
WORLD BY SANAMLUANG PEOPLE.

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy (VISUAL ARTS)
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2018
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแพนตาซีของคนสนามหลวง
โดย	อรอนงค์ กลิ่นศิริ
สาขาวิชา	ทัศนศิลป์ แบบ 1.1 ปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	อาจารย์ ดร. เตยงาม คุปตะบุตร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

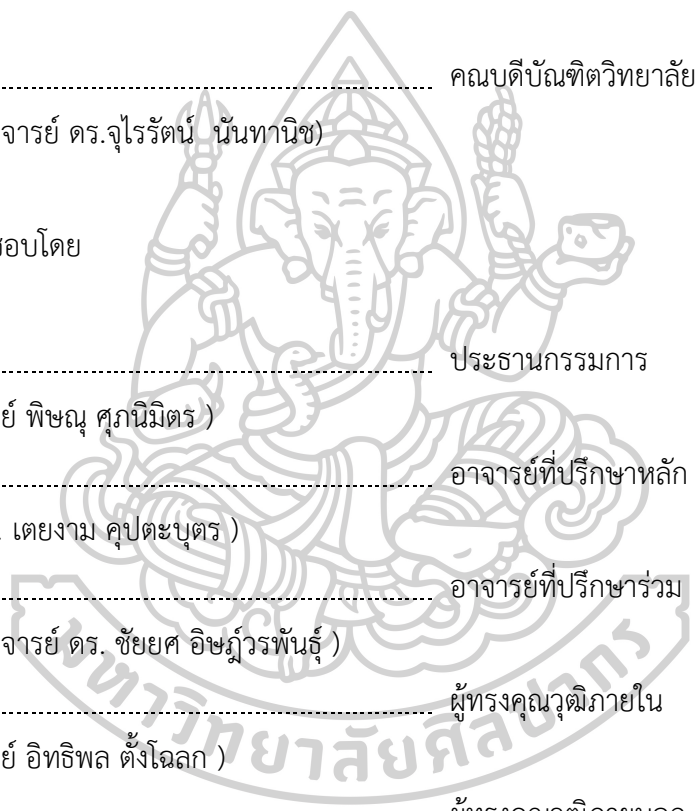
..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ พิษณุ ศุภนิมิตร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(อาจารย์ ดร. เตยงาม คุปตะบุตร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยยศ อิชฎิวรรพพันธุ์)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ศาสตราจารย์ อธิธิพล ตั้งโณลก)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ศาสตราจารย์ พงศ์เดช ไชยคุตร)

56007812 : ทัศนศิลป์ แบบ 1.1 ปริญญาตรีบัณฑิต

คำสำคัญ : คนไร้บ้าน, คนสนามหลวง, การสร้างโลกแฟนตาซี, พื้นที่ของความเป็นอื่น

นางสาว อรอนงค์ กลิ่นศิริ: ดั่งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง อาจารย์ที่
 ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อาจารย์ ดร. เตยงาม คุปตะบุตร

“คนสนามหลวง” คือชุมชนคนไร้บ้านที่เก่าแก่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พวกเขาต่อสู้เพื่อปกป้องศักดิ์ศรีและตัวตนในสังคมด้วยการสร้างวิถีชีวิตและเรื่องเล่าที่มีความผูกพันกับพื้นที่ แสดงเจตจำนงอิสระว่าสนามหลวงคือบ้านทางใจของพวกเขา แต่ทว่าการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงและกวาดจับคนไร้บ้านทำให้สนามหลวงกลายเป็นดินแดนต้องห้าม ด้วยเหตุนี้คนสนามหลวงจึงขาดความภาคภูมิใจในตัวเอง รู้สึกไร้ค่าและสิ้นหวังในชีวิต จากการศึกษาความเข้าใจในวิถีชีวิตของพวกเขา เช่นเดียวกับผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับคนไร้บ้านส่วนใหญ่มักแสดงภาพความโดดเดี่ยว วิกฤต แปรหลก ซึ่งเป็นการเสนอภาพด้านลบ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและทำความเข้าใจวิถีชีวิตและเรื่องเล่าของคนสนามหลวง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะสื่อผสมที่สามารถสื่อความหมายเรื่องการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง อันเป็นกระบวนการสำคัญในการรับมือกับความเจ็บปวดในอดีต และการสร้างความหวังให้กับกรรมชีวิตต่อไป

ในกระบวนการวิจัยและสร้างสรรค์ ผู้วิจัยนำประสบการณ์ชีวิตส่วนตัวมาเชื่อมโยงกับความรู้จากงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคนไร้บ้านและการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์คนสนามหลวง โดยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ผ่านแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่นและแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี ผลของการวิเคราะห์นำไปสู่การสังเคราะห์ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสม ซึ่งแสดงให้เห็นการตีความเชิงสัญลักษณ์ ที่อ้างอิงรูปแบบศิลปะแฟนตาซิก ได้แก่ มีการประยุกต์ใช้ภาพแผ่นนัยและร่างผสม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้วัสดุ สิ่งของเหลือใช้ รวมทั้งการเดินทางของคนสนามหลวง มาใช้สื่อความหมายถึง การสร้างมโนภาพแผ่นนัยของภาพพื้นกับภาพหลอนที่เกิดจากการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง

ผลลัพธ์ของการวิจัยสร้างสรรค์ได้แก่ ผลงานชิ้นที่ 1 “บ้านหลวง” (2559) ขนาด 5x5x2.5 เมตร เทคนิคจัดวางสื่อผสม และ ผลงานชิ้นที่ 2 “บ้านหลวง : ดั่งสวรรค์ ปานอเวจี” (2561) ขนาด 4x10x2.5 เมตร เทคนิคจัดวางสื่อผสม ผลงานทั้งสองชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพของโลกแฟนตาซี “ดั่งสวรรค์ ปานอเวจี” ของคนสนามหลวง ภาพแสดงให้เห็นการแผ่นนัยที่ทับซ้อนกันระหว่างความปรารถนาในสิ่งที่ขาดหายในชีวิต ชีวิตที่สงบสุข อิสระและรื่นรมย์ ครอบครัว และการยอมรับในสังคมและความรู้สึกวิตกกังวลในชีวิตที่ต้องเผชิญกับภาพหลอนของการไล่ล่าจับกุม และความทรงจำในอดีตที่ขมขื่น ดังนั้นโลกแฟนตาซีจึงเป็นการสร้างดุลยภาพของชีวิตเพื่อเยียวยาตนเองจากภายในให้เกิดความหวังและความภาคภูมิใจในตัวเองบนฐานของการค้นพบความหมายในชีวิต

56007812 : Major (VISUAL ARTS)

Keyword : Homeless, Sanamluangian, Phantasmagoria, Other space

MISS ON-ANONG GLINSIRI : HEAVEN IN THE SOUL, HELL IN THE MIND : THE CREATION OF FANTASTIC WORLD BY SANAMLUANG PEOPLE. THESIS ADVISOR : DOCTOR TOEINGAM GUPTABUTRA

“Sanamluang People” are a homeless community in Rattanakosin Island. They fight for retrieving dignity and social identity by creating their own ways of life and narratives relating to the space of Sanamluang. The narratives indicate their free will that is Sanamluang is their home for heart. However, the organization of Sanamluang’s space and the official arrest of homeless make Sanamluang a prohibited area. As a consequence, Sanamluang People are no longer proud of themselves. They feel worthless and hopeless due to the society’s lack of understanding in their ways of life. Similarly, most artworks telling about Sanamluang People always depict the image of loneliness, insanity, and isolation, altogether presenting rather negative aspects of homeless people. Therefore, the researcher studied Sanamluang People’s ways of life and narratives. A main objective is to create mixed-media installation that expresses an important content: the creation of fantasy world of Sanamluang People. This creation is a necessary process of how they handle agony in the past and create hope for continuing their life.

For the process of research and practice, the researcher has merged her personal life experience with knowledge gained from relating researches and survey. The survey was to make an observation on Sanamluang People. Information from the observation was analyzed with a conceptual framework of the space of Other and the creation of fantasy world. The analysis led to the synthesis of mixed-media installation expressing an iconic interpretation based on fantastic art styles that include the applications of ironic imagery and hybrid bodies. Furthermore, the researcher used leftover materials and characteristics of Sanamluang People’s rubbish-searching walking to express the ironic image of dream as well as hallucinating image, developed from the creation of fantasy world.

Result of the creative research can be viewed from “BAAN LUANG”(2559) size 5x5x2.5 meter technique mixed-media installation and “BAAN LUANG : Heaven in the Soul, and Hell in the Mind” (2561) size 4x10x2.5 meter technique mixed-media installation . Both artworks reflect the image of fantasy world named ‘Heaven in the Soul, and Hell in the Mind’. The image indicates an overlapping implication between their desire of what has been missing in their life – peaceful and free life, family, and social acknowledgement – and their anxiety developed from being chased and their bitter memory in the past. Therefore, the fantasy world is to create a balance for life in order to heal themselves, and to create hope and pride on a base of life-meaning searching.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ในที่สุด ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.เตยงาม คุปตระบุตร และรองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยศ อิชฎิวรรพันธ์ ซึ่งได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ หากไม่มีคำแนะนำการตรวจสอบและความเมตตาเอาใจใส่จากท่านอาจารย์แล้ว สิ่งที่ทำมาทั้งหมดคงไม่สามารถสมบูรณ์ดังที่เป็นอยู่ได้เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ทำการทดลองสร้างสรรค์ผลงานอย่างเต็มความสามารถ ทั้งสองท่านคือพ่อพิมพ์และแม่พิมพ์ของผู้วิจัยที่เป็นผู้ให้แสงสว่างทางความคิด ปลุกเร้าจินตนาการให้เกิดพลังในการสร้างสรรค์ อีกทั้งยังช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานอยู่เสมอ และขอขอบคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณพิษณุ ศุภนิมิตร ศาสตราจารย์พงศ์เดช ไชยครุฑ และศาสตราจารย์เกียรติคุณอิทธิพล ตั้งโฉลก ในฐานะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ข้อคิดเห็นและชี้ให้เห็นข้อบกพร่องบางประการที่ช่วยทำให้เนื้อหาของวิทยานิพนธ์นี้ได้รับการแก้ไขให้มีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น แต่แน่นอนว่าข้อบกพร่องใดๆ ที่อาจยังคงมีอยู่นั้น ย่อมถือเป็นความรับผิดชอบของผู้วิจัยทั้งหมด

นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบคุณความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิอิสรชนทุกท่านที่ช่วยเป็นที่เลี้ยงในการลงพื้นที่เพื่อพบปะพูดคุยกับคนสนามหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณนที สรวารี เลขานุการมูลนิธิ ในฐานะผู้สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์อย่างทุ่มเทตลอดชีวิตของท่าน และผู้ที่มีความสำคัญยิ่งต่องานวิจัยสร้างสรรค์นี้คือ พี่พ่อแม่พี่น้องคนสนามหลวงทุกท่านที่มีเมตตาและความจริงใจต่อผู้วิจัยในการเปิดเผยเรื่องราวชีวิตที่มีคุณค่าของท่าน คนสนามหลวงเป็นเสมือนครูที่สอนวิชาชีวิตเพื่อต่อสู้กับความพ่ายแพ้ให้กับผู้วิจัยให้เกิดความเข้มแข็งที่จะมีชีวิตต่อไป ขอขอบคุณ คุณกิตติกา อัมตพงษ์ ครอบจักรวาลชัยอนันต์ และกัลยาณมิตรทุกท่านที่ให้ข้อเสนอแนะและความช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน รวมทั้งนกเขาไซ้หลอดและน้องหลอดที่คอยปลุกปลอบจิตใจเพื่อเตือนว่ายังมีชีวิตอยู่

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณบิดามารดา และน้องชาย ซึ่งเปิดโอกาสให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนคอยช่วยเหลือและให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอมาและขอภัยในความล่าช้า ซึ่งในดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้พ่อของผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่เพราะท่านเป็นคนที่ชอบงานศิลปะและสนับสนุนการทำงานของผู้วิจัยเสมอมา ความสุขใจที่สุดในการทำงานวิจัยสร้างสรรค์ครั้งนี้คือ การทำให้พ่อและศิลปะเป็นหนึ่งเดียวกัน ผู้วิจัยหวังว่า ดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้จะสามารถเป็นแนวทางในการสร้างความรักความเข้าใจในยามที่คนที่คุณรักเกิดวิกฤตชีวิตก่อนที่เขาจะจากไปสู่ห้องถน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญรูปภาพ.....	ฉ
บทที่ 1.....	1
บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	3
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	8
1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
1.5 คำสำคัญ.....	9
1.6 แหล่งข้อมูล.....	9
1.7 กระบวนการวิจัยสร้างสรรค์.....	9
1.8 วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษา.....	10
1.9 การเสนอผลงาน.....	10
1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
บทที่ 2.....	11
การศึกษาข้อมูลและลงพื้นที่ภาคสนาม.....	11
2.1 การศึกษาประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับครอบครัว.....	12
2.1.1 ความเจ็บป่วยด้วยโรคซึมเศร้า.....	19

2.1.2	วิกฤตชีวิตของพ่อจากความเจ็บป่วยทางกายและใจ	21
2.1.3	กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ (Marginalization)	21
2.1.4	การวิเคราะห์กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ กรณีศึกษาของพ่อ	23
2.2	การศึกษาเอกสารวิชาการเกี่ยวกับคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์	26
2.2.1	นิยามของ “คนไร้บ้าน” (Homeless).....	26
2.2.2	ประชากรคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร.....	27
2.2.3	องค์ความรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้านที่สำคัญ	28
2.3	การลงภาคสนาม.....	30
2.3.1	การทำแผนภูมิสังคมหรือแผนที่เดินดิน	35
2.3.2	การสัมภาษณ์เชิงลึก	70
บทที่ 3	95
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	95
3.1	พื้นที่ของความเป็นอื่น (Other Space).....	96
3.1.1	สนามหลวงในบริบทพื้นที่ของความเป็นอื่น.....	97
3.1.2	การวิเคราะห์พื้นที่ของความเป็นอื่นของคนสนามหลวง.....	98
3.1.3	คนสนามหลวงมีการสร้างพื้นที่ในจินตนาการด้วยสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้	100
3.2	แนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี (Phantasmagoria).....	111
3.2.1	การวิเคราะห์คนสนามหลวงด้วยแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี	112
3.2.2	การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้านของไทย.....	125
บทที่ 4	132
แนวคิดทางศิลปะและศิลปนิพนธ์การศึกษา	132
4.1	ทบทวนวรรณกรรมผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบ.....	133
4.1.1	การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ของผู้วิจัยเกี่ยวกับความเป็นชายขอบ	134
4.1.2	การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์เกี่ยวกับความเป็นชายขอบของศิลปินไทย	137

4.2 ศิลปะและสุนทรียะที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบ	156
4.2.1 ศิลปะแฟนตาซิกหรือวิจิตรจินตนาการ (Fantastic Art).....	157
4.2.2 การสร้างภาพแฝงนัย (Ambigram).....	159
4.3 ศิลปินกรณีสีกษาคาร่า วอร์คเกอร์ (Kara Walker)	161
4.3.1 การสร้างโลกแฟนตาซีในผลงานศิลปะจัดวางของคาร่า วอร์คเกอร์.....	163
4.3.2 สรุปลงการวิเคราะห์ผลงานศิลปะจัดวางของคาร่า วอร์คเกอร์	174
บทที่ 5.....	176
พัฒนาการและการวิเคราะห์ผลงาน	176
5.1 ระยะเวลาก่อนวิทยานิพนธ์	178
5.1.1 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองในชุดที่หนึ่ง.....	179
5.1.2 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองชุดที่สอง	182
5.1.3 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองชุดที่สาม	185
5.1.4 การสร้างสรรค์ผลงานเพื่อนำเสนอหัวข้อ	188
5.2 การสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์	191
5.2.1 ผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่หนึ่ง	191
5.2.2 ผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่สอง.....	213
5.3 สรุปลงการสร้างสรรคผลงานวิทยานิพนธ์.....	253
5.3.1 พื้นที่ของความเป็นอื่น	254
5.3.2 การสร้างโลกแฟนตาซี.....	255
5.3.3 การสร้างภาพแฝงนัยและร่างผสม	257
บทที่ 6.....	262
สรุป อภิปรายผลการสร้างสรรค์และข้อเสนอแนะ	262
รายการอ้างอิง	272
ประวัติผู้เขียน.....	277

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งทิศใต้	57
ตารางที่ 2 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ	59
ตารางที่ 3 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณพระแม่ธรณีบีบมวยผมหรืออุทกทาน	61
ตารางที่ 4 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์ท้าวสุทนต์ในสงครามโลกครั้งที่ 1	63
ตารางที่ 5 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณเกาะกลางรูปสามเหลี่ยม ด้านข้างกรมศิลปากร	64
ตารางที่ 6 แสดงกระบวนการสร้างโลกแฟนตาซีที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในชีวิตของคนสนามหลวง	119
ตารางที่ 7 ตารางแสดงการวิเคราะห์ลักษณะการสร้างภาพฝันและภาพหลอนที่คนสนามหลวงมี ร่วมกัน.....	122
ตารางที่ 8 แสดงผลการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง	124
ตารางที่ 9 การสร้างภาพหลอนด้วยการเทียบเคียงเรื่องราวของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้าน	129
ตารางที่ 10 การสร้างภาพฝันด้วยการเทียบเคียงเรื่องราวของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้าน	130
ตารางที่ 11 ผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับกลุ่มคนชายขอบในวงการศิลปะร่วมสมัยและการประกวด ศิลปกรรมแห่งชาติ	152
ตารางที่ 12 การสร้างภาพแทนความสัมพันธ์ของตัวละครกับคนสนามหลวงในด้านภาพฝัน	234

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ภาพแสดงช่วงชีวิตของพ่อ	14
ภาพที่ 2 ภาพแสดงข้อความอวยพรวันเกิด	15
ภาพที่ 3 ภาพแสดงหนังสือสัญญาในการเรียนศิลปะ	16
ภาพที่ 4 ภาพแสดงแม่ในบทบาทของนางผีเสื้อสมุทร	17
ภาพที่ 5 ภาพแสดงคนสนามหลวงเข้าแถวเพื่อรับแจกอาหารจากมูลนิธิอิสรชน	31
ภาพที่ 6 พี่เพชรผู้ดูแลความเรียบร้อยบริเวณตรอกสาเกและพี่วัฒนุแลที่เจดีย์ขาว	32
ภาพที่ 7 การลงพื้นที่เดินเยี่ยมพี่น้องคนสนามหลวงบริเวณรอบพื้นที่สนามหลวง	33
ภาพที่ 8 ภาพแสดงกิจวัตรประจำวันของคนสนามหลวง.....	34
ภาพที่ 9 ลักษณะการมองออกจากภายในสนามหลวง	37
ภาพที่ 10 ลักษณะการมองไปตามทางเท้ารอบสนามหลวง.....	37
ภาพที่ 11 ทศนียภาพของสนามหลวงฝั่งใต้เพื่อจัดราชพิธีสำคัญ	38
ภาพที่ 12 ทศนียภาพของสนามหลวงฝั่งเหนือเป็นลานจอดรถและทางเดินกลางสนามหลวงเป็นพื้นที่ ซีเมนต์.....	38
ภาพที่ 13 งานพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สนามหลวงทางทิศใต้	41
ภาพที่ 14 พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวงทางทิศใต้	41
ภาพที่ 15 พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชนจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2517 สนามหลวงทางทิศเหนือ.....	42
ภาพที่ 16 การชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษา 6 ตุลาคม 2519 สนามหลวงทางทิศเหนือ.....	43
ภาพที่ 17 บรรยากาศการชุมนุมทางการเมืองที่ท้องสนามหลวงในอดีต.....	44
ภาพที่ 18 ผู้ป่วยทางจิตชื่อ กูก ถูกกรุมทำร้ายในเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมือง บริเวณถนนราชดำเนิน	45
ภาพที่ 19 สายใจมีอาการป่วยทางจิต ผู้ตกค้างจากการชุมนุมทางการเมือง	46

ภาพที่ 20 ผู้ให้บริการทางเพศที่สนามหลวง.....	47
ภาพที่ 21 บรรยากาศของตลาดนัดสนามหลวงและคลองหลอด	48
ภาพที่ 22 การเข้าจับกุมคนไร้บ้านบริเวณพาหุรัดหลังจากมีเหตุการณ์ทำร้ายคนไร้บ้าน.....	53
ภาพที่ 23 การจับนกพิราบสนามหลวง ที่มา : หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์	55
ภาพที่ 24 แผนที่แสดงการใช้งานพื้นที่สนามหลวงก่อนปิดสนามหลวงในปีพ.ศ. 2554.....	56
ภาพที่ 25 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งใต้	58
ภาพที่ 26 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งเหนือ	60
ภาพที่ 27 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่พระแม่ธรณีบีบมวยผม ตรอกสาเก	62
ภาพที่ 28 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่อนุสาวรีย์ทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1	64
ภาพที่ 29 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่เกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร	66
ภาพที่ 30 แผนที่เดินดินแสดงพื้นที่โดยรอบสนามหลวง.....	67
ภาพที่ 31 สวนหย่อมด้านหลังพระแม่ธรณีบีบมวยผมและอนุสาวรีย์ทหารอาสา.....	74
ภาพที่ 32 คนสนามหลวงกับภาพรัชกาลที่ 9 และฉา วัดพระศรีรัตนศาสดารามในยามค่ำคืน	76
ภาพที่ 33 ใจกับอุ้มกำลังเดินข้ามถนนเพื่อไปเก็บขวดน้ำพลาสติกที่สนามหลวง	77
ภาพที่ 34 ป้าพรกับลุงสมปอง.....	79
ภาพที่ 35 พี่เครา.....	81
ภาพที่ 36 ลุงสมบุญ.....	83
ภาพที่ 37 ลุงชัยพร	84
ภาพที่ 38 ภาพแสดงการเดินเก็บของเก่าของคนสนามหลวง	88
ภาพที่ 39 แผนที่แสดงเส้นทางสัญจรของผู้เดินเท้ารอบสนามหลวง.....	89
ภาพที่ 40 ทศนียภาพของเกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร	91
ภาพที่ 41 นักท่องเที่ยวต่างชาติมาให้อาหารนกพิราบสนามหลวง	91
ภาพที่ 42 แม่ค้าอาหารนกในพื้นที่สนามหลวง.....	92

ภาพที่ 43 แสดงการบันทึกการใช้งานพื้นที่สนามหลวงของนักท่องเที่ยวคนสนามหลวงและนกพิราบ	93
.....	
ภาพที่ 44 คนสนามหลวงกับนกพิราบที่อาศัยอยู่ริมทางเท้าบริเวณวัดมหาธาตุฯ.....	93
ภาพที่ 45 ร้วเหล็กที่ถูกนำมาล้อมหมุดหน้าเส	100
.....	
ภาพที่ 46 บ้านริมทางเท้าของคนสนามหลวง	103
ภาพที่ 47 ภาพจำลองวิวทิวทัศน์ที่ทำจากพลาสติกไว้นิลบนทางเท้าในพื้นที่สนามหลวง	106
ภาพที่ 48 ประติมากรรมเทวสตรีในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์.....	109
ภาพที่ 49 การสร้างรูปเคารพจากวัตถุสิ่งของเหลือใช้เช่น การแกะเศษไม้จากวัดมหาธาตุฯ	114
ภาพที่ 50 ภาพแสดงโปสเตอร์การแสดงนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร.....	126
ภาพที่ 51 ผลงานศิลปะนิพนธ์ปริญญาตรี ชื่อ “What do you want from me?” 2537	134
ภาพที่ 52 ผลงานศิลปะนิพนธ์ปริญญาโท ชื่อ “I am not a sexual suspect.” 1996.....	135
ภาพที่ 53 ผลงาน “A state of limbo.” 2005.....	136
ภาพที่ 54 จ่าง แซ่ตั้ง (จิตรกรรม) ชื่อ “ตัดมือกวี ควักตาจิตรกร” 2516 ขนาด 210 × 250 ซม..	139
ภาพที่ 55 จ่าง แซ่ตั้ง (บทกวีรูปธรรม).....	140
ภาพที่ 56 ภาพถ่ายเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 โดยนิล อูเลวิช	141
ภาพที่ 57 ภาพเปรียบเทียบการล้อเลียนหมู่บ้านชนบทไทย ในหนังสือเรียนหลักสูตรปีพ.ศ 2521	
มานะมานี.....	142
ภาพที่ 58 เพจ มานีมีแซร์ ชื่อผลงานว่า “บทที่ 70 โทบอกมานี โลกนี้ช่างสวยงาม” 2556.....	143
ภาพที่ 59 มนพัทธ์ พวงขุนเทียน “ทำช่างถึงทำพระจันทร์”	145
ภาพที่ 60 ยุวนา ปุณวัฒนวิทย์ “หนังสือส่วนตัวของเขา” เทคนิค ภาพพิมพ์โลหะ 2545.....	147
ภาพที่ 61 สมชาย รุ่งก่อน “บ้านสาธารณะ” เทคนิคผสมภาพพิมพ์หิน (Lithograph), 2546	149
ภาพที่ 62 ปณิตทัต รังสิยากุล “คนเร่ร่อน...อดีตแห่งความทรงจำ” ศิลปะภาพพิมพ์จัดวาง 2548	150
ภาพที่ 63 ฐิตาภา ทินราช “พื้นที่สร้างสรรค์เชิงสัญลักษณ์ของกลุ่มคนไร้บ้าน”, ทัศนศิลป์ (สื่อผสม)	
,2557	151

ภาพที่ 64 เฮโรนีบัส โบส อุทยานแห่งโลกีย์สุข (The Garden of Earthly Delight) 1480 – 1490	158
.....	
ภาพที่ 65 การสร้างโลกแฟนตาซีด้วยรอยสักแฝงนัยของผู้ป่วยโรคซิมเมอร์	161
ภาพที่ 66 ศิลปิน คารา วอร์คเกอร์	162
ภาพที่ 67 “Slavery! Slavery!”, 2007 Cut paper on wall.Installation view	166
ภาพที่ 68 การสร้างภาพจิตรกรรมแบบ Cyclorama	167
ภาพที่ 69 “The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven”,1997, Whitney Museum.	170
ภาพที่ 70 ชื่อผลงาน “Gone”,1994 ขนาด 50 x 30 ฟุต Installation view,The Walker Art Center.	171
ภาพที่ 71 ผลงานชื่อ “A Subtlety” หรือ "The Marvelous Sugar Baby" 2014 ศิลปะจัดวาง	173
ภาพที่ 72 เกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร	178
ภาพที่ 73 ภาพร่างผลงานชุดที่หนึ่งเพื่อศึกษารูปทรงของคนสนามหลวง	179
ภาพที่ 74 ภาพร่างผลงานเพื่อศึกษารูปทรงของปีกนกกับคนสนามหลวง	180
ภาพที่ 75 กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานชุดที่หนึ่ง	181
ภาพที่ 76 ภาพผลงานทดลองชุดที่หนึ่งเสร็จสมบูรณ์	181
ภาพที่ 77 ภาพร่างผลงานทดลองชุดที่สอง	182
ภาพที่ 78 ผลงานทดลองชุดที่สองเสร็จสมบูรณ์	183
ภาพที่ 79 รายละเอียดผลงานทดลองชุดที่สองเสร็จสมบูรณ์	184
ภาพที่ 80 ภาพร่างผลงานทดลองชุดที่สาม	185
ภาพที่ 81 ผลงานทดลองชุดที่สามเสร็จสมบูรณ์	186
ภาพที่ 82 รายละเอียดผลงานทดลองชุดที่สามเสร็จสมบูรณ์	187
ภาพที่ 83 ผลงานเพื่อนำเสนอหัวข้อที่เสร็จสมบูรณ์	189
ภาพที่ 84 รายละเอียดผลงานเพื่อนำเสนอหัวข้อที่เสร็จสมบูรณ์	190
ภาพที่ 85 ภาพร่างผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่หนึ่ง	194

ภาพที่ 86 รั้วเหล็กโปร่งสีเขียวสูงประมาณ 1.70 เมตร รอบสนามหลวง	195
ภาพที่ 87 รั้วจำลองที่สร้างจากยางพาราผสมกับถุ่หนองย้อมสี	196
ภาพที่ 88 กระบวนการสร้างสรรค์ภาพบนรั้ว	197
ภาพที่ 89 การสร้างทัศนียภาพของท้องสนามหลวงด้านทิศใต้.....	198
ภาพที่ 90 การสร้างทัศนียภาพของท้องสนามหลวงด้านทิศตะวันออก	199
ภาพที่ 91 การสร้างทัศนียภาพของท้องสนามหลวงด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือ	199
ภาพที่ 92 ผู้หญิงสนามหลวงกับประติมากรรมเทวสตรี	200
ภาพที่ 93 กระบวนการสานภาพพลาสติกไวนิลบนรั้วยางพารา.....	201
ภาพที่ 94 ภาพถ่ายของเหตุการณ์ทางการเมืองและนักพิราบอีกา	203
ภาพที่ 95 การติดตั้งผลงานวิทยานิพนธ์ “บ้านหลวง”	204
ภาพที่ 96 ผลงานด้านนอกแสดงทางเข้าและพื้นที่รอบนอก.....	205
ภาพที่ 97 แสดงแนวรั้วที่คล้ายกรงซึ่งผู้ชมสามารถมองเห็นด้านในได้.....	206
ภาพที่ 98 ผลงานด้านนอกมีลักษณะเป็นภาพเงาดำ	207
ภาพที่ 99 ผลงานบนผนังด้านในบริเวณทางเข้า.....	208
ภาพที่ 100 ผลงานบนผนังด้านในทางซ้าย.....	209
ภาพที่ 101 ภาพบนผนังด้านในที่นำมาเล่าใหม่จากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519	210
ภาพที่ 102 ภาพผลงานบนผนังด้านในทางขวาและบนเพดาน.....	211
ภาพที่ 103 ภาพร่างโครงสร้างที่ผสมระหว่างรั้วกับบ้านของคนสนามหลวง.....	218
ภาพที่ 104 การทดลองสร้างโมเดลเพื่อศึกษามุมมองในการสร้างภาพแฝงนัย	218
ภาพที่ 105 แสดงแบบร่างการเดินทางชมผลงานในมุมมองของภาพฝัน.....	220
ภาพที่ 106 แสดงแบบร่างการเดินทางชมผลงานในมุมมองของภาพหลอน.....	221
ภาพที่ 107 การติดตั้งโครงสร้างหลักของผลงาน.....	222
ภาพที่ 108 แสดงการจับคู่ภาพของคนสนามหลวงบนผนังด้านนอกทางขวา	224
ภาพที่ 109 แสดงการจับคู่ภาพของคนสนามหลวงบนผนังด้านนอกทางซ้าย.....	225

ภาพที่ 110 แสดงการจับคู่ภาพของคนสนามหลวงบนผนังด้านนอก	226
ภาพที่ 111 ภาพผลงานด้านนอก ด้านทางเข้า	227
ภาพที่ 112 ภาพผลงานด้านนอก ด้านजू	228
ภาพที่ 113 ภาพแผ่นนัยบนผนังด้านนอกที่มองทางซ้ายเป็นภาพสีและมองทางขวาเป็นภาพขาวดำ	229
ภาพที่ 114 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแผ่นนัย ทางเข้าด้านใน	230
ภาพที่ 115 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแผ่นนัย รั้วด้านในตรงข้ามกับทางเข้า	230
ภาพที่ 116 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแผ่นนัย รั้วด้านขวาใน	231
ภาพที่ 117 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแผ่นนัย รั้วด้านซ้ายใน	232
ภาพที่ 118 การสร้างภาพแผ่นนัยด้านภาพฝันของคนสนามหลวง	238
ภาพที่ 119 ภาพแผ่นนัยด้านภาพฝันของคนสนามหลวง	239
ภาพที่ 120 ฉากในสมุดภาพไตรภูมิพื้นบ้านที่นำมาใช้เป็นภาพต้นแบบของสัตว์นรก	240
ภาพที่ 121 ภาพผลงานโลกแบบดิสโทเปียของคนสนามหลวงบนผนังด้านใน	242
ภาพที่ 122 ภาพร่างผลงานผู้หญิงสนามหลวง	244
ภาพที่ 123 ภาพแสดงวัสดุที่มีความแตกต่างบนรูปปั้นผู้หญิง	245
ภาพที่ 124 ภาพแสดงร่างผสมของนกพิราบสนามหลวงจากเศษวัสดุ	246
ภาพที่ 125 การสร้างโลกแฟนตาซีด้วยร่างผสม	247
ภาพที่ 126 รายละเอียดการสร้างโลกแฟนตาซีด้วยร่างผสม	248
ภาพที่ 127 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพฝัน ผนังด้านในทางซ้ายและตรงกลาง	249
ภาพที่ 128 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพฝัน บนผนังด้านในทางขวา	250
ภาพที่ 129 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพลอน ผนังด้านในทางซ้ายและทางออก	251
ภาพที่ 130 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพลอน ผนังด้านในทางขวา	252
ภาพที่ 131 การแสดงภาพแผ่นนัย	258

บทที่ 1

บทนำ

คนไร้บ้าน หรือ Homeless เป็นกลุ่มประชากรที่มักพบเจอตามเมืองใหญ่ต่างๆ ทั่วโลก อาจกล่าวได้ว่าคนไร้บ้านเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเติบโตของเมืองแบบสมัยใหม่ที่ขยายตัวมากขึ้นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 อันเป็นช่วงเวลาที่เมืองต่างๆ กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่ง ปัจจุบันในหลายประเทศได้มีการให้นิยามคนไร้บ้านโดยหน่วยงานต่างๆ ซึ่งแม้จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด หากแต่ก็มีจุดร่วมที่คล้ายคลึงกัน คือ กลุ่มคนที่ไร้ที่อยู่อาศัยอันมั่งคั่งถาวร ใช้ชีวิตกินอยู่หลับนอนในพื้นที่สาธารณะหรือศูนย์พักพิง คนไร้บ้านหรือคนเร่ร่อนเป็นกลุ่มคนจนในเมืองที่ยากลำบากที่สุด เป็นกลุ่มที่ไม่ที่อยู่อาศัย ไม่มีครอบครัว อาศัยตามสถานที่สาธารณะ และย้ายที่อยู่อาศัยไปเรื่อยๆ ในปีค.ศ. 2016 สหประชาชาติระบุว่า มีคนไร้บ้านเพิ่มขึ้นถึง 100 ล้านคนทั่วโลก การเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วของคนไร้บ้านเป็นสิ่งที่น่าวิตก และเป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ต้องได้รับการแก้ไข

ทางองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) เผยข้อมูลว่า ประเทศนิวซีแลนด์ซึ่งเป็นประเทศที่ร่ำรวยจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วต้องเผชิญกับวิกฤต “คนไร้บ้าน” ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนติดอันดับที่หนึ่งจากประเทศสมาชิกกว่า 35 ประเทศ จำนวนคนไร้บ้านในประเทศที่พุ่งสูงถึง 71,000 คน โดยกว่า 45,000 คน อาศัยอยู่ในโอ๊คแลนด์ (Auckland) เมืองที่ใหญ่ที่สุด และประเทศที่ประสบปัญหาคนไร้บ้านรองลงมา คือ ออสเตรเลีย แคนาดา เยอรมัน สวีเดน อังกฤษ และฝรั่งเศส ในประเทศออสเตรเลียมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมั่นคง แต่ทว่าจำนวนคนไร้บ้านกลับเพิ่มขึ้นถึง 14% ในช่วง 5 ปี สำนักงานสถิติแห่งออสเตรเลีย (ABS) เปิดเผยข้อมูลการสำรวจในปีค.ศ. 2011 - 2016 มีจำนวนคนไร้บ้าน 116,427 คน เพิ่มขึ้นจากเมื่อปีค.ศ. 2011 ซึ่งมีจำนวน 102,439 คน โดยมีอัตราส่วนของคนไร้บ้าน 50 คนต่อประชากรทุก 10,000 คน เพิ่มขึ้น 4.6 % นอกจากนี้ ผลสำรวจยังระบุว่า 15 % ของจำนวนผู้ไร้บ้านในออสเตรเลียเป็นผู้อพยพโดยส่วนใหญ่มาจากประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือเอเชียกลาง และเอเชียใต้ (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์., 2560)

ส่วนสถานการณ์วิกฤตคนไร้บ้านในอเมริกา มีรายงานการวิจัยศึกษาของกระทรวงการเคหะและการพัฒนาเมืองของสหรัฐอเมริกา (HUD) เผยว่า ในช่วงต้นปีค.ศ. 2017 มีคนไร้บ้านทั่วประเทศจำนวนราว 554,000 คน โดยคนไร้บ้านจำนวน 193,000 คนอาศัยอยู่ตามท้องถนน ที่เมืองนิวยอร์กมี คนไร้บ้านจำนวนมากกว่า 76,000 คน และในปัจจุบันคนไร้บ้านเริ่มเคลื่อนย้ายมาที่เมืองแถบชายฝั่ง

ตะวันตกอาทิ ลอสแอนเจลิส ซานตาครุซ ซานดิเอโก ซึ่งเป็นสถานที่ยอดนิยมของนักท่องเที่ยว ทำให้ลอสแอนเจลิสกลายเป็นพื้นที่ใจกลางปัญหาคนไร้บ้าน โดยมีจำนวนคนไร้บ้าน 55,000 คนเพิ่มขึ้นมากกว่า 13,000 คน สี่ในห้าคนไม่มีที่พักในศูนย์พักพิงจึงต้องอาศัยอยู่ข้างถนนหรือในสวนสาธารณะ ในทวีปยุโรป สหราชอาณาจักรมีคนไร้บ้านจำนวน 300,000 คน และสำนักข่าวสืบสวนสอบสวน BIJ เปิดเผยว่าจากการเก็บข้อมูลการเสียชีวิตของคนไร้บ้านสหราชอาณาจักรพบว่าในปีค.ศ.2017 มีคนไร้บ้านเสียชีวิตบนถนน หรือที่สาธารณะอย่างน้อย 440 คน รวมทั้งในประเทศออสเตรเลียมีคนไร้บ้านราว 16,000 คน อาศัยอยู่ในเวียนนามากกว่า 9,000 คน โดยอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมีจำนวนระหว่าง 1,000 – 2,000 คน โดยในปีค.ศ. 2017 ประเทศญี่ปุ่นมีคนไร้บ้านทั่วประเทศจำนวน 5,534 คน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในสามเมืองที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวคือ โตเกียว 1,397 คน โอซาก้า 1,303 คน และคานากาวะ 1,061 คน จากข้อมูลของประชากรคนไร้บ้านในโลกทำให้ตระหนักว่า คนไร้บ้านมักเลือกอาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ที่มีความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว (<https://penguinhomeless.com>, 2558)

เมื่อพิจารณาที่มาของคนไร้บ้านทั่วโลกพบว่า ปัจจัยร่วมกันที่ทำให้ต้องกลายเป็นคนไร้บ้านคือ ปัญหาเศรษฐกิจจากการว่างงานและความยากจนหรือถูกตัดสวัสดิการช่วยเหลือ ปัญหาด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว ปัญหาอาการป่วยทางกายและทางจิต การติดเหล้าและเสพติด และสุดท้ายเป็นคนที่เลือกใช้ชีวิตบนท้องถนนโดยมีเจตจำนงอิสระ (Free Will) ที่ต้องการต่อต้านสังคม การใช้ชีวิตของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะต้องประสบปัญหาสภาพอากาศ อาชญากรรม และการใช้ชีวิตที่ไม่ถูกสุขลักษณะ การอาศัยอยู่บนท้องถนน ยังเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย การมีทางเลือกที่จำกัดทำให้คนไร้บ้านส่วนใหญ่เลือกที่จะละเมิดกฎหมายเพื่อความอยู่รอด โดยการอาศัยบนรถบ้านหรืออาศัยในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งนอกจากจะต้องอยู่อย่างหวาดระแวงแล้ว คนไร้บ้านมักถูกมองว่าเป็นอันตรายและก่อให้เกิดอาชญากรรมเพิ่มขึ้นทำให้คนไร้บ้านขาดความภาคภูมิใจในตัวเองรู้สึกไร้ค่าและสิ้นหวัง

อย่างไรก็ดีรัฐบาลของประเทศต่างๆ มีความร่วมมือกับองค์กรอิสระและเอกชนต่างๆ เพื่อกำหนดนโยบายแก้ไขปัญหาคนไร้บ้านซึ่งไม่ใช่เพียงการจัดหาที่อยู่อาศัยหรือการทำให้คนไร้บ้านมีงานทำ แต่ต้องฟื้นฟูความภาคภูมิใจในตัวเองด้วย ดังนั้นการช่วยเหลือฟื้นฟูคนไร้บ้านของต่างประเทศจึงมีลำดับขั้นตอนดังนี้ แก้ไขปัญหาสุขภาพทางกายหรือการติดสารเสพติด การฟื้นฟูสุขภาพจิต การช่วยจัดหางานและจัดหาบ้านเพื่ออาศัยถาวร

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในประเทศไทย เมื่อพิจารณาตามเอกสารทางประวัติศาสตร์ พบกลุ่มคนที่มีลักษณะ “ไร้บ้าน” ตั้งแต่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระราชบัญญัติตัดสินทานคนจรจัดฯ, 2451) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุคแห่งรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงจากเมืองแบบจารีตมาสู่เมืองแบบสมัยใหม่จนกลายเป็นศูนย์รวมทางเศรษฐกิจ ความมั่งคั่ง การค้า และการผลิตแบบเมืองสมัยใหม่ นอกเหนือจากการเป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์และความศรัทธาทางพุทธศาสนาผ่านสัญลักษณ์ของโบราณสถานที่สำคัญคือ พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ศาลหลักเมืองซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่วิจิตรตระการตาตั้งอยู่โดยรอบ “สนามหลวง” ลานกว้างใหญ่รูปร่างรีที่นับได้ว่าเป็นหัวใจของเมือง ซึ่งพื้นที่สนามหลวงทางด้านทิศใต้ถูกใช้ในการประกอบพระราชพิธีนับแต่อดีตจึงเปรียบได้กับ “สวรรค์” ด้วยเหตุนี้จึงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาชื่นชมความงามของเมืองเก่าเป็นจำนวนมากส่งผลให้เกาะรัตนโกสินทร์กลายเป็นพื้นที่ผสมระหว่างอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่รองรับชาวต่างชาติกับการเดินทางมากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทยรวมทั้งคนไร้บ้านที่เข้ามาอาศัยทำมาหากินด้วยเหตุผลเดียวกับคนไร้บ้านทั่วโลกคือ เกาะรัตนโกสินทร์เป็นสถานที่ท่องเที่ยวซึ่งมีงานรับจ้างทั่วไปและแหล่งรายได้จากการเก็บของเก่า พวกเขาจะมีถุงพลาสติกใบใหญ่ที่เต็มไปด้วยขวดพลาสติก กระป๋องอะลูมิเนียมหรือของเก่าอื่นๆ ขยะเหล่านี้มาจากนักท่องเที่ยว มันจึงเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าในการแลกเปลี่ยนเป็นเงินและอาหารให้ชีวิตอยู่ได้จึงทำให้พื้นที่แห่งนี้มีคนไร้บ้านอาศัยเป็นจำนวนมากที่สุดในกรุงเทพมหานครโดยจังหวัดที่รองลงมาคือ เชียงใหม่ ขอนแก่น และพระนครศรีอยุธยา

การรวมตัวของคนไร้บ้านในพื้นที่รอบสนามหลวงยาวนานกว่า 40 ปีแล้ว เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนไร้บ้านที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากคนไร้บ้านทั่วไปในพื้นที่อื่นรวมทั้งในต่างประเทศ กล่าวคือกลุ่มคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เนื่องจากคนสนามหลวงมีความผูกพันกับพื้นที่ในเชิงจิตวิญญาณ มิใช่เพียงแค่เป็นที่พักกายเท่านั้น แต่สนามหลวงยังเป็นที่พักทางจิตใจด้วยวาทกรรมในรัชกาลที่ 9 ที่พวกเขาเปรียบว่าสนามหลวงเป็นเสมือน “บ้านของพ่อ” การเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารจึงเป็นสิริมงคลต่อชีวิตตามความเชื่อของคนไทย ดังนั้นพวกเขายังต้องการกอบกู้ศักดิ์ศรีและตัวตนในสังคม ด้วยการนิยามตนเองว่า “คนสนามหลวง” เพื่อยืนยันว่าเป็นคนมีหลักแหล่งอาศัยไม่ใช่คนเร่ร่อน การรวมตัวกันเป็นชุมชนแบบความรู้สึก แม้จะไม่ได้มีขอบเขตพื้นที่ที่บ่งบอกสภาพความเป็นชุมชนทั่วไป แต่ชุมชนแห่งนี้คือ “บ้านหรือครอบครัว” แม้จะเป็นคนแปลกหน้าจากต่างถิ่นแต่ทุกคนจะช่วยเหลือดูแลกันเพราะต่างมีชะตากรรมที่คล้ายกัน รวมทั้งการเปลี่ยนชื่อเพื่อสร้างตัวตนใหม่ การ

หาเลี้ยงชีพโดยผู้ขายจะเดินเก็บของเก่าส่วนผู้หญิงจะขายอาหารนกกพิราบหรือรับจ้าง โดยไม่ยอมขอรานการสร้างบ้านบนทางเท้าแบบชั่วคราวจาก “ขยะ” ซึ่งเป็นทรัพยากรอันมีค่าหรือสัญลักษณ์ของความงาม ซึ่งการทำงานของคนไร้บ้าน มีส่วนอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนเมืองใหญ่ต่างๆ ให้ดำเนินต่อไปได้อย่างที่หลายคนไม่รู้ตัว เช่น การเก็บขยะและแยกขยะของคนไร้บ้านมีส่วนช่วยในการรีไซเคิลและลดปริมาณขยะของเมือง และการรับจ้างรายวันของคนไร้บ้านมีส่วนช่วยตอบสนองการขาดกำลังแรงงานของเมือง เป็นต้น อีกทั้งเรื่องราวชีวิตของคนสนามหลวงยังมีลักษณะร่วมกันที่สำคัญคือเป็นโศกนาฏกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงชะตากรรมที่พลิกผันของตัวละคร การสูญเสียคนที่รัก และการยึดมั่นในศักดิ์ศรีของตนแม้ลำบากก็ไม่เป็นภาระของใคร ซึ่งสอดคล้องกับคนไร้บ้านในประเทศญี่ปุ่นหรือ “มนุษย์กล่อง” เป็นการคำเรียกที่เกิดจากการพบเห็นสภาพที่อยู่อาศัยของคนไร้บ้านในประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากที่พักอาศัยมักจะใช้ “ลัง” หรือ “กล่องกระดาษ” มาประกอบเป็นบ้านหลังเล็กๆ ที่พอจะเบียดตัวเข้าไปนอนหลบความหนาวเย็นได้ มนุษย์กล่องมีรายได้จากการเก็บกระป๋องอะลูมิเนียม หนังสือ - นิตยสารเก่านำไปขายต่อ หรือการรับจ้างเข้าคิวโดยไม่ยอมขอราน (Tokyo-homeless-man-living-in-a-cardboard-box, 2560) โดยปรากฏการณ์ของคนไร้บ้านในญี่ปุ่นยังถูกเรียกว่า “โจฮัทสึ” มีความหมายว่าคนที่ระเหยหายไปอย่างไร้ร่องรอย ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ล้มเหลวในชีวิตจากการทำงานและครอบครัว จึงทำให้พวกเขารู้สึกพ่ายแพ้จนสูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพราะไม่สามารถทนต่อแรงกดดันทางวัฒนธรรมที่ว่าด้วยการละอายและทำลายตัวตนในญี่ปุ่น หลายคนใช้วิธีการฆ่าตัวตายหรือหลบหนีออกจากบ้านโดยเปลี่ยนอัตลักษณ์ตัวตนใหม่เช่นเดียวกับคนสนามหลวง

เดิมที่ห้องสนามหลวงเคยเป็นสถานที่พักกายพักใจของคนไร้บ้านและคนจนเมืองในการมาอาศัยหลบนอนในเวลากลางคืนจนมีการเรียกว่า โรงแรมล้านดาว เพราะมีเสื้อให้เช่าในราคายี่สิบบาท โดยพวกเขาจะปูนอนเรียงกันเต็มสนามหญ้าสีเขียวที่ลมพัดเย็นสบาย ทั้งยังได้ชมความสวยงามของดวงดาวเต็มท้องฟ้า รวมทั้งการดูแลความปลอดภัยจากเจ้าของเสื้ออีกด้วย สนามหลวงจึงเป็นดั่ง “สวรรค์” ของคนสนามหลวง ซึ่งมีความสอดคล้องกับกลุ่มคนไร้บ้านในฮ่องกงที่ถูกเรียกว่า “McRefugees” โดยจะอาศัยร้านแมคโดนัลด์ซึ่งเปิดบริการตลอด 24 ชม.เป็นสถานที่หลบนอนและชำระล้างตัวในเวลากลางคืน มีการสำรวจจำนวนคนไร้บ้านที่เข้ามาอาศัยร้านแมคโดนัลด์เป็นที่พักผ่อนตอนกลางคืน พบว่าแต่ละสาขาจะมีคนไร้บ้านเข้ามาพักผ่อนต่อคืนโดยเฉลี่ยสาขาละหกคนในขณะที่ร้านแมคโดนัลด์ทั่วฮ่องกงนั้นมีอยู่ราว 120 สาขา ในปัจจุบันมีผู้ที่ออกมาใช้ชีวิตข้างถนนในฮ่องกงราว 1,800 คน(McRefugees, 2561) โดยสัดส่วนของคนไร้บ้านที่เป็น McRefugees คิดเป็นหนึ่งในสี่ McRefugees ที่อาศัยนอนที่ร้านแมคโดนัลด์ได้กล่าวว่า สำหรับพวกเขาแล้วร้านแมคโดนัลด์เป็นเหมือนสวรรค์ที่ปลอดภัย เพราะเป็นที่พักหลบฝน หลบร้อน หลบหนาว รวมถึงอันตรายจาก

ท้องถิ่น ทั้งยังมีห้องน้ำที่สะอาด สะอาด และมีน้ำดื่มบริการให้ฟรี พวกเขารู้สึกซาบซึ้งที่แมคโดนัลด์ให้การดูแลเป็นอย่างดี โดยไม่ขับไล่พวกเขาออกจากร้าน

นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2554 ได้มาถึงจุดเปลี่ยนของคนสนามหลวงและคนจนเมือง เนื่องจากรัฐบาลมีการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงด้วยการล้อมรั้วเพื่อไม่ให้มีการใช้พื้นที่ในการพักอาศัยเช่นในอดีต รวมทั้งการกวาดล้างจับกุมคนสนามหลวงให้เข้าศูนย์พักพิงคนไร้ที่พึ่งซึ่งไม่ต่างจากการติดคุก คนสนามหลวงต้องอพยพออกมาอยู่ตามตรอกซอกซอยเพื่อหลบหนีการจับกุม ทำให้พวกเขาต้องเสี่ยงจากอาชญากรรมบนท้องถนน การถูกล่วงละเมิดทางเพศจนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ด้วยเหตุนี้คนสนามหลวงส่วนใหญ่จึงมีอาการป่วยทางจิตจากความเครียด ความหวาดระแวง และการนอนไม่เต็มอิ่ม เพราะการอยู่ในพื้นที่สาธารณะที่มีความเสี่ยงทำให้สุขภาพทางกายและทางจิตย่ำแย่ลงเรื่อยๆ กรณีดังกล่าวได้เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาเช่นกัน เมื่อรัฐบาลท้องถิ่นในได้มีมาตรการกฎหมายให้การอาศัยในรถบ้านหรือการอาศัยในพื้นที่สาธารณะนั้น เป็นเรื่องผิดกฎหมายและทู่เงินภาษีไปกับนโยบายการกวาดล้างคนไร้บ้าน แม้มีผลการศึกษาวิจัยที่เสนอชัดเจนว่า การบังคับใช้กฎหมายนี้จัดการกับคนไร้บ้านเป็นการบังคับใช้ที่ไม่มีประสิทธิภาพ สิ้นเปลืองงบประมาณ และยังทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องเสียเวลาในการตรวจจับคนไร้บ้าน แทนที่จะใช้เวลาในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมอื่นๆ อีกทั้งเมื่อคนไร้บ้านถูกจับกุม พวกเขาจะต้องจ่ายค่าปรับในราคาสูงมากจะยิ่งประสบปัญหาในการหางานทำและหาที่อยู่อาศัยยากขึ้นไปอีก(homeless-recreational-vehicle 2561)

ปัจจุบันยังมีคนสนามหลวงที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่เพียงสามร้อยกว่าคนเท่านั้น พวกเขายังคงยึดมั่นที่จะทำมาหากินต่อไปเพื่อแสดงจุดยืนว่า พวกเขาภูมิใจที่ได้ใช้ชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีในบ้านหลังสุดท้ายแห่งนี้เพราะคำว่า “บ้าน” สำหรับพวกเขาไม่ใช่ที่อยู่อาศัยทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็น “ที่พักใจ” ครั้งสุดท้าย แม้ในโลกความเป็นจริงสนามหลวงจะเป็นพื้นที่หวงห้ามซึ่งอันตรายเปรียบเสมือน “นรกอเวจี” ที่อาจทำให้พวกเขาขาดอิสรภาพได้ แต่ทว่าในโลกอุดมคติของคนสนามหลวง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ทำให้พวกเขาเกิดความหวังในการใช้ชีวิตจากความศรัทธาเชื่อมั่นในสิ่งสูงสุดคือ พระบรมโพธิสมภารอันร่มเย็นของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นการได้ตายในสรวงสวรรค์แห่งนี้จึงนับเป็นเกียรติอย่างยิ่ง

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดเพื่อแสดงให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ของคนไร้บ้านเป็นประเด็นปัญหาความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมทางสังคม การเพิ่มขึ้นของคนไร้บ้านในเมืองหลวงได้กลายเป็นความท้าทายต่อการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล ซึ่งปัญหาคนไร้บ้านนั้นมีความซับซ้อนในเรื่องความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงทัศนคติของคนส่วนใหญ่ที่มอง

ว่า คนไร้บ้านเป็นคนนอก (alienation) ซึ่งนำไปสู่การดูถูกเหยียดหยาม หวาดระแวง เลือกปฏิบัติ และไม่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนไร้บ้าน ส่งผลให้การแก้ไขปัญหาคนไร้บ้านเป็นไปอย่างไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้นการสร้าง ความเข้าใจในอัตลักษณ์ตัวตนของคนไร้บ้านอย่างถ่องแท้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวกับคนไร้บ้านในสังคมไทยที่เกิดขึ้นภายในช่วงระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2517 - 2557) มีงานวิจัยอยู่เพียง 44 ชิ้นเท่านั้น และมีคนไร้บ้านและกลุ่มเกี่ยวเนื่องเป็นหน่วยในการศึกษาเพียง 19 ชิ้น (อนรรฆ พิทักษ์ธานิน, 2560) อาจกล่าวได้ว่า โจทย์วิจัยว่าด้วยคนไร้บ้านก็ ยังเป็นโจทย์ชายขอบที่ถูกลืมมองข้ามในแวดวงวิชาการ ปัจจุบันสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ส่งเสริมการทำงานวิจัยร่วมกันระหว่างวิชามานุษยวิทยากับวิชาแพทย สาธารณสุขและวิชาจิตแพทย์เพื่อศึกษาประเด็นคนไร้บ้านในสังคมไทย ผลการวิจัยทำให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า กระบวนการฟื้นฟูเยียวยาคนไร้บ้านนอกเหนือจากการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังต้องมีการเยียวยาจากภายใน โดยเฉพาะการฟื้นฟูความหวัง บนฐานของการค้นพบความหมายใน ชีวิตนั่นเอง จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจเรื่องราวของคนไร้บ้านกำลังเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เพราะมีการบูรณาการวิชาในศาสตร์ต่างๆ จนผลิตองค์ความรู้ที่เป็นธรรม ในวงการศิลปะร่วมสมัยของไทย มีศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานในประเด็นคนชายขอบเช่นกันแต่ก็มักเลือกสะท้อนภาพชีวิตคนพิการ เด็กเร่ร่อน และผู้หญิงกลางคืนในเมือง นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2540 ศิลปินหันมาสนใจสร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับคนไร้บ้านตามท้องถนนในเมืองมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นผลงานประเภทจิตรกรรมและภาพพิมพ์ในแนว สัจนิยมที่ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกสะท้อนใจของศิลปินที่มีต่อคนไร้บ้าน อย่างไรก็ตาม ศิลปินส่วนหนึ่งได้นำความรู้จากงานวิจัยเกี่ยวกับคนไร้บ้านและการลงพื้นที่เพื่อสัมผัสพูดคุยกับคนไร้บ้านในพื้นที่ สาธารณะอีกด้วย ทำให้ผลงานศิลปะของพวกเขาเริ่มมุมมองและรูปแบบต่างไปจากเดิมคือ ผลงานสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของคนไร้บ้านได้มากกว่าที่เป็นมาและบางชิ้นสามารถใช้ประโยชน์ได้จริง แต่ผลงานส่วนใหญ่ยังคงนำเสนอมุมมองของคนไร้บ้านที่แสดงความทุกข์ยากเช่นเดิม จากการศึกษาพบว่า ผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับคนไร้บ้านในประเทศไทยยังมีจำนวนน้อย และมีได้มีการพัฒนาแนวความคิดหรือมุมมองที่แตกต่างออกไปส่งผลให้ศิลปะเกี่ยวกับคนไร้บ้านมีรูปแบบและวิธีการที่ตายตัว ผู้วิจัยในฐานะผู้สร้างทัศนศิลป์จึงต้องการต่อยอดองค์ความรู้ทางศิลปะที่เกี่ยวกับคนไร้บ้าน เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับคนไร้บ้านได้นำเสนอตัวตนผ่านเรื่องราวชีวิตและการดิ้นรนต่อสู้เพื่อปกป้องอัต ลักษณ์ตัวตนเพื่อให้สังคมได้เข้าใจคนไร้บ้านผ่านงานทัศนศิลป์เพราะศิลปะเป็นอำนาจละมุนที่สามารถเข้าถึงจิตใจผู้คนได้ดี

ผู้วิจัยต้องการสะท้อนการสร้างโลกแฟนตาซีของคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ โดยใช้กรณีศึกษาคือ คนสนามหลวง มาเป็นภาพตัวแทนปรากฏการณ์ของคนไร้บ้านในประเทศไทยได้ชัดเจน

เนื่องจากเป็นชุมชนคนไร้บ้านที่เก่าแก่และมีสมาชิกจำนวนมากที่สุด ทั้งยังมีการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนที่เชื่อมโยงผูกพันกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงเป็นการสะท้อนความปรารถนาอันเกิดจากสิ่งที่ขาดหายหรือไม่มีในชีวิตคือ ครอบครัวและการยอมรับในสังคม สิ่งนี้จะกระตุ้นความปรารถนาให้พวกเขาสามารถมีชีวิตต่อไปได้ ดังนั้นพลังของความหวังจึงเป็นการสร้างความสุขในสิ่งที่พวกเขาปรารถนาซึ่งไม่มีวันเป็นไปได้ การที่พวกเขาผูกติดจินตนาการผ่านโลกแฟนตาซีเพื่อสร้างมโนภาพของความฝันของชีวิตที่สงบสุข อิสระและรื่นรมย์เพื่อกดทับความรู้สึกวิตกกังวลในชีวิตที่ต้องเผชิญกับการไล่ล่าจับกุมของเจ้าหน้าที่ อาชญากรรมรวมทั้งภาพหลอนจากความรู้สึกผิดในอดีตของตนเอง

ในกระบวนการวิจัยสร้างสรรค์ ผู้วิจัยนำประสบการณ์ชีวิตของตนเองที่เกิดวิกฤตชีวิตด้วยการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักจนเป็นโรคซึมเศร้าทำให้รู้สึกว่าเป็นคนไร้บ้านในเชิงความรู้สึกคือมีบ้านก็เหมือนไม่มีไร้ที่พึ่งทางใจ ซึ่งเชื่อมโยงกับวิกฤตชีวิตของพ่อผู้วิจัยที่ป่วยทางกายและทางจิต เรื้อรังทำให้ถูกผลักจากสังคมและครอบครัวกลายเป็นคนไร้บ้านแอบแฝงในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์จนเสียชีวิตก่อนวัยอันควร ผู้วิจัยจึงเข้าใจในภาวะ “มองเขาแล้วเห็นเรา” ทุกครั้งเมื่อเห็นคนไร้บ้านตามท้องถนน นอกจากประสบการณ์แล้วยังจำเป็นต้องอ้างอิงความรู้จากเอกสารงานวิจัยและการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกกับคนสนามหลวง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ผ่านแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่นและแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี แล้วจึงนำผลการศึกษาที่ได้มาสังเคราะห์ด้วยการตีความเชิงสัญลักษณ์เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการทางศิลปะ โดยนำเสนอด้วยผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสม (Mixed Media Installation) ที่มีลักษณะของศิลปะแฟนตาซีเพื่อสะท้อนสุนทรียะของภาพแฝงนัยของภาพฝันและภาพหลอนที่เกิดจากการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงนั่นเอง

รูปแบบศิลปะของคนไร้บ้านที่ผ่านมามีักแสดงภาพความหดหู่หม่นเศร้าเพียงด้านเดียว แต่การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ชุดนี้มีจุดเด่นในการนำเสนอมุมมองต่อคนไร้บ้านที่แตกต่างออกไปจากรูปแบบเดิมคือ การสร้างสรรค์ผลงานที่อ้างอิงจากเรื่องจริงของคนสนามหลวง และมีการสะท้อนมโนภาพของคนไร้บ้านที่มีทั้งความสุขในการใช้ชีวิตอิสระผ่านตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านของไทย เพื่อสร้างภาพฝันจากความปรารถนาภายในจิตใจของคนไร้บ้านที่ต้องการการยอมรับ ความเท่าเทียมกันในสังคมควบคู่ไปกับมโนภาพของภาพหลอนจากความหวาดวิตกต่อความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่มนุษย์กระทำต่อกันอย่างไร้ความปราณี ดังนั้นการสร้างโลกแฟนตาซีจึงเป็นเสมือนกลไกการสร้างดุลยภาพของชีวิตเพื่อต่อสู้กับภาวะของการอยากตายแต่ไม่ยอมตายหรือการลืมไม่ได้จำไม่ลงซึ่งสะท้อนสติปัญญาในการแก้ปัญหาของคนสนามหลวงได้เป็นอย่างดี

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 ศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสมที่สะท้อนการสร้างโลกแฟนตาซีของคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ได้

1.2.2 ศึกษาวิถีชีวิตและเรื่องเล่าของคนไร้บ้านผ่านแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่นและการสร้างโลกแฟนตาซีเพื่อตีความเชิงสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายถึง มโนภาพแฝงนัยของคนไร้บ้าน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตทางด้านเนื้อหา

- ศึกษาการสร้างโลกแฟนตาซีและพื้นที่ของความเป็นอื่นของคนไร้บ้านในเกาะรัตนโกสินทร์

- ศึกษาศิลปะและศิลปนิพนธ์ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชายขอบ

1.3.2 ขอบเขตทางด้านรูปแบบ / เทคนิควิธีการ

- เป็นผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสม (Mixed Media Installation Art)

- ผลงานที่สร้างสรรค์ในลักษณะ 2 มิติ และ 3 มิติ

1.3.3 ขอบเขตทางด้านจำนวนโครงการ / ผลงาน

- ผลงานสร้างสรรค์จำนวน 2 โครงการ

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.4.1 คนสนามหลวง หมายถึง กลุ่มคนไร้บ้านที่เรียกตนเองว่า “คนสนามหลวง” ซึ่งอาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชนแบบความรู้สึกในพื้นที่สาธารณะมากกว่า 40 ปี โดยจะกระจายตัวรอบบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นคนมีบ้านที่อยู่อาศัยแต่ไม่ต้องการกลับบ้าน

1.4.2 พื้นที่ของความเป็นอื่น หมายถึง พื้นที่ในจินตนาการของความฝัน ที่นำเอาองค์ประกอบต่างๆ ภาพลักษณ์ ภาพตัวแทน หรือสัญลักษณ์ต่างๆ มาสื่อความหมายแทนพื้นที่ที่มีชีวิตมีการกระทำหรือลักษณะสร้างความกำกวมให้กับตัวเอง มีร่องรอยของการต่อรองกับระบบ กฎเกณฑ์ หรือประดิษฐ์กรรมทางพื้นที่ของสังคม

1.4.3 การสร้างโลกแฟนตาซี หมายถึง มโนภาพอันเกิดจากจิตที่หมกมุ่นกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนทำให้สิ่งนั้นปรากฏให้เห็นตรงหน้าราวกับมีอยู่จริง หรือการเกิด “ภาพลวงตา” นั่นเอง มโนภาพในโลกแฟนตาซีจะปรากฏให้เห็นเป็นภาพอยู่เบื้องหน้าด้วยมโนภาพสองลักษณะคือ ภาพฝันและภาพหลอนที่เกิดขึ้นควบคู่กัน

1.5 คำสำคัญ

คนไร้บ้าน (Homeless) คนสนามหลวง (Sanamluangian) การสร้างโลกแฟนตาซี (Phantasmagoria) พื้นที่ของความเป็นอื่น (Other space)

1.6 แหล่งข้อมูล

1.6.1 แหล่งข้อมูลเพื่อศึกษางานทัศนศิลป์ได้แก่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากรวังท่าพระ/สนามจันทร์ ส่วนแหล่งข้อมูลเพื่อศึกษางานมานุษยวิทยาและสังคมศาสตร์คือ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

1.6.2 ศึกษาแหล่งข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ ลงสำรวจพื้นที่บริเวณรอบสนามหลวงหรือพื้นที่อนุรักษและพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า (โดยเฉพาะเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน)

1.6.3 ศึกษาข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต คลิปวิดีโอเพื่อเก็บข้อมูลและภาพจากเว็บไซต์และเฟสบุ๊กของหน่วยงานที่ทำงานสังคมสงเคราะห์กับกลุ่มคนสนามหลวงได้แก่ มูลนิธิอิสรชน

1.6.4 การสัมภาษณ์คนสนามหลวงและเจ้าหน้าที่มูลนิธิเกี่ยวกับเรื่องเล่าประวัติชีวิตและตำนานความเชื่อ

1.7 กระบวนการวิจัยสร้างสรรค์

1.7.1 ศึกษาความเป็นชายขอบและคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์จากเอกสารวิชาการ ตำรา หนังสือ และข้อมูลจากแหล่งต่างๆ

1.7.2 ศึกษาพื้นที่ภาคสนามสำรวจบริเวณรอบสนามหลวงหรือพื้นที่อนุรักษและพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า (โดยเฉพาะเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน) เพื่อสังเกตการณ์และจัดทำแผนที่เดินดิน รวมทั้งสัมภาษณ์คนสนามหลวง มูลนิธิและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.7.3 ศึกษาแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่นและแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซีจากเอกสารวิชาการ ตำรา หนังสือ

1.7.4 ศึกษารูปแบบทางศิลปะและผลงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชายขอบของศิลปินไทยและต่างประเทศ

1.7.5 รวบรวมข้อมูลทั้งหมดเพื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ในการสร้างสรรค์งานศิลปะ

1.7.6 ค้นคว้าทดลองสร้างงานศิลปะเกี่ยวกับสัญลักษณ์ วิธีการและวัสดุที่สามารถตอบสนองต่อแนวความคิด

1.7.7 สร้างภาพร่างเพื่อศึกษาพื้นที่กับการสร้างรูปทรงในงานศิลปะแบบจัดวาง

1.7.8 สร้างผลงานวิทยานิพนธ์ขั้นที่ 1 แล้วทำการวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุงแก้ไข

1.7.9 สร้างผลงานวิทยานิพนธ์ขึ้นที่ 2 แล้วทำการสรุปเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์

1.7.10 แสดงนิทรรศการและจัดทำเอกสารประกอบผลงานวิทยานิพนธ์

1.8 วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษา

1.8.1 ข้อมูลประเภทภาพถ่าย วีดิทัศน์ วรรณกรรมและแผนที่เพื่อนำมาสร้างเป็นภาพร่างผลงาน

- ภาพถ่าย วีดิทัศน์ ของคนสนามหลวงทั้งผู้ชายและผู้หญิง รวมทั้งภูมิทัศน์รอบสนามหลวง
- วรรณกรรมพื้นบ้านอาทิ สังข์ทอง พระเวสสันดรชาดก
- แผนที่เดินดินเพื่อทำความเข้าใจผู้ใช้งานและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่สนามหลวง

1.8.2 วัสดุและอุปกรณ์ที่สอดคล้องกับแนวเรื่อง

- วัสดุสำเร็จรูปจากอุตสาหกรรมอาทิ ภาพที่พิมพ์บนแผ่นพลาสติกไวนิล ภาพพิมพ์บนผ้าโพลีเอสเตอร์ ผ้าขาวบาง ผ้าไหมญี่ปุ่น
- วัสดุเหลือใช้จำพวกขยะอาทิ ขวดน้ำพลาสติก เศษผ้า ถุงพลาสติกสีดำและสีอื่นๆ
- วัสดุธรรมชาติอาทิ ยางพารา กาวยาง สีเขียนผ้า สีย้อมผ้า
- อุปกรณ์ที่ใช้คือ โคร่งเหล็กเป็นรูปทรงรั้ว ปากกาเมจิก กรรไกร ลวด ตาข่าย กาวยาง

1.9 การเสนอผลงาน

1.9.1 ผลงานสร้างสรรค์จำนวน 2 ชุด

1.9.2 หนังสือวิทยานิพนธ์

1.9.3 บทความทางวิชาการจำนวน 1 บทความ

1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.10.1 เกิดความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนไร่บ้านในมิติที่เปิดกว้าง เกิดการตระหนักรู้ในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ทุกคน

1.10.2 เกิดการพัฒนาต่อยอดด้านความคิดและกระบวนการทางศิลปะที่เกี่ยวกับคนไร่บ้าน และสามารถนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ในการทำสร้างสรรค์กับกลุ่มคนไร่บ้านในพื้นที่อื่นๆ ได้

1.10.3 การนำผลงานทัศนศิลป์มาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างพลังทางปัญญาในสังคม เพื่อเป็นกระบอกเสียงให้กับคนไร่บ้านได้มีพื้นที่ในสังคม โดยเฉพาะการฟื้นฟูความหวังบนฐานของการค้นพบความหมายในชีวิต

บทที่ 2

การศึกษาข้อมูลและลงพื้นที่ภาคสนาม

การสร้างสรรคผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เพื่อสะท้อนการสร้างโลกแฟนตาซีของพวกเขาซึ่งต้องอาศัยข้อมูลเชิงลึกที่มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นอย่างมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้สร้างวิธีการศึกษาโดยเริ่มต้นจากประสบการณ์ตรงของครอบครัวผู้วิจัยเพื่อเชื่อมโยงไปสู่คนสนามหลวง ซึ่งเป็นกลุ่มคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์มาเป็นเวลานาน โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 การศึกษาประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับครอบครัว

- 2.1.1 ความเจ็บป่วยด้วยโรคซึมเศร้า
- 2.1.2 วิถีชีวิตของพ่อจากความเจ็บป่วยทางกายและใจ
- 2.1.3 กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ
- 2.1.4 การวิเคราะห์กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ กรณีศึกษาของพ่อ

2.2 การศึกษาเอกสารวิชาการเกี่ยวกับคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

- 2.2.1 นิยามของ “คนไร้บ้าน”
- 2.2.2 ประชากรคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร
- 2.2.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้านที่สำคัญ

2.3 การลงภาคสนาม

2.3.1 การทำแผนภูมิสังคมหรือแผนที่เดินดิน

ศึกษาพื้นที่โดยรอบสนามหลวงในลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ
 ศึกษาพื้นที่โดยรอบสนามหลวงในลักษณะพื้นที่ทางสังคม
 สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ : พิธีกรรม
 สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่สามัญ : การเมือง

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่เศรษฐกิจ : ตลาดนัด การท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรม

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ราชการ: การจัดระเบียบคนไร้บ้านและ
นกพิราบ

สรุปผลการทำแผนที่เดินดิน

2.3.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก

คนสนามหลวง : คนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของคนสนามหลวง

การเปลี่ยนชื่อ

ความเชื่อเรื่อง 30 วันกลับมาตายรัง

เรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง

เรื่องเล่าชีวิตเกี่ยวกับความรักของคนสนามหลวง

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี

2.3.3 สรุปผลจากการลงภาคสนาม

2.1 การศึกษาประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับครอบครัว

ที่แผนกจิตเวชของโรงพยาบาลย่านวังหลัง

หมอ : อาการเป็นอย่างไรบ้างครับ

ผู้วิจัย : ตอนแรกทานยาก็นอนหลับดีค่ะแต่ผ่านไปสักสองอาทิตย์ก็กลับมาอนไม่หลับ
เหมือนเดิม ทำงานไม่ได้เลยค่ะ พอทำงานได้สักพักก็หมดแรง ร้องไห้ตลอดเวลา

หมอ : อ้อ ครับ หมอดูจากประวัติคุณมารักษาอาการป่วยด้วยภาวะซึมเศร้าได้สามเดือนกว่าๆ
แล้วนะครับ ขอซักประวัติเพิ่มหน่อยนะ

ผู้วิจัย : ได้ค่ะ

หมอ : คุณเริ่มมีอาการป่วยหลังจากคุณแม่เสียนะครับ แล้วมีคนในครอบครัวป่วยทางจิตใหม่
ครับ

ผู้วิจัย : พ่อป่วยแล้วก็ติดเหล้าด้วย

หมอ : มิน่าละ เคยคิดฆ่าตัวตายบ้างไหม

- ผู้วิจัย : เคยวางแผนว่า อยากผูกคอตายที่รั้วลุงข้างบ้านตอนกลางคืน แกจะได้มาเจอศพ
- หมอ : ทำไมต้องเป็นรั้วของเพื่อนบ้าน
- ผู้วิจัย : เขาชอบยิงนกพิราบจนเจ็บทุกวัน แล้วมันจะหนีมาตายที่บ้านต้องเก็บศพไปฝังตลอด
- หมอ : แล้วตอนนี้อยู่กับใคร ทำงานอะไรครับ
- ผู้วิจัย : อยู่คนเดียว เป็นครูสอนศิลปะค่ะ
- หมอ : อ้าว ดีเลย ทำไมไม่ทำศิลปะล่ะครับ น่าจะช่วยให้อาการดีขึ้นได้นะครับ ลองดู
- ผู้วิจัย : ก็เพราะทำศิลปะไม่ได้นี่แหละค่ะ ถึงต้องมาหาหมอ แล้วตอนนี้ก็เรียนศิลปะอยู่กำลังทำ thesis แต่เขียนหนังสือไม่ได้ ทำศิลปะก็ไม่ได้ บอกใครก็ไม่ได้ว่าป่วย เคยบอกเพื่อนสนิทคิดว่าเขาจะเข้าใจกลายเป็นว่า รังเกียจ กลัว หนีหายทำเหมือนคนไม่รู้จู้จักกัน ใครๆ ก็มองว่าเราซี้เกียจ เรียนไม่จบเสียที หมอช่วยหน่อยสิคะ
- หมอ : อ้อ ครับครับ เดี่ยวหมोज่ายยาตัวใหม่ให้ รับรองทำงานได้เลยครับ

ที่สนามหลวง

บ้านที่อยู่อาศัยในปัจจุบันคว่างเปล่าตั้งแต่แม่จากไป ความรู้สึกไร้ญาติขาดมิตรน่าจะเป็นคำอธิบายได้ชัดเจนที่สุด การออกมานั่งมองดูผู้คนมากหน้าหลายตาที่สนามหลวงจึงเป็นทางออกเดียวที่คิดได้ บางวันมีคนแปลกหน้าเข้ามาพูดคุยทักทาย ชวนไปเที่ยวบ้าง เวลาที่เขาถามชื่อหรือถามว่าทำงานอะไร เราจะใช้ชื่อและอาชีพปลอมที่คิดขึ้นได้ในเวลานั้น การพูดคุยกับคนแปลกหน้าเช่นนี้ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกได้ปลดปล่อยตัวตนอย่างเต็มที่ อาการ ‘สามวันดีสี่วันไข้’ จากความเจ็บป่วยด้วยภาวะซึมเศร้านั้น ส่งผลต่อชีวิตการทำงานอย่างมาก เพราะผู้วิจัยสร้างสรรค์ต้องพยายามแสดงว่า ตนเองเป็นคนปกติเหมือนพวกเขา

จากบทสนทนากับหมอทำให้ผู้วิจัยหวนคิดถึงคนในครอบครัวที่จากไป พ่อเป็นผู้ชายสุขภาพเรียบร้อย มีระเบียบวินัย สุขภาพพุดน้อย ชอบเก็บตัวอ่านหนังสือเงียบๆทั้งวัน ซึ่งภุมิหลังของพ่อเต็มไปด้วยความเจ็บปวดเพราะปู้ต้องติดคุกทำให้ยามีสามีใหม่ พ่อกับน้องๆ จึงต้องอาศัยอยู่กับญาติในสถานะเด็กรับใช้ พ่อเป็นคนเรียนเก่งแต่ขาดคนสนับสนุน จึงตัดสินใจเป็นทหารเรือและแต่งงานกับแม่ที่เป็นพยาบาล

การไปร่วมรบในสงครามเวียดนาม ทำให้พ่อมีอาการก้าวร้าว หวาดระแวงว่าจะมีคนมาทำร้าย กลางคืนพ่อจะนอนละเมอร้องโหยหวน ถ้าเข้าไปปลุกมักจะโดนพ่อทำร้าย ทางออกจากความเครียดของพ่อคือ การดื่มเหล้าอย่างหนักจนอาการป่วยทางจิตกำเริบหนัก ไม่นานพ่อก็ต้องอำลา

จากอาชีพทหาร เร่ร่อนทำงานต่างจังหวัดไปเรื่อยๆ เคยตั้งใจจะบวชไม่สึกมาแล้วสามครั้งแต่แม่ก็ไปตามกลับมา พ่อตัดสินใจไปทำงานบนเรือสินค้าในต่างประเทศเป็นเวลากว่าสิบปี เมื่ออายุได้สี่สิบกว่า พ่อจำต้องออกจากงานเพราะร่างกายทรุดโทรม

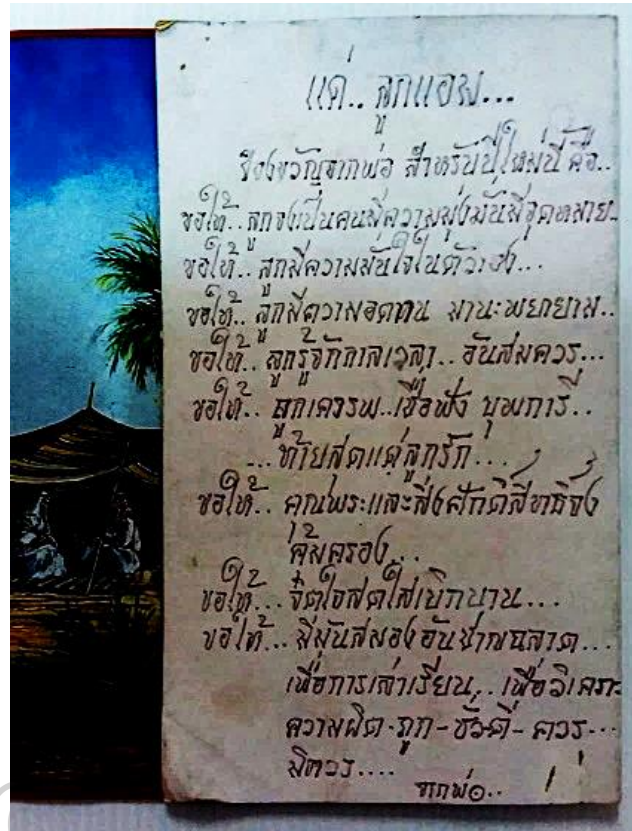

ภาพที่ 1 ภาพแสดงช่วงชีวิตของพ่อ

(ก) ทหาร (ข) พระ (ค) แรงงานต่างแดน (ง) ผู้ป่วยทางจิต

ที่มา : ผู้วิจัย

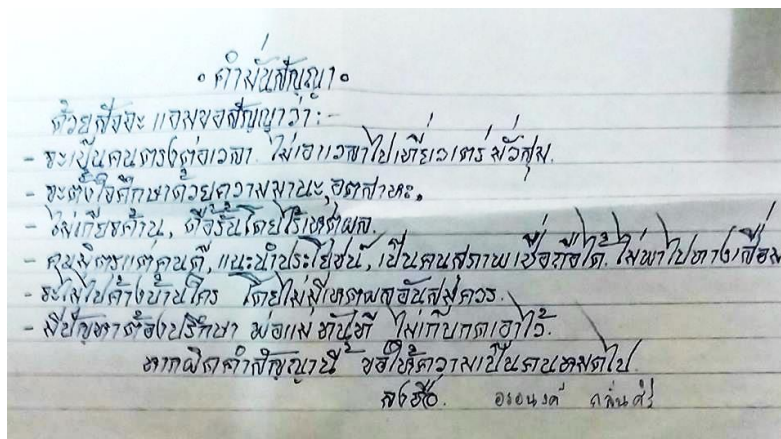
การติดต่อกันทางจดหมายหรือไปรษณีย์เป็นความทรงจำที่ดีที่สุด เรื่องเล่าในจดหมายของพ่อประณีตสวยงามจนผู้วิจัยสร้างสรรค์รู้สึกตั้งตารอคอยจดหมายจากแดนไกลทุกเดือน พ่อจะเล่าเรื่องราวการใช้ชีวิตบนเรือ ในวันเกิดจะมีการดอวยพรส่งมาให้เสมอ (ภาพที่ 2) ผู้วิจัยจำได้ว่า พ่อมักจะหาหนังสือนิทานวรรณกรรมเล่มหนามีภาพประกอบสวยๆ มาให้อ่านตลอดเวลา ทำให้ผู้วิจัยชอบอ่านและวาดภาพเล่นตามลำพังเสมอ การจินตนาการให้ตนเองเข้าไปอยู่ในโลกศิลปะและวรรณกรรมได้กลายเป็นหลุมหลบภัยให้กับผู้วิจัยสามารถผ่านพ้นความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างมหัศจรรย์

ภาพที่ 2 ภาพแสดงข้อความอวยพรวันเกิด

ที่มา : ผู้วิจัย

ครอบครัวเราไม่มีบ้านเป็นของตัวเอง พวกเราอาศัยอยู่ในแฟลตของโรงพยาบาลทหารแห่งหนึ่ง รู้จักกันในนามว่า บ้านหลวง ซึ่งเป็นสวัสดิการให้กับข้าราชการได้อยู่อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่า แต่ข้อเสียของบ้านหลวงคือ การใช้ผนังห้องร่วมกับคนในที่ทำงานจึงทำให้ขาดความเป็นส่วนตัว การนิเทศถูกในเรื่องส่วนตัวจึงมักเกิดขึ้นในที่ทำงานเป็นประจำ แม้ผู้วิจัยจะไม่มีสำนึกในเรื่อง “การอยากมีบ้านของตัวเอง” แต่การอยู่ในบ้านหลวงนั้นช่างน่าอึดอัดเพราะต้องอยู่ภายใต้มาตรฐานทางสังคมแบบข้าราชการ ที่ทุกครอบครัวต้องมีรถ ผู้ชายต้องเข้มแข็งดูแลครอบครัว ลูกๆ ต้องเป็นหมอเป็นนายทหาร จึงจะได้รับการยอมรับจากชุมชน ดังนั้นการที่ผู้วิจัยเลือกเรียนศิลปะแทนที่จะเรียนพยาบาลทำให้พ่อแม่และคนในชุมชนผิดหวังเป็นอย่างมาก เพราะพวกเขาเข้าใจว่า การเรียนศิลปะเป็นเส้นทางของคนไร้สติปัญญาจบมาก็ไม่มีงานทำ และต้องติดยาเสียผู้เสียคนในที่สุดการได้เข้าเรียนศิลปะได้สำเร็จนั้นเกิดจากการที่พ่อแม่สร้างความมั่นใจให้กับแม่ด้วยการทำหนังสือสัญญาให้ผู้วิจัยลงนามยืนยันว่าจะตั้งใจเรียนอย่างดีที่สุด (ภาพที่3)

ภาพที่ 3 ภาพแสดงหนังสือสัญญาในการเรียนศิลปะ

ที่มา : ผู้วิจัย

การกลับมาอยู่บ้านแบบถาวรของพ่อส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านหลวงเป็นอย่างมาก เพราะพ่อมีอาการป่วยทางจิตรุนแรงมากขึ้นรวมทั้งการติดเหล้าทำให้ควบคุมตัวเองไม่ได้ พ่อจะกลายเป็นคนอื่นโดยเรียกชื่อตัวเองใหม่อยู่ตลอด จำลึกลับไม่ได้ โวยวายส่งเสียงดัง และจบลงด้วยความรุนแรง พฤติกรรมของพ่อทำให้ครอบครัวเราถูกรังเรียนหลายครั้ง ผู้ใหญ่เรียกแม่ไปตักเตือนเรื่องปัญหาของพ่อที่รบกวนเพื่อนบ้าน อย่างไรก็ตามผู้ใหญ่ก็มีเมตตาต่อแม่เพราะเป็นคนเดียวที่หาเลี้ยงครอบครัว และแม่ยังพยายามช่วยเหลืองานต่างๆ ของโรงพยาบาลอย่างเต็มที่ด้วยความที่แม่เป็นผู้หญิงอ้วนมีน้ำหนักเกือบหนึ่งร้อยกิโลกรัม ทำให้เป็นที่จดจำของคนไข้และเพื่อนร่วมงานในลักษณะท่าทางที่ดูตลกขบขัน ดังนั้นในเวลาว่างที่โรงพยาบาลมีงานเลี้ยงสังสรรค์ของข้าราชการอาทิ งานเลี้ยงเกษียณอายุราชการ งานปีใหม่ ซึ่งจะมีการจัดแสดงละครชวนหัวของข้าราชการ แม่จะถูกเรียกตัวให้ไปแสดงในบทบาทของซานตาครอสต์เดินแจกของขวัญหรือนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณี นอกจากการรับบทบาทนักแสดงแล้วแม่ยังรับบทบาทเบื้องหลังด้วยการเป็นแม่ครัวปรุงอาหารเพราะมีฝีมือในการทำอาหารอย่างมาก ผู้วิจัยจำได้ว่าแม่เคยป่วยหนักด้วยโรคเส้นประสาทอักเสบจนต้องนอนโรงพยาบาลแต่ถูกตามตัวให้ไปเล่นละครซึ่งแม่ก็เต็มใจไปช่วยด้วยความเต็มใจ แม่มักพูดเสมอว่าโรงพยาบาลมีบุญคุณให้ที่อยู่อาศัยเราก็ต้องตอบแทนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพ่อเป็นปัญหากับชุมชนแม่ก็ยิ่งต้องทำงานให้หนักขึ้น อย่างไรก็ตามการถูกล่อลอกจากบ้านหลวงเป็นสิ่งที่แม่กลัวที่สุด แม้การทนอยู่บ้านหลวงจะทำให้รู้สึกถูกลดศักดิ์ศรีก็ตาม แม่จึงตั้งความหวังกับลูกชายให้ตั้งใจเรียนจะได้เป็นนายทหารเพื่อครอบครัวจะได้มีบ้านอยู่ก่อนที่แม่จะเกษียณอายุราชการ

ภาพที่ 4 ภาพแสดงแม่ในบทบาทของนางผีเสื้อสมุทร

ที่มา : ผู้วิจัย

พ่อเข้าออกโรงพยาบาลหลายครั้งเพื่อรักษาอาการป่วยทางจิตรวมทั้งการเลิกเหล้า เมื่ออาการดีขึ้นพ่อจะเก็บตัวอยู่แต่ในห้อง ช่วยทำงานบ้าน อ่านหนังสือ ปลูกต้นไม้ แต่เพื่อนบ้านมักแสดงท่าทีรังเกียจ ไม่คบหาด้วยทั้งยังดูถูกว่า เกาะผู้หญิงกิน ชี้เกียจ ชี้เมา ในที่สุดพ่อก็หาทางออกด้วยการหายออกไปจากบ้านเริ่มจากสามวัน บางทีเป็นอาทิตย์ นานที่สุดเป็นหลายเดือน แม่ไม่ได้ร้อนใจออกตามหา เพราะการหายไปของพ่อทำให้ชุมชนมีความสุข สภาพจิตใจของพ่อเมื่อกลับมาบ้านคือ มีอาการป่วยไม่ได้สติ ทรัพย์สินในตัวหายหมด แม้กระทั่งเสื้อผ້ารองเท้า มีรอยฟกช้ำเต็มตัวเหมือนโดนทำร้ายมา เมื่อฟื้นได้สติพ่อนอนป่วยอยู่บนเตียงเจิบๆ ไร้เรียวแรง มือสั่นจนเขียนหนังสือไม่ได้ พูดไม่ชัด แม่ต้องคอยดูแลให้น้ำเกลือและต้องพักฟื้นอยู่เป็นเดือน เมื่อดีขึ้นพ่อยังต้องจับเหล้าที่ซ่อนไว้ เพื่อให้มีเรียวแรงช่วยทำงานบ้าน ลมหายใจของพ่อจึงเจอไปด้วยไอของแอลกอฮอล์จางๆ ในเลือดส่งกลิ่นแปลกๆ ไปทั่วบ้าน มันเป็นกลิ่นเฉพาะที่แสดงถึงการมีชีวิตของพ่อ

วันเวลายังคงหมุนวนซ้ำๆ ในชีวิตพ่อด้วยการออกจากบ้าน เดินทาง ป่วย กลับบ้าน พักฟื้น และออกจากบ้าน แม่ลูกเก็บงำความสงสัยไว้ในใจว่า พ่อไปไหน ไปทำไม ราวกับว่ามันเป็นความลับของพ่อ วันหนึ่งความจริงก็กระจ่างขึ้น เมื่อแม่ได้ยินเสียงนินทาหาเหตุหาข้ออ้างขึ้นเรื่อยๆ ว่า มีคนเห็นพ่อนั่งล้อมวงกินเหล้ากับคนแปลกหน้าตามข้างถนน แถวสนามหลวง หน้ากองทัพเรือ สวนสาธารณะหน้ากรมรักษาดินแดน วงเวียนใหญ่ บางทีพ่อก็นอนอยู่ตามสถานีรถไฟและเดินทางขึ้นรถไฟไปเรื่อยๆ ครอบครัวรู้ว่า พ่อหายไปไหนแต่ไม่มีใครห้ามพ่อได้

ในบ่ายวันหนึ่งมีคนเอาพ่อมาทิ้งไว้หน้าแฟลต ขณะนั้นลูกๆ ได้แยกย้ายไปทำงานต่างจังหวัดกันหมด จึงมีเพียงแม่ที่อยู่ในเหตุการณ์เพียงลำพัง พ่อป่วยหนักมากจนต้องเข้าห้องไอซียูและนอนเพื่อตลอดเวลากว่า “ลูกกลับมากันรึยัง” พ่ออยู่ได้เพียงคืนเดียวก็เสียชีวิตลงในวัย 57 ปีโดยลูกทั้งสองคนกลับมาไม่ทันดูใจ คำปลอบใจจากคนในชุมชนบ้านหลวงมีนัยของการอโหสิกรรม “หมดเคราะห์หมดโศก หมดเวรหมดกรรมต่อกันเสียที”

ภายหลังงานศพ ผู้วิจัยได้พบสมุดบันทึกเก่าๆ ของพ่อหลายเล่ม เมื่อได้อ่านจึงพบว่า พ่อยังมีหัวใจดวงเดิมที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ในบันทึกพ่อเขียนถึงการเฝ้าดูพวกเราเติบโตและยินดีในความสำเร็จของลูกๆ ทุกครั้ง และบางช่วงตัวหนังสือโอนเอนจนแทบไม่เป็นภาษาจากมือที่สั่นเทาระบายความผิดหวังและความรู้สึกผิดในชีวิตอย่างหมดเปลือก ชวนให้นึกถึงคำถามที่ค้างคาใจมาตลอดว่า “พ่อออกไปเร่ร่อนใช้ชีวิตข้างถนนทำไม พ่อจะยอมกลับบ้านมาหาพวกเราที่ต่อเมื่อพ่อรู้ว่ากำลังจะตาย พ่อทำร้ายตัวเองเช่นนั้นเพื่ออะไร”

มีคนเคยกล่าวไว้ว่า การป่วยด้วยภาวะซึมเศร้านั้นก็เหมือนเด็กน้อยชาร์ลี บิ๊กเกตต์ ผู้โชคดีได้ตัวทองใบสุดท้ายเพื่อเข้าชมโรงงานซ็อกโกแลตที่แสนอัศจรรย์ของวิลลี่ วองก้า ผู้โดดเดี่ยวจากครอบครัว แม้ว่าความเจ็บป่วยทางจิตครั้งนี้จะเป็นวิกฤตชีวิตที่รุนแรงเกินเยียวยารักษาด้วยตนเอง แต่มันกลับนำมาซึ่งโอกาสที่เป็นเสมือนตัวทองให้เข้าไปสำรวจและทำความเข้าใจโลกของพ่อเพื่อไขปมปริศนาที่ติดค้างในใจของผู้วิจัยมาโดยตลอด และหวังว่าจะค้นพบกุญแจจากพ่อเพื่อก้าวผ่านพ้นวิกฤตชีวิตครั้งนี้ไปได้

จากเรื่องราวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำวิกฤตชีวิตที่เกิดขึ้นในครอบครัวมาเป็นพื้นฐานในการศึกษา โดยการนำเสนอประสบการณ์ชีวิตของบุคคลคือ

2.1.1 ความเจ็บป่วยด้วยโรคซึมเศร้า

บทบาทของผู้ป่วยทางจิตที่เริ่มเกิดขึ้นโดยที่ผู้วิจัยไม่รู้ตัว โดยเริ่มจากเหตุการณ์ที่พ่อเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตใจเพราะก่อนที่พ่อจะเสียชีวิตแม่บอกว่าพ่ออยากพบผู้วิจัยมาก ร้องเรียกหาลูกทั้งสองคนตลอดเวลาแต่ผู้วิจัยและน้องชายกลับมาดูใจพ่อไม่ทันเนื่องจากทำงานที่ต่างจังหวัด ในช่วงแรกผู้วิจัยรู้สึกเฉยชากับการตายของพ่อคือ ไม่ร้องไห้ไม่เสียใจกลับรู้สึกโล่งใจที่ไม่ต้องอยู่กับความหวาดกลัวอีกต่อไป แต่เมื่อเวลาผ่านไปผู้วิจัยได้พบสมุดบันทึกที่พ่อเขียนถึงเหตุการณ์ความสุขความทุกข์ในชีวิต ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกเข้าใจพ่อมากขึ้นจนเกิดความรู้สึกผิดใจตลอดเวลาที่ไม่ได้ดูใจพ่อในวาระสุดท้าย ต่อมาในปี พ.ศ. 2554 น้องชายคนเดียวของผู้วิจัยเสียชีวิตจากอุบัติเหตุทางรถยนต์ นับเป็นอุบัติเหตุชีวิตที่รุนแรงที่สุดของผู้วิจัยและแม่ เพราะน้องชายเป็นเสมือนเพื่อนร่วมชะตากรรมมาโดยตลอด การจากไปของเขาส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของแม่ที่กลายเป็นคนหมดอาลัยตายอยาก ไม่อยากทำอะไรเริ่มเกรี้ยวกราดกับผู้วิจัยด้วยสาเหตุเล็กน้อย ผู้วิจัยกับแม่ยังคงพูดคุยเล่นกัน ว่า “เหลือกันแค่สองคนแล้ว ห้ามใครตายก่อน” ผู้วิจัยจึงต้องแสดงความเข้มแข็งเพื่อให้แม่ฟังได้แต่ตนเองกลับแอบร้องไห้ตลอดเวลาเพราะเราต่างรู้ว่าคนสุดท้ายที่เหลืออยู่จะเหมือนการตายทั้งเป็น พฤติกรรมของผู้วิจัยเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยมีความสุขกับการสอนหนังสือ ทำงานศิลปะ กลับกลายเป็นเบื่อหน่ายกับงานที่ทำ หมดพลังแรงใจในการทำงานศิลปะจนอยากออกจากงาน หลังจากนั้นสี่ปีช่วงเวลาที่น่าหวาดกลัวที่สุดในชีวิตก็เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2558 แม่จากไปอย่างสงบคนเดียวนอนในเช้าวันหนึ่ง ผู้วิจัยจำได้ว่า ในคืนก่อนที่แม่จะเสียชีวิตแสดงพฤติกรรมที่ผิดปกติอาทิ ให้ไปเรียกพ่อกับน้องชายมากินข้าวด้วยกันและพยายามเรียกเด็กผู้หญิงให้เข้ามาในบ้าน ก่อนนอนแม่พูดทิ้งท้ายกับผู้วิจัยอย่างอารมณ์ดีว่า “ไปก่อนนะจ๊ะ” ผู้วิจัยจัดงานศพแม่ในแบบเดียวกับที่จัดให้กับพ่อและน้องชายคือ เรียบง่าย หลังจากแม่เสียชีวิตไปกว่าสามเดือน ผู้วิจัยเริ่มรู้สึกหดหู่มากขึ้นเรื่อยๆ มักจะร้องไห้อยู่ตลอดเวลาโดยไม่มีสาเหตุ บ้านที่เงียบสงัดในช่วงเวลาเย็นเป็นห้วงเวลาที่น่ากลัวเพราะมันเหมือนไม่มีอากาศพาให้อึดอัดแน่นในอกจนต้องพาตัวเองหนีออกจากบ้านนั่งรถประจำทางไปเรื่อยๆ เดินตามตลาด เริ่มซื้อของที่ไม่ได้ต้องการเพราะอยากพูดคุยกับคนขาย ในเวลากลางคืนผู้วิจัยกลับนอนไม่หลับความคิดเกี่ยวกับความตายของคนในครอบครัววนเวียนในสมอง การสร้างมโนภาพการตายของตนเองด้วยวิธีการที่หลากหลายมากขึ้นมากมายเช่น การกระโดดตึกที่คณะจิตรกรรมฯและการผูกคอตายที่รั้วของลุงข้างบ้านในตอนกลางคืนเป็นวิธีที่ทำทนายผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยมักจะมานั่งเล่นที่สนามหลวงเป็นส่วนใหญ่ นั่งมองผู้คนที่ผ่านมาผ่านไป และเริ่มครุ่นคิดเกี่ยวกับการออกมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะของพ่อมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะเป็นพื้นที่ซึ่งมีคนรู้จักในชุมชนเห็นว่า พ่อชอบมาอาศัยอยู่บ่อยๆ คือ บริเวณรอบสนามหลวงซึ่งผู้วิจัยคิดว่า เหตุผลที่พ่อเลือก

พื้นที่แห่งนี้เพราะมีความผูกพันคุ้นเคยจากการทำงานเป็นครูฝึกทหารที่กรมรักษาดินแดนใกล้กับวังสราญรมย์ และการมารับบำนาญทุกเดือนที่หน่วยงานของทหารเรือบริเวณท่าราชวรดิษฐ์ รวมทั้งสนามหลวงมีผู้คนมากมายที่นั่งอ้อยอิ่งตามม้านั่ง สนามหญ้าพวกเขาจึงพร้อมที่จะให้พ่อได้พูดคุยคลายเหงาได้อย่างสบายใจ โดยผู้วิจัยได้ทดลองพูดคุยกับคนแปลกหน้าที่พบบนที่พบบนเช่น ชายคนหนึ่งเดินเข้ามาหาผู้วิจัยที่ม้านั่งบอกว่าหน้าคุ้น มานั่งรอใครและทำงานอะไร ผู้วิจัยจึงตอบไปโดยสร้างชื่อปลอมและหลอกว่าทำงานโรงงานแถวสมุทรปราการ ชายคนนั้นจึงชวนผู้วิจัยไปเที่ยวด้วยกันแต่ผู้วิจัยปฏิเสธโดยอ้างว่ามานั่งรอเพื่อนต้องไปทำธุระกัน เขายังชวนคุยต่อไปพักใหญ่จึงเดินจากไป การพูดคุยกับคนแปลกหน้าที่สนามหลวงด้วยการปลอมแปลงตัวตนนั้นสร้างความสุขให้กับผู้วิจัยเป็นอย่างมาก

ความเปลี่ยนแปลงที่แย่ไปกว่านั้นคือ ผู้วิจัยไม่สามารถควบคุมความคิดและพฤติกรรมของตนเองได้เหมือนแต่ก่อนอาทิ ตัวเราต้องการทำงานแต่ร่างกายกลับขัดขืนด้วยการนอน บางวันทำงานได้ดีเหมือนปกติแต่ไม่สามารถทำงานต่อเนื่องได้คล้ายสภาวะ “สามวันดีสี่วันไข้” ซึ่งส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการทำงานอย่างมาก การทำงานล่าช้าทำให้ผู้วิจัยเกิดความเครียดจนควบคุมอารมณ์ไม่ได้

ผู้วิจัยรู้สึกว่าการกำลังต่อสู้กับใครคนหนึ่งที่อยู่ในร่างของเรา เขามีอำนาจในการควบคุมตัวเรา มากขึ้นเรื่อยๆ ผู้วิจัยเริ่มหวาดกลัวตัวเองจนไม่กล้าอยู่ท่ามกลางผู้คนที่ยังรักเพราะใครคนนั้นมักจะออกมาทำอะไรก็ได้ จากประสบการณ์ที่สะท้อนใจมากที่สุดคือ การทะเลาะกับบรรณารักษ์ห้องสมุดที่ดำเนินผู้วิจัยในเชิงว่าเข้าใจผิดในการคืนหนังสือ ซึ่งถ้าเป็นในภาวะปกติผู้วิจัยจะรู้สึกไม่ถือสาหาความเพราะเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่ในภาวะที่ผู้วิจัยไม่ปกติเช่นนี้ ภาพที่ผู้วิจัยกำลังมองเห็นคือ ใครคนหนึ่งในร่างของเรา กำลังโต้เถียงด้วยถ้อยคำรุนแรงที่ผู้วิจัยไม่เคยพูดแบบนี้มาก่อนกับบรรณารักษ์ โดยผู้วิจัยทำได้แต่ยืนนิ่งจ้องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดำเนินไปและจบลง สิ่งที่ผู้วิจัยต้องรับผิดชอบคือความรู้สึกผิดและอับอายอย่างไม่น่าให้อภัย

จากพฤติกรรมและความคิดที่เลวร้ายมากขึ้น ทำให้ผู้คนรอบข้างเบื่อหน่ายที่ผู้วิจัยเปลี่ยนไปในที่สุดพวกเขาเลือกที่จะอยู่ให้ห่าง ผู้วิจัยจึงตัดสินใจไปปรึกษาหมोजิตเวชจนทราบว่า ตนเองป่วยด้วยภาวะโรคซึมเศร้า (Depression) ซึ่งมีสาเหตุมาจากการเสียชีวิตของคนในครอบครัว ความโดดเดี่ยวทางสังคมและกรรมพันธุ์ที่ได้รับจากพ่อ ทำให้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระดับสารเคมีในสมองที่สำคัญได้แก่ ซีโรโทนิน (serotonin) และนอร์เอพิเนฟริน (norepinephrine) ลดต่ำลง ดังนั้นผู้ที่ป่วยเป็นโรคซึมเศร้าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก การเปลี่ยนแปลงหลักๆ จะเป็นในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรม ร่วมกับอาการทางร่างกายต่างๆ เช่น รู้สึกตนเองไร้ค่า เบื่อเศร้า

ท้อแท้ นอนหลับๆ ตื่นๆ เบื่ออาหาร น้ำหนักลดลงหรือมากขึ้น หมดความสนใจต่อโลกภายนอก ไม่คิด
 อยากมีชีวิตอยู่ อีกต่อไป (ศาสตราจารย์นายแพทย์มาโนช หล่อตระกูล ,
 2561, <https://med.mahidol.ac.th>) ผู้วิจัยได้ทำการรักษาด้วยการใช้ยาซึ่งมีอาการ คลื่นไส้ ง่วงซึม
 ปากคอแห้ง ท้องผูก ตามัว มองเห็นไม่ชัด ทำให้ผู้วิจัยต้องหยุดการกินยาจนกลายเป็นภาวะซึมเศร้า
 เรื้อรัง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยอมรับสภาพได้ในระดับหนึ่งและเลือกที่จะโดดเด่นด้วยตนเองจากสังคมเดิม

2.1.2 วิถีชีวิตของพ่อจากความเจ็บป่วยทางกายและใจ

ผู้วิจัยเกิดในครอบครัวข้าราชการทหารที่เป็นชนชั้นกลาง พ่อเป็นอดีตทหารผู้มีความผิดพลาด
 ซ้ำซ้อนจากชีวิตครอบครัว หน้าที่การงานจนติดสุราและมีอาการป่วยทางจิตเรื้อรัง พ่อจึงมีบทบาท
 ของการเป็นผู้ป่วยจิตเภทที่ต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลหลายครั้ง พ่อจำเป็นต้องรักษาด้วยการ
 กินยาอย่างต่อเนื่องทุกวัน แต่ผลข้างเคียงของยาทำให้พ่อรู้สึกปวดเมื่อย ง่วงนอน มือสั่นบังคับไม่ได้
 ตัวแข็ง ลิ้นแข็งจนพูดและเขียนลำบาก ด้วยเหตุนี้พ่อจึงปฏิเสธการกินยาโดยยังคงแอบดื่มสุราเพราะ
 ช่วยให้มีเรี่ยวแรงในการทำงาน ในภาวะปกติพ่อจะซื้อขายเงียบขรึม สุภาพเรียบร้อย ช่วยทำงานบ้าน
 แต่ในเวลาที่มีอาการกำเริบจากการดื่มเหล้า ส่งผลให้บุคลิกของเขาเปลี่ยนเป็นอย่างเห็นได้ชัด พ่อ
 จะกลายเป็นคนอื่นด้วยการเปลี่ยนชื่อและอาชีพไปเรื่อยๆ ทั้งยังจำคนในครอบครัวไม่ได้ มีความ
 ก้าวร้าวรุนแรง ใช้กำลัง พฤติกรรมของพ่อจะดูแปลกแยกเสมอ จนทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความ
 หวาดกลัว ความเครียดของพ่อมักเกิดจากการที่ครอบครัวอาศัยอยู่ในบ้านพักข้าราชการ ทำให้พ่อถูก
 กีดกันจากสังคมนอกบ้านเช่น การแก่งแย่งเพราะเกียจคร้าน ไม่ทำงานเกาะผู้หญิงกิน เป็นคนบ้าควร
 จะไปอยู่ที่โรงพยาบาลเพราะเป็นบุคคลอันตรายสำหรับสังคม พ่อจึงหาทางออกด้วยการตัดสินใจออก
 จากบ้านไปใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะแทนที่จะอยู่บ้านนานๆ ครั้งพ่อจะกลับมาพร้อมอาการป่วยรุนแรง
 สุดท้ายพ่อก็จากไปก่อนวัยอันควร สิ่งที่หลงเหลือคือ ความทรงจำที่เต็มไปด้วยเงื่อนงำในอัตลักษณ์
 ตัวตนของพ่อที่ไม่มีใครเข้าใจ

2.1.3 กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ (Marginalization)

เรื่องราวของผู้วิจัยและพ่อที่ต้องเผชิญกับวิถีชีวิตจากคนปกติสู่การกลายเป็น
 “ผู้ป่วยด้วยโรคเวรโรคกรรม” ตามความเชื่อของคนทั่วไป นับเป็นประสบการณ์ร่วมที่ไม่มีใครอยากให้
 เกิดขึ้นกับครอบครัวของตน การเล่าเรื่อง (Story telling) ชีวิตในระดับปัจเจกไปสู่สถาบันครอบครัว
 เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับความทรงจำและอารมณ์ความรู้สึกของตนเอง เหตุผลในหีบขบ

เรื่องราวชีวิตของตนเองและพอมมาเป็นต้นทางของการศึกษาหรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ เนื่องจากการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของเรานั้นมีความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยที่เข้ามากระทบหลายด้าน ดังนั้นการที่จะศึกษาตัวตนของใครสักคนจึงจำเป็นต้องทราบข้อมูลส่วนตัวเพื่อช่วยในการทำความเข้าใจ การเปิดเผยตนเองจึงมีความสำคัญสำหรับการศึกษาในเชิงวิชาการและการสื่อสารระหว่างผู้สร้างสรรค์ศิลปะกับผู้รับได้มากยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดเผยตนเอง (Self-disclosure) หมายถึง ระดับการแสดงความเป็นตัวตนของตนให้บุคคลอื่นรู้จัก หรือระดับความยินยอมให้บุคคลอื่นรับรู้เรื่องราวต่างๆ ของตน โดยการพิจารณาประเมินถึงความเสี่ยงหรือผลที่จะเกิดขึ้นจากการเปิดเผยข้อมูลของตนให้ผู้อื่นรับรู้ การเปิดเผยตนเองเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตเพื่อช่วยให้บุคคลอื่นเข้าใจ สาเหตุหรือที่มาของความรู้สึกที่บุคคลมีต่อเหตุการณ์นั้นๆ ดังนั้นการเปิดเผยตนเองจึงเป็นการเติมเต็มความต้องการของบุคคลที่จะเชื่อมโยงกับสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ต้องเสี่ยงกับการสูญเสียการควบคุม ความเป็นส่วนตัว (Carkhuff, 1978) ซึ่งการเปิดเผยเรื่องราวชีวิตเพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจพฤติกรรมและรับรู้ความเป็นตัวตนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

สถานภาพใหม่ทางสังคม : คนชายขอบ

การกลายเป็นบุคคลที่มีสถานภาพใหม่ในสังคมคือ สถานภาพของผู้ป่วยทางจิต โดยมีทัศนคติที่สังคมที่มีต่อผู้ป่วยได้จัดแบ่งแยกบุคคลออกจากกลุ่มคนปกติของสังคมอย่างชัดเจน อาทิ คนอันตราย คนบ้า และคนไร้ความสามารถ การแบ่งแยกนี้ทำให้ผู้ป่วยกลายเป็นคนส่วนน้อยในสังคม ถูกละเมิดสิทธิและสถานภาพของผู้ป่วยไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมส่วนใหญ่กลายเป็น “คนชายขอบ” หรือเป็น “คนอื่น” ของสังคม

คนชายขอบ (Marginal people) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มคนส่วนน้อยที่สังคมไม่รับรู้สนใจ เป็นผู้ที่ถูกทำให้ไม่มีความสำคัญและมีชีวิตอยู่ตามชายแดนหรือริมขอบของพื้นที่ในสังคม ทั้งพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การเมือง ฐานะทางเศรษฐกิจ ชนชั้นทางสังคม วัฒนธรรมชาติพันธุ์ ศาสนา การศึกษา ภาษา วิถีชีวิตทางเพศ การจัดสรรทรัพยากร รวมทั้งการเท่าทันกระแสสมัยใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์ (Seymour-smith, 1986)

กลุ่มคนชายขอบในสังคมไทยมีอยู่มากมายหลายกลุ่ม อาทิ ผู้ป่วยทางจิต ผู้ป่วยเอดส์ ผู้ติดยาเสพติด คนไร้บ้าน เด็กเร่ร่อน คนพิการ ผู้สูงอายุ แม่วิัยรุ่น คนที่มีเพศวิถีทางเลือก ผู้ขายบริการทางเพศ แรงงานข้ามชาติ คนไร้รัฐ คนพลัดถิ่น คนที่พันโทษ เป็นต้น

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่อง “ความเป็นชายขอบ” มาทำความเข้าใจกับประสบการณ์ของผู้ป่วยทางจิตในสังคมไทย ซึ่งปรากฏการณ์ของคนชายขอบไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เป็นกระบวนการสร้างทางสังคม โดยใช้ความแตกต่างไปจากบรรทัดฐาน มาแบ่งแยก กีดกัน และสร้างความเป็นอื่นให้กับคนด้วยกัน เครื่องมือที่ใช้ในการทำให้บุคคลหนึ่งกลายเป็นคนชายขอบคือ การตีตรา การแบ่งแยก การกีดกันออกไปและการเลือกปฏิบัติ

กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ (Marginalization) หมายถึง กระบวนการที่ผลักหรือกีดกันให้บุคคลหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ต้องตกอยู่ในสภาวะไร้อำนาจหรือขาดแหล่งอำนาจที่จะมาสนับสนุน ส่งผลให้คนกลุ่มนี้เข้าไม่ถึงความยุติธรรมและทรัพยากรที่จำเป็น ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ทำให้พวกเขาตกอยู่ในภาวะชายขอบ (Marginality) คนชายขอบจึงมักรู้สึกว่ สังคมทำให้พวกเขาไร้ตัวตน หรือแม้กระทั่งเป็นปัญหาสังคม (สุริชัย หวันแก้ว, 2546)

2.1.4 การวิเคราะห์กระบวนการสร้างความเป็นชายขอบ กรณีศึกษาของพ่อ

สาเหตุที่ผลักดันให้พ่อออกจากบ้านไปใช้ชีวิตในที่สาธารณะดังต่อไปนี้

1. การเผชิญปัญหาของผู้ป่วยจิตเภท ซึ่งจำแนกได้สองประการ คือ

- การเผชิญกับความเจ็บป่วยโดยตรง

การยอมรับฐานะของผู้ป่วยทางจิตนั้นเป็นกระบวนการถอดเปลื้องเอาความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าหรือมีอัตลักษณ์ที่น่าภาคภูมิใจออกไปจากบุคคลนั้น และจำต้องยอมรับอัตลักษณ์เชิงสถาบันใหม่ อาทิ การมีบัตรประจำตัวผู้ป่วย การสวมชุดผู้ป่วยของโรงพยาบาล ซึ่งการยอมรับสถานภาพผู้ป่วยส่งผลทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนอยู่ในสภาพที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป ไม่สามารถกลับเป็นปกติได้เหมือนเดิม กลายเป็นความแปลกแยก (alienation) ที่ผู้ป่วยตอกย้ำกับตัวเอง

ในกรณีศึกษาของพ่อ การไม่สามารถยอมรับสถานภาพของการเป็นผู้ป่วยได้ ทำให้การรักษาขาดประสิทธิภาพจากการไม่กินยาอย่างต่อเนื่องเพราะการกินยาเป็นการควบคุมอาการของโรควิธีเดียว เหตุผลหลักที่พ่อกินยานั้นเนื่องจากผลข้างเคียงของยาได้คุกคามบุคลิกภาพเมื่อต้องเข้าสังคม มีผลให้รู้สึกขาดความมั่นใจในตนเอง ซึ่งผู้วิจัยก็เคยตัดสินใจหยุดยาด้วยตนเองหลายครั้งเพราะการกินยาทำให้หิวซึม ตาพร่าจนส่งผลกระทบต่อการทำงานที่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทางการมองเห็น สำคัญที่ผู้วิจัยและพ่อต้องการคือ รักษาภาพลักษณ์ของตนเองให้ใกล้เคียงกับคนปกติมากที่สุด

- การเผชิญกับปัญหาที่ไม่ใช่ความเจ็บป่วยโดยตรง ประกอบด้วย

- การสูญเสียทางเศรษฐกิจหลังการเจ็บป่วย

ในกรณีของพ่อคือ การลาออกจากการรับราชการทหารและการเดินเรือเพราะร่างกายของพ่ออ่อนแอจากอาการติดเชื้อเรื้อรังและป่วยทางจิตจนไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ การตกงานของพ่อจึงส่งผลให้แม่ที่มีอาชีพเป็นพยาบาลต้องทำอาชีพเสริมด้วยการหารายได้เพิ่มจากการช่วยกันทำอาหารขายและเป็นการช่วยให้พ่อได้มีงานทำ แต่ทว่าการช่วยแม่ทำอาหารขายที่บ้านกลับยิ่งทำให้พ่อรู้สึกกดดัน วิตกกังวล คับข้องใจ รู้สึกตนเองไร้ค่า ไม่สามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวได้ ต้องอาศัยหรือเป็นภาระแก่ภรรยาและลูก

- ความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว

สังคมไทยมีความเชื่อว่า ความเจ็บป่วยทางจิตเป็นผลมาจากกรรมไม่ดีในอดีต จึงไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้เว้นแต่จะหมดเวรหมดกรรมเท่านั้น ผู้คนจึงเชื่อว่าโรคนี้คือ “โรคเวรโรคกรรม” หรือโรควิบากกรรม ซึ่งความเชื่อในเรื่องกรรมได้มีส่วนให้ญาติรู้สึกว่ามีทางออก มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ช่วยลดความทุกข์ใจลงได้ ด้วยเหตุนี้อำนาจกรรมจึงอยู่เหนือญาติและผู้ป่วยเพราะพวกเขาเชื่อว่าตนเองไม่สามารถที่จะต่อสู้หรือเอาชนะได้ ต้องก้มหน้าก้มตา รับกรรมหรือชดใช้กรรมไปจนกว่าจะหมดกรรมหรือตายจากกัน จึงมีการปล่อยผู้ป่วยไปตามยถากรรมหรือสุดแต่เวรแต่กรรม การยอมรับในลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ป่วยและญาติรู้สึกว่า ตนเองไร้พลังอำนาจหรือไร้ซึ่งความหวังนั่นเอง (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล, 2552)

ในกรณีศึกษาของพ่อพบว่า การดูแลพ่อในสถานภาพของผู้ป่วยทางจิตและโรคติดเชื้อเรื้อรังนั้นเป็นเรื่องที่ยากลำบากเนื่องจากพ่อไม่สามารถทำใจยอมรับได้ ดังนั้นการปฏิเสธการกินยาจึงเป็นการต่อต้านชัดเจนอย่างชัดเจน อาจเรียกได้ว่า เป็นบุญของพ่อที่มีแม่เป็นพยาบาลอาชีพการดูแลผู้ป่วยจึงเป็นงานที่รับมือได้ รวมทั้งการที่ครอบครัวยังอาศัยอยู่ในบ้านพักสวัสดิการของโรงพยาบาลรัฐแห่งหนึ่ง หลายครั้งที่พ่อป่วยมีอาการป่วยหนักจึงมักจะได้รับคำสั่งให้เข้ารับการรักษาจนรอดชีวิตได้หลายครั้ง เนื่องจากการป่วยทางจิตของพ่อเป็นแบบเรื้อรังจนต้องตกงานอย่างถาวร แม่จึงต้องทำงานหนักขึ้นทำให้การดูแลพ่อเริ่มเป็นไปตามยถากรรมคือ เป็นการดูแลเพื่อให้อยู่รอดได้ ถึงเวลารับประทานอาหารหรือยากก็จัดวางไว้ให้แต่ไม่ได้ดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ปล่อยให้พ่อดูแลรับผิดชอบตนเอง เนื่องจากแม่ ผู้วิจัยและน้องชายต้องดูแลพ่อมานาน เคยชินกับการเข้าออกโรงพยาบาล การถูกล้อเลียนจากเพื่อนทั้งที่บ้านและโรงเรียน การไปประกันตัวพ่อจากโรงพัก จนอาจกล่าวได้ว่า พวกเราหมดความหวัง ยอมจำนนต่อปัญหาที่มาจากความป่วยไข้ของพ่อ หลายครั้งที่แม่พูดปลอบใจลูกๆว่า มันเป็นเวรกรรมของแม่ที่มีกับพ่อในชาติปางก่อน ซึ่งลูกๆก็ตกอยู่ในฐานะเพื่อนร่วมชะตากรรม ดังนั้น

พันธกิจของคนในครอบครัวคือ ช่วยกันดูแลพ่อเพื่อชดใช้กรรมในชาตินี้เพื่อจะได้ไม่ต้องพบเจอกันอีก ความคิดเรื่องเวรกรรมยังปรากฏให้เห็นในกลุ่มญาติพี่น้องและเพื่อนพยาบาลของแม่อีกด้วยอาทิ ในงานศพของพ่อเพื่อนบ้านในชุมชนต่างมาร่วมงาน ข้อความแสดงความเสียใจกับแม่ที่ได้ยินตลอดงานคือ หมดเวรหมดกรรมกันเสียที

จากการสังเกตพฤติกรรมของพ่อผู้วิจัยรู้สึกได้ว่า เมื่อพ่อเกิดความเครียดกดดันจากสาเหตุใดก็ตาม เขาจะหาทางออกด้วยการดื่มเหล้าจนทำให้อาการทางจิตกำเริบ และแสดงออกด้วยความรุนแรงอาทิ การสวมบทบาทเป็นคนอื่น การทำลายข้าวของ การหาเรื่องและทำร้ายร่างกายคนรอบข้าง แต่เมื่อพ่อเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลถูกควบคุมการกินยาจนหายดีกลับมาเป็นพ่อในภาวะปกติได้แล้วนั้น พ่อมักจะจำเรื่องราวที่เกิดขึ้นไม่ได้แต่เขาจะมีความรู้สึกผิด ละอายใจต่อลูกเมียที่สร้างความเดือดร้อนให้เสมอ ดังนั้นการที่พ่อเลือกออกจากบ้านไปอยู่ที่อื่นเป็นเวลานานๆ และจะกลับมาบ้านเมื่อมีอาการป่วยทรุดหนักนั้น น่าจะมาจากการไม่ต้องการให้ครอบครัวต้องประสบกับด้านมืดของพ่อที่เต็มไปด้วยความรุนแรง แต่ยินยอมให้ครอบครัวได้ดูแลช่วยเหลือในช่วงเวลาที่พ่อป่วยและมีสติ

- ความสัมพันธ์กับสังคม

การที่ผู้ป่วยไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ถูกจ้องมองด้วยสายตาไม่เป็นมิตร มีการเลือกปฏิบัติทำให้ผู้ป่วยเกิดความรู้สึกว่าตนเองถูกสังคมรังเกียจ เนื่องจากการเป็นผู้ป่วยโรคจิตในสายตาของคนทั่วไปคือ คนบ้า คนวิกลจริต และมักจะถูกล้อเลียนให้ได้รับความอับอายอยู่เสมอ

โรงพยาบาลเป็นสถาบันที่ประกอบด้วยบุคลากร หมอ พยาบาล ซึ่งมีหน้าที่รักษาคนป่วยให้จนสามารถกลับมาใช้ชีวิตตามปกติได้ และหัวใจสำคัญของบุคลากรเหล่านี้คือ ความมีเมตตาและคุณธรรมควบคู่ไปกับการรักษา การอาศัยอยู่ในบ้านพักสวัสดิการที่ตั้งอยู่ด้านหลังของโรงพยาบาลนั้น ประกอบด้วยห้องสี่เหลี่ยมเล็กๆ เรียงซ้อนกันเป็นแพลตฟอร์ม เรียงกันเป็นแนวยาว สิ่งมีชีวิตที่อาศัยในแต่ละห้องคือ ครอบครัวของหมอหรือพยาบาลที่ทำงานในโรงพยาบาล แม้จะไม่ต้องเสียค่าเช่าแต่สิ่งที่ต้องสูญเสียคือ อิสรภาพและความเป็นส่วนตัว เพราะบ้านหลวงนี้มีการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันในระดับชุมชนคือ วัฒนธรรมด้วยวัตถุนิยมด้วยการมีบ้านส่วนตัวและมีรถ รวมทั้งการศึกษาของคนในครอบครัวเช่น ต้องมีงานทำเงินเดือนสูงและลูกต้องเรียนหมอหรือทหาร ด้วยเหตุนี้พ่อจึงกลายเป็นคนชายขอบอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก จนถูกหมายหัวว่าเป็นบุคคลอันตรายของชุมชนบ้านหลวงจากการเป็นผู้ป่วยทางจิต ทำให้ผู้คนหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับพ่ออย่างชัดเจน ซึ่งรวมไปถึงผู้วิจัยและน้องชายที่ไม่มีเพื่อนเล่นจึงมักจะเก็บตัวอยู่ในบ้าน

ผู้วิจัยพบว่า พ่อได้พยายามหาทางออกให้กับตนเองหลายครั้งเพราะตระหนักดีว่า การอาศัยอยู่ในชุมชนที่เต็มไปด้วยความกดดันแห่งนี้ อาจส่งผลกระทบต่อทำให้ครอบครัวต้องเข้าสู่สถานการณ์ลำบากคือ การถูกเชิญออกจากบ้านหลวงนั่นเอง “การแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ” เป็นวิธีการที่พ่อทดลองปฏิบัติด้วยการออกบวชที่วัดเล็กๆ ในจังหวัดบ้านเกิดของตนซึ่งมีญาติอาศัยอยู่ในละแวกนั้นหลายคน พ่อตัดสินใจทิ้งบ้านเพื่อไปบวชโดยไม่บอกแม่จำนวนสามครั้งแต่แม่ก็จะไปตามพ่อกลับมาด้วยโชครวนของการทำหน้าที่พ่อ การกลับมาใช้ชีวิตเก็บตัวอยู่แต่ในห้องเล็กๆ ช่วยเตรียมของขายในแต่ละวัน ถ้าต้องออกไปซื้อของข้างนอกบ้านก็ต้องพบเจอกับสายตาสอดส่องจับผิดของคนในชุมชนที่ทำให้รู้สึกท้อแท้ ต่ำต้อยค่าจนไม่อยากจะพบเจอผู้คนในสังคมอีกต่อไป ดังนั้นการดื่มสุราและการออกไปอยู่ในสังคมที่ยอมรับตนเองจึงกลายเป็นเส้นทางชีวิตของพ่อที่เหมือนการหลงเข้าไปในเขาวงกตแต่มันก็ช่วยให้พ่อหลุดพ้นจากบ้านที่เป็นเสมือนคุกได้

สรุป

จากการศึกษากระบวนการสร้างความเป็นชายขอบของพ่อและผู้วิจัยซึ่งมีสถานภาพของ “คนชายขอบ” ร่วมกันคือ การเป็นผู้ป่วยทางจิต ส่งผลให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกในสังคม การที่พ่อออกไปใช้ชีวิตเร่ร่อนในที่สาธารณะจึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยให้ความสนใจว่า การใช้ชีวิตกินนอนข้างถนนในสถานะที่คนในสังคมเรียกว่า “คนไร้บ้าน” นั้นสามารถเป็นที่พักพิงทางจิตใจหรือสร้างสมดุลในชีวิตให้กับพ่อได้อย่างไร

ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการศึกษาความเป็นมาของกลุ่มคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มคนไร้บ้านซึ่งประสบวิกฤตชีวิตจากอาการป่วยทางกายและทางจิตจนต้องออกจากบ้านเป็นหลัก

2.2 การศึกษาเอกสารวิชาการเกี่ยวกับคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

2.2.1 นิยามของ “คนไร้บ้าน” (Homeless)

การนิยามความหมายของคนไร้บ้านจะตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ 2 ประการคือ ลักษณะหรือสภาพที่อยู่อาศัย และระยะเวลาของการไร้บ้าน ซึ่งมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยในปี พ.ศ. 2554 ได้ให้นิยามว่า

คนไร้บ้าน คือ ผู้ที่อาศัยหลับนอนในพื้นที่สาธารณะ ไม่มีสิ่งปลูกสร้างที่เรียกว่าบ้านหรือเพิงกระต๊อบใดๆ อาจมีแหล่งที่นอนประจำ กึ่งประจำ หรือไม่ประจำก็ได้ อาจเร่ร่อนถาวรหรือตามฤดูกาลก็ได้ โดยลำดับความสำคัญกับผู้ที่พักนอนในพื้นที่สาธารณะมากกว่าหนึ่งเดือน ไม่ใช่ผู้ที่หลับนอนใน

พื้นที่สาธารณะชั่วคราวไม่เกินหนึ่งสัปดาห์ คนไร้บ้านในที่นี้ไม่ครอบคลุมถึงผู้ใช้ถนนหรือพื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพใดๆ ก็ตามเช่น ผู้ประกอบอาชีพขอทาน ขายบริการทางเพศ ร้อยพวงมาลัย ฯลฯ

2.2.2 ประชากรคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร

จากการสำรวจของมูลนิธิอิสรชนร่วมกับบ้านมิตรไมตรี กรุงเทพมหานคร ภายใต้การสนับสนุนของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในปี พ.ศ. 2555 พบว่า พื้นที่ซึ่งมีคนไร้บ้านจำนวนหนาแน่นที่สุด คือ เขตพระนครจำนวน 518 คน ในขณะที่กรุงเทพมหานคร มีคนไร้บ้านจำนวนทั้งสิ้น 2,856 คน และในปีพ.ศ. 2557 ได้ทำการสำรวจพบว่า จำนวนคนไร้บ้านเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนทั้งสิ้น 3,249 คน เป็นชาย 2,003 คนและหญิง 1,246 คน (นที สรวารี, มูลนิธิอิสรชน, 2556) ในปีพ.ศ. 2558 ได้มีการสำรวจสถานการณ์ของคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานครพบว่า มีจำนวน 1,307 คน จำแนกเป็นเพศชาย 1,087 คน เพศหญิง 202 คน เพศทางเลือก 13 คน และไม่สามารถระบุเพศได้ 5 คน โดยจำนวนคนไร้บ้านที่ลดลงเนื่องจากภาครัฐได้ทำการจัดระเบียบคนไร้บ้านในเขตพระนครทำให้คนไร้บ้านกระจายตัวไปยังจังหวัดใกล้เคียง อาทิ นครปฐม อยุธยา สมุทรปราการ ดังนั้นกรุงเทพฯ จึงเป็นพื้นที่ต้นทางหลักของการกลายเป็นคนไร้บ้าน ส่วนใหญ่ ร้อยละ 50.4 ของคนไร้บ้านจะเดินทางมาจากต่างจังหวัด ในขณะที่คนไร้บ้านที่เป็นคนกรุงเทพฯ ก็มีสัดส่วนไม่แตกต่างกันมากนัก คือ ร้อยละ 45.6 (มนทกานต์ ฉิมมานี, 2559)

การสำรวจช่วงอายุในการเข้าสู่ภาวะไร้บ้าน พบว่า คนไร้บ้านที่อยู่ในช่วงอายุ 40-49 ปีมีประมาณร้อยละ 33 และผู้ที่มียุมากกว่า 50 ปีขึ้นไปมีร้อยละ 49 เมื่อนำมาเทียบกับเวลาเฉลี่ยของการออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะซึ่งอยู่ที่ 9 ปีแล้ว จะทำให้พออนุมานได้ว่า คนไร้บ้านส่วนใหญ่ออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะช่วงที่เป็นแรงงานวัยกลางคน นอกจากนี้ยังพบว่า ประมาณ 4 ใน 5 ของคนไร้บ้านเป็นผู้ชาย ทำให้ภาพประชากรที่เข้าสู่ภาวะไร้บ้านในปัจจุบันชัดเจนขึ้น กล่าวคือ เป็นแรงงานชายวัยกลางคนขึ้นไป ซึ่งเริ่มมีปัญหาสุขภาพจากการทำงานหรือไม่มีความมั่นคงจากการทำงาน และคนไร้บ้านอาจมีใช้ภาวะของทั้งชีวิตหากแต่เป็นช่วงหนึ่งของชีวิต ทั้งนี้คนไร้บ้านส่วนใหญ่จะอาศัยหลับนอนและใช้ชีวิตในพื้นที่กลางเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจหรือทางการคมนาคม อันเป็นศูนย์รวมของงานรับจ้างและแหล่งรายได้จากการเก็บของเก่า

การสร้างความรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้านในสังคมไทยเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 จนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่าได้มีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไร้บ้านอย่างรอบด้านมากขึ้น ทั้งยังช่วยลบล้างมายาคติของสังคมไทยเกี่ยวกับคนไร้บ้านในอดีต

2.2.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้านที่สำคัญ โดยมีประเด็นสามประการดังต่อไปนี้

คนไร้บ้านไม่ใช่ขอทานแต่เป็นผู้มีงานทำ

จากงานศึกษา “เปิดพรมแดนโลกของคนไร้บ้าน (2546) โดยบุญเลิศ วิเศษปรีชา ได้ชี้ให้เห็นว่า มายาคติที่มองว่าคนไร้บ้านคือ มีนิสัยเกียจคร้าน ไม่ทำงาน สกปรกและขอทานจากคนทั่วไปนั้นไม่เป็นความจริง บุญเลิศได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของการเป็นคนไร้บ้านอาจเกิดจากเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจได้เทียบเท่ากับปัจจัยทางสังคมและจิตใจเช่น ความเปราะบางของสถาบันครอบครัว ความผิดหวังจากการทำงาน ภาวะตกงานเรื้อรัง มีประวัติที่สังคมไม่ยอมรับ ความเจ็บป่วยและพิการของร่างกาย

จากการสำรวจข้อมูลประชากรเชิงลึกของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร (2559) พบว่าคนไร้บ้านเป็นผู้มีทักษะทางอาชีพเพราะเคยประกอบอาชีพมาก่อนเช่น งานก่อสร้าง งานช่าง งานทำความสะอาด เกษตรกรรม และการทำอาหาร ดังนั้นคนไร้บ้านส่วนใหญ่จึงมิได้ว่างงาน ข้อมูลทางประชากรพบว่า ร้อยละ 40 ของคนไร้บ้านมีแหล่งรายได้มาจากการรับจ้าง ร้อยละ 20 มาจากการเก็บของเก่า และร้อยละ 12 มาจากการค้าขายและมีเพียงร้อยละ 7 ที่รายงานว่างงาน ร้อยละ 16 รายงานว่ามีรายได้ อย่างไรก็ตาม การทำงานของคนไร้บ้านต้องประสบกับปัญหาความไม่แน่นอน ไม่มั่นคง และไม่ปลอดภัยทางด้านรายได้ หรือไม่สามารถทำงานได้เต็มความสามารถเพราะมีปัญหาทางสุขภาพ

คนไร้บ้านส่วนใหญ่เป็นผู้มีบ้านแต่กลับบ้านไม่ได้

เมื่อกล่าวถึงคนไร้บ้าน ความเข้าใจของผู้คนมักเข้าใจว่า คนยากจนซึ่งไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองหรือไม่มีบ้านให้กลับจึงมาอาศัยใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ จากรายงานสถานการณ์ความไม่เป็นธรรม: คน (ทำไม่) ไร้บ้าน (2560) โดยอนรรฆ พิทักษ์ธานินและขวัญประชา เชียงไชยสกุลไทย ได้ทำการสำรวจคนไร้บ้านในกรุงเทพฯ พบว่า คนไร้บ้านร้อยละ 24 รายงานว่าไม่มีบ้านให้กลับ ร้อยละ 39 รายงานว่ามีบ้านให้กลับแต่ไม่อยากจะกลับ ร้อยละ 27 รายงานว่ามีบ้านให้กลับ อยากรück แต่กลับไม่ได้ด้วยเหตุผลบางประการ และมีเพียงร้อยละ 6 รายงานว่ามีบ้านให้กลับและกลับได้

เหตุผลของคนไร้บ้านที่มีบ้านแต่กลับบ้านไม่ได้มีหลายกรณี ส่วนใหญ่มักมาจากปัญหาภายในครอบครัว ความรู้สึกไม่อยากเป็นภาระให้กับที่บ้านอันเนื่องมาจากความชรา ความเจ็บป่วยและความพิการ หรือความละอายใจเนื่องจากชีวิตที่ล้มเหลวหรือตั้งหลักไม่ได้ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นความบีบคั้นให้ต้องเลือกที่จะออกมาใช้ชีวิตตามลำพังที่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงในด้านชีวิตและสุขภาพ

สอดคล้องกับงานศึกษา “พลวัตความหมายคำว่า “บ้าน” ของคนไร้บ้าน”(2558) โดย ญาณิกา อักษรนำ ที่ศึกษาการให้ความหมายถึงคำว่า บ้าน และความสัมพันธ์ของคำว่า บ้านกับสภาพจิตใจของคนไร้บ้านในศูนย์คนไร้บ้านบางกอกน้อยพบว่า การออกมาเป็นคนไร้บ้านเกิดจากการสูญเสียบ้านในเชิงความรู้สึก ดังนั้นการออกจากที่อยู่อาศัย (บ้านเชิงกายภาพ) จึงเป็นทางเลือกที่ดีกว่าสำหรับคนไร้บ้าน ในแง่นี้จะกลับไปบ้านอย่างมั่นคงได้อีกครั้ง จึงต้องการมากกว่าการสนับสนุนให้คนที่อยู่อาศัยในเชิงกายภาพ แต่ต้องมีการกอบกู้ศักดิ์ศรีและตัวตนของคนไร้บ้านเพื่อให้เขากลับมามีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่นอย่างมีความหมายได้อีกครั้ง

สุขภาพทางจิตของคนไร้บ้าน

งานวิจัยและโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไร้บ้านนั้น แม้จะมีการพัฒนาครอบคลุมในประเด็นปัญหาของคนไร้บ้าน แต่ยังไม่มียานวิจัยที่มีการศึกษาด้านจิตเวชเพื่อนำไปสู่กระบวนการฟื้นฟูทางด้านจิตใจทำให้คนไร้บ้านอยากที่จะกลับมาตั้งหลักชีวิตของตนเองได้อีกครั้ง แต่ทว่า ปัจจุบันได้มีนำความรู้ด้านจิตเวชมาใช้ในการศึกษาคนไร้บ้านแล้ว จากรายงานการสำรวจความชุกโรคทางจิตเวชของกลุ่มประชากรคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร (2559) โดย ผศ. พญ. ทานตะวัน อวิรุทธ์วรกุล ได้ทำการตรวจสอบสุขภาพจิตของคนไร้บ้านจากกลุ่มตัวอย่าง 113 คน พบว่ามากกว่าร้อยละ 70 ที่มีปัญหาสุขภาพทางจิต โดยมีทั้งที่เป็นกลุ่มผู้มีปัญหาทางจิตระดับรุนแรงคือ โรคซึมเศร้าแบบฆ่าตัวตาย โรคอารมณ์สองขั้ว โรคจิต และกลุ่มผู้มีปัญหาทางจิตระดับปานกลางถึงระดับอ่อนคือ โรคซึมเศร้าแบบอ่อน โรควิตกกังวล โรคติดสารเสพติด โรคการกินผิดปกติ โรคบุคลิกภาพผิดปกติ ทั้งนี้มีความเป็นไปได้ว่า คนไร้บ้านจำนวนหนึ่งอาจมีปัญหาทางจิตอยู่เดิมก่อนเป็นคนไร้บ้านและเป็นปัจจัยให้เข้าสู่สภาวะไร้บ้าน

นอกจากนี้ ประมาณร้อยละ 51 ของกลุ่มตัวอย่าง มีอาการของโรคที่ต้องได้รับการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องจึงจะสามารถกลับมาใช้ชีวิตอย่างปกติได้ นั่นคือ การพบอาการติดยาเสพติด ร้อยละ 70 ซึมเศร้าและซึมเศร้าเรื้อรังร้อยละ 30 วิตกกังวลร้อยละ 15 และอารมณ์สองขั้วร้อยละ 5 โดยคนไร้บ้านหนึ่งคนอาจมีอาการโรคปรากฏพร้อมกันหลายอาการได้ ส่วนกลุ่มคนไร้บ้านที่มีอาการบุคลิกภาพผิดปกติแบบต่อต้านสังคมหรือเกเร ซึ่งอาจทำอันตรายหรือหาผลประโยชน์จากผู้อื่นโดยไม่รู้สึกละอายอยู่เพียงร้อยละ 1.8 เท่านั้น

การเข้าสู่สภาวะไร้บ้านเป็นเวลานานได้ส่งผลต่อสุขภาพทั้งทางกายและทางจิต เนื่องจากความเครียด ความหวาดระแวง การนอนไม่เต็มอิ่ม รวมทั้งพฤติกรรมกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เช่น เหล้าสี เหล้าขาวเครื่องดื่มชูกำลัง ฯลฯ ที่มีแรงผลักดันจากสภาพแวดล้อมการใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลาง

ความเสี่ยง อันตรายของพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้พวกเขาต้องบริโภคสิ่งเหล่านี้เพื่อหลีกเลี่ยงจากสภาพสังคมและลดความตึงเครียดในชีวิต ดังนั้นคนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะเป็นเวลานานจะมีสัดส่วนของกลุ่มผู้มีปัญหาทางจิตระดับรุนแรงมากกว่ากลุ่มที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะน้อยกว่า กล่าวคือ คนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะเป็นเวลา 1 - 3 ปี มีค่าอัตราเสี่ยงมีอาการทางจิตระดับรุนแรงอยู่ที่ 1.6 ระยะเวลา 3-6 ปี อยู่ที่ 1.2 ระยะเวลา 6 - 10 ปี อยู่ที่ 2.1 และระยะเวลา 10 ปีขึ้นไปมีค่าสูงถึง 5.4 อาจกล่าวได้ว่า การไร้บ้านอยู่ในพื้นที่สาธารณะเป็นเวลานาน ส่งผลต่อสุขภาพกายและจิตของคนไร้บ้านอย่างมาก

สรุป

จากการศึกษาข้อมูลงานวิจัยเกี่ยวกับคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานครพบว่า จากการบูรณาการวิชาความรู้ในสาขามนุษย์ศาสตร์ สังคมศาสตร์สาขาจิตเวช เพื่อแก้ปัญหาคนไร้บ้านให้สามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้อีกครั้ง โดยองค์ความรู้ที่สำคัญคือ กลุ่มคนไร้บ้านส่วนใหญ่เป็นคนที่มีการครอบครัวหรือมีบ้านแต่ถูกผลักดันออกมาด้วยปัญหาในครอบครัวเพราะขาดที่พึ่งทางใจ พวกเขาต้องเผชิญกับภาวะความเจ็บป่วยทางกายและทางใจที่เป็นผลมาจากการใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ ดังนั้นหนทางในการแก้ปัญหาคือ สังคมต้องปรับทัศนคติมุมมองต่อคนไร้บ้านว่า พวกเขาคือคนปกติเช่นเรา แต่ประสบอุบัติเหตุชีวิตและเป็นผู้ป่วยข้างถนน พวกเขาต้องการความช่วยเหลือในการรักษาเยียวยาทางกายและจิตใจอย่างเร่งด่วน เพราะทุกคนควรได้รับโอกาสในการเริ่มต้นชีวิตใหม่อีกครั้ง ผู้วิจัยจึงได้นำแนวทางข้างต้นมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาอัตลักษณ์ตัวตนของคนไร้บ้านในเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นชุมชนของคนไร้บ้านที่มีความเก่าแก่กว่าห้าสิบปี โดยผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสำรวจข้อมูลเชิงลึกของวิถีชีวิตคนไร้บ้านต่อไป

2.3 การลงภาคสนาม

การลงภาคสนามเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ศึกษา โดยเริ่มต้นจากการเข้าไปทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิอิสรชน ซึ่งจะคอยดูแลคุณภาพชีวิตของคนไร้บ้านที่สนามหลวง คลองหลอด และราชดำเนิน ทำให้มีความใกล้ชิดกับชุมชนคนสนามหลวงเป็นอย่างดี โดยทำหน้าที่ให้ความรู้ ช่วยเหลือเรื่องปัจจัยสี่ ส่งเสริมอาชีพ ส่งกลับบ้าน รวมถึงเลี้ยงอาหาร โดยได้รับความร่วมมือจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พมจ.) โดยมีธโมบายสวัสดิการ (Social welfare service) ลงพื้นที่บริเวณริมคลองหลอด

ภาพที่ 5 ภาพแสดงคนสนามหลวงเข้าแถวเพื่อรับแจกอาหารจากมูลนิธิอิสรชน
ที่มา : ผู้วิจัย

ผู้วิจัยจึงเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครของมูลนิธิอิสรชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ จนถึงการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูล ใช้เวลาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ปีพ.ศ.2557 ถึงเดือนธันวาคม ปีพ.ศ.2560 ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยแสดงตัวชัดเจนว่ามาหาข้อมูลเพื่อนำไปสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ โดยใช้การจดบันทึกและบันทึกเสียง ซึ่งก่อนกระทำผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง และชื่อที่ปรากฏจะเป็นนามสมมุติของคนสนามหลวง ส่วนการถ่ายภาพคนสนามหลวงด้วยตนเองนั้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากคนสนามหลวงส่วนใหญ่มีความอึดอัดใจอย่างเห็นได้ชัด และทางมูลนิธิได้ห้ามอาสาสมัครถ่ายภาพคนสนามหลวงโดยเฉพาะกลุ่มผู้ให้บริการทางเพศโดยเด็ดขาด

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงขออนุญาตทางมูลนิธิใช้ภาพถ่ายของคนสนามหลวงมาใช้เป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์ ซึ่งข้อเสียของภาพถ่ายดังกล่าวคือ ขาดความละเอียดคมชัดเนื่องจากเจ้าหน้าที่ใช้กล้องจากโทรศัพท์มือถือในการถ่ายภาพคนสนามหลวงเพื่อเก็บข้อมูลเป็นหลักฐาน แต่ทว่าข้อดีของภาพถ่ายคือเป็นภาพถ่ายที่สะท้อนความเป็นจริงของคนสนามหลวงได้อย่างชัดเจน โดยไม่มีการปรุงแต่งจัดองค์ประกอบของคนในภาพแต่อย่างใด

การลงพื้นที่กับมูลนิธิจะดำเนินการทุกวันศุกร์เวลา 18.00 - 23.00 น. โดยในช่วงเย็นเจ้าหน้าที่จะพาอาสาสมัครช่วยกันนำ “ถุงเยี่ยมเพื่อน” ลงพื้นที่เดินเยี่ยมพี่น้องคนสนามหลวงบริเวณรอบสนามหลวง โดยในถุงเยี่ยมเพื่อนประกอบด้วยยารักษาโรค อาหารแห้ง เครื่องอุปโภค เสื้อผ้า เพื่อให้พวกเขาได้พัฒนาฟื้นฟูตัวเองต่อไป และในช่วงประมาณ 20.00 น. อาสาสมัครจะนำถุงยางอนามัยไปแจกกลุ่มผู้ให้บริการทางเพศบริเวณตรอกสาเก ริมคลองหลอดและริมถนนราชดำเนิน โดยจะมีคนสนามหลวงที่เป็นชายวัยกลางคนอัยาศัยติมากอยอำนาจความสะดวกจนเสร็จสิ้นภารกิจ ซึ่งผู้วิจัยมาทราบภายหลังจากว่าเขาเป็นลูกน้องของกลุ่มมาเฟียสนามหลวงมีหน้าที่คอยดูแลความเรียบร้อยในพื้นที่มานานหลายปีและยังเคยเป็นนักมวยอาชีพมาก่อนด้วย

ภาพที่ 6 พี่เพชรผู้ดูแลความเรียบร้อยบริเวณตรอกสาเกและพี่วัฒน์ดูแลที่เจดีย์ขาว
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 7 การลงพื้นที่เดินเยี่ยมพี่น้องคนสนามหลวงบริเวณรอบพื้นที่สนามหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

การลงพื้นที่ด้วยการสังเกตการณ์อย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เราเห็นถึงอัตลักษณ์ของคนสนามหลวงได้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการลงพื้นที่เป็นการส่วนตัว โดยจะทำถุงเยี่ยมเพื่อนแล้วนำไปเดินแจกคนสนามหลวงที่เคยทำความรู้จักกันแล้วอาทิ กลุ่มผู้สูงอายุที่อนุสาวรีย์ทหารอาสาฯ คนเก็บของเก่าในพื้นที่รอบสนามหลวงและพื้นที่สามเหลี่ยมตรงข้ามกรมศิลป์ และผู้วิจัยจะนั่งสังเกตการณ์อยู่ห่างๆ ที่เก้าอี้สาธารณะเพื่อสังเกตพฤติกรรมของคนสนามหลวงที่ทำกิจวัตรประจำวันอาทิ วิธีการหาขวดน้ำพลาสติกจากถังขยะ การพูดคุยทักทายกัน รวมทั้งการนอน ตลอดจนวิธีการขบถ่ายและการมีเพศสัมพันธ์ในที่สาธารณะ

(ก)

(ข)

(ค)

ภาพที่ 8 ภาพแสดงกิจวัตรประจำวันของคนสนามหลวง

(ก) การนอนรวมกันในเวลาากลางคืน (ข) การถ่ายภาพ (ค) การหาอาหารจากถังขยะ

ที่มา : ผู้วิจัย

จากการลงพื้นที่ใช้เวลาประมาณหนึ่งปีทำให้ผู้วิจัยเข้าใจวิถีชีวิตของพวกเขาได้ดียิ่งขึ้น เช่น สาเหตุที่ทำให้คนสนามหลวงต้องออกจากบ้าน การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ภายนอกของคนสนามหลวง คนสนามหลวงที่เป็นผู้ตกค้างหรือได้รับผลกระทบทางการเมืองและผลกระทบจากการจัดระเบียบของภาครัฐ ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำวิธีการศึกษาคนกับพื้นที่ด้วยการทำแผนที่เดินดิน

2.3.1 การทำแผนภูมิสังคมหรือแผนที่เดินดิน

ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนไร้บ้านกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 9 จนถึงปี.ศ. 2560 ด้วยการทำแผนภูมิสังคมหรือแผนที่เดินดิน (Geo-Social mapping) ซึ่งจะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตและความเป็นมาของผู้ที่มาใช้พื้นที่นี้ ด้วยการใช้แผนที่เดินดินหรือแผนที่ชุมชนที่มีลักษณะพิเศษ คือ “การทำแผนที่เพื่อรู้จักคน ไม่ใช่ทำแผนที่เพื่อรู้จักพื้นที่เพียงอย่างเดียว” ซึ่งการทำแผนที่เดินดินนั้นนอกจากได้เห็นข้อมูลทางกายภาพของพื้นที่แล้ว ยังสามารถได้ข้อมูลเกี่ยวกับคนด้วย ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการเรียนรู้และทำความเข้าใจชุมชนนั้น การเก็บข้อมูลเพื่อทำแผนที่เดินดิน คือ การเดินสำรวจ สัมผัส พื้นที่ทางกายภาพพร้อมกับสังเกต พูดคุย สอบถามผู้คน ด้วยวิธีการเช่นนี้จะทำให้สามารถเชื่อมโยงกิจกรรมของมนุษย์บนพื้นที่เข้าไปในแผนที่ได้

แผนที่เดินดินที่จัดทำขึ้นนี้เพื่อทำความเข้าใจพื้นที่ทางสังคม (Social space) ที่ซ้อนทับอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) ซึ่งพื้นที่ทางกายภาพมักมีความหมายทางสังคมแฝงอยู่เสมอ ทำให้พื้นที่ต่างๆ ทำหน้าที่ทางสังคมต่างๆ กัน และในแต่ละพื้นที่จะมีอัตลักษณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจในสองลักษณะดังนี้

- ศึกษาพื้นที่โดยรอบสนามหลวงในลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ
- ศึกษาพื้นที่โดยรอบสนามหลวงในลักษณะพื้นที่ทางสังคม

ศึกษาพื้นที่โดยรอบสนามหลวงในลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ

สนามหลวง (Sanamluang) หรือทุ่งพระเมรุ (Prameru Ground) คือพื้นที่สำคัญของเกาะรัตนโกสินทร์ มีเนื้อที่ประมาณ 74 ไร่ 63 ตารางวา ตั้งอยู่ระหว่างพระบรมมหาราชวัง (วังหลวง) และพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ลักษณะทางกายภาพของสนามหลวงเป็นพื้นที่ว่างขนาดใหญ่ มีลักษณะเป็นลานโล่งกว้างรูปวงรีสวยงาม มีต้นมะขามรายล้อม ปัจจุบันสนามหลวงมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จรด	ถนนราชินี ตั้งแต่สะพานผ่านพิภพลีลา ถึงโรงละครแห่งชาติ
ทิศตะวันออก	จรด	ศาลฎีกา และศาลหลักเมือง ถนนราชดำเนินในทั้งหมด
ทิศตะวันตก	จรด	กรมศิลปากร และอาคารถาวรวัดสุทัศน์ (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์)
ทิศใต้	จรด	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง

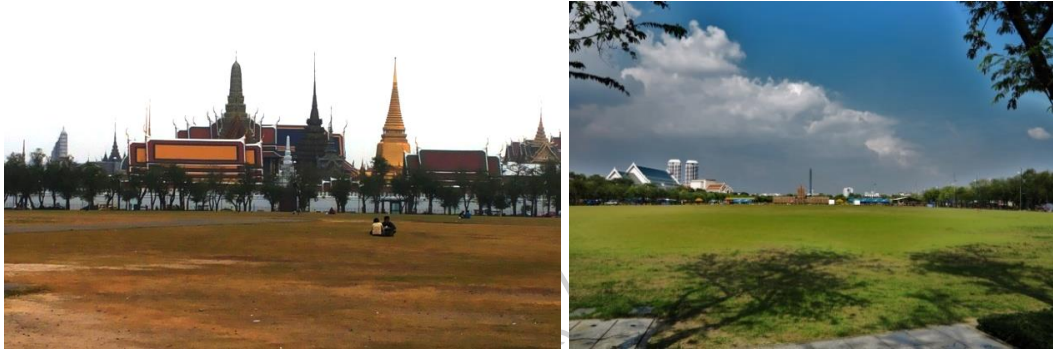
สนามหลวงนับว่าเป็น “หัวใจของเมือง” (city’s heart) แวดล้อมไปด้วยสถานที่สำคัญต่าง ๆ ของประเทศ ทั้งสถาบันกษัตริย์คือ พระบรมมหาราชวัง ด้านตุลาการ คือ ศาลอาญา แฝง ด้านการเมือง คือ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย ด้านศาสนามีวัดวาอารามอยู่โดยรอบคือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ และสถาบันการศึกษาคือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยสงฆ์ โรงเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นศูนย์กลางของความเชื่อคือ ศาลหลักเมือง และยังมีอนุสาวรีย์อยู่รายรอบคือ อนุสาวรีย์พระแม่ธรณีบีบมวยผม ซึ่งอยู่ฝั่งศาลฎีกา อนุสรสถาน 6 ตุลา 2519 บริเวณหน้าหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอนุสาวรีย์ทหารอาสาฯ หน้าโรงละครแห่งชาติ ทำให้สนามหลวงเป็นจุดศูนย์กลาง (Landmark) ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงมีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางมาชมความงดงามเป็นจำนวนมาก รวมทั้งสนามหลวงยังเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรที่สำคัญ ทั้งทางเท้าไปยังรถโดยสารประจำทาง จากทางเท้าไปยังทางน้ำคือ ท่าเรือท่าช้าง และท่าพระจันทร์ จากทางเท้าไปยังรถบริการท่องเที่ยว

บริเวณท้องสนามหลวง

ในอดีตท้องสนามหลวงเคยเป็นสนามหญ้าสีเขียวขนาดใหญ่ให้ประชาชนได้มาพักผ่อนหย่อนใจเช่นการเล่นว่าวเพราะเป็นลานเปิดโล่งกว้างใหญ่ รวมทั้งยังเป็นที่พักหลบร้อนในเวลากลางคืนให้กับผู้มีรายได้น้อยจำนวนมาก อาทิ คนทำงานที่มีรายได้น้อยไม่มีเงินเช่าบ้าน ผู้มาจากต่างจังหวัด และคนเร่ร่อนไร้บ้าน เหตุผลที่ผู้คนนิยมมาพักที่สนามหลวงเพราะมีแสงสว่างโดยรอบ มีความสะดวกสบายจากการเช่าเสื่อหรือเก้าอี้ผ้าใบซึ่งจะได้รับการดูแลความปลอดภัยจากผู้ให้เช่าด้วย รวมทั้งการเป็นพื้นที่โล่งกว้างจึงทำให้มีลมพัดเย็นสบาย มีมยุรน้อย

รวมทั้งนักท่องเที่ยวมักจะมาชมทัศนียภาพจากมุมต่าง ๆ ของท้องสนามหลวง ประกอบด้วยฉากหลังที่เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติเช่น พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดมหาธาตุฯ เป็นต้น ทำให้สนามหลวงมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมายืนกลางท้องสนามหลวงค่อยๆมองรอบตัวจะสามารถมองเห็นโบราณสถาน และผู้คนที่สัญจรอยู่ภายนอกกริ้วส่งผลให้เกิดความประทับใจต่อภาพแบบพานอรามาารอบสนามหลวง ซึ่งแสดงถึงทัศนภาพที่ย้อนแย้งของสนามหลวงผ่านการมองเห็นได้เป็นอย่างดี ในทางกลับกันสนามหลวงเมื่อถูกมองจากภายนอกเข้ามาจะพบเห็นแต่พื้นที่ว่างเปล่าไร้ผู้คนขาดชีวิตชีวา

สนามหลวงจึงมีขอบเขตการมองเห็นที่สำคัญโดยมีระยะการมองเห็นที่มากน้อยไม่เท่ากัน ซึ่งสามารถบ่งบอกถึงคุณค่าและความงามของพื้นที่ในลักษณะที่แตกต่างกันได้ดังนี้

ภาพที่ 9 ลักษณะการมองออกจากภายในสนามหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

ลักษณะแรกคือ การมองออกมาจากภายในสนามหลวง จะเป็นการมองเห็นโดยมีสนามหลวงเป็นจุดรองที่คอยส่งเสริมภาพลักษณ์โบราณสถานรอบด้าน แต่ในปีพ.ศ.2554 ได้มีการนำรั้วเหล็กมาล้อมรอบจึงเหมือนการอยู่ในสถานที่ราชการ ซึ่งมีการแบ่งแยกของพื้นที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน

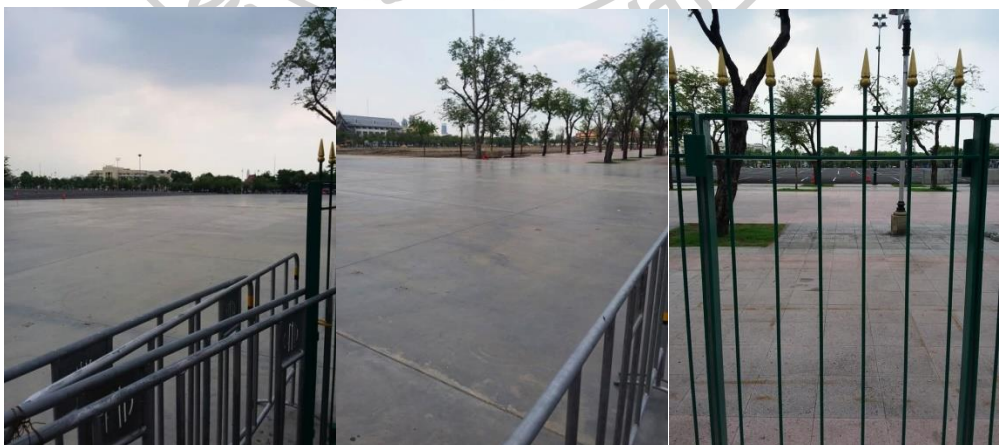
ภาพที่ 10 ลักษณะการมองไปตามทางเท้ารอบสนามหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

ลักษณะที่สองคือ การมองไปตามทางเท้ารอบสนามหลวง ซึ่งมีต้นมะขามและแนวรั้วริมทาง
เท้าเป็นเส้นนำสายตาตลอดแนวของทางเท้าทำให้คนที่สัญจรไปมารู้สึกเหมือนถูกควบคุม

ภาพที่ 11 ทักษะถ่ายภาพของสนามหลวงฝั่งใต้เพื่อจัดวางพีธีสำคัญ

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 12 ทักษะถ่ายภาพของสนามหลวงฝั่งเหนือเป็นลานจอดรถและทางเดินกลางสนามหลวงเป็นพื้น
ซีเมนต์

ที่มา : ผู้วิจัย

และลักษณะสุดท้ายคือ การมองเข้ามาภายในพื้นที่สนามหลวงผ่านรั้วโปร่งที่ปิดล้อมโดยรอบ แก้วอิฐสาธารณะถูกเก็บออกจนหมด เวลาไม่มีพิธีกรรมสนามหลวงจะเป็นพื้นที่โล่งที่เงียบเหงาแห้งแล้งไร้ชีวิตชีวา ดังนั้นสนามหลวงในปัจจุบันจึงทำหน้าที่เป็นภูมิทัศน์รองรับสนับสนุนให้กับสถานที่โดยรอบ

แนวรั้วรอบท้องสนามหลวง

การสร้างแนวรั้วที่ใช้ปิดล้อมสนามหลวงนั้นเหมือนสถานที่ราชการไม่ใช่พื้นที่สาธารณะเช่นในอดีตที่ผู้คนสามารถเข้าไปพักผ่อนได้ตลอดเวลา เนื่องจากเวลาที่มองเข้าไปภายในสนามหลวงผ่านแนวรั้วที่ขวางกั้นจึงมีลักษณะของอาณาเขตที่ปิดกั้นและแบ่งแยกทางชนชั้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยสังเกตว่า แนวทางเดินของสนามหลวงทั้งภายนอกและภายในที่มีแนวรั้วเป็นเส้นแบ่งเขตแดนอย่างชัดเจน ส่งผลให้ทางเดินภายนอกรั้วรอบสนามหลวงมีพื้นที่ทางเท้าแคบมากและยังต้องเดินหลบต้นไม้ร่มอีกด้วย ส่วนทางเดินภายในรั้วสนามหลวงจะมีความกว้างมากกว่า โดยด้านหนึ่งเป็นแนวรั้วอีกด้านเป็นแนวต้นไม้ร่มและแก้วอิฐเป็นเส้นนำสายตาไปจนสุดทาง จะเห็นได้ว่าแนวรั้วของสนามหลวงนั้นเป็นอุปสรรคและสร้างความลำบากให้กับคนเดินเท้าที่สัญจรไปมาด้านนอก เพราะมีพื้นที่ทางเท้าน้อยเกินไป รวมทั้งการเดินเข้าไปเพื่อชื่นชมทัศนียภาพจากมุมมองภายในสนามหลวง ก็ต้องสะดุดตากับภาพแนวรั้วที่มาขวางกั้นในทุกมุมมอง

ศึกษาพื้นที่โดยรอบสนามหลวงในลักษณะพื้นที่ทางสังคม

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่แบบเจาะจง คือ พื้นที่โดยรอบสนามหลวงที่อยู่ภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า โดยเฉพาะเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน ซึ่งตั้งอยู่ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เหตุผลประการแรก ที่เลือกมาจากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาจึงทราบว่า ในสมัยของรัชกาลที่เก้า ได้เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญขึ้นมาภายในพื้นที่สนามหลวง โดยศึกษาการใช้งานในลักษณะของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่สามัญพื้นที่การเมือง พื้นที่เศรษฐกิจ ล้วนมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนสนามหลวงนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสนามหลวงเป็นพื้นที่ซึ่งมีคนไทยมาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย

เหตุผลประการที่สองคือ จากการที่พ่อของผู้วิจัยซึ่งมีพฤติกรรมเป็นคนไร่บ้านแบบแอบแฝงมักจะมาใช้ชีวิตในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัย

ศิลปากร วังท่าพระเป็นเวลาหลายปี จึงมีความคุ้นเคยและได้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่สนามหลวง

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของสนามหลวงทำให้ตระหนักว่า สนามหลวงเป็นพื้นที่สำคัญของประเทศไทยเพราะมีอัตลักษณ์ดั้งเดิมของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คือ เป็นเสมือนภาพตัวแทนของความเชื่อความศรัทธาในพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผ่านสัญลักษณ์ของพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดารามและท้องสนามหลวง

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ : พิธีกรรม

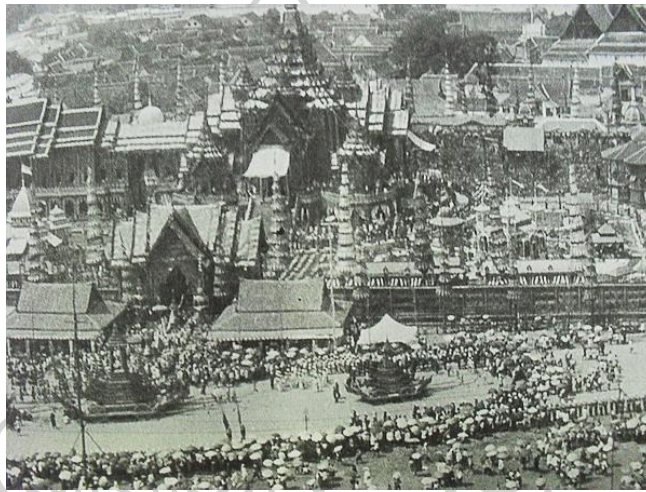
ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์และช่วงกลางจะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้นจะอยู่ภายใต้พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์โดยแท้คือ พระราชพิธีต่างๆ ที่จัดขึ้นต้องเป็นพิธีหลวงคือ พระราชพิธีพระเมรุมาศ แม้จะมีการทำนาแต่ก็เป็นนาหลวงของกษัตริย์ สนามหลวงจึงเป็นเสมือนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์หรือเป็นของที่กษัตริย์ใช้นั่นเอง โดยเฉพาะรัชกาลที่ 4-5 เป็นช่วงระยะเวลาที่กษัตริย์มีอำนาจเต็มที่สุดในประเทศไทยและถือว่าย่างทรงเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในสังคมไทยในระยะนี้อยู่

ปัจจุบันสนามหลวงยังคงสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพื้นที่พิธีกรรมผ่านพิธีกรรม เพื่อสืบทอดมรดกทางจิตวิญญาณของความเป็นชาติ โดยมีสองพระราชพิธีสำคัญคือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เนื่องจากพระราชพิธีทั้งสองได้สร้างความหมายอย่างยิ่งแก่ท้องสนามหลวงในมิติของการเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมรดกทางจิตวิญญาณของความเป็นชาติเกษตรกรรมโดยผ่านพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และการยกย่องพระมหากษัตริย์ในฐานะของสมมุติเทพโดยผ่านงานพระเมรุถวายพระเพลิงพระบรมศพ

ซึ่งการจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังเป็นการแฝงไว้ด้วยเหตุผลทางการเมือง คือการแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงของประเทศชาติ ซึ่งพระมหากษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์ใหม่แทนพระมหากษัตริย์พระองค์เดิมจะต้องแสดงพระบรมเดชานุภาพ และศักยภาพในตัวพระองค์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ประชาชน ทั้งในและนอกประเทศในบริเวณใกล้เคียงให้เห็นว่า พระองค์มีพระปรีชาสามารถพอที่จะปกครองแผ่นดินบ้านเมืองให้มีความสุขร่มเย็นได้

สนามหลวงในรัชกาลที่ 9 ได้ถูกใช้งานในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างเต็มประสิทธิภาพ จากความพยายามอย่างต่อเนื่องของรัฐบาลหลายสมัย ด้วยการฟื้นฟูและประดิษฐ์พระราชพิธีต่างๆ ในอดีตให้กลับมามีลมหายใจอีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือการ

จัดพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ที่เป็นภาพแทนของพื้นที่ ในอุดมคติเกษตรกรไทยเพื่อให้เป็นขวัญกำลังใจแก่ชาวนา ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของการเข้าสู่ฤดูทำนา จะเห็นได้ว่า งานพระราชพิธีที่สำคัญจะถูกจัดขึ้นบนพื้นที่สนามหลวงทางด้านทิศใต้ ติดกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนั้นพื้นที่ทางด้านทิศใต้คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เปรียบเสมือนกับ “สวรรค์” พระเมรุมาศ แทนที่อยู่ของเทพเจ้า เป็นพื้นที่สำหรับส่งกษัตริย์ (เทพเจ้า) กลับคืนสู่สวรรค์ พื้นที่นี้ได้รับนัยยะนี้มา ตั้งแต่แรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 13 งานพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สนามหลวงทางทิศใต้
ที่มา : หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาพที่ 14 พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวงทางทิศใต้
ที่มา : หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่สามัญ : การเมือง

นับตั้งแต่สมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้มีการจัดงานรัฐพิธีและกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่สนามหลวง เพื่อสื่อถึงการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างเด่นชัด มีการริเริ่มใช้คำขวัญประชาธิปไตยที่ว่า “ของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” ทำให้มีการใช้งานสนามหลวงในลักษณะ “รัฐพิธี” ที่เกี่ยวกับชาติมากขึ้น งานรัฐพิธีที่จัดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ณ ท้องสนามหลวง คือ วันฉลองรัฐธรรมนูญ ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 โดยมีงานพระราชพิธีที่พระที่นั่งอนันตสมาคม และมีมหรสพที่สนามหลวง นับเป็นงานแรกที่จัดโดยรัฐบาลของประชาชน ไม่ใช่จัดโดยพระมหากษัตริย์เหมือนในอดีต

สนามหลวงถูกแสดงออกถึงนัยยะทางการเมืองจากการจัดเมรุกลางกรุงสองครั้งเพื่อเผาศพสามัญชนคือ กลุ่ม “กบฏบวรเดช” ในปี พ.ศ. 2475 และต่อมาเป็นกลุ่มวีรชนจากเหตุการณ์ “วันมหาวิปโยค” 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 การจัดเมรุกลางเมืองของทั้งสองเหตุการณ์นั้นใช้พื้นที่สนามหลวงทางด้านเหนือ (ฝั่งวังหน้า) ซึ่งปกติในพระราชพิธีจะใช้เป็นที่แสดงมหรสพต่างๆ และตอกย้ำด้วยการเกิดไฮด์ปาร์กในพื้นที่สนามหลวงเพื่อปลุกกระแสความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งได้รับความนิยมจากนักศึกษา นักการเมืองและกลุ่มเคลื่อนไหวขององค์กรต่างๆ ไม่นานนักการไฮด์ปาร์กได้ขยายตัวกลายเป็นการชุมนุมเรียกร้องทางการเมืองของประชาชน จนทำให้เกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์การเมืองที่สำคัญหลายครั้ง เมื่อมีการสลายการชุมนุมด้วยความรุนแรงจากเจ้าหน้าที่รัฐ สิ่งที่มาคือผู้เสียชีวิต ผู้บาดเจ็บและผู้สูญหายทางการเมือง

ภาพที่ 15 พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชนจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2517

สนามหลวงทางทิศเหนือ

ที่มา : หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาพที่ 16 การชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษา 6 ตุลาคม 2519 สนามหลวงทางทิศเหนือ
ที่มา : หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ยิ่งไปกว่านั้นการชุมนุมในระยะหลัง ผู้มีอิทธิพลทางการเมืองของแต่ละฝ่ายจะนำประชาชนจากต่างจังหวัดเข้ามาเป็นแนวร่วมในการชุมนุมเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีผู้สนับสนุนในปริมาณมาก เมื่อเกิดการสลายการชุมนุมจึงทำให้เกิดตื่นตกใจหวาดกลัวพลัดหลงกับกลุ่มของตน หลายคนเสียสติได้รับบาดเจ็บหรือบางคนไม่มีเงินกลับบ้านจึงเร่ร่อนอยู่ในพื้นที่สนามหลวง มีผู้ตักค้ำทางการเมืองนับแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นจำนวนมากในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันได้มีการห้ามชุมนุมทางการเมืองที่สนามหลวงโดยเด็ดขาด

ในอดีตสนามหลวงเคยถูกใช้เป็นพื้นที่ทางการเมือง (Political space) มากกว่า 50 ปี สิ่งที่ทำให้สนามหลวงเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการชุมนุมทางการเมืองมาจากการเป็นพื้นที่โล่งกว้างใหญ่เหมาะแก่การตั้งเวทีปราศรัยเพราะไม่มีสิ่งบดบังสายตาและยังสามารถจุผู้คนได้เป็นจำนวนมาก เป็นจุดศูนย์กลางที่ทุกคนรู้จัก การเดินทางสะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งการใช้พื้นที่สนามหลวงในการชุมนุมนั้นมักจะใช้พื้นที่ด้านทิศเหนือ (แบ่งตรงถนนที่ตรงกับถนนพระจันทร์) โดยใช้พื้นที่บริเวณฝั่งตรงข้ามกับธรรมศาสตร์เป็นที่ตั้งเวทีปราศรัย ปัจจุบันสนามหลวงไม่ได้รับอนุญาตให้ทำกิจกรรมทางการเมืองมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2553 อย่างไรก็ตามการชุมนุมทางการเมืองที่ฝ่ายมายังคงนิยมจัดในละแวกใกล้เคียงคือ ถนนราชดำเนินกลาง อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย

การที่สนามหลวงเคยเป็นที่ชุมนุมทางการเมือง ทำให้ได้คนสนามหลวงรับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองหลายครั้ง เพราะการชุมนุมเรียกร้องทางการเมืองแต่ละครั้งจะมีผู้มีอิทธิพลเกณฑ์ผู้คนจากต่างจังหวัดจำนวนมากให้เข้ามาร่วมชุมนุมประท้วง รวมทั้งคนสนามหลวงเป็นเป้าหมายหลักในการถูกจ้างวานให้ไปเป็นแนวร่วมเดินขบวน นั่งฟังปราศรัยให้กับกลุ่มการเมืองต่างๆ อยู่เสมอ บางคนเข้าไปเพื่อขายแผ่นพลาสติกกรองนั่งหรือน้ำดื่มให้กับผู้มาร่วมชุมนุมและมีผู้ให้บริการทางเพศแฝงตัวเข้าไปให้บริการลูกค้าด้วย

ภาพที่ 17 บรรยากาศการชุมนุมทางการเมืองที่ท้องสนามหลวงในอดีต

นายสว่าง พวงขุนทด มีอาชีพเก็บของเก่าขายได้ประมาณวันละ 100 - 200 บาท เคยเข้าร่วมกิจกรรมการชุมนุมทางการเมืองกับกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) ได้ค่าจ้างวันละ 200 บาท หากอยู่ทั้งวันทั้งคืนจะได้ 400 บาท มีหน้าที่นั่งฟังการปราศรัย ซึ่งนายสว่างไม่ได้สนใจเรื่องความขัดแย้งทางการเมืองแต่อย่างใด ที่ตัดสินใจเข้าร่วมเพราะต้องการเงินและการได้รับข้าวกล่องที่แจกเท่านั้น

เมื่อมีการสลายการชุมนุมด้วยความรุนแรงทำให้เกิดผู้บาดเจ็บล้มตาย ผลจากการสลายการชุมนุมทำให้คนสนามหลวงเสียชีวิตจากการถูกยิงหลายศพ แต่พวกเขาไม่มีบัตรประชาชนทำให้กลายเป็นศพไม่มีญาติเพราะไม่สามารถพิสูจน์อัตลักษณ์ตัวตนได้ นอกจากนี้มีมูลนิธิสรชนได้ให้ข้อมูลภายหลังเหตุการณ์สลายการชุมนุมจะมีผู้ตกค้างจากการชุมนุมที่มีภาวะป่วยทางจิต พวกเขาจะจดจำได้แต่เหตุการณ์การชุมนุมเท่านั้นแต่จำบ้านของตนเองไม่ได้ ผู้ตกค้างเหล่านี้จึงอาศัยอยู่ในพื้นที่สนามหลวงจนกลายเป็นคนสนามหลวงไปในที่สุด

ก๊วก (นามสมมติ) เป็นผู้ป่วยทางจิตวัยกลางคน ดูภายนอกอาจจะเหมือนคนปกติ มักอาศัยนอนอยู่บริเวณริมคลองตลอด ถ้าอยู่กับคนที่รู้จักกันก๊วกจะชอบถามว่า “ก๊วกหล่อไหม” หรือพูดว่า “หล่อ” พร้อมกับส่งรอยยิ้มอยู่เสมอ จนเมื่อปีพ.ศ. 2556 มีการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่ม กปปส. บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย คนไร้บ้านได้รับการจ้างวานให้เข้าไปนั่งฟังปราศรัยโดยจะได้ค่าตอบแทนเป็นเงินและอาหาร ก๊วกและเพื่อนคนไร้บ้านต่างพากันรับจ้างทำงานนี้

จนวันหนึ่งก๊วกถูกการ์ดของ กปปส. เข้าจับกุมตัวและถูกทุบตีจนได้รับบาดเจ็บเนื่องจากการตีเข้าใจผิดว่า ก๊วกเป็นคนที่ได้รับว่าจ้างมาจากฝ่ายตรงข้ามให้เข้ามาป่วนการชุมนุมของฝ่ายตน อาการป่วยทางจิตของก๊วกอาจถูกกระตุ้นจากผู้มาชุมนุมจนแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว จนรบกวนผู้คนรอบข้างและถูกรุมทุบตีในที่สุด ก๊วกถูกปล่อยตัวเพราะทางมูลนิธิอิสรชนทราบเรื่องจากคนไร้บ้านที่เห็นเหตุการณ์จึงไปช่วยไกล่เกลี่ยชี้แจงว่า ก๊วกเป็นผู้ป่วยทางจิตอยู่ที่สนามหลวง หลังจากนั้นก๊วกก็มีอาการหวาดกลัวผู้คนและหายไปจากชุมชนในที่สุด

ภาพที่ 18 ผู้ป่วยทางจิตชื่อ ก๊วก ถูกรุมทำร้ายในเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมือง บริเวณถนนราชดำเนิน
ที่มา : มูลนิธิอิสรชน และหนังสือพิมพ์ข่าวสดออนไลน์

สายใจ (นามสมมติ) หญิงสาวที่ตกค้างจากการชุมนุมทางการเมือง ช่วงปีพ.ศ. 2556 – 2557 เธอเป็นหญิงวัยกลางคนผิวคล้ำร่างผอมบาง มักนั่งอยู่ที่เก้าอี้สาธารณะบริเวณสนามหลวงฝั่งเหนือ บางครั้งในช่วงบ่ายเธอจะไปนอนเล่นบนสนามหญ้า เธอมีกระเป๋าเสื้อผ้าติดตัวเพียงหนึ่งใบ เธอเล่าให้ทางมูลนิธิฟังว่า ผู้มีอิทธิพลในจังหวัดนครราชสีมาได้ว่าจ้างชาวบ้านให้มาเดินขบวนร่วมกับกลุ่ม

การเมืองหนึ่ง ตอนนี่เธอมารอให้กลุ่มลูกน้องของผู้มีอิทธิพลมาพากลับบ้าน เธอได้นำปลอกแขน สัญลักษณ์ของกลุ่มการเมืองดังกล่าวออกมาให้ดูด้วย จากการพูดคุยกับสายใจหลายครั้งพบว่า เธอจะเล่าเรื่องราวกลับไปกลับมาววน ส่วนใหญ่จะเป็นการปะติดปะต่อเรื่องราวของตนกับข้อมูลที่ได้ฟังจากการปราศรัยทางการเมือง

ขึ้นรถไฟมาลงโคราช สถานีรถไฟตรงนั้นล่ะแล้วก็เดินมาหน่อย ก็มาเจอกันตรงยาโม จะเดินเข้าบ้านแล้วถูกคุมตัวเข้าบ้าน ถูกคุมตัวเข้าบ้านเสร็จ แล้วก็มิกกลุ่มการเมืองไซ้ไหม ที่จะเอาขี้ผึ้งลักษณะออก เลยต้องอยู่ในนั้นประมาณเดือนหนึ่ง แล้วเขาก็ส่งตัวมาเดินมือบ นี่ก็ได้สามอาทิตย์แล้ว

สายใจ (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2557)

ภาพที่ 19 สายใจมีอาการป่วยทางจิต ผู้ตกค้างจากการชุมนุมทางการเมือง
ที่มา : มูลนิธิอิสรชน

นอกจากนี้ในช่วงการชุมนุมทางการเมืองพบว่า มีกลุ่มผู้ขายบริการทางเพศมากขึ้น โดยผู้ขายบริการจะเคลื่อนย้ายไปยังบริเวณที่มีการชุมนุมต่างๆ ซึ่งจากการลงพื้นที่พูดคุยกับผู้ขายบริการพบว่า บางส่วนเป็นผู้ติดเชื้อเอดส์แต่ก็ยังมาขายบริการ ในการชุมนุมทางการเมืองช่วงปีพ.ศ. 2556 – 2557 ที่ผ่านมานั้น คาดว่ามีจำนวนประมาณ 200 คน บางครั้งหญิงขายบริการก็ถูกข่มขู่ใช้บริการฟรีโดยชายที่ไม่สวมถุงยางอนามัย หากไม่ยอมจะถูกทำร้าย ทำให้ผู้ขายบริการที่รู้ตัวว่า ตนเองเป็นโรคเอดส์ก็สมัครใจไปขายบริการให้กับผู้ชายที่เป็นการ์ดเพื่อความสะใจ (ไทยรัฐทีวี, 2557)

ภาพที่ 20 ผู้ให้บริการทางเพศที่สนามหลวง

ที่มา : มูลนิธิกระจกเงา

จะเห็นได้ว่าเหตุผลที่คนไร้บ้านไปร่วมชุมนุมคือ มีข้าวกินทุกมื้อ ได้เงินค่าจ้าง และที่สำคัญคือ การเข้าร่วมกิจกรรมยังทำให้คนสนามหลวงที่รู้สึกว่าคุณค่าในสังคม ให้กลับมามีบทบาทและความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น จากการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้คนรอบข้างที่มาร่วมกิจกรรมด้วยกัน เหมือนการได้รับการยอมรับจากสังคมในระดับหนึ่ง แต่หากมองอีกด้านหนึ่งพวกเขาเหล่านี้ก็ตกเป็นเหยื่อให้กับกลุ่มการเมืองจากความต้อยโอกาสทางสังคม

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่เศรษฐกิจ : ตลาดนัด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในปีพ.ศ. 2491 รัฐบาลได้จัดตั้งตลาดนัดสนามหลวงขึ้นทำให้กลายเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย รวมถึงการใช้สนามหลวงเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางกีฬาระยะสั้นต่างๆ ตลอดจนเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไป สนามหลวงจึงกลายเป็นแดนสวรรค์ของคนชั้นกลางในการแสดงออกทางการเมืองและส่งผลให้ผู้คนเข้ามาทำมาหากินเป็นจำนวนมาก การเกิดขึ้นของตลาดนัดสนามหลวงในทุกสัปดาห์นั้น นับเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะอย่างเต็มรูปแบบ ผู้คนจากทั่วสารทิศเข้ามาค้าขายตั้งรกรากเพราะเป็นตลาดที่มีชื่อเสียงอยู่ใจกลางเมืองทำให้มีผู้บริโภคจำนวนมาก ตลาดนัดสนามหลวงได้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจรับใช้ชนชั้นกลาง คนจนเมืองและกลุ่มผู้ใช้แรงงาน นอกจากนี้บริเวณกลางสนามได้จัดให้มีกิจกรรมทางกีฬาระยะสั้นๆ เช่น ฟุตบอล หรือ ว้าว การให้เช่าจักรยานตลอดจนเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไปอีกด้วยนับได้ว่าตลาดนัดสนามหลวงเป็นพื้นที่เศรษฐกิจ และกลายเป็นต้นแบบตลาดนัดของประเทศไทย

ภาพที่ 21 บรรยากาศของตลาดนัดสนามหลวงและคลองหลอด

ที่มา : เข้าถึงจาก <https://world.kapook.com/pin> เข้าถึงเมื่อ 28 เมษายน 2559

ต่อมาในปีพ.ศ.2520 เมื่อสนามหลวงถูกขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ประกาศปรับปรุงสนามหลวง สั่งยกเลิกตลาดนัดสนามหลวงเป็นการถาวรเพราะมีคนขายของและคนจรจัดจำนวนมากเข้ามาอาศัยในสนามหลวงทำให้เกิดความสกปรก ต่อมาได้มีการพยายามกวาดล้างปิดกั้นสนามหลวงอีกหลายครั้ง จนในที่สุดตลาดนัดได้ปิดตัวลงในปีพ.ศ. 2525 ทำให้ผู้คนที่เคยทำมาหากินที่ตลาดนัดมาตลอด 30 กว่าปีขาดรายได้ส่งผลให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นผู้ตกค้างหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจนั่นเอง

ส่วนใหญ่ผู้ที่ตกค้างจะเป็นกลุ่มคนจนเมือง (Urban Poor) ซึ่งมีลักษณะในการประกอบอาชีพได้แก่ ส่วนมากจะมีอาชีพใช้แรงงาน มักเป็นลูกจ้างรายวัน งานที่ทำไม่แน่นอนเช่น กุลีท่าเรือ ก่อสร้าง เนื่องจากไม่มีวุฒิการศึกษาจึงไม่มีโอกาสเลือกงานมากนัก ผู้ทำงานจึงไม่จำกัดเฉพาะวัยทำงาน แต่จะรวมถึงผู้หญิง เด็กและคนชราด้วย เช่น งานรับจ้างแบกหาม ขับรถรับจ้าง เก็บของเก่า คู้ยขยะ ยาม พับถุงขาย ทำแผ่นพลาสติกกรองน้ำ เหล้าไม้เสียปลุกขึ้น และค้าขายริมถนน ซึ่งงานที่คนจนเมืองทำหรือเป็นเจ้าของมักมีข้อจำกัดด้านกฎหมายหรือระเบียบของรัฐเช่น อาชีพหาบเร่หรือค้าขายย่อยริมถนนมักติดขัดกับระเบียบว่าด้วยการรักษาความสะอาด หรือเทศบัญญัติกำหนดบริเวณห้ามขาย ซึ่งสถานที่หวงห้ามนั้นคือ ท่าเลที่ตีที่สุดของพวกเขา

อย่างไรก็ดีตลาดนัดได้ถูกแทนที่ด้วยตลาดการท่องเที่ยวไทยภายใต้วาทกรรม “Amazing Thailand” ท้องสนามหลวงจึงเต็มไปด้วยรถบัสขนาดใหญ่ที่มาจอดรับส่งนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มายเยี่ยมชมความงดงามของโบราณสถาน

การท่องเที่ยวไทยได้รับการสนับสนุนมากขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เนื่องจากมีความมั่นคงทางการเมือง และมีการพัฒนากรุงเทพมหานครในเรื่องของการคมนาคมทางอากาศ ทำให้ธุรกิจโรงแรมและการค้าปลีกขยายตัวอย่างรวดเร็ว เพราะมีความต้องการจากนักท่องเที่ยวรวมทั้งทหารอเมริกันที่เข้ามาพักผ่อนในช่วงสงครามเวียดนามอีกด้วย จำนวนนักท่องเที่ยวเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วจากเดิมที่มีชาวต่างชาติ 336,000 ราย และทหารที่เข้ามาพัก 54,000 นายใน พ.ศ. 2510 กลายเป็นชาวต่างชาติมากกว่า 14 ล้านคนใน พ.ศ. 2550 โดยระยะเวลาเฉลี่ยที่อยู่ในประเทศไทยใน พ.ศ. 2550 อยู่ที่ประมาณ 9.19 วัน ทำให้มีรายได้เข้าประเทศมากถึง 547,782 ล้านบาท ใน พ.ศ. 2550 ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีผู้ไปท่องเที่ยวมากที่สุดในโลกเป็นอันดับที่ 18 ของโลก ด้วยจำนวน 14.5 ล้านคน

คำขวัญบรมรงค์ท่องเที่ยวประเทศไทย ประโยคแรกคือ เยี่ยมเยือนประเทศไทย (Visit Thailand) ราวปี พ.ศ. 2530 จากนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 จนถึงปัจจุบัน มีคำขวัญใหม่ว่า มหัศจรรย์ประเทศไทย (Amazing Thailand) พร้อมทั้งสัญลักษณ์ลายไทย ลักษณะโดยรวมเป็นรูปดวงตาและคิ้ว ต่อมาช่วงที่การท่องเที่ยวไทยเกิดวิกฤต เมื่อปี พ.ศ. 2552 ททท.จึงจัดโครงการสืบเนื่องในชื่อ มหัศจรรย์ประเทศไทย มหัศจรรย์คุณค่า (Amazing Thailand, Amazing Value) นอกจากนี้ยังมีคำขวัญรองเช่น เที่ยวไทยให้ครบ พบไทยให้ทั่ว เที่ยวเมืองไทย ไม่ไปไม่รู้ กอดเมืองไทย ให้หายเหนื่อย เที่ยวหัวใจใหม่ เมืองไทยยั่งยืน เป็นต้น

ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นอุตสาหกรรมที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ทั้งยังเป็นรายได้หลักจำนวนมหาศาลให้กับประเทศไทย โดยข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปีพ.ศ. 2555

พบว่าสถานที่ท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมมาเยี่ยมชมจะอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ศูนย์รวมการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมของกรุงเทพฯ

พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ประกอบด้วยโบราณวัตถุและโบราณสถานสำคัญเช่น พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นเสมือนภาพตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกมาเยี่ยมชมความงดงามของสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมประเพณีไทย ปัจจุบันภาครัฐยังได้เพิ่มบริบทของการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการจัดงานพระราชพิธีสำคัญต่างๆ มาโดยตลอด อาทิ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีพระเมรุมาศ ด้วยการจัดให้มีนันทนาการประกอบพระราชพิธีเพื่อให้ความรู้แก่ผู้สนใจ ยิ่งไปกว่านั้นในปีพ.ศ. 2561 จึงมีการจัดงานเฉลิมฉลอง “ไต่ร่มพระบารมี 236 ปี กรุงรัตนโกสินทร์” ซึ่งมีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยิ่งใหญ่ ด้วยการแสดงโขนที่โรงละครแห่งชาติ และการแต่งกายย้อนยุคในการเดินชมงานตลาดประชารัฐร่วมใจโดยมีบริการให้เช่าชุดไทยย้อนยุคด้วย

นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เป็นคนชั้นกลางในปัจจุบันจะเดินทางมานมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความสงบจิตใจในชีวิต เพราะต้องการสร้างศุภภาพทางจิตใจมากขึ้น จึงหันมานับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องราวและตำนานรวมทั้งแก่นสารในเรื่องการยึดมั่นในชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์ชาติไทย รวมทั้งพิธีอารักขาหลักเมือง พระพุทธรูปหรือเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียง

การท่องเที่ยวของประเทศไทยจึงทำการสร้างจุดขายเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มที่ชอบการทำบุญไหว้พระด้วยการนำความเชื่อใน “โลกศักดิ์สิทธิ์” มาเป็นทุนทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวชาวไทยจะมีความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ความศักดิ์สิทธิ์จะปรากฏในสถานที่ วัตถุสิ่งของ บุคคลและเหตุการณ์ ดังนั้นการมาท่องเที่ยวผ่านพิธีกรรมการไหว้พระแก้ววัด ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์จึงตอบสนองความปรารถนาที่จะสื่อสารกับ “พระแก้วมรกต” อย่างใกล้ชิดในฐานะสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ในนามพระคู่บ้านคู่เมือง เพราะเชื่อว่าการกราบไหว้ขอพรพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งมากองค์ยิ่งช่วยให้ปลอดภัยจะได้รับความสำเร็จและชัยชนะ รวมทั้งความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการปิดทองที่ว่า ถ้าเจ็บป่วยส่วนใดของร่างกายต้องไปปิดทองลงบนส่วนนั้นของพระพุทธรูป อากาศจะทุเลาลงได้

การท่องเที่ยวเพื่อนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Pilgrim Tourism) เป็นการเดินทางเพื่อตอบสนองความต้องการทางใจของมนุษย์อันเป็นการเดินทางเพื่อไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

ตามความเชื่อทางศาสนาที่ตนเองนับถือโดยปรากฏการณ์นี้ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และนับวันยิ่งเข้มข้นขึ้นหลังจากที่การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นที่นิยมกันมากขึ้นในตลาดการท่องเที่ยว ผู้คนทั่วโลกต่างออกจากวิถีชีวิตประจำวันของตนเพื่อใช้เวลาช่วงหนึ่งในฐานะ “นักท่องเที่ยว” มนุษย์ทุกคนล้วนใฝ่ฝันถึงการเดินทาง การพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบต่างๆ โดยคาดหวังว่าจะได้รับความแปลกใหม่ (exotic) อันเป็นการเดินทางออกจากที่อยู่อาศัยปกติไปในที่ไมคุ้นเคยเพื่อเรียนรู้สิ่งใหม่และได้รับประสบการณ์ที่ดีซึ่งจะเก็บไว้ในความทรงจำ รวมทั้งความสะดวกสบายปลอดภัย และความสบายใจที่ได้รับจากการเดินทางท่องเที่ยวเช่น การจาร์กแสดงบุญ

การเดินทางมายังดินแดนศักดิ์สิทธิ์เช่นเกาะรัตนโกสินทร์แห่งนี้ จึงมีลักษณะของสัญญาแห่ง “ความสุข” หรือ “สวรรค์บนดิน” ของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ปรารถนาจะสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การสวดมนต์หรือการบนบานขอในสิ่งที่ปรารถนาตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ การทำพิธีแก้บนด้วยการเซ่นสังเวทอาหารหรือการแสดงละครร้องรำที่มีดนตรีขับกล่อมเพื่อสร้างความโปรดปรานให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ราชการ: การจัดระเบียบคนไร้บ้านและนกพิราบ

การจัดระเบียบพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นั้นเป็นความพยายามของภาครัฐที่ต้องการบูรณะให้พื้นที่แห่งนี้มีภาพลักษณ์ของเมืองเก่าเช่นในอดีตกาล แต่เป็นไปได้ยากเนื่องจากมีประชาชนจำนวนมากที่เข้ามาพำนักพักอาศัยหลบซ่อนอยู่ในพื้นที่ท้องสนามหลวงทำให้เกิดภาพที่ดูจาดตาขัดกับฉากความงดงามของโบราณสถานนั่นเอง ดังนั้นสำนักงานเขตพระนครได้มีการออกประกาศใน ปีพ.ศ. 2544 โดยห้ามบุคคลเข้าไปใช้พื้นที่สนามหลวงตั้งแต่วันที่ 23.00 - 05.00 น. ต่อมาภายหลังเจ้าหน้าที่ได้ลดความเข้มงวดลง ผู้คนจึงกลับเข้าไปหลบซ่อนที่ท้องสนามหลวงตามปกติ ในปีพ.ศ.2546 รัฐบาลได้ดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายใต้ “โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า” (โดยเฉพาะเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน) เพื่อให้เกาะรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาติตลอดไป ต่อมาในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 กทม. ได้เริ่มมาตรการแรกด้วยการจับนกพิราบสนามหลวงไปขังตายที่ค่ายทหารจังหวัดราชบุรีและจัดระเบียบกลุ่มผู้ค้าสนามหลวงให้ย้ายไปขายของที่ริมคลองคูเมืองเดิมหรือตรอกสาเกแทน รวมทั้งผลักดันกลุ่มคนสนามหลวงออกจากพื้นที่ด้วยการจัดส่งศูนย์พักพิงคนไร้ที่พึ่งในจังหวัดต่างๆ และทำการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่สนามหลวงครั้งใหญ่

ในที่สุคนษามหลวงโฉมใหม่ได้เปิดใช้อย่างเป็นทางการในวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2554 มีการติดตั้งรั้วเหล็กโปร่งสี่เหลี่ยมสูงประมาณ 1.70 เมตรรอบสนามหลวง มีทางเข้าออกเป็นจุดหลัก 2 แห่ง การทำรั้วมีเป้าหมายเพื่อกันไม่ให้มีคนเข้าไปใช้งานนอกเวลาที่ได้กำหนดเอาไว้ มีการจัดเจ้าหน้าที่เทศกิจจำนวน 100 คน แบ่งเป็น 3 กะ และจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยอีก 92 คนเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยภายในท้องสนามหลวงอย่างเข้มงวดตลอด 24 ชั่วโมง

โดยมีหลักเกณฑ์เบื้องต้นว่า ใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีและงานรัฐพิธีที่สำคัญ และห้ามใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงเป็นที่ชุมนุมหรือจัดกิจกรรมทางการเมือง โดยทางกรุงเทพมหานครอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปใช้พื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และนันทนาการตามปกติ แต่ห้ามนำสินค้าเข้าไปจำหน่าย จอดรถหรืออาศัยเป็นที่หลบนอน ซึ่งสามารถเข้าใช้พื้นที่ได้ ระหว่างเวลา 05.00 - 22.00 น. นอกจากนี้ประชาชนยังสามารถสัญจรผ่านถนนเส้นกลาง ซึ่งเชื่อมระหว่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปยังศาลฎีกาได้ตลอด 24 ชั่วโมง ในปีพ.ศ. 2556 รัฐบาลได้มีมาตรการจัดระเบียบหาบเร่แผงลอยบริเวณคลองหลอด(คูเมืองเดิม) ถนนอัษฎางค์ ถนนราชินีและบริเวณใกล้เคียงโดยรอบศาลฎีกา โดยเจ้าหน้าที่กรุงเทพมหานครได้นำรั้วทึบมาปิดกั้นเพื่อห้ามไม่ให้ผู้ค้ามาตั้งแผงขายของ เป็นการปิดตำนานตลาดคลองหลอดที่มีมานานหลายสิบปี

นับตั้งแต่มีโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อมและปัญหาทางสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2553 ตามนโยบายของกรุงเทพมหานครที่ต้องการเนรมิตให้พื้นที่สนามหลวงมีทัศนียภาพที่สวยงาม โดยยึดหลักคล้ายกับหน้าพระราชวังแวร์ซายส์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และต้องการทำให้สนามหลวงเป็นตลาดดอกไม้ เหมือนประเทศเนเธอร์แลนด์ ซึ่งแต่ละวันขายดอกไม้ได้วันละล้านดอก (รายการเปิดหน้าคุยช่อง32, 2557) ด้วยเหตุนี้จึงได้ร่วมกับทหารจัดระเบียบสนามหลวงคลองหลอดอย่างเข้มงวด ด้วยการห้ามไม่ให้ค้าขายและหลบนอนในพื้นที่สนามหลวง หากขัดขืนก็จะถูกจับกุมเข้าไปอยู่ในคุกหรือสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ส่งผลให้กลุ่มคนสนามหลวงกระจายตัวออกสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก การให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ ของมูลนิธิจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก อย่างไรก็ตามคนสนามหลวงส่วนใหญ่ยังคงเข้ามาเดินหาของเก่ารอบสนามหลวงในตอนกลางวันเช่นเคย ส่วนเวลากลางคืนก็จะนอนรวมกลุ่มกันบนทางเท้าบริเวณหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่นอนบริเวณสะพานพุทธ ปากคลองตลาด พาหุรัด บางลำพู ซึ่งจัดว่าเป็นพื้นที่เสี่ยงจากภัยสังคมได้ เพราะมีเหตุการณ์ก่อกวนแก๊งทำร้ายคนสนามหลวงตามท้องถนนเกิดขึ้นไม่เว้นแต่ละวันอาทิ ประมาณปีพ.ศ. 2557 เกิดเหตุการณ์สะเทือนขวัญที่วัยรุ่นคึกคะนองกลุ่มหนึ่งจุดไฟเผาชายชราที่กำลังนอนหลับริมฟุตบาทย่านพาหุรัด จนได้รับบาดเจ็บสาหัส

ภาพที่ 22 การเข้าจับกุมคนไร้บ้านบริเวณพาหุรัดหลังจากมีเหตุการณ์ทำร้ายคนไร้บ้าน
ที่มา : สืบค้นจาก [www. Thai pbs.or.th](http://www.ThaiPBS.or.th) สืบค้นเมื่อ 25 มีนาคม 2558

ลุงอ๊อด (นามสมมติ) ชายไร้บ้านวัยกลางคน รูปร่างท้วม ผมหงอกประปราย ข้างกายมี กระสอบบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวเก่าๆ เคยอาศัยอยู่หอซิด สถานีรถไฟหัวลำโพง สนามหลวง จนเมื่อสนามหลวงถูกปิดจึงย้ายมาอาศัยนอนที่พาหุรัด ลุงอ๊อดเคยเห็นคนเร่ร่อนถูกทำร้ายมาหลายคน คนป่วย คนแก่ชราก็ถูกรีดไถเงินเป็นประจำ ส่วนมากพวกที่โดนทำร้ายมักจะเป็นพวกที่ชอบเลี้ยงไปนอนคนเดียว ไม่มีเพื่อน เพราะถ้าอยู่รวมกลุ่มโอกาสเสี่ยงจะน้อยกว่า โดยกลุ่มเด็กวัยรุ่นจะขับมอเตอร์ไซค์มา ประมาณ 10 คัน เข้ามาอ้อมกววนทุกคืน เมื่อมาถึงจะบีบแตร ตะโกนปลุก แล้วปาถุงขยะเหม็นๆ ใส่ บางครั้งก็ใช้ขวดเครื่องดื่มชูกำลังหรือจุดประทัดโยนใส่ก่อนขับรถหนีไป

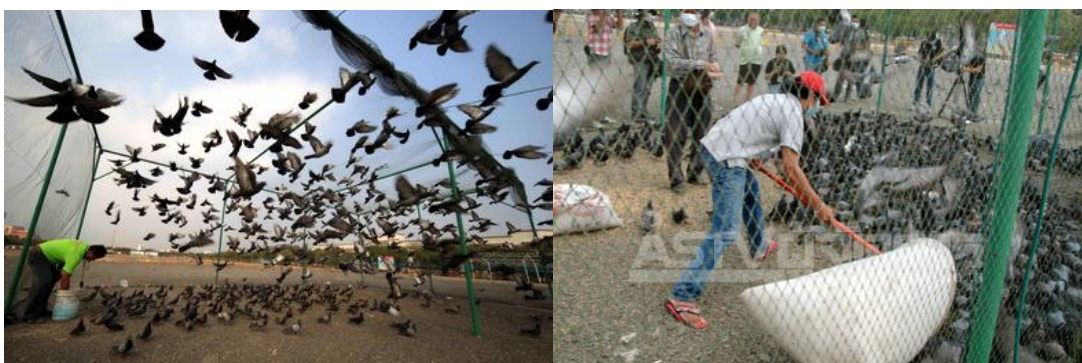
เคยมีคนแก่คนหนึ่ง แยกไปนอนคนเดียวในชอกมีดๆ โดนเด็กวัยรุ่นฉีกรถหัว แก่ ตกใจตื่นมาด่า ปรากฏว่าพวกที่เหลื่อกรูเข้ามากระแทบ เอาไม้ฟาดเลือดอาบสลบไปเลย น่าสงสารมาก ทุกวันนี้พวกเราต้องอยู่กันอย่างหวาดผวา ไม่เคยได้หลับเต็มอิ่มโดยไม่ต้องสะดุ้งตื่น กลางดึกเลย บางที่ได้ยินเสียงมอเตอร์ไซค์ เสียงบีบแตร เสียงโห่ฮามาแต่ไกล ก็ต้องรีบลุกขึ้นมาดู กลัวโดนทำร้าย กลัวตาย มีอยู่ครั้งหนึ่งเคยเห็นคนเร่ร่อนด้วยกันถูกเอาไม้ฟาดท้ายทอยตายริมถนน ตำรวจมาดู เจ้าหน้าที่มาเก็บศพไป แล้วก็จบ เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น คนที่โดนมักไม่กล้าเอาเรื่อง เพราะกลัวโดนตามล่า เรื่องแจ้งความไม่มีทาง ตำรวจเขาไม่สนใจพวกผมหรอกครับ

ลุงอ๊อด (มูลนิธิอิสรชน,สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2558)

คนเร่ร่อนไร้บ้านส่วนใหญ่จะไม่กลัวความลำบากเพราะเลือกที่จะมาใช้ชีวิตเช่นนี้ด้วยตนเอง แต่ทว่าสิ่งที่ทำให้พวกเขากลัวคือ การถูกทำร้ายจากคนแปลกหน้า เนื่องจากสังคมยังมองคนเร่ร่อนข้างถนนว่าต่ำต้อย ไร้ค่า จะทำอะไรก็ได้ คนเหล่านี้ก็ไม่มีปัญญาขัดขืนต่อสู้ ส่งผลให้ทุกวันนี้คนเร่ร่อนไร้บ้านยังคงถูกทำร้ายกลั่นแกล้งอยู่เป็นประจำ ตลอดระยะเวลา 2 ปีที่ได้สัมผัสชีวิตของคนสนามหลวงอย่างถ่องแท้ ผู้วิจัยพบว่า คนสนามหลวงนั้นมีชีวิตสั้น หลายคนถูกรังแกตายจากแบบปัจจุบันทันด่วน อาทิ ถูกรถชน ตกน้ำ เจ็บป่วย ถูกรุมทำร้าย เป็นต้น

เมื่อมีการจัดระเบียบล้อมรั้วสนามหลวง นักพิราบได้กลายเป็นผู้ประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับคนสนามหลวงคือ การกวาดล้างจับกุมไปคุมขังไว้ในสถานที่ปิดเพื่อไม่ให้กลับมาก่อความรำคาญใจที่สนามหลวงได้อีกต่อไป โดยภาครัฐได้ใช้วิธีการจับด้วยการให้เจ้าหน้าที่เดินให้อาหาร เป่านกหวีด เพื่อให้นักเกิดความคุ้นเคยและเดินเข้าไปใกล้กรงตาข่ายไนลอน และเมื่อนักพิราบเข้าไปในกรงก็จะถูกตาข่ายคลุม เมื่อนักเข้ากรงจำนวนมากแล้วได้ปิดตาข่ายทางเข้าลง ซึ่งใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ จับได้ทั้งหมดจำนวนกว่า 10,000 ตัว จากนั้นเจ้าหน้าที่จะนำไปขังตาย โดยจะเลี้ยงแบบอด

อาหารใช้เวลา 5 ปีนั้นก็ตาย ซึ่งจะแยกขังตัวผู้ตัวเมียเพื่อไม่ให้มีลูก โดยกรงหนึ่งจะมีนกประมาณ 1,000 ตัว อย่างไรก็ตามได้มีนกพิราบบางส่วนสามารถบินหนีออกไปจากกรงได้ด้วยการรวมตัวกันผลัดตาข่ายที่เป็นทางเข้าออกของเจ้าหน้าที่ออกไปได้จำนวนหนึ่ง พวกมันอาจหนีไปหลบในละแวกใกล้ๆ ระยะเวลาหนึ่งและอีกไม่นานด้วยสัญชาตญาณของนกพิราบซึ่งเป็นนกป่าก็จะบินกลับมาอยู่ที่เดิมที่ที่มันเคยอาศัยทำมาหากิน

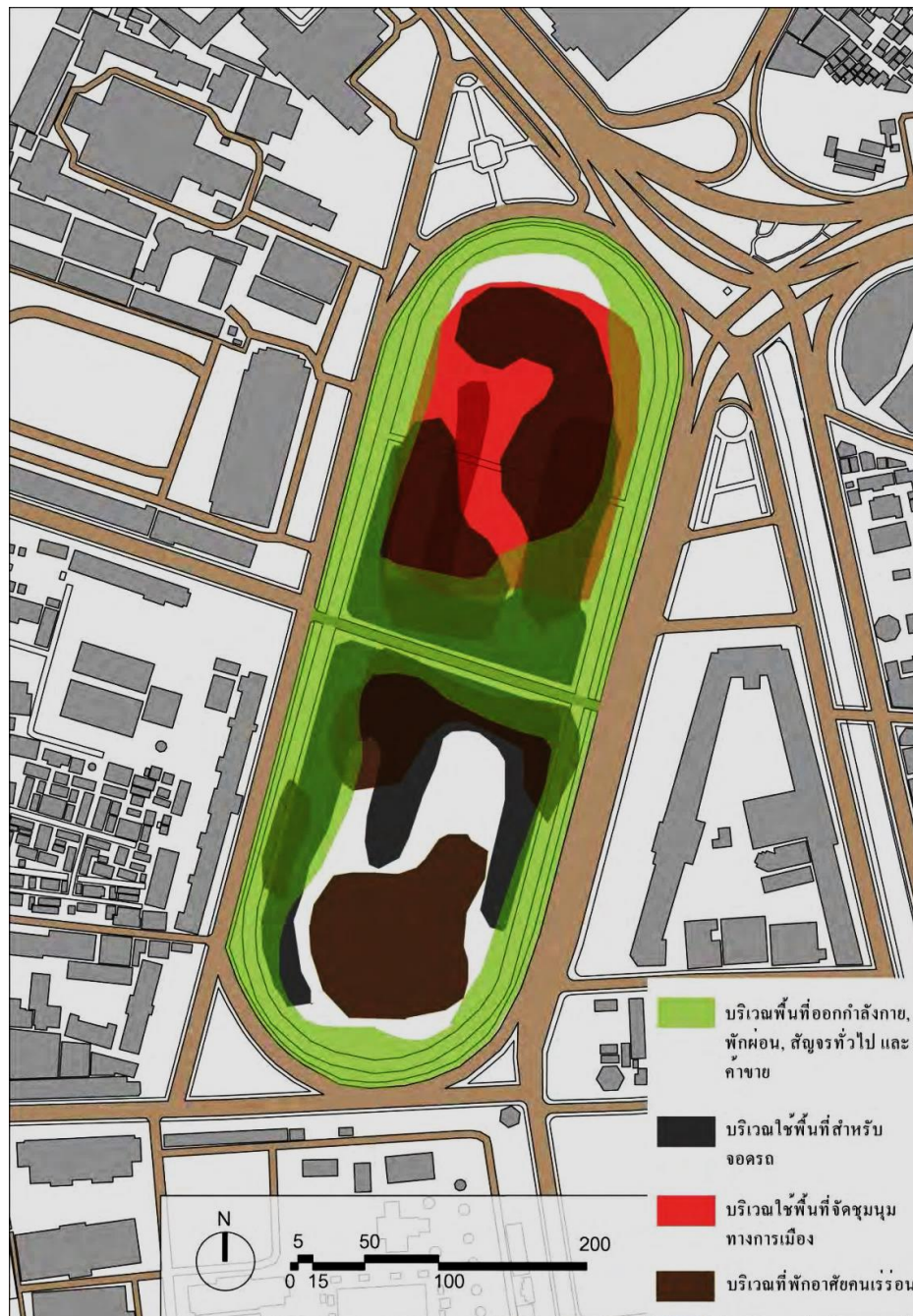

ภาพที่ 23 การจับนกพิราบสนามหลวง

ที่มา : หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์

สรุป

การใช้งานสนามหลวงในลักษณะพื้นที่ทางกายภาพและสังคมนั้นพบว่า ในอดีตสนามหลวงถือกำเนิดจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากนั้นได้ถูกเพิ่มบทบาทการใช้งานไปสู่สาธารณะชนในด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองและตลาดนัด จึงกลายเป็นแหล่งสร้างรายได้ของผู้คนจากทั่วสารทิศ การใช้งานสนามหลวงจึงเป็นไปในลักษณะคู่ขนานระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (ทางทิศใต้) กับพื้นที่สามัญ (ทางทิศเหนือ) ปัจจุบันประเทศไทยต้องต่อสู้เอาตัวรอดท่ามกลางกระแสทุนนิยมด้วยการสร้างจุดขายจากทุนทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้สนามหลวงจึงเปลี่ยนบทบาทจากพื้นที่สามัญเป็นพื้นที่ราชการผ่านการจัดระเบียบด้วยการล้อมรั้ว ไล่อ้อชุมชนเก่าแก่เพื่อสร้างสวนสาธารณะ กวาดล้างผู้ขายของบนทางเท้า และคนไร้บ้านให้ออกจากพื้นที่โดยรอบสนามหลวง เพื่อสร้างบทบาทของสนามหลวงที่เคยมีชีวิตชีวาให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สะอาดสวยงาม โดยปรับให้พื้นที่สนามหลวงฝั่งเหนือซึ่งเคยเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์การเมืองที่สำคัญกลายเป็นลานจอดรถบัสของนักท่องเที่ยว และพื้นที่ฝั่งใต้ที่ปูด้วยหญ้าเทียมจะปรากฏแถวของนักท่องเที่ยวที่มารอเข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามอย่างเป็นทางการเป็นประจำ ครั้นเมื่อหมดเวลาราชการในตอนเย็นพื้นที่รอบสนามหลวงจะกลายสภาพเป็นเมืองร้างไปโดยสิ้นเชิง

ภาพที่ 24 แผนที่แสดงการใช้งานพื้นที่สนามหลวงก่อนปิดสนามหลวงในปี.ศ. 2554
 ที่มา : การค้นคว้าอิสระเรื่อง การศึกษาแนวทางการใช้งานทางกายภาพของพื้นที่สนามหลวง
 กรุงเทพฯ โดยนายธรรมนุญ จิตไตรเลิศ ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร 2553

จากการศึกษาพื้นที่ทางกายภาพของสนามหลวงและพื้นที่ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับคนไร้บ้านแล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้จัดทำแผนที่เดินดินและตารางแสดงผลการใช้พื้นที่ โดยแบ่งพื้นที่สำคัญออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. บริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งทิศใต้
2. บริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ
3. บริเวณพื้นที่พระแม่ธรณีบีบมวยผมหรืออุทกทาน
4. บริเวณพื้นที่อนุสาวรีย์ท้าวสุทนต์ ในสงครามโลกครั้งที่ 1
5. บริเวณพื้นที่บริเวณสนามสามเหลี่ยม ด้านข้างกรมศิลปากร

ตารางที่ 1 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งทิศใต้

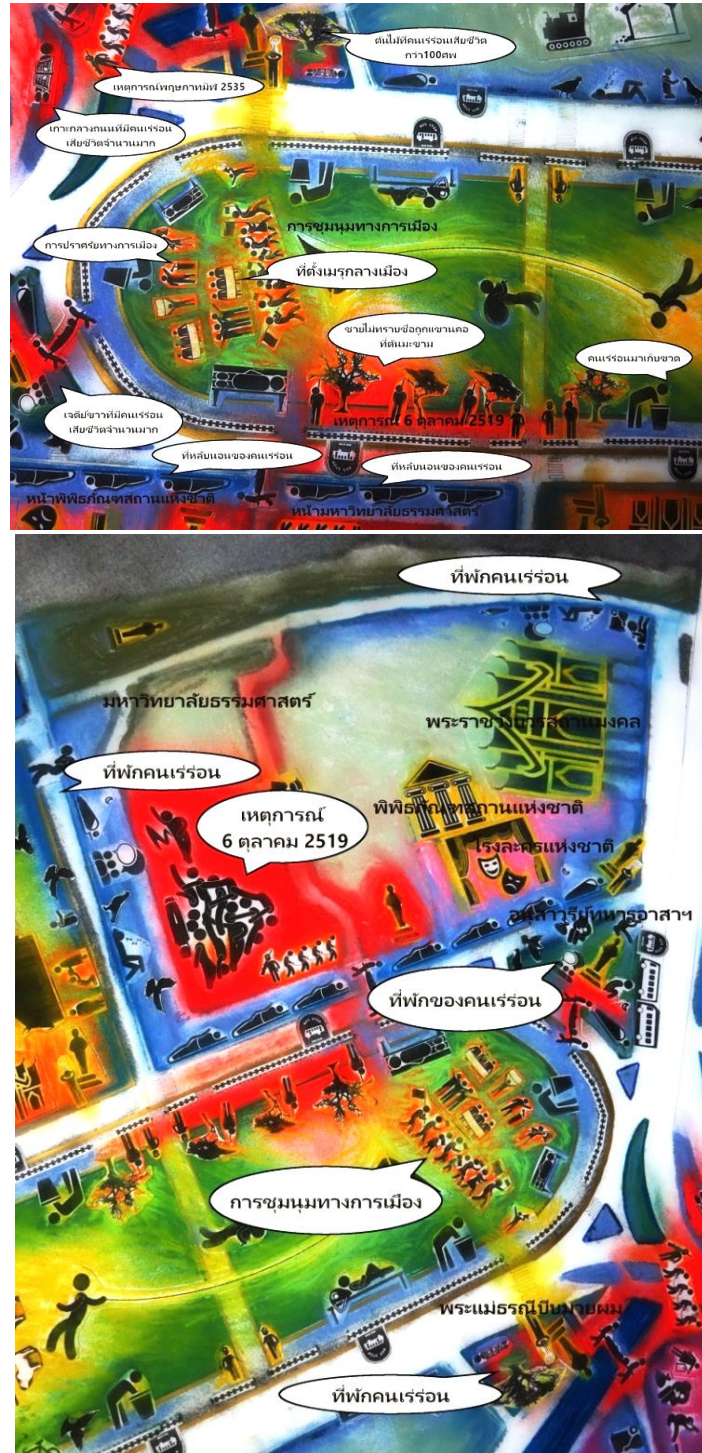
พื้นที่หรือสถานที่	ผู้ใช้พื้นที่	กิจกรรมและเหตุการณ์	สัญลักษณ์
สนามหลวงฝั่งทิศใต้ - ศาลยุติธรรม - ศาลหลักเมือง - วัดพระศรีรัตนศาสดาราม - พระบรมมหาราชวัง - วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ - กรมศิลปากร - มหาวิทยาลัยศิลปากร - ป้ายรถเมล์	- เป็นจุดที่มีการสัญจรหนาแน่น - นักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ - คนมาไหว้พระแก้บน - ผู้แสดงละครแก้บน - นักศึกษา คนทำงาน - ทหาร ตำรวจ เทศกิจ - พระ แม่ชี - คนเร่ร่อนไร้บ้าน - คนขายของ - คนขับรถสามล้อ - ไกด์นำเที่ยว - นกพิราบ	- พื้นที่จัดพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ - พื้นที่จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ - พื้นที่จัดงานรัฐพิธีสำคัญ - ตลาดนัดสนามหลวง (ทางเดิน) - จุดขายสินค้าและอาหาร - นกให้กับนักท่องเที่ยว - จุดชมลิเกแก้บนของคนเร่ร่อนไร้บ้าน - จุดเก็บขยะและนั่งพักผ่อนของคน คนเร่ร่อนไร้บ้าน	- พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ - สวรรค์ - พื้นที่เศรษฐกิจ - สนามหญ้า - รั้วสีเขียว - แก้วอิฐสาธารณะ - ต้นมะขาม 365 ต้น - จุดศูนย์กลางของเกาะรัตนโกสินทร์ - วังเก่าที่กลายเป็นสถานที่ราชการ

ภาพที่ 25 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่ที่ongsanamหลวงฝังใต้
ที่มา : จากผู้วิจัย

ตารางที่ 2 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ

พื้นที่หรือสถานที่	ผู้ใช้พื้นที่	กิจกรรมและเหตุการณ์	สัญลักษณ์
สนามหลวงฝั่งทิศเหนือ - ป้ายรถเมล์ - โบสถ์วัดบวรสถาน สุทธาวาส - พระราชวังบวรสถาน มงคล - โรงละครแห่งชาติ - พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ - มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ - ใต้สะพานสมเด็จพระปิ่น เกळा - จุดจอดรถห้องน้ำ สาธารณะ	- เป็นจุดที่มีการ สัญจรเบาบาง - นักศึกษา คนทำงาน - ทหาร ตำรวจ เทศกิจ - คนรอรถเมล์ - นักท่องเที่ยว - คนเร่ร่อนไร้ บ้านจำนวนมาก - แม่ค้าขายน้ำ รถเข็น - ไกด์นำเที่ยว - คนขับ รถสามล้อ	- พื้นที่จัดงาน พระราชทานเพลิงศพ ให้สามัญชน 2 ครั้ง - พื้นที่จัดไฮด์ปาร์คทาง การเมือง - เหตุการณ์วันมหา วิปโยค 14 ตุลา 16 - เหตุการณ์ล้อมปราบ นักศึกษา 6 ตุลา 2519 - ตลาดนัด - พื้นที่ชุมนุมพฤษภา ทมิฬ 35 - จุดตั้งเวทีการแสดง - จุดนอนพักในเวลา กลางคืนของคนเร่ร่อน ไร้บ้าน - ที่จอดรถนักท่องเที่ยว	- พื้นที่ทางการเมือง - พื้นที่สาธารณะ - พื้นที่ชายขอบ - ต้นมะขามและ สนามฟุตบอลที่ นักศึกษาถูก สังหารหมู่ - รั้วสีเขียว - แก้วสีเขียว - ลานโล่งชม ทักษิณภาพได้ รอบด้าน - รั้วเก่าที่กลายเป็น สถานที่ราชการ

ภาพที่ 26 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งเหนือ
ที่มา : จากผู้วิจัย

ตารางที่ 3 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณพระแม่ธรณีบีบมวยผมหรืออุทกทาน

พื้นที่หรือสถานที่	ผู้ใช้พื้นที่	กิจกรรมและเหตุการณ์	สัญลักษณ์
<p>พระแม่ธรณีบีบมวยผมหรืออุทกทาน</p> <ul style="list-style-type: none"> - สวนหย่อม - ตรอกสาเก - คลองลอด - โรงแรมรัตนโกสินทร์ - ป้ายรถเมล์ - ป้อมตำรวจ - ร้านรับซื้อของเก่า - จุดจอดรถโม่บายด์ของมูลนิธิอิสรชน - จุดจอดรถตู้สาธารณะ - เส้นทางเดินของนักท่องเที่ยวจากสนามหลวงไปราชดำเนิน - โรงแรมมานรุต 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นจุดที่มีการสัญจรเบาบาง - ชุมชนใหญ่ของคนเร่ร่อนไร้บ้านที่เรียกว่า “คนสนามหลวง” หรือ “คนคลองลอด” - นักท่องเที่ยว - พระและผู้มาทำบุญ - คนมาราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ - คนมารอรถตู้โดยสาร - ชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่ - แม่ค้าหาบเร่แผงลอย - คนขายบริการทางเพศจำนวนมาก - ฟุ่งนกพิราบ กาและหนู - ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ - ทหาร ตำรวจ เทศกิจ - มูลนิธิอิสรชน 	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมแจกอาหารคนเร่ร่อนไร้บ้าน - จุดที่มีการเสียชีวิตของคนสนามหลวงจำนวนมากบริเวณสวนหย่อม - จุดทำการค้าขายของคนสนามหลวง - ตลาดนัดคลองลอด - จุดนอนพักในเวลากลางวันและกลางคืนของคนสนามหลวง - จุดพักอาศัยของคนสนามหลวงสูงอายุ - คนสนามหลวงที่เสียชีวิตจากการตกน้ำ - จุดกวาดต้อนจับกุมประชาชนในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 หน้าโรงแรมรัตนโกสินทร์ - ร้านขายอุปกรณ์เกี่ยวกับทหาร - จุดจอดรถให้บริการแจกอาหารแก่คนไร้บ้านของมูลนิธิอิสรชน 	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่ทางการเมือง - พื้นที่สาธารณะ - พื้นที่ชายขอบ - พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ - พื้นที่เศรษฐกิจ - เทพีแห่งผืนดิน - พื้นที่พิธีกรรม (ขอพรให้ชนะศัตรู) - เป็นสาธารณะสมบัติเพื่อให้ประชาชนใช้น้ำที่ไหลจากมวยผมได้ - ต้นตะแบกที่มีคนเร่ร่อนเสียชีวิตจำนวนมาก - ตลาดหนังสือเก่า - โครงเหล็กกั้นถนน

ภาพที่ 27 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่พระแม่ธรณีบีบมวยผม ดรอกสภา
ที่มา : จากผู้วิจัย

ตารางที่ 4 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์ทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1

พื้นที่หรือสถานที่	ผู้ใช้พื้นที่	กิจกรรมและเหตุการณ์	สัญลักษณ์
<p>อนุสาวรีย์ทหารอาสา ในสงครามโลกครั้งที่ 1 (จันทิหรือเจดีย์ขาว)</p> <p>- อนุสาวรีย์พระปิ่น เกล้าเจ้าอยู่หัว</p> <p>- อู่รถเมล์</p> <p>- สวนหย่อม</p> <p>- รถห้องน้ำสาธารณะ</p>	<p>- เป็นจุดที่มีการสัญจร เบาบาง</p> <p>- คนรอรถเมล์</p> <p>- คนทำงาน ผู้แสดง ละครของกรมศิลป์</p> <p>- คนมาดูแลคร</p> <p>- คนสนามหลวงที่มี ทั้งผู้สูงอายุ วัยรุ่น ครอบครัว</p> <p>- นักท่องเที่ยว</p> <p>- ผู้สูงอายุมาสังสรรค์ และออกกำลังกาย ตอนเย็น</p> <p>- แม่ค้าหาบเร่แผง ลอย</p> <p>- นักพิราบฝูงใหญ่ หนู กาและกระรอก</p>	<p>- พื้นที่จัดงานรัฐพิธี</p> <p>- จุดพักอาศัยของคน สนามหลวงสูงอายุ</p> <p>- จุดนอนพักในเวลา กลางคืนของคน สนามหลวงจำนวน มาก</p> <p>- คนสนามหลวงที่ เสียชีวิตจากความ ร้อน</p> <p>- จุดรอรถเมล์ของคน ทั่วไป</p> <p>- จุดจอดรถห้องน้ำ สาธารณะของ กรุงเทพฯ</p> <p>- ทุกปีจะมีการจัดงาน เพื่อระลึกถึงทหาร อาสาในสงครามโลก ครั้งที่ 1</p>	<p>- พื้นที่สาธารณะ</p> <p>- รัฐพิธีของทหาร</p> <p>- เจดีย์ขาว</p> <p>- ความตาย นรก</p> <p>- อนุสรณ์สถาน บรรจุนิธิของ ผู้เสียชีวิตจาก สงคราม</p> <p>- สวนหย่อมสีเขียว ที่ร่มรื่นมีต้นไม้ ใหญ่แห่งเดียวที่ เหลืออยู่</p> <p>- เป็นจุดที่มีคนไร้ บ้านเสียชีวิต จำนวนมาก</p> <p>- โครงเหล็กกั้น ถนน</p>

ภาพที่ 28 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่อนุสาวรีย์ทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1
ที่มา : จากผู้วิจัย

ตารางที่ 5 แสดงผลการใช้พื้นที่บริเวณเกาะกลางรูปสามเหลี่ยม ด้านข้างกรมศิลปากร

พื้นที่หรือสถานที่	ผู้ใช้พื้นที่	กิจกรรมและเหตุการณ์	สัญลักษณ์
<p>บริเวณสนาม สามเหลี่ยมด้านข้างกรม ศิลปากร</p> <ul style="list-style-type: none"> - ป้ายรณเมล์ - สวนหย่อม - จุดบริการนักท่องเที่ยว - จุดจอดรถสามล้อ - ทางเข้ากรมศิลปากร - มหาวิทยาลัยศิลปากร - จุดจอดรถนักท่องเที่ยว - จุดทางเข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นจุดที่มีการสัญจรหนาแน่น - ทหาร ตำรวจ - นักท่องเที่ยวจำนวนมาก - ไกด์นำเที่ยว - นักศึกษา - คนทำงาน - คนรอรณเมล์ - คนไร้บ้านและผู้ป่วยทางจิต - แม่ค้าขายอาหารนก - แม่ค้าหาบเร่แผงลอย - นกพิราบฝูงใหญ่ กา - กระรอก หนู 	<ul style="list-style-type: none"> - จุตรอรณเมล์ของคนทั่วไป - จุดคัดกรองนักท่องเที่ยว - จุดถ่ายภาพเป็นที่ระลึกบริเวณน้ำพุของนักท่องเที่ยว - จุดให้อาหารนกพิราบแหล่งสุดท้ายของนักท่องเที่ยว - จุดเก็บขยะที่สำคัญและนั่งพักผ่อนของคน - สนามหลวง - ขายอาหารในตอนกลางคืน 	<ul style="list-style-type: none"> - รูปปั้นหญิงสาวเป็นสาธารณะสมบัติเพื่อให้ประชาชนใช้น้ำที่ไหลจากหอยสังข์ได้ - น้ำพุที่สวยงาม - นกพิราบฝูงใหญ่ - แก้วสาธารณะ - พื้นที่สีเขียวมีต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น - กำแพงสีขาวของวัดพระแก้ว - โครงเหล็กกั้นถนน

ภาพที่ 29 แผนที่เดินดินแสดงการใช้งานพื้นที่เกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร
ที่มา : จากผู้วิจัย

ภาพที่ 30 แผนที่เดินดินแสดงพื้นที่โดยรอบสนามหลวง
ที่มา : จากผู้วิจัย

สรุปผลการทำแผนที่เดินดิน

จากการทำแผนที่เดินดินเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของคนไร้บ้านกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พบว่า ช่วงเวลาก่อนการจัดระเบียบสนามหลวงในปีพ.ศ. 2554 นั้น มีความแตกต่างอย่างชัดเจนในการใช้พื้นที่ของคนไร้บ้านดังนี้

ก่อนการจัดระเบียบสนามหลวง

- พื้นที่ซึ่งคนไร้บ้านสามารถใช้พักอาศัยได้ทั้งเวลากลางวันและกลางคืนคือ

อนุสาวรีย์ทหารอาสาฯ เพราะเป็นพื้นที่สีเขียวร่มรื่น มีรถสุขาจอดให้บริการผู้คนไม่พลุกพล่านจึงเป็นที่นิยมของคนไร้บ้านสูงอายุและครอบครัวคนไร้บ้าน ส่วนตรอกสาเกและใต้สะพานสมเด็จพระ ปิ่นเกล้า นับเป็นชุมชนใหญ่ของคนไร้บ้านทุกเพศทุกวัยมารวมตัวกัน บนทางเท้าบริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์และถนนท่าพระจันทร์จะเป็นกลุ่มคนไร้บ้านวัยกลางคนที่ทำอาชีพรับจ้างทั่วไป

- พื้นที่ในการนอนตอนกลางคืนคือ

บริเวณท้องสนามหลวงและบนทางเท้าวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ท่าพระจันทร์ หน้ามหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และบนทางเท้าหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไปจนถึงโรงละครแห่งชาติ

- พื้นที่ในการเดินเก็บขวดและอาหารจากถังขยะคือ

ท้องสนามหลวงในเวลากลางวัน ท่าช้าง ท่าพระจันทร์และเกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร เพราะเป็นจุดที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากมารอเข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามและมีผู้คนมารอรอเมล็ดด้วย นอกจากนี้ยังมีนักพิราบสนามหลวงฝูงที่รอดตายจากการกวาดจับในปี 2553 ลงมาหากินที่ลานน้ำพุเล็กๆ นักท่องเที่ยวจึงนิยมมาให้อาหารและถ่ายภาพเป็นที่ระลึก ทำให้มีคนสนามหลวงมาใช้พื้นที่เป็นจำนวนมากเช่น มาขายอาหารนกให้กับนักท่องเที่ยว มาเก็บขวดและเศษอาหารของนักท่องเที่ยวจากถังขยะ และมานั่งพักผ่อน กินอาหาร ชมทิวทัศน์บนเก้าอี้สาธารณะในตอนบ่ายๆ

- พื้นที่ในการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารคือ

พระแม่ธรณีบีบมวยผมซึ่งในทุกวันศุกร์จะมีรถของมูลนิธิอิสรชนและผู้มีจิตสาธารณะมาแจกอาหาร ยารักษาโรค ถุงยางและให้คำปรึกษาต่างๆ กับคนสนามหลวง

- พื้นที่ในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าคือ
ตรอกสาเกเป็นจุดที่คนสนามหลวงนำขวดที่เก็บได้ไปขายให้กับร้านค้า
ภายหลังการจัดระเบียบล้อมรั้วสนามหลวงตั้งแต่ปีพ.ศ.2554 จนถึงปัจจุบัน
- พื้นที่ซึ่งคนไร้บ้านสามารถใช้พักอาศัยได้ทั้งเวลากลางวันและกลางคืนคือ
ภายในตรอกสาเกหรือริมคลองหลอดเท่านั้น ซึ่งจะเป็นคนไร้บ้านที่เป็นผู้สูงอายุและผู้ป่วย
เคลื่อนไหวลำบากเป็นส่วนใหญ่
- พื้นที่ในการนอนตอนกลางคืนคือ
หน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และบนทางเท้าหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไปจนถึงโรงละคร
แห่งชาติ
- พื้นที่ในการเดินเก็บขวดและอาหารจากถังขยะคือ
เส้นทางท่าช้าง ท่าพระจันทร์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ หรือนอกรั้วรอบสนามหลวงหลัง
เวลาราชการ
- พื้นที่ในการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารคือ
ภายในตรอกสาเกในทุกวันอังคารจะมีรถของมูลนิธิอิสรชนและผู้มีจิตสาธารณะมาแจกอาหาร
ยารักษาโรค ถูยงและให้คำปรึกษาต่างๆ
- พื้นที่ในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าคือ
ตรอกสาเกเป็นจุดที่คนไร้บ้านนำขวดที่เก็บได้ไปขายให้กับร้านค้า

จากการศึกษายังพบประเด็นสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนไร้บ้านกับพื้นที่
สนามหลวงคือ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแม้จะมีการจัดระเบียบและจับกุมคนไร้บ้านอย่างเข้มงวดก็ตาม
แต่คนไร้บ้านส่วนใหญ่มักรักษาอาศัยหลบซ่อนอยู่บริเวณสนามหลวงฝั่งใต้คือ ตรอกสาเก ริมคลองหลอด
บนทางเท้าหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปจนถึงใต้สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้วยเหตุผลของการ
อยู่อาศัยในพื้นที่นี้มาเป็นเวลานานทำให้มีเพื่อนที่เป็นคนไร้บ้านเหมือนกันจึงรู้สึกอุ่นใจที่ได้พูดคุย กิน
ข้าว นอนร่วมกันเป็นกลุ่มและแสงสว่างในตอนกลางคืนยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มาพร้อมกับความ
ปลอดภัย

รวมทั้งคนไร่บ้านยังคงทำมาหากินด้วยการเก็บของเก่าหรือขยะในพื้นที่รอบสนามหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณสนามหลวงด้านใต้ เป็นที่ตั้งของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อาทิ วัด วัง ซึ่งถูกบูรณาการให้กลายเป็นพื้นที่เศรษฐกิจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นจำนวนมาก ดังนั้นคนไร่บ้านจึงทำหน้าที่เก็บขยะจากการบริโภคเหล่านี้และนำไปขายที่ร้านรับซื้อของเก่าในตรอกสาเกเหมือนในอดีต เพียงแต่ต้องคอยระแวงระวังเจ้าหน้าที่รัฐให้มากขึ้น เนื่องจากการดำรงชีวิตของคนไร่บ้านนั้นมีความผูกพันกับพื้นที่เศรษฐกิจ แม้สนามหลวงจะเปลี่ยนแปลงบทบาทไปเช่นไรแต่ก็ยังสามารถตอบโจทย์ให้กับคนไร่บ้านได้เสมอมา

2.3.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก

ในการลงพื้นที่เจ้าหน้าที่ได้กำชับว่า หากผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะมีการขอเงินห้ามอาสาสมัครให้เงินโดยเด็ดขาด เพราะคนพวกนี้อาจเป็นพวกขอทานที่มักหากินในพื้นที่นี้ ดังนั้นการให้เงินจะทำให้คนกลุ่มนี้ได้รับประโยชน์ ช่วงแรกผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับคนสนามหลวง ในขณะที่ลงพื้นที่เพื่อสร้างความคุ้นเคย โดยมีเจ้าหน้าที่มูลนิธิคอยเป็นที่เลี้ยงอยู่ด้วยเสมอ ซึ่งพวกเขาจะพูดคุยอย่างเป็นกันเอง โดยผู้วิจัยใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีทางเลือกในการสร้างเรื่องเล่าเช่น บ้านเกิดอยู่ที่ไหน มีอาชีพอะไรมาก่อน มีครอบครัวหรือไม่ เหตุใดจึงมาอาศัยอยู่ที่สนามหลวง เคยกลับไปเยี่ยมบ้านบ้างหรือไม่ จากการสัมภาษณ์พบว่า หากคำถามใดกระทบกับความรู้สึกที่เปราะบางในชีวิต พวกเขาจะสร้างความคลุมเครือเพื่อหลีกเลี่ยงการตอบคำถาม โดยผู้วิจัยจะไม่คาดคั้นคำตอบแต่ใช้การสอบถามภูมิหลังหรือเหตุการณ์ที่เปราะบางในชีวิตพวกเขาจากเจ้าหน้าที่แทน อุปสรรคสำคัญคือ คนสนามหลวงมีความไม่ไว้วางใจผู้วิจัยซึ่งเป็นคนแปลกหน้าสำหรับพวกเขานั่นเอง

จากการลงพื้นที่ใช้เวลาประมาณหนึ่งปีทำให้ผู้วิจัยเข้าใจวิถีชีวิตของพวกเขาได้ดียิ่งขึ้นเช่นสาเหตุที่ทำให้คนสนามหลวงต้องออกจากบ้าน การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ภายนอกของคนสนามหลวง คนสนามหลวงที่เป็นผู้ตกค้างหรือได้รับผลกระทบทางการเมืองและผลกระทบจากการจัดระเบียบของภาครัฐ

การลงพื้นที่ในช่วงปีที่สอง ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการศึกษาจากทักษะการสัมภาษณ์ในการวิจัยแนวเรื่องเล่าของเดวิด ซิลเวอร์แมน (Silverman, 2001) มาเป็นฐานคิดในการสัมภาษณ์เพื่อค้นหอัตลักษณ์จากเรื่องเล่าของคนสนามหลวง ซิลเวอร์แมน ชี้ให้เห็นว่า เราน่าจะมองการสัมภาษณ์เป็นการ

แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างคู่ร่วมการสนทนา (Interlocutors) ในการแสวงหาความรู้ร่วมกัน และทำความเข้าใจต่อกันโดยอาศัยบทสนทนาที่ธรรมดาอย่างที่สุด การสัมภาษณ์เป็นเสมือนการปฏิสังสรรค์และเป็นพื้นที่แห่งการผลิตเรื่องเล่าให้เกิดขึ้น

หลักของแนวคิดคือ การเล่าเรื่องราวของกลุ่มคนชายขอบไม่ได้เป็นสิ่งผิดปกติหรือสิ่งแปลกปลอมไปจากบทสนทนาในชีวิตประจำวันของผู้คนแต่ประการใด ในหลายๆ กรณีที่มีการสัมภาษณ์พูดคุยกัน นักวิจัยพบว่าบทสนทนาที่เกิดขึ้นโดยทันทีทันใดนำไปสู่เรื่องเล่าอย่างเป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อการสัมภาษณ์เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติชีวิต (life histories) ของผู้คน หรือสนทนาเกี่ยวกับบริบทขององค์กร หรือการทำงาน เรื่องเล่าเกิดขึ้นจากการซักถามและการตอบคำถามที่เป็นไปโดยธรรมชาติ

เราอาจจะมองได้ว่า ชุมชนแต่ละแห่งเป็นเสมือนพื้นที่แห่งการผลิตสร้างเรื่องเล่า ท่ามกลางหลายๆ สิ่งหลายๆ อย่างที่ชุมชนอาจจะผลิตสร้างขึ้นมา การสัมภาษณ์กลายเป็นพื้นที่ขนาดจุลภาค (Micro-site) ของการผลิตสร้างดังกล่าว หรือชุมชนอาจจะเป็นเพียงแค่งานที่ของการกระจายเรื่องเล่า ที่นักวิจัยได้เคยผลิตสร้างเอาไว้เมื่อครั้งก่อนก็เป็นได้ ดังนั้นการสัมภาษณ์เมื่อมีการบันทึกไว้โดยเทป วิดีทัศน์ อาจจะเหมือนปฏิสัมพันธ์ที่ถูกบันทึกเอาไว้ ต่อมามีการวิเคราะห์บทสนทนาที่ใช้เทป วิดีทัศน์เป็นอุปกรณ์ที่เป็นประโยชน์ การสัมภาษณ์จึงยังมีการเคลื่อนไหวจนเป็นเหมือนบทสนทนาที่มีการยกย้ายถ่ายเท โดยที่กระบวนการยกย้ายถ่ายเทเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยการยอมรับของทั้งสองฝ่ายที่เป็นคู่สนทนา การสนทนาดังกล่าว เราอาจจะพบว่าเต็มไปด้วยความรู้อันอุดมสมบูรณ์เกี่ยวกับการปฏิบัติทางสังคม (Social practice) ที่คู่สนทนาร่วมกันผลิตสร้างผ่านเรื่องเล่า

ในระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้ที่ถูกสัมภาษณ์อาจจะเล่าเรื่องซ้ำใหม่ (Retell narratives) หมุนเวียนอยู่ในพื้นที่การปฏิบัติต่างๆ หรือการสัมภาษณ์ในตัวเอง อาจกลายเป็นพื้นที่แห่งการผลิตสร้างเรื่องเล่า ผู้ถูกสัมภาษณ์บางครั้งจะตอบสนองต่อผู้สัมภาษณ์ผ่านการใช้เรื่องเล่าที่คุ้นเคย มากกว่าที่จะตีความหมายจากการหยั่งรู้ในโลกอัตวิสัยของบุคคล ขณะเดียวกัน เราก็อาจจะโต้แย้งได้ว่า การหยั่งรู้ความหมายในโลกอัตวิสัยของบุคคลจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการผลิตสร้างเรื่องเล่าที่บุคคลคุ้นเคยเท่านั้น ทั้งนี้ เราทุกคนดำเนินชีวิตอยู่ – สื่อสารกับ – กระแสวัฒนธรรมที่ไม่มีวันหยุดหย่อน ผู้คนใช้โครงเรื่องที่ได้ยินได้เห็นมาจากรายการทีวี หนังสือพิมพ์ หรือแม้แต่เทพนิยายของเด็กๆ มาเป็นประโยชน์ในการสร้างโครงเรื่องของตัวเอง(กิตติพัฒน์ นนทปัทมกุล, 2552)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเปลี่ยนมาใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) กับเจ้าหน้าที่มูลนิธิสรชนและคนสนามหลวงที่มีความอาวุโสเนื่องจากอาศัยอยู่ในพื้นที่มานานและมีเวลาว่างจึงมีความพร้อมที่จะให้ข้อมูลเท่านั้น ซึ่งบุคคลทั้งสองกลุ่มนี้ได้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) เกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนสนามหลวงได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาประชากรคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานครพบว่า มีคนไร้บ้านจำนวนมากในเขตพระนคร พวกเขาเหล่านี้ตัดสินใจออกจากบ้านแต่ไม่มีที่ไป จึงตัดสินใจเข้ามาอาศัยในพื้นที่สาธารณะรอบสนามหลวง ซึ่งการรวมกลุ่มของคนไร้บ้านในพื้นที่รอบสนามหลวงนั้นเกิดขึ้นมากกว่าสี่สิบปี โดยเรียกว่า ‘ชุมชนสนามหลวง’ และนิยามตนเองว่า ‘คนสนามหลวง’ หรือ ‘คนคลองหลอด’ แทนคำว่า “คนเร่ร่อนหรือคนไร้บ้าน” เพราะคนสนามหลวงต้องการแสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีมากกว่า พวกเขาเป็นบุคคลผู้มีถิ่นพำนักอาศัยเป็นหลักแหล่งคือ พื้นที่รอบสนามหลวง ซึ่งพวกเขาต่างยืนยันว่าเป็น “บ้าน” ของพวกเขา

คนสนามหลวง : คนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

คนสนามหลวงคือ กลุ่มคนไร้บ้านที่อยู่ในสถานการณ์ลำบากจากวาทกรรมที่ครอบงำสังคมไทย ซึ่งวาทกรรมนั้นเป็นกลวิธีหรือเทคนิคในการควบคุมของสังคมสมัยใหม่ จะเห็นได้ว่า การจัดการกับคนสนามหลวงนั้นเป็นเรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าไปบังคับจัดการของวาทกรรมชุดหนึ่ง ที่ทำให้สังคมเห็นว่า “พวกเขาเป็นคนอื่น” ทำให้เกิดการไม่ไว้วางใจ ความเกลียดชังหรือไม่สนใจในชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งการที่ภาครัฐมองว่า คนสนามหลวงเป็นคนอื่น ทำให้ง่ายต่อการเอาใจเปรียบ และนำไปสู่การใช้ความรุนแรงในที่สุด พวกเขาต้องเผชิญกับข้อสงสัยที่กัดกร่อนตนเองเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของการมีชีวิตอยู่ ข้อสงสัยดังกล่าวจะถูกกระตุ้นในยามที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในสังคม เพราะต้องเผชิญกับสายตาที่มองด้วยความหวาดระแวง ดูถูก ซึ่งคนสนามหลวงต้องพยายามตอบคำถามให้กับตนเองเกี่ยวกับความหมายของการมีชีวิตอยู่ส่งผลให้พวกเขาเกิดความรู้สึกสับสนไม่รู้แน่ชัดว่าตนเองคืออะไร ไม่มั่นใจในความสามารถของตน และไม่ไว้วางใจในความสัมพันธ์กับผู้อื่น

การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของคนสนามหลวง

คนสนามหลวงสร้างอัตลักษณ์ทางเลือกของตนขึ้นมาเพื่อต่อรองกับอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างให้ชุมชนสนามหลวงเป็นการรวมตัวกันแบบหลวมๆ ไม่นั่นคง เป็นชุมชนแบบความรู้สึก (community of feeling) อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนนี้คือ ไม่เก็บกดปิดกั้นความแตกต่างหลากหลาย ขณะเดียวกันก็มีความรู้สึกร่วมกัน คือ ไม่ชอบชีวิตแบบเมืองสมัยใหม่ การรวมกลุ่มเป็นไปด้วยความสมัครใจ

การปลดปล่อยจากพันธนาการต่างๆ ในสังคมผ่านเรือนร่างทางกายภาพ ไม่ว่าจะในรูปการแต่งกายที่สกปรกอมแมมรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์การเดินทางประกอบด้วยถุงพลาสติกใบใหญ่สำหรับใส่สัมภาระเสื้อผ้าและขวดพลาสติก ยิ่งไปกว่านั้นพวกเขาจะทิ้งอัตลักษณ์ทางสังคมเพื่อลิ้มอดีตเช่น ชื่อทรัพย์สิน ที่อยู่อาศัย ครอบครัว คนสนามหลวงเลือกที่จะใช้ชีวิตในพื้นที่สนามหลวงเพราะสภาวะของกลุ่มคือ การเป็นนักเดินทางล่าขยะหรือการขายอาหารนกอพิราบเพื่อสื่อถึงความเป็นอิสระ การเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยการหาเลี้ยงชีพจากการเก็บของเก่าโดยไม่ต้องพึ่งพาเงินทอง พวกเขาปฏิบัติวิถีชีวิตแบบเมืองด้วยการฉีกออกไปจากวิถีชีวิตที่รีบเร่ง บีบคั้นและเคร่งเครียด ไปสู่ชีวิตที่เป็นการเดินเท้าค่อยๆ สำรวจเส้นทาง ใกล้ชิดกับธรรมชาติและไม่เป็นทาสของเวลา เพราะการทำให้พื้นที่สาธารณะ (Public space) อย่างบาทวิถีทางเท้าของสนามหลวงกลายเป็นบ้านเพียงพักอาศัยหลบร้อนชั่วคราวนั้นมียของการต่อต้านขัดขืนอย่างเป็นรูปธรรม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2550)

วิถีชีวิตของคนสนามหลวงจึงมียของการดิ้นรนต่อสู้อยู่ตลอดเวลาและความพยายามที่จะหาหนทางเพื่อแสดงออกถึงความมีตัวตนในสังคม โดยไม่ยอมตกอยู่ในพื้นที่ซึ่งสังคมกำหนดคือ การพยายามใช้ชีวิตประจำวันอย่างเป็นปกติสุข มีการใช้สัญชาตญาณการเอาตัวรอดด้วยกลยุทธ์ของการเคลื่อนไหวไปมาไม่หยุดนิ่ง กลมกลืนกับพื้นที่ และไม่แสดงตนในรูปแบบใดแบบหนึ่งอย่างสม่ำเสมอ เช่น การย้ายที่นอน การเปลี่ยนชื่อ เพื่อเป็นการป้องกันตัวไม่ให้ถูกเจ้าหน้าที่จับกุมได้ ดังนั้นอัตลักษณ์ของพวกเขาจึงมีลักษณะของการสร้างภาพที่คลุมเคลือ และเป็นอัตลักษณ์แบบผสมผสาน (Hybrid Identity)(อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2546)

ชุมชนสนามหลวงเกิดจากการรวมตัวกันของ “คนมีบ้านที่อยู่อาศัยแต่ไม่ต้องการกลับบ้าน” คนสนามหลวงจึงต้องการความเป็นอิสระ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่อบอุ่นแม้จะไม่มีที่พักอาศัยอยู่อย่างถาวรก็ตาม หลายคนเลือกที่จะอยู่ในที่สาธารณะอย่างอบอุ่นกับครอบครัวใหม่ที่พบเจอในที่สาธารณะ และทิ้งอดีตของตนเองไว้ข้างหลัง(มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย, 2553) ดังนั้นพวกเขาจึงพยายามลบอดีตเพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยวิธีการเปลี่ยนอัตลักษณ์ตัวตนง่ายๆ เช่น การเปลี่ยนชื่อนอกจากนี้พวกเขายังสร้างตำนานความเชื่อของกลุ่มเกี่ยวกับความตายของคนไร้บ้านในพื้นที่สนามหลวง

การเปลี่ยนชื่อ

เมื่อคนไร่บ้านมาอาศัยอยู่ที่สนามหลวง พวกเขาจะเริ่มเปลี่ยนชื่อ โดยชื่อแรกที่เปลี่ยนจะเป็นชื่อที่คล้ายหรือใกล้เคียงกับชื่อเดิม แต่เมื่อเวลาผ่านไปผู้คนในชุมชนจะเริ่มรู้จักคุ้นเคยเขาในชื่อที่สองมากขึ้น จากนั้นเขาจะเปลี่ยนชื่อไปอีกเรื่อยๆ จนสุดท้ายเขาจะลืมชื่อดั้งเดิมของตนเองไปในที่สุด โดยคนสนามหลวงมักจะยึดถือว่าชื่อที่สองนั้นคือชื่อจริงของตน จึงสะท้อนให้เห็นว่า พวกเขาเลือกที่จะลบอดีตของตน

ความเชื่อเรื่อง 30 วันกลับมาตายรัง

ความเชื่อของคนเฒ่าคนแก่ที่ใช้ชีวิตอยู่ในสนามหลวงมานาน มักบอกเล่าให้กับลูกหลานเกี่ยวกับอาถรรพ์ของสนามหลวง เรื่องเล่านี้มาจากเหตุการณ์จริงที่มักเกิดขึ้นกับคนสนามหลวงเป็นปกติคือ คนไร่บ้านที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ติดต่อกันนานถึงสามสิบวัน คนผู้นั้นจะต้องตายที่สนามหลวง ซึ่งอาถรรพ์นี้มักเกิดขึ้นกับคนสนามหลวงหลายคนที่เคยตัดสินใจกลับบ้านหรือไปทำมาหากินในพื้นที่อื่น ไม่นานนักพวกเขาก็ต้องกลับมาเสียชีวิตที่สนามหลวงกันแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะ บริเวณต้นไม้ใหญ่ สวนหย่อมด้านข้างพระแม่ธรณีบีบมวยผมและที่สนามหญ้าของอนุสาวรีย์ทหารอาสาฯ เป็นพื้นที่ซึ่งมีคนสนามหลวงที่จบชีวิตไปกว่าร้อยศพแล้ว

ภาพที่ 31 สวนหย่อมด้านหลังพระแม่ธรณีบีบมวยผมและอนุสาวรีย์ทหารอาสาฯ

ที่มา : ผู้วิจัย

เสน่ห์ของสนามหลวงก็ง่ายๆ ใครผ่านไปผ่านมาก็ต้องชอบ เพราะอากาศเย็นสบาย แดดยัง
เจิบสงบทั้งๆ ที่เดินออกพ้นขอบสนามหลวง ก็เห็นภาพธรรมชาติวิ้งกันขวกไขว่ ส่วนเรื่อง
มนต์ขลังนั้น ก็เพราะเสน่ห์ของสนามหลวงที่ทำให้ใครเคยมาแล้วต้องอยากกลับมาอีก

ลุงวิทย์ (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2559)

ถ้าใครได้ลองนอนค้างคืนที่สนามหลวงติดต่อกันนาน 30 วันขึ้นไป รับรองว่า สุดท้ายก็ต้อง
ตายที่นี่ มีอยู่คนหนึ่งจำได้แม่น ว่าพอหลังจากที่เจ้าหน้าที่พาเขาไปอยู่ที่บ้านพักย่านมีนบุรี
เขาอยู่บ้านได้สามคืน แล้วก็หนีออกมา กระเสือกกระสนเพื่อที่จะมาเสียชีวิตที่สนามหลวง
ในวันที่สี่

นที สรวารี เลขานุการมูลนิธิอิสรชน (ผู้วิจัย, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2558)

เรื่องเล่า “30 วันกลับมาตายรัง” นี้มีนัยสะท้อนถึงการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณของคน
สนามหลวงคือ การเรียนรู้ความจริงของชีวิต จากการเสื่อมถอยของกายสังขารอย่างใกล้ชิดและ
ต่อเนื่อง รวมทั้งการเผาผลาญแบบเดิมคือการเผากลางแจ้ง เพื่อให้คนในชุมชนทั้งหมดร่วมกันเฝ้าดูการ
สิ้นสุดของร่างกายที่ไม่สามารถนำสิ่งใดติดตัวไปกับเราได้ โดยเฉพาะธรรมเนียมการเตรียมตัวตายของ
ผู้สูงอายุหรือผู้ป่วยเรื้อรัง ความตายหรือคนตายจึงเป็นสิ่งธรรมดาสำหรับพวกเขา ซึ่งสอดคล้องกับ
ธรรมเนียมไทยที่เน้นการให้อภัยแก่คนตายไปแล้วเสมอ

เนื่องจากคนสนามหลวงส่วนใหญ่เคยทำผิดพลาดต่อครอบครัว ดังนั้นเมื่อถามว่าเขาต้องการ
อะไรในชีวิต พวกเขามักจะตอบเหมือนกันว่า ต้องการขอขมากับครอบครัวหรือคนที่เขาเคยทำร้ายและ
อยากให้อโหสิกรรมต่อเขาเพื่อละวางความอาฆาตจองเวรต่อกันในชาติหน้า ตัวอย่างเช่น คน
สนามหลวงที่อยู่ในวัยชราที่รู้ตัวว่า ตนเองจะอยู่อีกไม่นาน จึงมักจะอยากกลับไปบ้านเดิมเพื่อสั่งเสีย
จัดการเรื่องทรัพย์สินมรดกให้ลูกหลานให้เรียบร้อยแล้วจึงมักจะหวนกลับมาตายรังด้วยความหมดหวัง
มีคนชราจำนวนมากที่อยากกลับไปหาครอบครัวแต่จำทางกลับบ้านไม่ได้ เจ้าหน้าที่มูลนิธิก็พยายาม
ตามหาครอบครัวแต่คนชราเหล่านี้ก็มักจะเสียชีวิตไปก่อนเสมอ

ภาพที่ 32 คนสนามหลวงกับภาพรัชกาลที่ 9 และฉากวัดพระศรีรัตนศาสดารามในยามค่ำคืน
ที่มา : ผู้วิจัย

นอกจากนี้เรื่องเล่ายังสะท้อนความสัมพันธ์ด้านจิตใจของคนสนามหลวงกับความเชื่อทางศาสนา จิตวิญญาณหรือสิ่งสูงสุดในพื้นที่สนามหลวงแห่งนี้ เพราะการได้เสียชีวิตในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ นับว่า เป็นเกียรติยศสูงสุดที่ได้เสียชีวิตใกล้ชิดกับสิ่งสูงสุดที่พวกเขาศรัทธา เพราะการตายเช่นนี้เปรียบเหมือนการได้ขึ้นสวรรค์ คนสนามหลวงส่วนใหญ่จึงมีความประสงค์ที่จะตายเป็นศพไร้ญาติข้างถนนนั่นเอง

เนื่องจากวัดพระแก้วและพระบรมมหาราชวังเป็นที่สถิตของสิ่งสูงสุดทางจิตใจของคนสนามหลวงมาโดยตลอด จากการสัมภาษณ์จะพบว่า ก่อนนอนคนสนามหลวงมักจะสวดมนต์ขอพรเป็นประจำ โดยพวกเขาจะไม่หันปลายเท้าไปทางวัดพระแก้วและพระบรมมหาราชวังโดยเด็ดขาด โดยเฉพาะในวันเฉลิมพระชนมพรรษาในรัชกาลที่ 9 นั้น พวกเขาจะไปร่วมจุดเทียนกับกลุ่มประชาชน เพื่อแสดงความภักดีแต่พระองค์อยู่เสมอ

ก็อยากอยู่อย่างสงบนะ อยู่อย่างพอเพียง อะไรประมาณนี้ ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง อยู่อย่างนี้ปากก็ชอบนะสบายใจดี แล้วยังเราอยู่ในประเทศไทยด้วย มีความสุขที่เกิดมาตอนนี้ คิดว่าเราจะไม่ได้เจอในช่วงเวลาแบบนี้อีกแล้ว ที่ได้เกิดมาในรัชกาลที่ 9 ที่สุดแล้วล่ะสำหรับข้า

ป่าอารีย์ (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2558)

เรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง

ผู้วิจัยพบว่า เรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงนั้นมีความคล้ายคลึงกันในด้านปัญหาที่ทำให้ต้องออกจากบ้าน สาเหตุส่วนใหญ่มาจากความเปราะบางของครอบครัวและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงที่ผู้คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือว่าเป็นบุคคลผู้ที่มีความประพฤติดี โดยแบ่งเป็นสองลักษณะดังนี้

เรื่องเล่าเกี่ยวกับความรักของสามีภรรยาคนไร่บ้านที่มาพบรัก ร่วมทุกข์ร่วมสุขและจบชีวิตที่สนามหลวง ซึ่งสะท้อนเรื่องความซื่อสัตย์ของคู่รักเช่น เรื่องของโจ๊กกับอู๋ม (ตำนานรักสนามหลวง) และเรื่องเล่าของคู่รักที่แสดงออกถึงการช่วยเหลือและให้โอกาสต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเช่น เรื่องของป่าพรกับลุงสมปอง

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและดิ้นรนต่อสู้กับการถูกตีตราจากความพิการ การติดสุราหรือปัญหาชีวิตจนสามารถหลุดพ้นจากการเป็นคนไร้บ้านได้เช่น พี่เครา ลุงสมบุรณ์ ลุงชัยพร

โดยเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงที่นำมาเป็นกรณีศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ใช้นามสมมุติแทนชื่อของบุคคลในเรื่อง รวมทั้งได้รับการอนุญาตจากเจ้าของเรื่องราวเพื่อนำมาใช้ในการศึกษา

เรื่องเล่าชีวิตเกี่ยวกับความรักของคนสนามหลวง

ภาพที่ 33 โจ๊กกับอู๋มกำลังเดินข้ามถนนเพื่อไปเก็บขวดน้ำพลาสติกที่สนามหลวง

ที่มา : ผู้วิจัย

โจ้กับอุ้ม (นามสมมติ) : ตำนานรักสนามหลวง

โจ้ชายวัยกลางคนผู้เป็นสามีกับอุ้มภรรยา พวกเขาพบรักกันที่สนามหลวง ขณะนั้นอุ้มไม่มีงานทำโจ้ซึ่งมีอาชีพเก็บของเก่าจึงเข้าไปช่วยเหลือจนเกิดความชอบพอกัน ทั้งสองตกลงแต่งงานกัน และไปอาศัยอยู่บ้านแม่ของโจ้ที่บางปะกอกจนมีลูกด้วยกัน 3 คน คนโตเป็นผู้ชายอาศัยอยู่กับปู่ คนที่สองเป็นผู้หญิงอยู่กับพี่สาวของอุ้ม

อุบัติเหตุในชีวิตเริ่มต้นขึ้นเมื่อโจ้ได้ย้ายไปทำงานเป็นพนักงานขายของที่จังหวัดกระบี่ โดยพาอุ้มและลูกสาวคนเล็กที่มีอายุได้เพียงหนึ่งปีเศษไปอยู่ด้วย โจ้ต้องออกไปขายสินค้าในจังหวัดไกลเสียงทำให้ไม่ค่อยได้อยู่บ้าน จนวันหนึ่งทางบริษัทแจ้งข่าวว่า ลูกสาวเสียชีวิต โจ้จึงรีบกลับไปบ้าน และพบสาเหตุการตายว่า ลูกสาวถูกยุงกัดเป็นไข้มาเลเลียจนเสียชีวิตเพราะตอนกลางคืนบ้านที่พักอาศัยจะมียุงเยอะมาก ความสูญเสียครั้งนี้ทำให้อุ้มเสียใจอย่างรุนแรงจนมีอาการป่วยทางจิตคือ ไม่พูด ไม่จากันใคร มักโวยวายจรรถึงขั้นทำร้ายผู้คนรอบข้าง แต่เธอจะพูดคุยและเชื่อฟังโจ้เพียงคนเดียวเท่านั้น นำมาซึ่งวิกฤตชีวิตของครอบครัวที่ต้องเผชิญร่วมกัน

เนื่องจากแม่ของโจ้หวาดกลัวว่าอุ้มเป็นคนบ้าอาจทำร้ายลูกได้ โจ้กับอุ้มจึงออกมาอาศัยอยู่ที่สนามหลวงยังชีพด้วยการเก็บของเก่าขายพอมีรายได้จุนเจือปากท้อง ความรุนแรงของอาการป่วยของอุ้มอยู่ในขั้นเป็นอันตรายต่อคนรอบข้าง โดยเฉพาะถ้าวันไหนที่โจ้ไม่อยู่ อุ้มจะอาละวาดทำร้ายผู้คนในชุมชนโดยไม่มีสาเหตุ

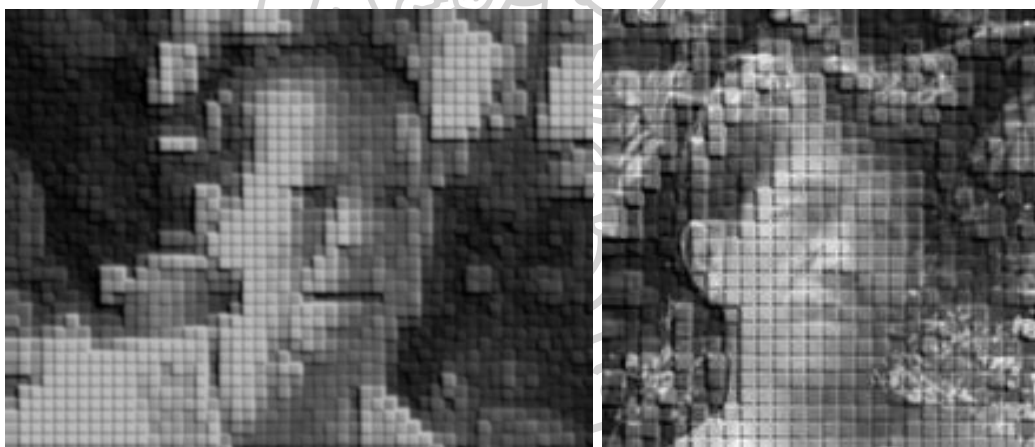
อุ้ม ลูกสาวมันตาย มันเสียใจมากจนเสียสติ ใครเข้าใกล้มันไม่ได้หรอก ถ้าว่าเขาไม่ได้กินกาแฟเนี่ย ใครเข้าใกล้ไม่ได้เลย พี่โจ้เข้าใกล้ได้คนเดียว ขนาดพี่โจ้เคยโดนมันตีแขนหัก แล้วก็หัวแตก แล้วทีนี้ตำรวจก็มาห้าม เอาการถูกเดินไปส่งโรงพยาบาลกลาง หมอจะให้นอนอยู่โรงพยาบาลต่อ แต่ว่าเราไม่นอน เพราะว่ามันนั่งอยู่คนเดียวไม่ได้นะ เดี่ยวไปประรานใคร มีเรื่องกับใคร เราจะลำบาก

พี่โจ้ไม่ยึดถือทางโลก ถ้าว่าเราเป็นอะไรขึ้นมา ไม่ว่าจะกินอ้อมหรือกินไม่อ้อม ถึงเวลาเราตายไป เราก็ไปตามทางของเรา ก็บอกอุ้มแล้วว่า ถ้าเราเป็นอะไรไปในกระเป่าเสื้อผ้า มีบัตรประกันชีวิตของพี่โจ้ แล้วก็บัตรประชาชนของทั้งสองคน ไปแจ้งตำรวจได้เลย เพราะว่าเราทำให้ลูกทุกคนหมดแล้ว ลูกชาย ลูกสาว แล้วก็ของอุ้มด้วย ก็เลยบอกว่าเราไม่เป็นห่วง ถ้าเกิดว่าเราตายขึ้นมา

โจ้ (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2556)

ด้านสุขภาพของโจ้เองนั้นก็เริ่มมีอาการสมองเสื่อม พุดจาจาวกวนและมีร่างกายซูบผอมลงอย่างมาก ต่อมาในปีพ.ศ. 2558 โจ้ได้เสียชีวิตลงจากโรคปอดอักเสบที่บริเวณคลองหลอดนั่นเอง ส่วนอู๋ยังคงใช้ชีวิตตามลำพังบริเวณตู้โทรศัพท์สาธารณะ ในตรอกสาเก โดยมีพี่ระซึ่งเป็นเพื่อนกับโจ้ได้เข้ามาช่วยดูแลคอยหาอาหารและกาแฟให้กิน ไม่นานพี่ระก็มีอาการป่วยจนเดินไม่ได้และเสียชีวิตที่ริมคลองหลอดเช่นกัน คนสนามหลวงที่เป็นกลุ่มคนชราจึงรับหน้าที่ช่วยกันดูแลอู๋ต่อไป โดยต้องให้กินกาแฟทุกวันมิเช่นนั้นอู๋จะเดินไปหากาแฟกิน ซึ่งคนที่รู้ว่าเธอป่วยก็มักทวาดขับไล่ ทำให้อู๋กลัวจนอาระวาดทำร้ายผู้คนโดยไม่รู้ตัว

ในปีพ.ศ.2560 อู๋หายไปจากตรอกสาเก โดยมีคุณยายคนหนึ่งเห็นเหตุการณ์ว่า ช่วงกลางดึกตนเองนอนหลับอยู่ริมคลองตรงข้ามกับตู้โทรศัพท์ที่อู๋นอนอยู่ ตกใจตื่นเพราะได้ยินเสียงรถจอดและผู้หญิงร้องไห้อู๊วๆ คุณยายจึงลี้ตามมองออกไปเห็นผู้ชายสามคนช่วยกันพาตัวอู๋ขึ้นรถขับออกไปอย่างรวดเร็ว จนถึงวันนี้ไม่มีใครได้พบเห็นเธออีกเลย

ภาพที่ 34 ป้าพรกับลุงสมปอง

ที่มา : ผู้วิจัย

ป้าพรกับลุงสมปอง (นามสมมติ)

ป้าพรใช้ชีวิตที่คลองหลอด สนามหลวง มายาวนานกว่า 37 ปี ปัจจุบันป้าพรมีอาชีพร้อยพวงมาลัยส่งให้แม่ค้าและช่วยสามีคัดแยกของเก่าบริเวณเพิงหมาแหงนเล็กๆ ริมคลองหลอด อดีตของป้าพรมีความคล้ายคลึงกับละครโทรทัศน์เป็นอย่างยิ่งแต่ที่มันเป็นคือชีวิตจริงของผู้หญิงคนหนึ่งที่ได้มไปด้วยอุปสรรคนานับประการ

ป่าพรเป็นคนต่างจังหวัดที่เข้ามาแสวงหาโอกาสดีๆ ในกรุงเทพฯ แต่ก็ได้ทำงานประเภทเด็กเสิร์ฟที่ตามร้านอาหารต่อมาก็ได้ทำงานเป็นแม่บ้าน จนได้แต่งงานกับสามีที่เป็นพนักงานขับรถในสถาบันเท็กซัสค้ำคืนและมีลูกสาวด้วยกัน 2 คน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย สามีเป็นคนติดเหล้าติดการพนัน ด้วยเหตุนี้ป่าพรจึงต้องกลายเป็นเสาหลักของครอบครัว สามีจึงให้ป่าพรทำอาชีพเสริมเป็นหญิงบริการทางเพศในตอนกลางคืน โดยจะมานั่งหาลูกค้าบริเวณโรงแรมรัตนโกสินทร์หรือตรอกสาเก ป่าพรกลัวมากแต่ก็ต้องทำเธอจึงคลายความทุกข์ด้วยการดื่มเหล้าจนในที่สุดก็กลายเป็นคนติดเหล้าเช่นเดียวกับสามี

วันเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็วลูกสาวของป่าพรเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ต่างก็แยกตัวออกไปทั้งสองคน โดยลูกสาวได้บอกเหตุผลของการทอดทิ้งแม่ว่า ไม่ชอบที่แม่เป็นคนขี้เหล้าถ้าแม่เลิกเหล้าได้พวกเขาจะกลับมาอยู่ด้วย

เหมือนเราตาบอด..ไม่มีที่ไป..ทำให้เรากลายเป็นผู้หญิงบริการ!..ไปโดยปริยาย ชีวิตป่าไม่เคยสมหวัง..แม้กระทั่งพ่อแม่ที่แท้จริงป่าก็ไม่เคยมี..ป่าถึงน้อยใจลูกว่า ลูกมันยังดีกว่าป่าที่มันยังรู้ว่าป่าเป็นแม่..เบ่งออกมา..กินนมแม่ด้วย..แต่ตัวป่าเอง..ป่าโดนเขาเก็บมาเลี้ยง..เขาเก็บมาจากไหน ป่ายังไม่รู้เลย! คิดถึงลูกสุดๆ เลย เมื่อก่อนทำงานอยู่ก็ร้องไห้ ป่าอยากเห็นหน้าเขา แต่ป่าไปหาเขาไม่ได้..ไปเขาก็เมินไม่พูดด้วย! แค่ว่ามาหา ป่าก็ดีใจจะแย่แล้ว ป่าไม่ตื่นนอนอยากได้อะไรอีกแล้ว จะขอตายที่คลองหลอดนี้แหละ ไม่อยากได้อะไรจากลูกหรอก แต่ก่อนตายขอให้ได้กอดลูกสักนิดก็ยังดี

ป่าพร (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2557)

เมื่อลูกทอดทิ้งไปทำให้ป่าพรเสียใจ กินเหล้ามาเรื่อยๆอนอนอยู่ริมคลองหลอดโดยที่สามีก็ไม่มาเหลียวแล ลูกสมปอง คนสนามหลวงชาวอีสานได้มาพบป่าพร ได้พูดคุยปรับทุกข์กัน ลูกสมปองรู้สึกสงสารจึงช่วยดูแลหาข้าวหาน้ำให้กิน ทั้งสองคนเห็นอกเห็นใจกันจนเกิดเป็นความรัก ลูกสมปองจึงเจรจาขอซื้อป่าพรจากสามีขี้เมาด้วยเงินจำนวน 500 บาท จากนั้นพวกเขาได้มาเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยกันที่เพิงพักริมคลองหลอดโดยสมปองจะไปหาเก็บของเก่ามาขาย ส่วนป่าพรก็เลิกอาชีพขายบริการทางเพศมารับจ้างร้อยพวงมาลัย รายได้ก็ไม่มากแต่พอมีพอกินไปวันๆ

พรเป็นผู้หญิงหาเงินกลางคืนก็ช่าง! แต่ตอนนี้เรายอมรับว่า การบ้านการเรือนเขาดี..แต่ก่อนเห็นเขาอยู่ตรงต้นมะขามดูคล้ายคนเร่ร่อน..นอนอยู่..แต่เขาก็ไม่เคยขอดังค์ใครกินนะ..ถึงจะมาอยู่อย่างนี้เราก็ไม่เคยขอดังค์ใครกิน!

สมปอง (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2557)

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี

ภาพที่ 35 พี่เครา

ที่มา : ผู้วิจัย

พี่เครา (นามสมมติ)

พี่เคราเป็นชายวัยกลางคนที่ใช้ชีวิตสันโดษและอาศัยที่สนามหลวงคลองหลอดมาเป็นเวลากว่า 15 ปีแล้ว โดยพี่เคราได้เล่าถึงวิกฤตชีวิตที่เป็นจุดเปลี่ยนทำให้เขาตัดสินใจหนีจากสังคมมาเป็นคนสนามหลวงว่ามีสาเหตุมาจากเรื่องราวความรักในวัยเรียนที่ผิดพลาดทำให้ผู้หญิงเกิดตั้งท้อง จึงต้องแต่งงานกันท่ามกลางความอึดอัดของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย เนื่องจากครอบครัวฝ่ายหญิงมีฐานะดีและมีหน้ามีตาในสังคม แต่ไม่นานผู้หญิงเกิดแท้ง พี่เคราเสียใจที่ต้องสูญเสียลูกและรู้สึกผิดที่ตนเองทำลายชีวิตของผู้หญิงที่ตนเองรัก เขาจึงตัดสินใจหนีออกมาจากครอบครัวเพื่อเปิดทางให้คนรักได้เริ่มต้นชีวิตใหม่กับคนที่สมฐานะ

ความผิดหวังทำให้พี่เครากินเหล้าเพราะเหล้าเป็นสิ่งที่ทำให้ลืมความทุกข์ได้ ซัดเซพเนจรนอนไปตามสถานที่ต่างๆ จนมาอาศัยทำมาหากินด้วยการเก็บของเก่าอยู่ที่สนามหลวง วิกฤตชีวิตก็เกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อพี่เครามีเงินมาจนโดนรถชนทำให้บาดเจ็บที่ขาจึงต้องใส่เฝือก ทำงานไม่ได้อยู่ระยะหนึ่ง ก็ได้คนสนามหลวงคอยหาข้าวปลาให้กิน ไม่เคยทอดทิ้งกัน ข้อเสียจากอุบัติเหตุดังกล่าวส่งผลให้พี่เคราขาพิการใส่เหล็ก เวลาเดินจะขากระเผลกต้องใช้ไม้เท้าช่วยตลอดเวลา แต่ข้อดีคือ พี่เคราเลิก

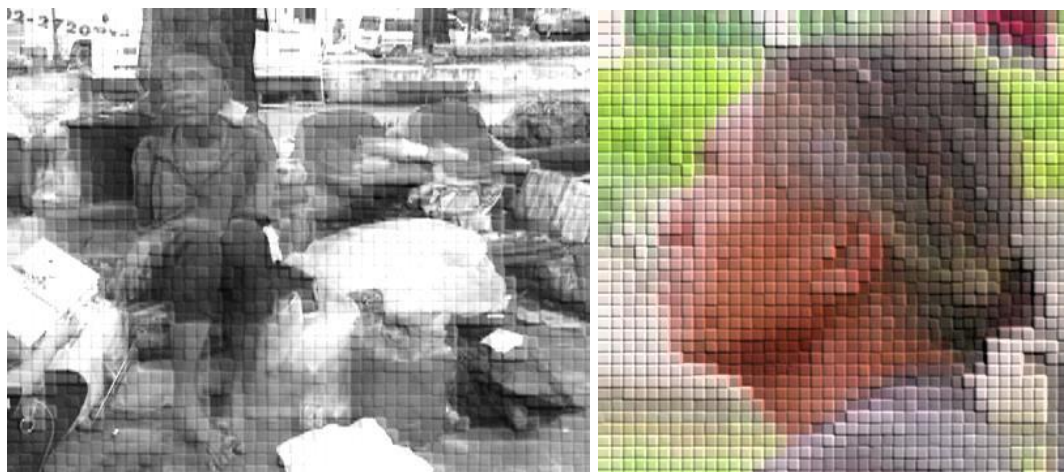
เหล่าได้โดยเด็ดขาดเพราะต้องการตัดขาดจากกลุ่มเพื่อนที่กินเหล้าแม้จะรู้สึกเหงาที่ต้องอยู่คนเดียว ไม่มีกลุ่มเพื่อนไว้พูดคุยเฮฮาสนุกสนานเช่นเดิม

บางครั้งมันก็เหงาถ้านั่งคนเดียว ยิ่งไม่กินเหล้าก็ยิ่ง... เพราะเราต้องการตัดขาดจากเพื่อนฝูง ไม่เข้าไปคลุกคลีสังสรรค์ด้วย ก็เหงานะ...แต่ถ้าเหงาขึ้นมา...ก็บ๊ายบายอยู่ตอนนี้ แล้วก็เดินมอญมอมงนี่ บางครั้งเราก็ต้องการมีคู่วิวิตอยู่ด้วยใช่ไหม บางครั้งก็คิดนะ ถ้าเกิดเขาเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องอื่นเลย แค่ว่ากินข้าวด้วยกัน เก็บขวด ดูแลกัน คิดร่วมกัน วันนี้จะทำอะไร ไปอย่างไร แต่ที่คิดแล้วมันยากตอนนี้ก็เลยว่าย อยู่กับบ๊ายบายดีกว่า ให้คนเขามองเราเป็นอะไรเรื่อยเปื่อยดีกว่า

พีเครา (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2557)

อย่างไรก็ดี พีเคราได้พบวิธีคลายความเหงาคือ เมื่อรู้สึกเหงาให้รีบเก็บขยะทันที ออกเดินไปเรื่อยๆ การเดินมองหาขยะตามสถานที่ต่างๆ ทำให้ได้พบกลุ่มคนโสดสนามหลงที่สนุกกับการพัฒนาทักษะในการเก็บของเก่าอย่างมีศาสตร์และศิลป์คือ มีการวางแผน รู้แหล่งขยะที่มีมูลค่า รู้เวลาเก็บทำให้ไม่เหนื่อย ความมีมารยาทรู้จักหยุดหลบหลีก คนล่าขยะกลุ่มนี้จะใช้ชีวิตสันโดษและจะเดินหาของทั้งวัน ไม่พูดไม่คุยไร้สาระ ตกค่ำก็รีบนอนเข้ามาก็ออกล่าขยะ พีเคราจึงรู้สึกมีความสุขสงบมากขึ้น ที่ไม่ต้องพึ่งพาเหล่าหรือคนอื่นเพื่อลิ้มความทุกข์ใจในอดีตอีกเลย พีเคราไม่คิดเรื่องการมีชีวิตคู่อีกเลย เพราะเขาตระหนักว่า การมีชีวิตรอยู่กับขยะนั้นมีความสุขกว่าอยู่กับคน แม้คนในสังคมจะมองว่าเป็นขอทานหรือมีจลาชีพก็ตาม

พีเคราเคยตัดสินใจไปอยู่ที่สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง นนทบุรีและพัฒนาตนเองจนได้เป็นเจ้าของที่ประจำสถานพักพิง แต่ไม่นานพีเคราก็กลับมาล่าขยะที่สนามหลวงตามเดิมจนในปีพ.ศ. 2561 พีเคราได้เสียชีวิตจากอาการป่วยเฉียบพลันที่ริมคลองหลอด

ภาพที่ 36 ลุงสมบุญ

ที่มา : ผู้วิจัย

ลุงสมบุญ (นามสมมติ)

ป้ายรถเมล์ร้าง ริมคลองหลอด เป็นที่อาศัยหลบนอนของลุงสมบุญชายตาบอด มีอาชีพเก็บของเก่าขายโดยมีคนสนามหลวงในละแวกเดียวกันคอยดูแลช่วยเหลือมาโดยตลอด การใช้ชีวิตข้างถนนของลุงเป็นเรื่องน่าทึ่งมากที่ชายชราพิการตาบอดจะสามารถอยู่รอดมาได้ด้วยตนเองในพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยคนร่อยพ่อพันแม่เช่นนี้ ลุงสมบุญเล่าถึงสาเหตุของการเป็นคนพิการไร้บ้านว่า พ่อแม่แยกทางกันทำให้ครอบครัวแตกสลาย ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพ่อแม่เสียชีวิตลงพี่น้องก็แยกย้ายกันไปคนละทาง ทำให้ตนเองต้องออกมาใช้ชีวิตข้างถนนตามลำพังตั้งแต่อายุ 11 ปี เร่ร่อนไปเรื่อยจนมาหยุดที่สนามหลวง

เหมือนโชคชะตาซ้ำเติมทำให้ลุงสมบุญตาบอดสนิทเมื่อ 30 ปีที่แล้วจากการติดเชื้อ ทำให้ลุงยังต้องดิ้นรนเพื่อมีชีวิตรอดต่อไปให้ได้ ลุงปรับตัวด้วยการจ้างวานผู้ช่วยให้มาเป็นดวงตาช่วยคัดแยกขวดพลาสติกเพราะลุงไม่สามารถแยกสีของขวดพลาสติกได้ แม้ตาจะบอดลุงก็ไม่คิดจะไปอยู่ในสถานพักพิงคนไร้ที่พึ่งแต่อย่างใดเพราะการไปอยู่ในที่แบบนั้นเป็นเหมือนสัตว์ที่ถูกกักขัง ไร้อิสระ

อยู่ตัวคนเดียว...ไม่มีครอบครัวตั้งแต่เด็ก ผมถึงสบายใจ...ไม่เดือดร้อนอะไร...คือเราไม่มีภาระที่ต้องเลี้ยงดูใครเลย...ไม่มีภาระต้องรับผิดชอบอะไร...หากินได้แค่ไหนก็แค่นั้น ทำได้มากน้อยก็แล้วแต่เรี่ยวแรงของเราพาไป

ผมต้องการพิสูจน์ว่า คนตาบอดไม่จำเป็นต้องมานั่งขอทาน เขาทำอย่างอื่นได้ตั้งเยอะแยะ เพียงแต่ว่า...เขาต้องอาศัยคนอื่นบ้างเล็กน้อย...อย่างผมที่เก็บขวดก็ต้องอาศัยคน

ช่วยดูว่า เป็นขวดสี ขวดใส ขวดขุ่น ขนาดตาบอดยังต้องหากินสุจริต..ยังต้องลำบากเลย..คือ เราไม่ได้ลำบากว่าเราต้องเก็บขวดนะ..คือเราลำบากที่ว่า เราไม่รู้ว่าเป็นขวดแบบไหน เวลาเจ้าหน้าที่มา..ก็ต้องหนีกันเพราะไม่อยากไปถูกจับ..ถ้าสถานพักพิงอยู่แล้วมีความสุข..ทุกคนคงแหกกันไปให้ตำรวจจับแล้ว!

ลุงสมบุรณ์ (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2557)

ภาพที่ 37 ลุงชัยพร

ที่มา : ผู้วิจัย

ลุงชัยพร (นามสมมติ)

ลุงชัยพร อายุ 86 ปี สวมเสื้อม่อฮ่อมสีน้ำเงินเก่าๆ คล้องบัตรที่คอหลายใบข้อความมีทั้งภาษาไทยและอังกฤษ สะพายย่าม ถุงกระสอบพลาสติกใบใหญ่ภายในบรรจุเสื้อผ้าสองชุด ข้าวของเครื่องใช้ หนังสือและดิกชันนารีเพื่อเอาไว้อ่านทบทวนความรู้ ลุงชัยพรใช้ชีวิตเป็นคนสนามหลวงมากว่าสิบปีแล้ว โดยไม่ได้ประกอบอาชีพเพราะลุงชัยพรป่วยเป็นโรคมะเร็งต่อมลูกหมากระยะสุดท้าย ดำรงชีพด้วยเงินบำนาญเดือนละ 6,000 บาท ลุงมีบ้านเกิดอยู่ที่เขตดุสิต กรุงเทพฯ จบปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยนอร์ทแคโรไลนา ประเทศสหรัฐอเมริกา เคยรับราชการในกระทรวงสาธารณสุขแต่ด้วยวิกฤตชีวิตจึงมาอยู่ที่สนามหลวง

ในสมัยก่อนลุงจะนอนที่สนามหลวงแต่เมื่อสนามหลวงปิดจึงย้ายมาอนบริเวณฟุตบอลสนาม รีมถนนราชดำเนินกลางหรือข้างโรงแรมรัตนโกสินทร์ซึ่งมีหญิงขายบริการอยู่เป็นจำนวนมาก พวกเธอมีน้ำใจช่วยกันดูแลลุงชัยพรทำให้ปลอดภัยจากพวกมิจฉาชีพ หากต้องการอาบน้ำ ลุงจะไปที่ริมแม่น้ำ

เจ้าพระยา ได้สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ส่วนเวลาหิวจะฝากท้องกับร้านข้าวแกงตรอกสาเก ตอน บ่ายๆ จะไปดูทีวีตามร้านค้าข้างถนนหรือไปอ่านหนังสือตามห้องสมุดแต่มักจะถูกเจ้าหน้าที่ไล่เพราะ แต่งตัวสกปรก หากช่วงไหนมีการกวาดล้างจับกุมจากการล่องจะไปอาศัยที่บ้านเพื่อน โดยลუნเน้นว่า ถ้าไม่จำเป็นจะไม่ต้องการไปพักกับใครเพราะตนเองเป็นคนไม่ชอบรบกวณใคร

ลუნเล่าว่าเป็นคนอาภัพในเรื่องความรักแม้จะมีความสามารถทางการศึกษาก็ตาม ด้วยความ ที่เป็นคนตรงไปตรงมาและการดื่มสุราอย่างหนักยิ่งเพิ่มอารมณ์โกรธรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้งกับ คนในครอบครัว จึงตัดสินใจหย่าร้างกับภรรยา แม้จะมีลูกสาวสองคนแต่ก็ไม่เคยได้ติดต่อกันอีกเลย ทั้ง ที่อยากกลับไปหาแต่ด้วยความที่ตนเองเป็นคนทรนง ไม่ชอบให้ใครมองว่าเป็นคนไร้ศักดิ์ศรี

ถ้าย้อนเวลากลับไปได้ก็อยากกลับไปแก้ตัวเรื่องความล้มเหลวในชีวิตครอบครัวอีกครั้ง ที่ ตัดสินใจทอดทิ้งภรรยาและลูก ทำให้ลูกคิดว่า ลუნเป็นคนเลว สิ่งที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ น่าจะเป็นผล กรรมจากชาติก่อน อยากให้ลูกให้อภัยและอยากขอโทษกรรมให้กับสิ่งที่ลุนเคยทำกับพวกเขา ไป หากต้องตาย ลุงก็ได้ทำพินัยกรรมมอบทรัพย์สินและเงินกองทุนฌาปนกิจที่มีเงินสะสมอยู่ เกือบล้านให้กับลูกทั้งหมด เพื่อเป็นการทดแทนที่ได้ทอดทิ้งไปเมื่อตอนที่พวกเขายังเล็ก

ลุนชัยพร (มูลนิธิอิสรชน, สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2556)

ทางมูลนิธิอิสรชนได้พบปะพูดคุยกับลุนชัยพรจึงได้ทราบว่า ลุงมีความสามารถทางด้านภาษา และเป็นผู้มีจิตอาสาอยากช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อยู่แล้ว จึงให้ลุนไปทำงานเป็นอาสาสมัครที่บ้านมิตร ไมตรี กรุงเทพฯ ทำหน้าที่เป็นล่าม แปลเอกสาร โดยไม่รับค่าตอบแทน ต่อมาลุนชัยพรได้รับรางวัล ประชาบดีในฐานะผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะที่กระทำคุณความดีแก่สังคม ปัจจุบันลุนชัยพรป่วยหนักจน ทำงานไม่ได้ ในที่สุดลูกสาวจึงมารับลุนไปดูแลเป็นที่เรียบบร้อยแล้ว

สรุปผลจากการศึกษาข้อมูลและการลงภาคสนาม

จากการศึกษาในขั้นตอนแรกที่มาจากประสบการณ์ของพ่อที่เป็นคนไร้บ้านแอบแฝงโดยผู้วิจัย ได้นำความรู้สึกของตนเองที่อยู่ในภาวะ ไร้บ้านเชิงความรู้สึกมาเชื่อมโยงเพื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิดความ เป็นชายขอบ ทำให้ตระหนักว่า ผู้ที่ออกจากครอบครัวไปเป็นคนไร้บ้านนั้นส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาที่ คล้ายคลึงกันคือ ความเจ็บป่วยทางกายและทางจิตทำให้ตกงาน ความกดดันจากสังคม ดังนั้นพวกเขาจึง ออกแสวงหาความหมายและตัวตนใหม่ในสังคมใหม่ที่รู้สึกผูกพันมาแต่เยาว์วัย สนามหลวงในฐานะพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์หรือบ้านของพ่อจึงกลายเป็นที่พักใจและที่ทำมาหากิน

จากการศึกษาข้อมูลเชิงลึกของคนสนามหลวงที่อาศัยทำมาหากินอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ มาเป็นเวลากว่าสี่สิบปี พวกเขาจึงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพื้นที่แห่งนี้อย่างมาก ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับคนสนามหลวงกับพื้นที่แห่งนี้คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่การเมืองและพื้นที่เศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กับอาชีพของคนสนามหลวงอย่างมาก โดยพบว่า คนสนามหลวงจะทำอาชีพที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่และผู้คนอาทิ การเดินเก็บขวดพลาสติก การขายดอกไม้ ธูปเทียน ผ้าถุงและกางเกงสำหรับใส่เพื่อเข้าไปในวัด การรับจ้างชุมนุมทางการเมืองและขายพลาสติก รองนั่ง การขายอาหารนกพิราบ การขายลูกโป่งและขนมขบเคี้ยว อย่างไรก็ตามเมื่อสนามหลวงปรับเปลี่ยนบทบาทอาชีพบางอย่างก็สูญหายไปด้วยเช่น การรับจ้างชุมนุมทางการเมืองหรือการขายอาหารนกพิราบ ซึ่งผู้วิจัยมีความสนใจในอาชีพดั้งเดิมของคนสนามหลวงที่มีมายาวนานจนกลายเป็นสัญลักษณ์ของคนไร้บ้านในพื้นที่สนามหลวงอย่างชัดเจน โดยทำการคัดเลือกมาจำนวนสามอาชีพดังนี้

การเดินเก็บของเก่าของผู้ขายสนามหลวงในพื้นที่รอบสนามหลวง

ผู้วิจัยได้ทำการเดินสำรวจตามเส้นทางของนักท่องเที่ยวและคนสนามหลวงซึ่งมักจะใช้เส้นทางเดียวกัน ซึ่งความหนาแน่นในการสัญจรของผู้คนในแต่ละจุดจะมีความแตกต่างกันไปพบว่าการเดินของคนสนามหลวงเพื่อใช้สายตามองสำรวจเพื่อหาทรัพยากรขยะเป็นกิจวัตรประจำวันของพวกเขา โดยจะวางแผนการเดินไปตามเส้นทางที่มีนักท่องเที่ยวพลุกพล่านเพราะขยะจะมากตามไปด้วย ดังนั้นการเดินเพื่อสำรวจไปตามพื้นที่รอบสนามหลวงจึงเป็นวิธีการมองโลกในมุมมองเดียวกันของผู้สัญจรคือ นักท่องเที่ยวและคนสนามหลวง

พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมซึ่งสร้างรายได้หลักให้กับประเทศ ในวันหนึ่งจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมหาศาลที่เดินทางมาจากทั่วโลกเพื่อมาชมโบราณสถาน การชมทัศนียภาพให้ได้ธรรมชาติจำเป็นต้องใช้การเดินทางเท้าไปตามสถานที่ต่างๆ นั่นเองเช่น การชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้วจึงเดินผ่านสนามหลวงเพื่อชมทัศนียภาพที่สวยงามกลางท้องสนามหลวง จากนั้นจึงเดินไปชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามต่อไป ดังนั้นการเดินทางเท้าของนักท่องเที่ยวจึงมีความสัมพันธ์กับการมองเห็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นั้นหนาแน่นไปด้วยสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ทั้งหมด 14 ที่ คือ วัดพระแก้ว ศาลหลักเมือง วัดโพธิ์ มิวเซียมสยาม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ท่าพระจันทร์ ถนนข้าวสาร ป้อมพระสุเมรุ ป้อมมหากาฬ นิทรรศรัตนโกสินทร์ ภูเขาทอง วัดสุทัศน์ ดิโอลด์สยาม และ

ย่านพาหุรัด โดยพื้นที่ที่มีปริมาณนักท่องเที่ยวมากที่สุด และยังเป็นสถานที่เริ่มต้นของการเดินทางท่องเที่ยวเช่น บริเวณวัดพระแก้ว ศาลหลักเมือง จะมีความหนาแน่นของนักท่องเที่ยวมากที่สุด

สถานที่ที่นักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมคือ วัดพระแก้ว 8,000 คนต่อวัน ศาลหลักเมือง 6,000 คนต่อวัน และวัดโพธิ์ 4,000 คนต่อวัน โดยมีเส้นทางดังนี้

- ศาลหลักเมือง → วัดสุทัศน์ → ภูเขาทอง จำนวน 168 คน
- วัดพระแก้ว → ศาลหลักเมือง → วัดโพธิ์ → ท่าเตียน → วัดอรุณ จำนวน 142 คน

ส่วนสถานที่ที่นักท่องเที่ยวต่างชาตินิยมคือ วัดพระแก้ว 12,000 คนต่อวัน ถนนข้าวสาร 10,000 คนต่อวัน และวัดโพธิ์ 7,000 คนต่อวัน โดยมีเส้นทางดังนี้

- วัดพระแก้ว → วัดโพธิ์ → ท่าเตียน → วัดอรุณ จำนวน 200 คน
- วัดโพธิ์ → ยาวราช → ถนนข้าวสาร จำนวน 180 คน (กรมการท่องเที่ยว, 2555)

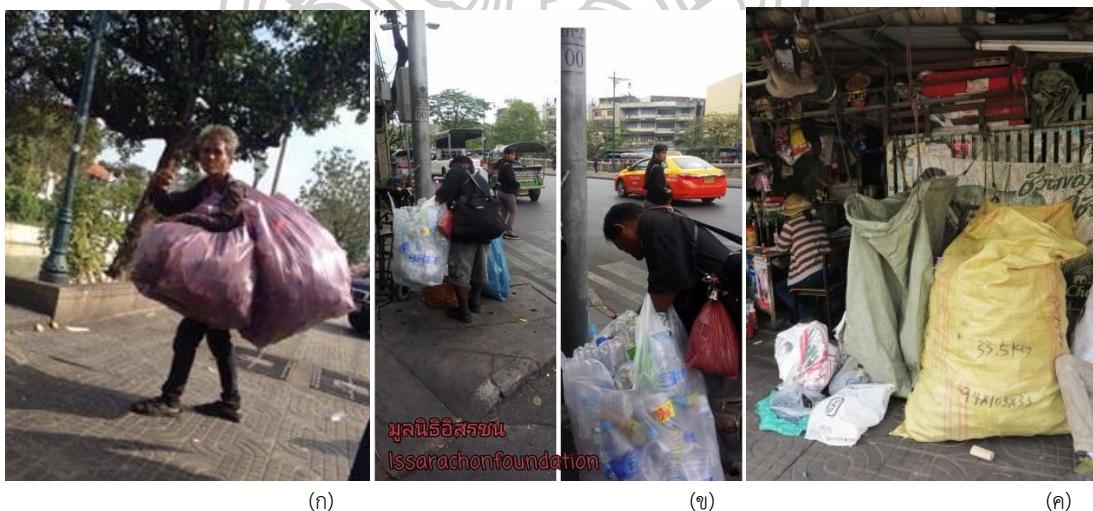
การเดินทางเท้า จึงเป็นวิธีการที่นักท่องเที่ยวนิยมใช้เป็นวิถีปฏิบัติในการสำรวจดูสถานที่สำคัญต่างๆ ตามเส้นทางอย่างละเอียด การเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้สำรวจชีวิตประจำวันของคนสนามหลวงทำให้ทราบว่า อาชีพหลักของพวกเขา คือ การเก็บของเก่าจำพวกขวดน้ำพลาสติก กระจ่างอะลูมิเนียมหรือขยะที่สามารถนำไปขายเป็นของมือสองได้ ซึ่งเป็นงานที่ใช้การออกแรงเดินสำรวจไปตามเส้นทางของนักท่องเที่ยวเพื่อเก็บขยะไปขาย

จากการสัมภาษณ์คนสนามหลวงทำให้ทราบว่า การเก็บของเก่านั้นต้องมีการวางแผนในการเดินเก็บขยะตามจุดต่างๆ รอบพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในดังนี้

1. การเก็บของเก่าจำเป็นต้องมีการวางแผนวันต่อวันโดยดูจากสภาพแวดล้อม ดินฟ้าอากาศเป็นหลักอาทิ เส้นทางจากวัดพระแก้วไปจนถึงท่าเตียนจะมีนักท่องเที่ยวสัญจรเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะไปประเมินควบคู่กับสภาพอากาศด้วย หากในวันนั้นมีอากาศร้อนจัดแสดงว่า ปริมาณขวดน้ำจะยิ่งมากขึ้น ดังนั้นการลงแรงเดินเก็บตามเส้นทางนี้หลายรอบจึงมีคุ้มค่านั่นเอง
2. ควรทราบจำนวนของคนสนามหลวงที่เดินเก็บของเก่าและควรมีมารยาทรู้จักหยุดหลบหลีก ไม่ดันทุรังแย่งชิงทรัพยากรเช่น ในเส้นทางรอบวัดพระแก้วและวัดโพธิ์ไม่ต่ำกว่า 5 - 6 รายเพราะเส้นทางที่มีของเก่ามากคู่แข่งก็ย่อมเพิ่มตามไปด้วย

3. คนสนามหลวงจะมีการเดินรอบเก็บไม่ต่ำกว่า 2 รอบขึ้นไป เพราะจะเพียงพอกับปริมาณขวดน้ำที่ เมื่อซั้แล้วจะได้น้ำหนักหนึ่งกิโลกรัมซึ่งจะเปลี่ยนเป็นเงินได้ไม่ต่ำกว่า 100 บาทแต่ไม่ถึง 200 บาท โดยจะนำมาขายที่ตรอกสาเกในช่วงค่ำ
4. ในขณะที่เดินควรสอดสายสายตาสำรวจในพื้นที่อื่นๆ นอกเหนือจากถังขยะเช่น พุ่มไม้ตามซอกหลืบของกำแพงซึ่งมักจะมีขวดน้ำพลาสติกอยู่เสมอ หรืออาจมีการเอ่ยปากขอจากคนที่ดื่มน้ำหมดแล้วแต่ยังไม่ได้ทิ้ง
5. มีการทักทายกันระหว่างเพื่อนร่วมอาชีพ ในลักษณะพูดคุยหยอกล้อเพื่อจะได้ทราบว่าเขาไปเก็บที่ไหนมาแล้วบ้างเพราะของบริเวณนั้นย่อมหมดไปแล้ว

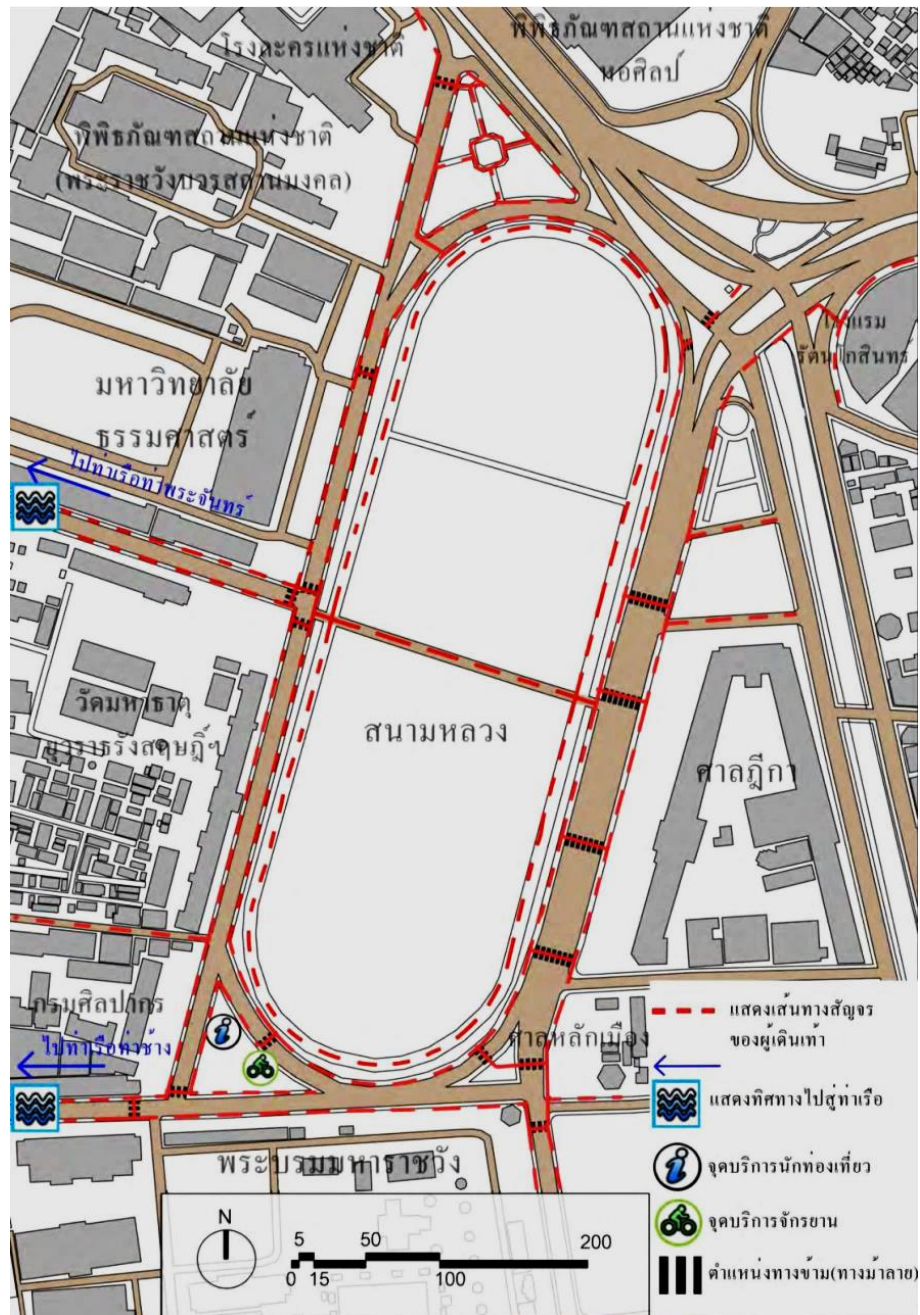
จะเห็นได้ว่า การเดินเพื่อสำรวจหาทรัพยากรขยะนับเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงชีวิตของคนสนามหลวงเป็นอย่างมาก กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ใช้วิธีการเดินสำรวจทัศนียภาพความสวยงามของโบราณสถานเพื่อบริโภควัฒนธรรมและทิ้งเศษขยะจำนวนมากไว้ริมทาง ซึ่งมีความสอดคล้องกับการเดินของคนสนามหลวงเพื่อสำรวจหาขยะจากนักท่องเที่ยวและเก็บทรัพยากรเหล่านั้นไปขาย ผู้วิจัยจะนำวิธีการเดินของคนสนามหลวงและนักท่องเที่ยวมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานต่อไป

ภาพที่ 38 ภาพแสดงการเดินเก็บของเก่าของคนสนามหลวง

(ก) ซานตาคลอส (ข) การเก็บขวดน้ำจากถังขยะ (ค) ร้านรับซื้อของเก่าที่ตรอกสาเก

ที่มา : มูลนิธิอิสรชน

ภาพที่ 39 แผนที่แสดงเส้นทางสัญจรของผู้เดินเท้ารอบสนามหลวง

ที่มา : การค้นคว้าอิสระเรื่อง การศึกษาแนวทางการใช้งานทางกายภาพของพื้นที่สนามหลวง กรุงเทพฯ โดยนายธรรมนุญ จิตไตรเลิศ ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553

การขายอาหารนกพิราบของผู้หญิงสนามหลวง

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่อยู่คู่กับสนามหลวงมาช้านานคือ นกพิราบสนามหลวงฝูงใหญ่ ที่มีจำนวนมากกว่าหมื่นตัวล้วนมีพฤติกรรมเชิงอกไม่กลัวคน พวกมันอาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่าสิบปี เพราะสนามหลวงมีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์เนื่องจากในอดีตสนามหลวงเคยเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทุกระดับชั้น คนสนามหลวงส่วนหนึ่งจึงยึดอาชีพขายอาหารนกพิราบบริเวณท้องสนามหญ้า ให้กับนักท่องเที่ยวได้มาโปรดอาหาร นกพิราบจะลงมากินใกล้ๆ พวกเขาจะถ่ายภาพเก็บไว้เป็นที่ระลึกโดยมีพื้นหลังเป็นภาพของวัดพระแก้วที่สวยงามนั่นเอง ผู้วิจัยคุ้นเคยกับแม่ค้าขายอาหารนกที่สนามหลวงอยู่มานานกว่าสิบปี โดยจะอุดหนุนเธอเป็นประจำตั้งแต่เป็นนักศึกษาศิลปะ เธอมักใส่เสื้อเชิ้ตแขนสั้นกับกางเกงสามส่วน รูปร่างล่ำสันแข็งแรง ผิวคล้ำกร้านแดด สีหน้าเมินเฉยยิ้มยาก ในมือจะมีเม็ดข้าวโพดในถุงพลาสติกราคาขายสี่สิบบาทขายให้กับนักท่องเที่ยว เมื่อไม่นานมานี้มีแม่ค้าหน้าใหม่แอบกระซิบบอกผู้วิจัยว่า แม่ค้าคนนี้เป็นมาเฟีย เคยถูกจับเพราะแอบขายยา อย่านไปซื้ออาหารนกกับเธอ เดี่ยวจะเดือดร้อน ผู้วิจัยจึงตระหนักว่า หญิงขายอาหารนกนั้นมีบทบาทที่ซับซ้อนกว่าการขายอาหารนกพิราบให้กับนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นการขายภาพพจน์ของความสุข ในขณะที่การเคยติดคุกจากการขายยาเสพติดของแม่ค้าอาหารนกก็เป็นเสมือนภาพหลอนในอดีตที่ติดตามเธอตลอดเวลา

ข้อสังเกตเกี่ยวกับพื้นที่ในการขายอาหารนกพิราบนั้น แม่ค้าจะเลือกพื้นที่ซึ่งมีนักท่องเที่ยวมารวมกันเป็นจำนวนมากคือ บริเวณพื้นที่เกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร เนื่องจากใกล้กับประตูทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีร้านขายของที่ระลึกน้ำดื่ม และเป็นป้ายรถโดยสารประจำทาง ยิ่งไปกว่านั้นด้วยทัศนียภาพสวยงามของประติมากรรมเทวสตรีที่ตั้งอยู่บนแอ่งน้ำพุขนาดพอประมาณ มีร่มเงาจากต้นไม้ใหญ่ปกคลุม นักท่องเที่ยวจึงมารุมล้อมถ่ายภาพกับฝูงนกพิราบสนามหลวงโดยมีฉากหลังเป็นน้ำพุ

ภาพที่ 40 ทศนิยมภาพของเกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร
ที่มา : ผู้วิจัย

เกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากรจึงเป็นเสมือนภาพจำลองสนามหลวงขนาดเล็ก เพราะหลังจากการล้อมรั้วสนามหลวงในปีพ.ศ. 2554 กลุ่มชายขอบทั้งคน สัตว์และสิ่งของอาทิ คนไร้บ้าน นกพิราบ และขยะ รวมทั้งนักท่องเที่ยวต่างมารวมกัน ณ พื้นที่แห่งนี้ทำให้เกิดความมีชีวิตชีวา คล้ายภาพสนามหลวงในอดีต แต่ทว่าในปีพ.ศ. 2560 ได้มีการจัดระเบียบเข้มงวดขึ้น โดยมีทหาร ตำรวจมาตั้งโต๊ะเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวและนำโครงเหล็กกั้นถนนมาปิดกั้นรอบพื้นที่เพื่อป้องกันคนไร้บ้านและนกพิราบ

ภาพที่ 41 นักท่องเที่ยวต่างชาติมาให้อาหารนกพิราบสนามหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

(ก)

(ข)

ภาพที่ 42 แม่ค้าอาหารนกในพื้นที่สนามหลวง

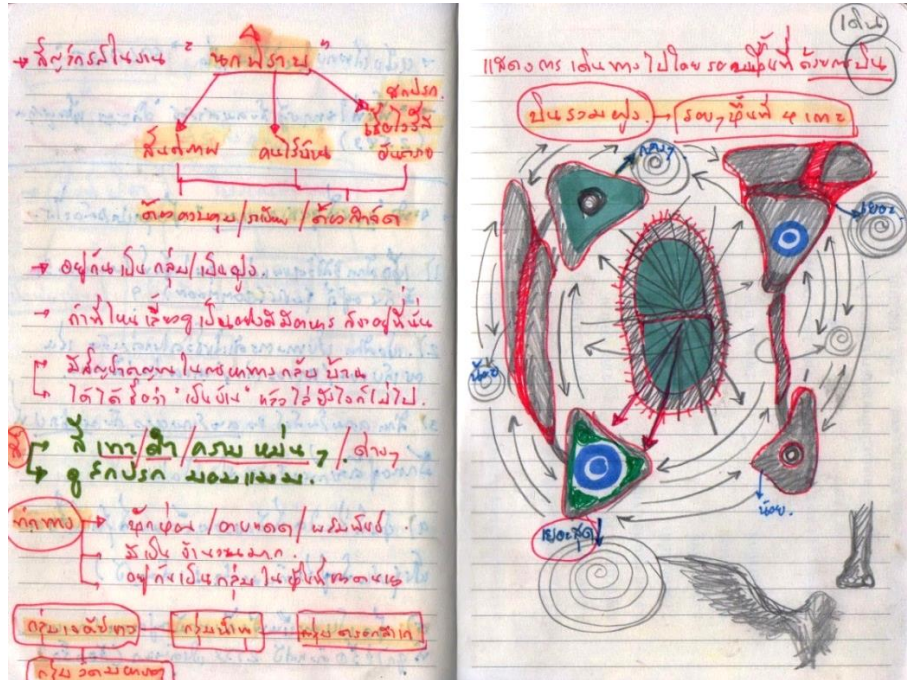
(ก) แม่ค้ากับนกพิราบบริเวณท้องสนามหลวงในปีพ.ศ.2550

(ข) แม่ค้ากับนกพิราบบริเวณน้ำพุหลังปิดสนามหลวงปีพ.ศ. 2559

ที่มา : ผู้วิจัย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า คนสนามหลวงส่วนใหญ่มักจะมีสัตว์เลี้ยงเป็นของตนเองอาทิ สุนัข แมวแต่ที่นำมาหัดศรัทธามากคือ นกพิราบและอีกา เป็นที่ทราบแล้วว่า คนสนามหลวงจะรวมตัวกันอาศัยอยู่ตามชอกชอยของสนามหลวง ดังนั้นเราจะพบคนสนามหลวงที่มีนกพิราบฝูงหนึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงของพวกเขาอาทิ ฝูงนก พิราบเจดีย์ขาวมีคนชราสนามหลวงคอยดูแล นกพิราบตลกสากจะมีหญิงขายบริการทางเพศคอยให้อาหาร เป็นต้น แม้ชีวิตของคนสนามหลวงจะเผชิญกับความโดดเดี่ยวแต่พวกเขา ก็ยังมีเพื่อนที่ซื่อสัตย์แวะเวียนมาหาทุกวัน นกพิราบจึงเป็นการเติมเต็มในสิ่งที่พวกเขาปรารถนาในชีวิตคือ ความเป็นอิสระแต่ก็รักโดยไม่มีเงื่อนไข

ครั้งหนึ่งนกพิราบเคยเป็นสัญลักษณ์ของเสรีภาพและเป็นเครื่องมือสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ แต่ในพื้นที่ความเชื่อของสังคมไทยนกพิราบต้องเผชิญกับวาทกรรมที่ว่า นกพิราบเป็นนกบาปเพราะพวกมันไม่สามารถอาศัยทำรังบนต้นไม้เหมือนนกตัวอื่นๆ ได้ หรือนกพิราบเป็นพาหะนำเชื้อโรคมาสู่คนได้

ภาพที่ 43 แสดงการบันทึกการใช้งานพื้นที่สนามหลวงของนักท่องเที่ยวคนสนามหลวงและนกพิราบ
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 44 คนสนามหลวงกับนกพิราบที่อาศัยอยู่ริมทางเท้าบริเวณวัดมหาธาตุฯ
ที่มา : ผู้วิจัย

การขายของและชมมหรสพในงานเฉลิมฉลองที่ท้องสนามหลวง

ในยุคสมัยของรัชกาลที่ 9 สนามหลวงเป็นสถานที่รวมความบันเทิงที่หลากหลาย ในเวลาที่มีงานเฉลิมฉลองของประเทศไทยจึงมักจะมีการจัดมหรสพขึ้นที่ท้องสนามหลวงเป็นเวลาหลายวันอาทิตย์ กลางแปลง ดนตรีลูกทุ่งที่มีหางเครื่องเต็มเวที การแสดงลิเกกลางแจ้ง บางครั้งก็มีการแสดงโขนที่หาชมได้ยากซึ่งมหรสพเหล่านี้เปิดให้ประชาชนได้ชมโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย คนสนามหลวงจึงกลายเป็นข้าประจำของงานมหรสพที่จัดขึ้นในพื้นที่ท้องสนามหลวงเสมอมา คนสนามหลวงที่ชอบเดินทางไปเที่ยวชมการแสดงตามงานวัดต่างๆ โดยยึดอาชีพเป็นคนขายแผ่นพลาสติกกรองนึ่ง ขายลูกโป่งตามงานมหรสพทั่วกรุงเทพฯ จนมีการเรียกพวกเขาว่า “คนเที่ยว” แต่เมื่อมีการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงจึงทำให้การจัดงานมหรสพน้อยลงเพราะภาครัฐได้ใช้สนามหลวงเป็นพื้นที่จอดรถและคัดกรองนักท่องเที่ยว รวมทั้งการกวาดล้างคนไร้บ้านออกจากพื้นที่ทำให้พวกเขาได้ชมมหรสพที่สนามหลวงน้อยลง

อย่างไรก็ตาม ทางด้านทิศเหนือของสนามหลวงเป็นที่ตั้งของศาลหลักเมือง มีโรงละครแก้วบนตั้งอยู่ด้านในลักษณะเปิดโล่ง เวทียกระดับจากพื้นประมาณห้าสิบเซนติเมตร ผู้แสดงจะเป็นคณะละครที่สลับสับเปลี่ยนกันมาแสดงโดยจะมีเจ้าภาพมาติดต่อให้มีการแสดงเพื่อแก้บนต่อศาลหลักเมือง ส่วนเรื่องที่น่ามาแสดงนั้นจะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นหลัก จากการลงพื้นที่สำรวจวิถีชีวิตของคนสนามหลวงทำให้ทราบว่า คนสนามหลวงที่อยู่ในวัยชรามักจะรวมกลุ่มกันไปชมการแสดงละครแก้วบนที่ศาลหลักเมืองเป็นประจำ ซึ่งละครแก้วบนจะเริ่มแสดงตั้งแต่เก้าโมงเช้าจนถึงสามโมงเย็นทุกวัน โดยผู้ที่มานั่งชมไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด จะเห็นได้ว่า การชมละครแก้วบนจึงเป็นกิจกรรมที่ให้ความบันเทิงแก่คนสนามหลวงได้ในระดับหนึ่ง

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยได้เข้าใจในวิถีชีวิตและเรื่องราวของคนสนามหลวงอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นจากการลงภาคสนาม ทำให้มองเห็นคนสนามหลวงรอบด้านมากขึ้นเช่น ความทุกข์ยากทางกายแต่ก็มีความสุขใจที่ได้ใช้ชีวิตอิสระ ไม่เป็นภาระใคร

บทที่ 3

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการทำแผนที่เดินดินและการสัมภาษณ์คนสนามหลวงมาวิเคราะห์ด้วยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับพื้นที่ของความเป็นอื่น และแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซีโดยนำมาตีความเป็นสัญลักษณ์เพื่อใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

3.1 พื้นที่ของความเป็นอื่น (Other Space)

3.1.1 สนามหลวงในบริบทพื้นที่ของความเป็นอื่น

3.1.2 การวิเคราะห์พื้นที่ของความเป็นอื่นของคนสนามหลวง

3.1.3 คนสนามหลวงมีการสร้างพื้นที่ในจินตนาการด้วยสัญลักษณ์

บ้านบนทางเท้า

ขยะ ทรัพยากรของคนสนามหลวง

การเดินเท้า

ประติมากรรมเทวสตรี

3.2 แนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี (Phantasmagoria)

3.2.1 การวิเคราะห์คนสนามหลวงด้วยแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี

การสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิตของคนสนามหลวง

การสร้างภาพฝัน : ความเชื่อ

การสร้างภาพฝัน : การทำมาหากิน

การสร้างภาพฝัน : ความบันเทิง

การสร้างภาพหลอน : การจัดระเบียบคนไร้บ้าน

การสร้างโลกแฟนตาซีจากเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง

การวิเคราะห์เรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง

สรุปผลการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง

3.2.2 การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้านของไทย

การสร้างโลกแฟนตาซีจากวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง มหาเวชสันดรและสังข์ทอง

สรุปผลการสร้างโลกแฟนตาซี

3.1 พื้นที่ของความเป็นอื่น (Other Space)

แนวคิดเรื่องพื้นที่ของความเป็นอื่นเป็นการมองพื้นที่จากภายนอก (an external space) กล่าวคือ เป็นการมองพื้นที่อย่างสิ่งมีชีวิต เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่จริงกับพื้นที่อุดมคติ เป็นพื้นที่ที่รวมเอาความขัดแย้งและความแตกต่างไว้ด้วยกัน สาระสำคัญของพื้นที่ของความเป็นอื่นคือ พื้นที่ที่อยู่ได้หลายมิติ เป็นได้ทั้งพื้นที่ (space) สถานที่ (place) และที่ตั้ง (site) เราสามารถเชื่อมโยงความแตกต่างของพื้นที่นี้เข้าด้วยกันผ่านการสร้างจินตนาการ อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการตรวจสอบการประกอบสร้าง “พื้นที่ปกติ” ในสังคมด้วยการตั้งคำถามต่อคำว่า “ปกติ” หรือ “ทั่วไป” ในฐานะผลผลิตของอำนาจที่เข้ามาจัดการระเบียบทางพื้นที่ เช่น พื้นที่สาธารณะห้ามมิให้แสดงความลามกอนาจาร เพราะการแสดงความลามกอนาจารเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา “ปกติ” ของคนที่มีการศึกษาพึงปฏิบัติในต่อสังคม พื้นที่ทางราชการจะต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อยเพราะการแต่งกายที่ไม่สุภาพเรียบร้อยเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา “ปกติ” ของคนที่จะเข้าไปในพื้นที่ของทางราชการ หากกล่าวว่า “พื้นที่สาธารณะ” หรือ “พื้นที่ทางราชการ” เป็นประดิษฐ์กรรมทางพื้นที่แล้ว พื้นที่ทั้งสองจึงอยู่ในฐานะ “ผู้กระทำ” มีบทบาทและหน้าที่ในการสร้างและควบคุมให้คงสภาพของระเบียบไว้ รวมถึงวิธีการต่างๆ ที่เราคุ้นชิน เช่น ธรรมเนียม จารีต ค่านิยม รวมไปถึงกฎหมายข้อบังคับ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2550)

พื้นที่ของความเป็นอื่นจึงเป็นแนวคิดในเชิงวิพากษ์ที่สร้างความเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง “ความเป็นอื่น” เขากับการใช้พื้นที่ทางกายภาพ หรือการวางมิติของพื้นที่ซ้อนทับกันอยู่บนพื้นที่เดียวกัน ยกตัวอย่าง พื้นที่บริเวณริมถนนในเวลากลางคืน มิติหนึ่งคือ มิติทางกายภาพ มีตำแหน่งที่ตั้งที่พิถีพิถันชัดเจน และมีกฎของพื้นที่อยู่ชุดหนึ่ง แต่ในมิติทางสังคม ริมถนนกลับเป็นพื้นที่ซึ่งถูกให้ความหมายกระแสหลัก และความหมายเฉพาะกลุ่มว่า เป็นถนนโลกีย์ที่มีกลุ่มผู้หญิงหรือผู้ชายบริการทางเพศมาใช้พื้นที่นี้ ซึ่งความหมายนี้จะส่งผลกระทบต่อคนกลุ่มหนึ่งให้รู้สึกถึงการมีอยู่ของพื้นที่นี้ ในขณะที่คนทั่วไปอาจไม่สามารถเข้าถึงความหมายได้ (สันต์ สุวัจนราภินันท์, 2554) พื้นที่ของความเป็นอื่นจึงเป็นพื้นที่ในจินตนาการของความฝัน ที่นำเอาองค์ประกอบต่างๆ ภาพลักษณ์ ภาพตัวแทน หรือสัญลักษณ์ต่างๆ มาสื่อความหมายแทนพื้นที่ที่มีชีวิต มีการกระทำหรือลักษณะสร้างความกำกวมให้กับตัวเอง มีร่องรอยของการต่อรองกับระบบ กฎเกณฑ์หรือประดิษฐ์กรรมทางพื้นที่ของสังคม

3.1.1 สนามหลวงในบริบทพื้นที่ของความเป็นอื่น

1. สนามหลวง มีระบบเวลาของตัวเอง (heterochrony) ทำให้พื้นที่ของเวลาไม่หยุดนิ่ง แต่สะสมตัวเองขึ้นเรื่อยๆ ด้วยการนำสรรพสิ่งในเงื่อนไขเวลาที่แตกต่างกันมาไว้ในพื้นที่เดียวกัน เวลาทุกแบบ ยุคสมัยทุกชนิด รูปแบบ รสนิยม ความคิด ความเชื่อที่แตกต่างกันถูกนำมาบรรจุไว้ในพื้นที่เดียวกันเช่น สนามหลวงด้านทิศใต้ทำหน้าที่เป็น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เปรียบเสมือนกับ “สวรรค์” พระเมรุมาศแทนที่อยู่ของเทพเจ้า เป็นพื้นที่สำหรับส่งกษัตริย์ (เทพเจ้า) กลับคืนสู่สวรรค์ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงโลกในอุดมคติกับโลกของความจริงเข้าด้วยกัน ในขณะที่สนามหลวงด้านทิศเหนือทำหน้าที่เป็น พื้นที่การเมือง อาจเปรียบได้กับ “นรก” ที่เกิดเหตุการณ์รุนแรงทางการเมืองจนทำให้มีประชาชนบาดเจ็บล้มตายจำนวนมาก

2. สนามหลวงทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ชนิดอื่นในสังคมเข้าด้วยกัน เป็นพื้นที่ในจินตนาการที่ถูกสร้างขึ้น ขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่ทางกายภาพขึ้นมาพร้อมกันด้วยเช่น ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในรัชกาลที่ 9 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในพระราชพิธีนี้ คือ การยกปราสาทซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกษัตริย์ ออกมาจากพระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นพื้นที่ปิด เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามคติเทวราชาแล้ว พระบรมมหาราชวังคือ ที่อยู่ของพระเจ้าที่อยู่บนเขาพระสุเมรุ ดังนั้นการที่ยกปราสาทของกษัตริย์ ออกมาสู่พื้นที่เปิด นับว่า เป็นการบอกถึงการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ บทบาท และตัวตนของความเป็นกษัตริย์ในยุคปัจจุบันคือ เริ่มออกมาสู่ความเป็นพื้นที่สามัญมากขึ้น และทุกคนสามารถที่จะเข้าถึงกษัตริย์ได้มากกว่าในอดีต โดยสื่อออกมาในพระราชพิธีนี้อย่างไรก็ดี พระราชพิธีนี้ก็ยังคงไว้ซึ่งสัญลักษณ์ของกษัตริย์คือ การสร้างพระที่นั่งชัยมงคลภิรมย์มาติดตั้งที่สนามหลวงเพื่อสื่อความหมายถึงปราสาทในพระบรมมหาราชวัง (นิรันดร์ เรื่องกิตติยศยิ่ง, 2540) ซึ่งในยุคสมัยของรัชกาลที่ 9 ทรงมาประกอบพิธีกรรมที่ท้องสนามหลวงบ่อยครั้ง ทำให้ประชาชนเกิดความใกล้ชิดจึงทรงเป็นที่รักของประชาชนชาวไทย จนเกิดเป็นพื้นที่ในจินตนาการด้วยชุดวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์อันเป็นที่รักอาทิ “เรารักในหลวง” “บ้านของพ่อ”

3. สนามหลวงจะทำงานภายใต้ระบบเปิดและปิดไปพร้อมๆ กันกล่าวคือ มิใช่พื้นที่สาธารณะที่ใครจะเข้าไปได้ตลอดเวลา ขณะเดียวกันก็มีใช้พื้นที่ปิดเพราะคนบางกลุ่มสามารถเข้าได้ แต่เป็นพื้นที่ที่อยู่ก้ำกึ่งระหว่างสองสิ่งนี้คือ จะเข้าไปได้ต้องได้รับอนุญาตในระดับหนึ่งเช่น การที่ประชาชนเดินผ่านเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยหน้าประตูทางเข้าเพื่อไปนั่งเล่นหรือออกกำลังกายในพื้นที่สนามหลวง ซึ่งขณะทำกิจกรรมจะมีเจ้าหน้าที่คอยจับตาคควบคุมความประพฤติ (ห้ามนอนเล่น ห้ามเล่นกีฬา) หรือโรงแรมมารูตในตรอกสาเกก็เป็นสถานที่ที่ช่วยปิดบังการกระทำไม่ให้คนภายนอกเห็น ขณะเดียวกันก็เปิดให้คนทั่วไปเข้าใช้บริการได้ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดและปิดในเวลาเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า การเป็นพื้นที่ของความเป็นอื่นของสนามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 9 มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเพราะมีการปะทะช่วงชิงพื้นที่ทางความหมายระหว่างพื้นที่สามัญที่เปิดให้กับประชาชนได้เข้ามาทำมาหากิน และชุมนุมทางการเมืองอย่างอิสระเสรี ในขณะที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ยังคงครอบครองหัวใจของประชาชนจากพระราชพิธีที่ถูกปรับปรุงให้ประชาชนได้มีความใกล้ชิดกับสถาบันมากยิ่งขึ้น

3.1.2 การวิเคราะห์พื้นที่ของความเป็นอื่นของคนสนามหลวง

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีอยู่ของคนสนามหลวงในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ คือ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งเป็นเม็ดเงินหลักของประเทศไทย ซึ่งกระแสนิยมของการท่องเที่ยวปัจจุบันคือ การเดินทางของพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและต่างชาติเพื่อมานมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเสียงของประเทศไทย ดังนั้นสนามหลวงจึงมีพื้นที่ทางกายภาพของการผนวกรวมระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์ของวัด วังและพระพุทธรูปสำคัญ กับบทบาทของพื้นที่เศรษฐกิจการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน

เมื่อรัฐบาลสร้างแรงจูงใจให้สนามหลวงเป็นพื้นที่ทางสังคมด้วยการเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาใช้พื้นที่สนามหลวงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มีการบริโภคสินค้าจำพวกน้ำดื่ม อาหาร เกิดปริมาณของขยะตามมาจำนวนมากต่อวัน คนไร้บ้านหรือคนสนามหลวงจึงเป็นผลผลิตทางสังคมที่เกิดขึ้นตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากคนไร้บ้านเหล่านี้ดำรงชีวิตด้วยการนำ “ขยะที่ไร้ค่า” มาเปลี่ยนเป็นเงิน อาหารและที่อยู่อาศัย ดังนั้นสนามหลวงจึงเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่สำคัญ รวมทั้งขยะจำพวกขวดน้ำพลาสติก หรือกระป๋องอลูมิเนียมจึงเป็นทรัพยากรที่มีค่าของพวกเขาเช่นกัน

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนสนามหลวงมาพักอาศัยทำมาหากินในบริเวณนี้ เพราะพวกเขามีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพระมหากษัตริย์ผ่านสัญลักษณ์ของวัด วังและท้องสนามหลวงด้วยชุดวาทกรรม “บ้านของพ่อ” ที่ส่งผลให้คนสนามหลวงเกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกปลอดภัยที่ได้อาศัยในบ้านของพ่อ รวมทั้งการแสวงหาความสุขความบันเทิงที่ไม่ต้องจ่ายเงินคือ การดูละครแก้บนฟรีที่ศาลหลักเมืองหรือเวลายามงานเฉลิมฉลองต่างๆ จะมีการแสดงนาฏศิลป์กลางแจ้งให้ประชาชนเข้าชมโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายบริเวณสนามหลวงด้านทิศเหนือ

แต่การมีคนไร้บ้านจำนวนมากมาอาศัยอยู่ในท้องสนามหลวงทำให้สถานที่ท่องเที่ยวเกิดความไม่สะอาดสวยงาม ดังนั้นรัฐบาลจึงใช้มาตรการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงและกวาดจับคนเร่ร่อนไร้บ้าน รวมทั้งการสร้างรั้วเหล็กสีเขียวปิดล้อมสนามหลวงเป็นแนวกำแพงที่เชื่อมไปตลอดทาง

ส่งผลให้เกิดพื้นที่อับสายตามากขึ้น โดยมีการออกกฎระเบียบในการเข้าใช้พื้นที่อย่างเคร่งครัดเหมือนเป็นสถานที่ราชการ วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างความหมายใหม่ของภาครัฐเพื่อทำให้พื้นที่สนามหลวงมี “ความบริสุทธิ์ผุดผ่องน่ายกย่องบูชา” (the purification of space) หรือสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ ด้วยการ กำหนด บทบาทหน้าที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่สนามหลวงอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงล้ำได้ (David, 1988)

ดังนั้นเมืองจึงมีฐานะเป็นตัวสร้างความหมาย (signifier) ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ ความหมาย ตัวตนให้กับคนในสังคม ผ่านการสร้างพื้นที่เฉพาะแบบต่างๆ ขึ้นมาในสังคม และยังเป็นพื้นที่ที่เก็บกดปิดกั้นกดทับบางอย่างไว้ด้วยเสมอ เช่น การสร้างรั้วมาปิดล้อมพื้นที่ห้องสนามหลวงนั้น จึงเป็นการกดทับ ทำลาย “ความทรงจำ” ของพื้นที่สนามหลวงในอดีตที่เคยเป็นพื้นที่การเมืองหรือพื้นที่สาธารณะมาก่อน นัยนี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่สนามหลวงมิใช่ความเป็นธรรมชาติ ตายตัวหยุดนิ่งแต่การใช้พื้นที่ยังเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเรื่องของการเมืองที่ต้องการปิดกั้นประชาธิปไตยจากเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

ในมุมมองเชิงสถาปัตยกรรม รั้วถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างความเป็นส่วนตัว ทั้งยังมีนัยยะถึงการกำหนดเขต (Boundary) แบ่งแยกระหว่างภายในและภายนอก ผ่านเข้าและลอดออก ส่วนตัวและสาธารณะ โดยรั้วยังมีความหมายของการแบ่งแยกหรือตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างโลกภายนอกกับโลกภายใน

การล้อมรั้วที่สนามหลวงจึงเป็นการสร้างความปลอดภัยให้กับตัวเอง มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่แสดงออกผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น การล้อมรั้ว การปักป้าย หรือกล้องวงจรปิด เป็นต้น วิธีการประกาศอาณาเขตครอบครองได้ถูกนำมาใช้ในกรณีหมุดหน้าใส จากเหตุการณ์ที่มีการนำหมุดหน้าใสมาต่อกแทนที่หมุดคณะราษฎรเดิมที่หายไปจากลานพระบรมรูปทรงม้า นั้น ทำให้ประชาชนเกิดคำถามและเดินทางมาดูเป็นจำนวนมาก ทำให้ตำรวจต้องมาตั้งกำลังและนำรั้วเหล็กมาล้อมหมุดใหม่เพื่อรักษาความปลอดภัยจากมิจฉาชีพโดยห้ามประชาชนถ่ายภาพอย่างเด็ดขาด

ภาพที่ 45 รั้วเหล็กที่ถูกลักนำมอล้อมหมุดหน้าใส

ที่มา : เข้าถึงจาก www.voicetv.co.th เข้าถึงเมื่อ 18 เมษายน 2560

3.1.3 คนสนามหลวงมีการสร้างพื้นที่ในจินตนาการด้วยสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

บ้านบนทางเท้า

รัฐควบคุมและให้บริการประชาชนได้โดยอาศัยบ้านเป็นฐานอย่างหนึ่ง ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือวัฒนธรรมของเราก็อาศัยบ้านเป็นฐานอย่างหนึ่งเหมือนกัน และด้วยเหตุดังนั้น พอใครไม่มีบ้านขึ้นมา เราจึงหงุดหงิดเพราะไม่รู้จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับคนๆ นั้นอย่างไร...คนไร้บ้านในสังคมปัจจุบันมีภาระต้องพิสูจน์ความเป็นคนของตนเองอย่างมาก เพราะเรามักปล่อยให้ค่าความเป็นคนแก่บ้านเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของสรีระร่างกายมนุษย์ ใครไม่มีบ้านจึงกลายเป็นสูญเสียความเป็นมนุษย์ไปด้วย (บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2546)

เนื่องจากบ้านไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงที่อยู่อาศัยทางกายภาพ ความหมายที่ผูกโยงกับพื้นที่ของบ้านนั้นส่งผลต่อตัวตนของคนไร้บ้านในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนผ่านในลักษณะทางกายภาพได้ส่งผลต่อตัวตน และการให้ความหมายบ้าน การดำเนินชีวิตในพื้นที่สาธารณะที่มีผลอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากคนทั่วไปซึ่งก่อให้เกิดความแปลกแยก ในเงื่อนไขชีวิตดังกล่าวการให้ความหมายต่อบ้านนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความหมายของบ้านในบริบทเฉพาะที่จำเป็นต้องทำความเข้าใจ ดังนั้นบ้านจึงต้องมีความสามารถให้คนไร้บ้านสามารถแสดงตัวตน และปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดการสร้างความหมายของคำว่า “บ้าน” ที่มากกว่า “ที่อยู่อาศัย” เพื่อใช้ในการหลบซ่อน และทำธุระส่วนตัวเท่านั้น

คนสนามหลวงมักพูดเสมอว่า พื้นที่สนามหลวงเป็นบ้านของพวกเขา เห็นได้จากการสร้างเครือข่ายชุมชนของคนสนามหลวง บ้านจึงเป็นคำในอุดมคติที่ใช้เพื่อกอบกู้อัตลักษณ์ตัวตนให้กับคนสนามหลวงจากอคติของสังคม หากเรานำนิยามของบ้านโดยสำคัญที่ว่า ต้องเป็นพื้นที่แห่งความเป็นส่วนตัว รู้สึกถึงความมั่นคงและปลอดภัย มาเทียบกับบ้านของคนสนามหลวงจะพบว่า บ้านของคนสนามหลวงไม่มีความสอดคล้องเลยกับนิยามของบ้านดังกล่าวได้เลย

ในงานศึกษาของคาเมรอน พาร์เซลล์ (Camelton Parsell) ในเรื่อง Home is Where the House is: The Meaning of Home for People Sleeping Rough (2010) กล่าวว่า คนไร้บ้านมีการนิยามคำว่าบ้านในลักษณะที่ตรงข้ามกับคำว่าบ้านของคนทั่วไป (ในเชิงกายภาพที่บ้านมีลักษณะมีรูปทรงอย่างชัดเจน) การดำรงอยู่ในพื้นที่สาธารณะทำให้เกิดความขัดแย้งกับนิยามบ้านที่คนทั่วไปรู้สึก เนื่องจากคนไร้บ้านที่ดำรงชีวิตบนท้องถนนนั้นไม่ได้รู้สึกว่าเป็นบ้าน เพราะคนกลุ่มนี้มีความรู้สึกถึงอำนาจการควบคุม ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและความเป็นครอบครัวในพื้นที่สาธารณะนั้น

จากการศึกษาวิถีชีวิตของคนสนามหลวงทำให้เข้าใจนิยามความหมายของคำว่า “บ้าน” ของคนสนามหลวงซึ่งจะมีลักษณะดังนี้

1. ความเป็นครอบครัว

การอยู่ร่วมกันในชุมชนทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นจากความสัมพันธ์ระหว่างกันมาอย่างยาวนาน การค้นหาเลี้ยงชีพ พึ่งพาอาศัยกันจนทำให้เกิดนิยามความสัมพันธ์ที่มากกว่าคนรู้จัก แต่เป็นเสมือนพี่น้อง ความผูกพันระหว่างกัน คุณค่าของการให้ความเคารพนับถือกับผู้ใหญ่ที่อยู่ในชุมชน ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ได้เป็นความสัมพันธ์กับแบบเครือญาติทางสายเลือด แต่ก็มีภารกิจดูแลพึ่งพาอาศัยในแบบที่เรียกว่าเป็นพี่น้อง ซึ่งคนไร้บ้านมักจะเรียกกันเองว่า “พี่น้อง เรา”

ความสัมพันธ์แบบครอบครัวที่เกิดขึ้นทำให้เกิดความทรงจำและอารมณ์ร่วมที่มากจากการใช้ชีวิตในชุมชนแห่งนี้มาเป็นเวลานานพอสมควรจนเกิดความรู้สึกของบ้าน ที่รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่ง (sense of belonging)(Ruba, 2001) ซึ่งเป็นความรู้สึกที่แตกต่างจากบ้านที่พวกเขาเคยออกมา (ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งที่มาจากครอบครัวทางสายเลือด)

ความเป็นครอบครัวเฉพาะในชุมชนแห่งนี้ยังมีรูปแบบความสัมพันธ์ที่เห็นถึงการยอมรับตัวตนซึ่งกันและกัน ซึ่งมาจากประสบการณ์ของการผ่านชีวิตที่มีจุดเปลี่ยนต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้าน

เหมือนกัน ทำให้มีพื้นฐานของความเข้าใจแบบ “หัวอกเดียวกัน” ความเข้าใจเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อยู่ร่วมกันได้ แม้จะมีความสัมพันธ์ที่ไม่ราบเรียบก็ตามเช่น การทะเลาะเบาะแว้ง คำทอ มีปัญหาชีวิตต่างๆ

2. ความอิสระและความสบายใจ

คนสนามหลวงมีประสบการณ์ร่วมกันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เปราะบางในครอบครัวอาทิ การใช้ความรุนแรงหรือครอบครัวไม่สามารถโอบอุ้มหรือยอมรับในตัวตนได้ รวมทั้งการบงการให้ต้องมี “ชีวิตที่ประสบความสำเร็จ” อย่างที่ครอบครัวร่วมสายเลือดคาดหวังต่อพวกเขา ดังนั้นการออกมาจากบ้านจนกลายเป็นคนสนามหลวงทำให้พวกเขาพบว่า ความสัมพันธ์แบบไม่ใช่อำนาจบงการบังคับทำให้พวกเขาสามารถแสดงตัวตน รู้สึกเป็นอิสระ สามารถดำเนินชีวิตภายใต้เงื่อนไขที่ตนเองจะสามารถทำได้ โดยไม่ต้องรู้สึกกดดัน และถูกคาดหวังจับตามองจากญาติพี่น้องร่วมสายเลือด การยืนอยู่ด้วยตนเองตามวิถีที่จะสามารถทำได้แม้จะลำบากยากแค้นแต่ก็ทำให้คนสนามหลวงรู้สึกมีความสุขและใช้ชีวิตได้อย่างสบายใจยิ่งขึ้น

เกาะรัตนโกสินทร์เป็นเสมือนภาพตัวแทนของ “ความมั่งคั่งมอถั่งการทางวัฒนธรรมแบบไทย” ที่เต็มไปด้วยความวิจิตรตระการตาของลวดลายวัสดุการตกแต่งที่เรืองรองอร่ามตา ในขณะเดียวกันก็มีภาพเพิงพักของคนสนามหลวงเกาะเกี่ยวอยู่กับกำแพงวัดวาอาราม บนเกาะกลางถนนหรือตามสวนหย่อมขนาดเล็ก เพิงพักเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นจากเศษซากที่หลงเหลือจากการบริโภควัฒนธรรมการท่องเที่ยวของผู้คนที่เดินทางมาเพื่อชื่นชมความงามของเมืองเก่า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าภาพเพิงพักของคนสนามหลวงเป็นเสมือนภาพสะท้อนความยากจนของ “คนจนเมืองที่อยู่สุดขอบ”

คนสนามหลวงส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ตามบริเวณทางเท้าที่ผู้คนไม่พลุกพล่านมากนักเช่นตรอกซอกซอยรอบสนามหลวง โดยจะนิยมเลือกภูมิศาสตร์ที่มีสิ่งก่อสร้างเป็นแนวกำแพงหรือรั้วอยู่ด้านหนึ่ง มีต้นไม้ร่มรื่นเพื่อบังแดดตอนกลางวัน และมีไฟฟ้าสว่างในตอนกลางคืน การเลือกที่พักอาศัยโดยมีกำแพงหรือแนวรั้วเป็นฉากหลังนั้นมีนัยสำคัญเพื่อความรู้สึกปลอดภัยในเวลากลางคืน เพราะคนสนามหลวงส่วนใหญ่จะนอนโดยหันศีรษะชิดกำแพงและนำของมีค่าใส่ในกระเป๋าใช้หนุนแทนหมอนเพื่อป้องกันมิจฉาชีพมาขโมยในเวลาหลับนอนนั่นเอง

กำแพงหรือแนวรั้วจึงมีประโยชน์ในการสร้างเพิงพักชั่วคราว พวกเขาจะสร้างผนังและหลังคาบ้านจากเศษขยะจำพวกแผ่นโฆษณาไวนิล ถูพลาสติกนำมาเจาะรูร้อยเชือกแล้วผูกยึดกับแนวรั้ว เป็นที่กั้นลมกันฝนหรือบังแสงรถยนต์ในตอนกลางคืน พอรุ่งเช้าก็เก็บบ้านชั่วคราวนั้นให้เรียบร้อย

ม้วนใส่ถุงพลาสติกใบใหญ่นำมาวางกองไว้ริมกำแพง จากนั้นก็แยกย้ายออกไปทำมาหากิน คน สนามหลวงจะรู้จักกันว่า อาณาเขตตลอดแนวกำแพงที่มีข้าวของกองไว้นี้เป็นบ้านของใครบ้าง เวลา ได้รับของแจกก็จะนำมาวางไว้ที่บ้านทางเท้าของแต่ละคน

ภาพที่ 46 บ้านริมทางเท้าของคนสนามหลวง
ที่มา : รายการข่าวโม่งสืบสวน

จากการศึกษาพบว่า บ้านบนทางเท้าของคนสนามหลวงจะซุกซ่อนอยู่ตามตรอกซอกซอย หรือบนบาทวิถีแบบชั่วคราว เป็นพื้นที่ในจินตนาการของความฝัน ที่นำเอาทรัพยากรที่มีคุณค่าคือ ขยะวัสดุเหลือใช้มาสร้างที่พักอาศัย หรือการเลือกทำเลในการอยู่อาศัยเช่น ริมรั้ว กำแพง สวนสาธารณะหรือริมคลอง ดังนั้นการสร้างพื้นที่ในจินตนาการขึ้นมาตามความหมายของ “พื้นที่ของ ความเป็นอื่น” นั้น บ้านบนทางเท้าถือเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่นี้ เนื่องจากเป็นประดิษฐ์กรรมทางพื้นที่ ของสังคม และเป็นพื้นที่แห่งจินตนาการที่สื่อความหมายของความรักและความหวังแบบชั่วคราว

ขยะ ทรัพยากรของคนสนามหลวง

สังคมเมืองถือว่าเป็นศูนย์รวมของการบริโภคนานาชนิด และเมื่อเกิดการบริโภคแล้วสิ่งที่ เหลือจากการบริโภคคือ สิ่งที่สังคมไม่ต้องการกลายเป็น “ขยะ” ดังนั้นสภาพเมืองจึงเป็นแหล่งผลิต “ขยะ” ที่สำคัญและมากที่สุด จนกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องการกำจัดให้หมดไป ด้วยเหตุนี้ “ขยะ” จึงถูกมองว่าเป็นทรัพยากรหนึ่งที่สำคัญของคนในเมือง โดยเฉพาะจากคนระดับล่างของสังคมที่มองว่า มีประโยชน์ แต่ขณะเดียวกันเมื่อประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้น ผลที่ติดตามมาคือ ปริมาณขยะสูงขึ้น

กลายเป็นปัญหาสำคัญในการกำจัดทำลายให้หมดสิ้น ขยะจึงตกค้างเป็นจำนวนมากท่ามกลางความรังเกียจของผู้คนในสังคม

“ขยะ” จึงเป็นคำส่วนใหญ่ในสังคมใช้เรียกสิ่งของที่ไม่ใช้ ไม่มีประโยชน์มักถือว่าเป็นสิ่งสกปรกไม่เป็นที่ต้องการของคนในสังคม สิ่งของเหล่านี้อาจจะถูกมองถูกเรียกตามทัศนภาพของผู้มองซึ่งไม่เหมือนกัน “ขยะ” ก็เช่นเดียวกัน ในฐานะ “ผลผลิตของเมือง” หรือสังคมบริโภค ที่ถูกนิยามความหมายจากกลุ่มบุคคลแตกต่างกันไป

สำหรับความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ความหมายของคำว่า “ขยะ” คือ สิ่งโสภณ หยากใย กาก มูลฝอย เศษ ของทิ้ง เศษไปไม้แห้ง ขยะมูลฝอย ของโสโครก กุมฝอย ส่วนขยะหรือของเก่า หมายถึง สิ่งของต่างๆ ที่เจ้าของไม่ใช้แล้วหรือทิ้ง ขยะจึงถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความสกปรก ส่งกลิ่นเหม็นรบกวน แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์และพาหนะนำโรค แหล่งเกิดมลพิษ สารพิษ เป็นต้น

ขยะกับความเป็นชายขอบ

จากความหมายของ “ขยะ” ของคนทั่วไป เป็น “สิ่งสกปรก” (Dirt) ที่ถูกจัดวางไว้อย่างผิดที่ผิดทางของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยผิดที่ผิดทางของความสัมพันธ์กับมาตรฐานของระเบียบสังคม โดยสังคมตั้งมาตรฐานระเบียบสังคมบนเงื่อนไขของความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้นการอยู่บนความไม่แน่นอนของมาตรฐานทางสังคมส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ที่ขาดความชัดเจนและนอกกรอบสังคม ผู้ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้ จึงกลายเป็นผู้ที่อยู่บนชายขอบ ทั้งนี้มีได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่อยู่บนระบบโครงสร้างประสบการณ์ร่วมของคนในสังคม และผลต่อพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆ กลายเป็นลักษณะของความไม่แน่นอน ไม่อาจจะระบุชัดเจนว่าความสัมพันธ์ทางสังคมมีกลไกเช่นใด

การสร้างความเป็นชายขอบ จึงหมายถึงการถูกแยกตัวตนออกจากศูนย์กลางบนความเชื่อหรือวาทกรรมชุดหนึ่งที่ถูกอธิบายโดยกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม หรือผู้ที่อยู่บนศูนย์กลางของโครงสร้างสังคม ความสัมพันธ์จึงเกิดขึ้นอย่างหลวมๆ และเชื่อมโยงกัน ขณะเดียวกันผู้ที่อยู่ชายขอบจะรู้สึกตัวตนขาดความมั่นคงและคลุมเครือกับสถานภาพที่เป็นอยู่ ทำให้พวกที่อยู่ชายขอบต้องค้นหา “พื้นที่” “ทรัพยากร” และ “เวลา” ของตนเอง เพื่อแสดงถึงความมั่นคงและอัตลักษณ์ของตนในสังคม บุคคลเหล่านี้จะมีบุคลิกลักษณะเฉพาะ และสามารถปรับเปลี่ยนตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างรวดเร็วและเป็นผู้ที่อยู่นอกกรอบเวลา พื้นที่ และทรัพยากรของสังคม ซึ่งกลุ่มที่อยู่นอกกรอบนี้ได้แก่ คนไร้บ้านและคนจนเมือง (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2546)

“คนสนามหลวงที่เดินเก็บขยะตามบริเวณสาธารณะ” เป็นกลุ่มคนที่เก็บขยะตามริมถนนซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ซานตาคลอส” จะเป็นคนหาของเก่าที่ไม่มีรถเข็น โดยหิ้วถุงพลาสติกใบใหญ่หรือถุงปุ๋ยเพื่อเก็บวัสดุตามถังขยะข้างถนน แล้วนำไปขายจัดว่าเป็นพวกที่มีรายได้ต่ำสุด มักได้รับการดูถูกเหยียดหยาม ไม่น่าไว้วางใจ สกปรก ด้อยโอกาสในสังคม และที่สำคัญไม่มีความมั่นคงในชีวิตและไม่ได้รับการดูแลจากรัฐซึ่งเสมือนเป็นคนแปลกหน้าของสังคม หรือคนที่อยู่ชายขอบของสังคม ในความคิดของคนสนามหลวง ขยะคือสิ่งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ เป็นของมีค่ามีราคา เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความอิสระ

คนสนามหลวงถือว่า “ขยะเป็นทรัพยากรอันมีค่า” ของพวกเขา ด้วยการนำไปขายกับพ่อค้าคนกลางแล้วนำเงินมาใช้จ่ายเพื่อดำรงชีวิตวันต่อวัน ขยะในทัศนคติของคนทั่วไปในสังคมมองว่าเป็นสิ่งสกปรกควรถูกกำจัดออกจากสังคมให้ไปอยู่ในที่ลับตา ซึ่งทัศนคติดังกล่าวเป็นมุมมองเดียวกันกับการมองกลุ่มคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ

ในพื้นที่การท่องเที่ยวอย่างเกาะรัตนโกสินทร์ที่ต้องการความสวยงามเป็นระเบียบ เพื่อสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว การมีขยะและคนไร้บ้านอยู่ตามทางเท้าข้างกำแพงยอมทำให้ขยะดูเป็นของแปลกแยก อูจาดตาแก่ผู้ที่ได้เดินทางสัญจรผ่านไปมา แต่มองในทางกลับกันขยะปริมาณมหาศาลในเกาะรัตนโกสินทร์บริเวณรอบสนามหลวงส่วนใหญ่มาจากนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศอาทิ ขยะจำพวกขวดน้ำพลาสติก กระจบองเครื่องดื่ม กล่องโฟมบรรจุอาหารและป้ายโฆษณาไวนิล ซึ่งทางกรุงเทพมหานครได้จัดถังขยะรองรับไว้โดยรอบแต่ก็ยังไม่เพียงพอทำให้เกิดภาพกองขยะที่ถูกทิ้งเกลื่อนกราดไปทั่วบริเวณ โดยขยะเหล่านี้จะถูกเก็บโดยรถขยะของกรุงเทพมหานครที่จะเข้ามาทยอยเก็บในช่วงเวลากลางคืน ดังนั้นขยะเหล่านี้จึงกลายเป็นแหล่งทรัพยากรของกลุ่มคนไร้บ้านและสัตว์ต่างๆ ให้ได้บริโภคเศษอาหารและยังนำวัสดุเหลือใช้จำพวกพลาสติกจากกองขยะไปขายอีกด้วย นอกจากนี้คนสนามหลวงยังนำเศษชิ้นส่วนที่ตกค้างจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาสร้างเป็นเพิงพัก (Shelter) เพื่อหลบนอนชั่วคราวเช่น ป้ายโฆษณาที่ทำจากพลาสติกไวนิล, ถุงพลาสติก, กล่องกระดาษลูกฟูก ซึ่งสำหรับคนทั่วไปของเหล่านี้เป็นเพียงเศษซากจากการบริโภคที่ไร้ประโยชน์

เนื่องจากวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของไทยนั้นมีความสำคัญทางเศรษฐกิจอย่างมาก การนำเสนอภาพสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการโฆษณาประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้คนได้มาเที่ยว สมัยก่อนการโฆษณาด้วยป้ายคัดเอาท์ขนาดใหญ่ยังจำเป็นต้องใช้ช่างเขียนที่มีฝีมือมาวาด แต่ปัจจุบันโลกของการพิมพ์ภาพขนาดใหญ่ได้พัฒนาไปไกลเทียบเท่าภาพถ่าย ด้วยเหตุนี้การโฆษณาประชาสัมพันธ์ด้วยภาพขนาดใหญ่จึงนิยมใช้วิธีการพิมพ์ภาพลงบนแผ่นไวนิลแทบทั้งสิ้นเพราะคุณภาพการพิมพ์ที่คมชัด สีสันทึกลับเคียงกับความเป็นต้นแบบ

ป้ายโฆษณาที่ทำจากพลาสติกไวนิลเหล่านี้เป็นประดิษฐ์กรรมของอุตสาหกรรมการทอ้งเทียะว (Inkjet Artificial) ที่สะท้อนภาพในอดีตเมืองแห่งหนึ่งเคยมีภาพวิถีชีวิตของชุมชนหรืออาชีพที่เคยอยู่อาศัยทำมาหากิน แต่ในปัจจุบันกลับต้องสูญหายไปพื้นที่นั้นเพราะการจัดระเบียบของรัฐบาลเพื่อความสวยงามสะอาดตาของเมือง ยกตัวอย่าง ปัจจุบันป้ายโฆษณาที่ทำจากพลาสติกไวนิลถูกนำมาใช้โดยรัฐบาลสิงคโปร์ที่ทำการจัดระเบียบเมืองทอ้งเทียะว ด้วยการไม่ให้มีการค้าขายบนทางเท้าจนสะอาด โปร่งโล่ง แต่เมื่อเวลาผ่านไปนักทอ้งเทียะวเริ่มมีจำนวนน้อยลงทำให้เศรษฐกิจเสียหาย รัฐบาลได้หาสาเหตุจนพบว่า นักทอ้งเทียะวมองว่า เมืองนั้นไร้เสน่ห์ขาดชีวิตชีวาจากชาวบ้านที่เคยขายอาหาร ของที่ระลึกตามท้องถนน ด้วยเหตุนี้รัฐบาลสิงคโปร์จึงจัดทำป้ายโฆษณาที่ทำจากพลาสติกไวนิลแสดงภาพวิถีชีวิตของพ่อค้าแม่ค้าที่ขายอาหารริมทางเท้ามาติดตามผนังตึกหรือที่ว่างในเมือง เพื่อรองรับการโยกย้ายอดีตของการทอ้งเทียะวแบบดั้งเดิม ซึ่งในประเทศไทยก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกับประเทศสิงคโปร์จากการจัดระเบียบพื้นที่รอบสนามหลวง ทำให้ขาดชีวิตชีวา รัฐบาลจึงจัดทำภาพวิวิวิททัศน์ที่ทำจากพลาสติกไวนิลของสนามหลวงในสมัยก่อน มาติดตั้งรอบบริเวณทางเท้าเพื่อสร้างบรรยากาศเก่าๆ ให้กับนักทอ้งเทียะว

ภาพที่ 47 ภาพจำลองวิวิวิททัศน์ที่ทำจากพลาสติกไวนิลบนทางเท้าในพื้นที่สนามหลวง
ที่มา : ผู้วิจัย

ขยะจึงเป็นเสมือนสื่อสัญลักษณ์ในเชิงอุดมคติสำหรับพวกเขา ดังนั้นความหมายของขยะกับสถานะของพวกเขาก็มีสภาพไม่แตกต่างกัน การนำขยะของนักท่องเที่ยวให้กลายเป็นทรัพย์สินสมบัติของคนสนามหลวงคือ การแปรเปลี่ยนขยะไปสู่สิ่งที่สูงส่งและงดงามที่นำประหลาดใจกลายเป็น “สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายของความงาม” ของคนสนามหลวง

การเดินเท้า

คนสนามหลวงใช้วิธีการเดินเท้าเพื่อทำมาหากินในพื้นที่รอบเกาะรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่จะเป็นคนไร้บ้านเพศชายจะทำอาชีพเก็บของเก่าตามถังขยะริมทางเท้า กวาดสายตามองหาขวดพลาสติกและเศษอาหารตามถังขยะเพื่อนำไปบริโภค ซึ่งขยะเหล่านี้ล้วนมาจากนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านไปมา นั่นเองการเดินเท้าสำหรับคนสนามหลวงเป็นสัญลักษณ์แสดงการต่อต้านสถานะสมัยใหม่ พวกเขาใช้ร่างกายโดยเฉพาะเท้าและดวงตาสัมผัสกับธรรมชาติ ทำความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อมรอบข้าง ไม่ตกเป็นทาสของเวลา เกิดเป็นประสบการณ์และความรู้สึกที่ประสานกันกับพื้นที่อย่างแนบแน่น มีการแปรเปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยหรือบ้านนั่นเอง นอกจากนี้การเดินยังทำให้เข้าใจถึงความอดทน ความยากลำบากของเส้นทาง รวมไปถึงการมองเห็นรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างการเดินเท้าไปตามทางเดินริมถนนหรือตรอกซอกซอย ซึ่งคนที่ใช้ยานพาหนะมักจะมองไม่เห็นความพิเศษเหล่านี้

มิทเชล เดอ เซร์โต (Michael Certeau) ได้กล่าวไว้ในเรื่อง Practices of Space (1985) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเดินของคนในเมืองได้แสดงให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของ “ภาคปฏิบัติ” (Practice) ในชีวิตประจำวันของคน (Everyday Practice) ในเมือง การเดินเป็นการสร้างพื้นที่และการสร้างความหมายของผู้กระทำที่มีต่อพื้นที่ และเป็นการสร้างความหมายบนพื้นที่อย่างไม่รู้จบ เพราะผู้เดินมียุทธวิธีมากมาย (Tactics) ในการใช้พื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า วิธีการเดินเท้าของนักท่องเที่ยวกับคนสนามหลวงจึงเป็นวิธีการเดียวกันเมื่ออยู่ในพื้นที่สนามหลวง การเดินจึงมีความสัมพันธ์กับการมองเห็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์มีการรับรู้เชิงพื้นที่ที่แตกต่างออกไปตามแต่ละช่วงเวลา ความหมาย คุณค่า ถูกเปลี่ยนแปลง อาจอยู่ในลักษณะเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปสู่คุณค่าและความหมายใหม่ ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมในช่วงเวลานั้น ซึ่งต้องอาศัยการรับรู้ (perception) โดยการแปลความหมายจากการสัมผัสกระบวนการของการรับรู้จะเริ่มตั้งแต่การมีสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดการรับรู้เช่นเหตุการณ์หรือสิ่งแวดล้อมรอบข้าง โดยไปกระทบหรือเกิดความรู้สึกผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ทั้งนี้สมองจะมีการจดจำและบันทึกเป็นประสบการณ์จากสิ่งเร้าที่สัมผัส จากนั้นจะแปลความหมายของสิ่ง

ที่ได้สัมผัส พร้อมทั้งประมวลผลกับความทรงจำเดิม เกิดเป็นการเรียนรู้และนำไปสู่การตัดสินใจหรือการแสดงออกทางพฤติกรรมอะไรบางอย่าง

คนสนามหลวงได้สร้างพื้นที่ในจินตนาการเกี่ยวกับการเก็บของเก่า ด้วยการสร้างความหมายของ “การเดินทางล่าขยะ” หรือ “การเป็นนักเดินทาง” ที่ออกผจญภัยตามล่าหาขยะในพื้นที่รอบสนามหลวง ซึ่งเต็มไปด้วยคู่แข่งที่มีความสามารถจึงต้องอาศัยกลยุทธ์ต่างๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกัน และ “การใช้ถนน” ของคนสนามหลวงเพื่อเก็บขยะนั้นอยู่บนเงื่อนไขของการสร้างความหมายของการเดินทางเพื่อค้นหาทรัพยากร “ขยะ/ของเก่า” อันมีค่าเพื่อดำรงชีวิตในสังคม การใช้ถนนและเวลาในการทำงานจึงอยู่นอกกรอบของเวลาทางสังคม

หากกล่าวว่า การล้อมรั้วรอบสนามหลวงเพื่อกีดกันคนไร้บ้านเป็นความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ วิธีการเป็นนักเดินทางล่าขยะของคนสนามหลวงจึงเป็นการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์เช่นกัน หรือการสร้างบ้านบนทางเท้าของคนสนามหลวงนับเป็นการต่อสู้ขัดขืนอำนาจ ด้วยการสร้างพื้นที่ของความเปราะบางเพื่อต้องการท้าทายกับพื้นที่หวงห้ามของรัฐ ดังนั้นการเดินทางของคนสนามหลวงที่มีลักษณะเคลื่อนไหวกำกวม จึงเป็นการต่อสู้ขัดขืนจากการถูกเก็บกีดกันจากทางราชการ

ประติมากรรมเทวสตรี

ภายหลังการปิดสนามหลวง พื้นที่สามเหลี่ยมเล็ก ๆ ตรงข้ามกรมศิลปากรด้านทิศใต้ เป็นป้ายรถประจำทางที่ผู้คนสัญจรตลอดเวลาและยังอยู่ใกล้กับทางเข้าวัดพระแก้ว จึงมีนักท่องเที่ยวมารวมกันตรงจุดนี้เป็นจำนวนมาก ด้วยความร่มรื่นของต้นไม้ใหญ่และโอเอซิสจากน้ำพุที่สวยงาม จึงดึงดูดให้คนสนามหลวงมาทำมาหากินและนั่งพักผ่อนในตอนบ่าย เพราะมีอาหารการกินเหลือเฟือเพื่อจากนักท่องเที่ยวให้ได้เก็บกินจากถังขยะและยังนำขวดน้ำพลาสติกไปขายได้อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีแม่ค้ามาขายอาหารนกพิราบให้กับนักท่องเที่ยวได้ถ่ายรูป จึงกลายเป็นจุดรวมของฝูงนกพิราบสนามหลวงด้วยเช่นกัน

ในขณะที่สนามหลวงฝั่งทิศเหนือ มีศาลที่เรียกว่า “อุทกทาน” ตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนินใน ใกล้โรงแรมรัตนโกสินทร์ และ สะพานผ่านพิภพลีลา สร้างจากพระราชดำริของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแจกจ่ายน้ำดื่มสะอาดบริสุทธิ์ให้ผู้คนทั่วไป ปั่นขึ้นด้วยฝีพระหัตถ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ร่วมกับ พระยาจินดารังสรรค์ (พลับ) เป็นปูนปั้นรูปพระแม่ธรณีกำลังบีบมวยผม มีน้ำสะอาดไหลออกมาจากปลายมวยผม สามารถใช้ดื่มกินได้ คำว่า อุทกทาน มีความหมายว่า ให้ทานด้วย

น้ำ (หรือให้น้ำเป็นทาน) แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ปัจจุบันสถานที่นี้ไม่ได้ใช้เป็นที่แจกจ่ายน้ำสะอาดอีกต่อไป คงเหลือแต่ศาลศักดิ์สิทธิ์ ที่มีผู้คนมาสักการะโดยมีความเชื่อว่า น้ำจากปลายมวยผมสามารถนำมาทำน้ำมันต์แก้คุณเสนียดได้ ส่วนพระแม่ธรณีบีบมวยผมนับเป็นเทพหรือเทวดาเครื่องค์หนึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งแผ่นดินที่ได้รับความนิยมบูชาของคนไทย

ภาพที่ 48 ประติมากรรมเทวดาตรีในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

ที่มา : ผู้วิจัย

ซึ่งผู้วิจัยขออ้างอิงกับประติมากรรมสังข์สัมฤทธิ์ ที่เป็นรูปทรงหอยสังข์อุตราวัฏสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่กลางสระน้ำพุเฉลิมพระเกียรติ อยู่บนตำแหน่งที่สูงที่สุดของสวนรมณีนาถ จัดสร้างขึ้นในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ 60 พรรษา ภายในสังข์สัมฤทธิ์บรรจุแผ่นยันต์มหาไสหสมงคลและสังข์องค์จริงที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้น้ำพุที่ไหลผ่านกลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย ซึ่งประติมากรรมสังข์สัมฤทธิ์นี้มีความหมายคือ น้ำที่ไหลออกจากสังข์ เปรียบดั่งน้ำพระทัยของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงประทานแก่ชาวไทย (ผู้จัดการออนไลน์, 2554)

จะเห็นได้ว่าประติมากรรมที่ติดตั้งอยู่ในเกาะรัตนโกสินทร์ทั้งสามแห่งนี้ มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่สอดคล้องกันคือ ความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำที่ช่วยปิดเป่าสิ่งที่ไม่ดีออกไปได้ และสายน้ำที่หลั่งออกจากหอยสังข์ในมือของหญิงสาวจึงสื่อถึง ความอุดมสมบูรณ์ ความรักความเมตตา ความสงบร่มเย็นนั่นเอง ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำประติมากรรมผู้หญิงที่อยู่บนน้ำพุบริเวณเกาะกลางรูปสามเหลี่ยม ตรงข้ามกรมศิลปากรมาเป็นสื่อแทนสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ในอุดมคติของคนสนามหลวง

สรุปพื้นที่ของความเป็นอื่นของคนสนามหลวง

จากการวิเคราะห์ด้วยแนวคิด พื้นที่ของความเป็นอื่นของคนสนามหลวงนั้น จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีอยู่ของคนสนามหลวงในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์คือ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นสนามหลวงจึงมีพื้นที่ทางสังคมของการผนวกรวมระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์ของวัด วังและพระพุทธรูปสำคัญ กับบทบาทของพื้นที่เศรษฐกิจการท่องเที่ยวผ่านสัญลักษณ์จำพวกขยะขวดน้ำพลาสติก หรือกระป๋องอลูมิเนียมซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่าของคนสนามหลวง

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนสนามหลวงมาพักอาศัยทำมาหากินในบริเวณนี้ เพราะพวกเขามีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพระมหากษัตริย์ผ่านสัญลักษณ์ของวัด วังและท้องสนามหลวงด้วยชุดวาทกรรม “บ้านของพ่อ” ที่ส่งผลให้คนสนามหลวงเกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกปลอดภัย

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ราชการ โดยรัฐบาลใช้มาตรการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวง และสร้างรั้วเหล็กสี่เหลี่ยมปิดล้อมสนามหลวง สื่อความหมายถึง ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ของการกีดกันจากแหล่งทรัพยากรและปิดกั้นความทรงจำเกี่ยวกับ “บ้านของพ่อ” ซึ่งเป็นหัวใจของคนสนามหลวง

แม้จะถูกปิดกั้นด้วยรั้วเหล็กและกฏระเบียบแต่คนสนามหลวงได้สร้างพื้นที่ของความเป็นอื่นหรือพื้นที่ในจินตนาการด้วยการนำรั้วมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอาทิ การนอนข้างแนวรั้วด้านนอกสนามหลวงหรือการนำวัสดุสิ่งของไปแขวนตากเป็นบ้านบนทางเท้าเพื่อนอนพัก โดยผู้วิจัยได้นำมาตีความเป็นสื่อสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

- บ้านบนทางเท้า สื่อความหมายถึง ความรักและความหวังแบบชั่วคราว
- ประติมากรรมเทวสตรีและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สื่อความหมายถึง สนามหลวงด้านทิศใต้อันเป็นพื้นที่สวรรค์ อันเป็นที่สถิตของสิ่งสูงส่งที่คนสนามหลวงเคารพรัก

- อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 สื่อความหมายถึงสนามหลวงด้านทิศเหนืออันเป็นพื้นที่นรกเพราะเป็นสถานที่ระลึกแก่ผู้วายชนม์ ซึ่งคนสนามหลวงอาศัยอยู่และเสียชีวิต ณ ที่แห่งนี้จำนวนมาก

- ขยะ สื่อความหมายถึง ทรัพย์สินอันมีคุณค่าหรือ“เครื่องหมายของความงาม”ที่ปรากฏในบ้านและวิถีชีวิตของคนสนามหลวง

- การเดินสำรวจ สื่อความหมายถึง การสร้างกลยุทธ์ในการเข้าถึงทรัพย์สิน และหลีกเลี่ยงการจับกุมของเจ้าหน้าที่ ด้วยการเคลื่อนไหว ไม่ยึดติดในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

3.2 แนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี (Phantasmagoria)

การสร้างโลกแฟนตาซี (Phantasmagoria) หมายถึงมโนภาพอันเกิดจากจิตที่หมกมุ่นกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนทำให้สิ่งนั้นปรากฏให้เห็นตรงหน้าราวกับมีอยู่จริง หรือการเกิด “ภาพลวงตา” นั่นเอง มโนภาพในโลกแฟนตาซีจะปรากฏให้เห็นเป็นภาพอยู่เบื้องหน้า ประกอบด้วยสองลักษณะคือ ภาพฝัน (dreamlike) และภาพหลอน (ghostlike) ที่เกิดขึ้นควบคู่กัน (Terry, 1988)

แนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซีเกิดจากความหมายในเชิงอุปลักษณ์ซึ่งมีที่มาจากการสร้างภาพลวงตา (Optical Illusion) ด้วยโคมฉายภาพ (magic lantern) ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของเครื่องฉายภาพยนตร์ในปัจจุบัน การสร้างภาพแฟนตาซีที่ถูกสร้างโดยเทคโนโลยีของโลกสมัยใหม่เช่น ละครภาพยนตร์ โฆษณา จะนำเสนอเกี่ยวกับความสุขของโลกทุนนิยมหรือโลกความฝันของชนชั้นกลางที่หลงใหลในวัฒนธรรมบริโภค ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำความสุขยกตัวอย่าง ปรากฏการณ์ละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” สร้างจากบทประพันธ์ที่มีโครงเรื่องเกี่ยวกับพระเอกคือคนยุคอยุธยา ส่วนนางเอกคือวิญญูณของหญิงสาวในยุคปัจจุบันที่เข้าไปสิงร่างของแม่หญิงลูกเจ้าเมืองพิษณุโลกในสมัยพระนารายณ์มหาราช เป็นละครที่ตลกเสียดสีและคาดเดาตอนจบได้ยากจนกลายเป็นกระแส Viral (การมีคนพูดถึงกันอย่างกว้างขวางและรวดเร็วจุดจุดังการแพร่ระบาดของโรคติดต่อที่เกิดจากเชื้อไวรัส) ทำให้คนดูหันมาสนใจกันอย่างมากมาย สิ่งที่ละครเรื่องนี้ก่อกระแสที่ทำให้กลายเป็นปรากฏการณ์ของละครบุพเพสันนิวาสนั้นมีอยู่หลากหลายประเด็นที่น่าสนใจ อาทิ ละครเรื่องนี้ปลุกกระแส “นิยมไทย” ของรัฐบาลได้เป็นอย่างดีทำให้ผู้คนหันมาแต่งตัวแบบไทยในชีวิตประจำวัน ประจวบเหมาะกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 10 โปรดเกล้าให้รัฐบาลจัดงาน “อุ่นไอรัก คลายความหนาว” ณ พระลานพระราชวังดุสิต และสนามเสือป่า ระหว่างวันที่ 8 ก.พ.-11 มี.ค.พ.ศ. 2561 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ แสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีพระราชดำริที่จะให้ประชาชนได้มีความสุข ความรื่นเริง และรำลึกถึงวิถีชีวิตที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึง

ปัจจุบัน อันเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นคนไทยและชาติไทย โดยมีลักษณะงานแบบย้อนยุค เช่นเดียวกับที่เคยจัดในอดีตสมัยรัชกาลที่ 5 สำหรับการแต่งกายของพ่อค้าแม่ค้าจะสวมชุดไทยย้อนยุค โดยเชิญชวนประชาชนที่ไปร่วมงานแต่งกายย้อนยุคสมัยรัชกาลที่ 5 หรือสวมใส่ผ้าไทยหรือชุดสุภาพตามสมัยนิยม (โพสต์ทูเดย์ออนไลน์, 2561) ซึ่งในงานดังกล่าวมีคนไทยหันมาแต่งชุดไทยเพื่อไปเที่ยวงานกันอย่างคับคั่งสะท้อนให้เห็นว่าการเข้าสู่โลกแฟนตาซีของคนไทยด้วยการสร้างความสุขผ่านการสวมบทบาทและการเกิดในละคร เพื่อหลีกหนีโลกความจริงที่เต็มไปด้วยความวิตกกังวลจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ โดย Walter Benjamin ได้กล่าวไว้ว่า การสร้างโลกแฟนตาซีคือ การหลอมรวมระหว่างตำนานความเชื่อหรือเรื่องเล่า (Myth) กับความเป็นจริง (Reality) เข้าไว้ด้วยกัน

การสร้างโลกแฟนตาซีเป็นการสะท้อนความปรารถนา (Desire) อันเกิดจากสิ่งที่ขาดหายหรือไม่มีในชีวิต (Lack) สิ่งนี้จะกระตุ้นความปรารถนาให้มนุษย์สามารถขับเคลื่อนหรือก้าวไปข้างหน้าได้ ดังนั้นพลังของความหวังจึงเป็นการไขว่คว้ารอคอยความสุขอันเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาอย่างไร จุดหมายปลายทาง การที่มนุษย์ผูกติดเข้ากับโลกแฟนตาซีเพื่อสร้างมโนภาพของความสุขกลับยิ่งเพื่อกดทับสถานะที่ไม่เป็นสุข (Cruel optimism) โดย Lauren Berlant ได้แสดงทัศนะว่า การสร้างโลกแฟนตาซีเป็นสิ่งที่ให้ความหวัง ทำให้ชีวิตสามารถดำเนินต่อไปได้ท่ามกลางภาวะซึมเศร้า หดหู่ ไร้ทางออก การอยู่กับความหวังจึงเป็นทางออกที่ดีกว่าการพบความจริงที่ว่า ชีวิตของเราไม่เหลืออะไรให้หวังอยู่เลยหรือมีแต่ความว่างเปล่า

3.2.1 การวิเคราะห์คนสนามหลงด้วยแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี

จากการศึกษา “คนสนามหลง” ซึ่งเป็นกลุ่มคนไร้บ้านเก่าแก่ที่สุด ด้วยวิธีการสัมภาษณ์และทำแผนที่เดินดินทำให้เข้าใจในอุดมการณ์ความเชื่อ วิถีปฏิบัติและเรื่องเล่าชีวิตที่แสดงให้เห็นว่า พวกเขาต้องการเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนที่มีความผูกพันกับพื้นที่สนามหลงอย่างชัดเจน เนื่องจากคนสนามหลงส่วนใหญ่เป็นผู้ป่วยเรื้อรัง พวกเขา มักจะซื้อยารับประทานเองเพราะไม่มีบัตรประชาชนและไม่มีเงิน ส่วนผู้ป่วยด้วยอาการทางจิตที่ไม่ได้รับการรักษาซึ่งพวกเขาเองก็ไม่รู้ว่าเป็นตนเองป่วยมากขึ้น ทางเลือกของพวกเขาคือการนอนรอความตายข้างถนน ดังนั้นการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลงจึงเป็นเสมือนกลไกการเอาชีวิตรอดของมนุษย์ การเยียวยาตนเองด้วยจินตนาการภาพฝันในสิ่งที่ตนเองปรารถนาจึงเป็นการสร้างดุลยภาพภายในจิตใจ ให้ความหวังที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ท่ามกลางโลกของความจริงที่ต้องทุกข์ทนกับความหิว ความเจ็บป่วย การกวาดล้าง

จับกุมและความล้มเหลวของชีวิตในอดีตที่คอยติดตามหลอกหลอนเหมือนเงาที่อยู่เคียงข้างพวกเขาไปจนหมดลมหายใจ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วนดังนี้

- การสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิตของคนสนามหลวง
- การสร้างโลกแฟนตาซีจากเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง

การสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิตของคนสนามหลวง

การสร้างภาพฝัน : ความเชื่อ

คนสนามหลวงมีการสร้างเป้าหมายของชีวิตในกระบวนทัศน์ทางจิตวิญญาณของสังคมยุคชุมชน เชื่อว่าการมีโชคทรัพย์หรือวัตถุในการดำรงชีพเท่าที่จำเป็น มิใช่ความทุกข์ เนื่องจากความสุขมีมิติหลากหลาย คนสนามหลวงให้ความสำคัญกับค่านิยมแบบจิตวิญญาณ คือการสร้างความสัมพันธ์ด้านจิตใจของบุคคลให้เข้าถึงสิ่งสูงสุดตามความเชื่อหรืออุดมคติของบุคคล ซึ่งนำมาซึ่งความสุขสูงสุดและความมั่นคงปลอดภัยในการอยู่ร่วมกัน อาทิ ผี เทวดา พระเจ้า พระมหากษัตริย์ (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549)

จะเห็นได้ว่า การที่พวกเขาอาศัยอยู่ในพื้นที่สนามหลวงอันเป็นเมืองเก่าของประเทศไทยย่อมมีความหมาย เพราะพื้นที่แห่งนี้เปรียบเสมือน “โลกศักดิ์สิทธิ์” (The sacred) ที่มีความหมายถึงพื้นที่และเวลาที่แตกต่างไปจากโลกของชีวิตประจำวันที่เราใช้ชีวิตอยู่ ตลอดจนมีความสามารถพิเศษบางอย่างตรงที่มณฑลศักดิ์สิทธิ์นี้สามารถจะเผยให้มนุษย์ประจักษ์ถึงสิ่งที่สูงส่งกว้างไกลไปกว่าเรื่องของรูป รส กลิ่น เสียง สิ่งที่สูงส่งอาจหมายถึงการติดต่อกับโลกหน้า โลกของเทพ ผี วิญญาณ พระเป็นเจ้าได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่เป็นประติษฐานกรรมของมนุษย์ เช่น การไหว้ขอพร ดนตรี การใช้รูปสัญลักษณ์ รูปเคารพวัตถุสิ่งของ หรือแบบแผนของการกระทำบางอย่างที่เรียกว่า “พิธีกรรม” เช่น การกำหนดให้เดินเวียนซ้ายหรือขวา(ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล, 2546) ตัวอย่างเช่น ชายสนามหลวงที่ทำพระจันทร์จะใช้เวลาดูจำพวกกระดาด เชือกมาผูกมัดเข้าด้วยกันเป็นจี๋ห้อยคอ ส่วนลู่วัฒน์จะนำเศษไม้ในวัดมหาธาตุมาแกะสลักเป็นรูปเคารพต่าง ๆ

ภาพที่ 49 การสร้างรูปเคารพจากวัตถุสิ่งของเหลือใช้เช่น การแกะเศษไม้จากวัดมหาธาตุฯ
ที่มา : ผู้วิจัย

สิ่งสูงสุดตามอุดมคติความเชื่อของคนไทยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ คือ พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์รวมทั้งท้องสนามหลวงยังเป็นพื้นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญทำให้ผู้คนสามารถเกิดความใกล้ชิดกับสิ่งสูงสุด ทั้งยังมีการเลี้ยงอาหารให้กับประชาชนทั่วไปอยู่เสมอ คนสนามหลวงจึงเลือกที่จะเข้ามา “ฟังพระบรมโฑธิสมภาร” หรือมาอาศัยใน “บ้านของพ่อ” ซึ่งเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ทางใจกับโลกศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้มีความหวัง เป็นความสุขทางใจที่ได้ อยู่ใกล้ชิดกับสิ่งสูงสุด ดังนั้นคนสนามหลวงจึงมีการสร้างโลกแฟนตาซี ในด้านภาพฝัน ที่สะท้อนความปรารถนาของคนสนามหลวงที่หวังว่า พวกเขาจะได้ใช้ชีวิตในพื้นที่สนามหลวงอย่างสงบสุข ปลอดภัย จากอันตราย ปราศจากความทุกข์

การสร้างภาพฝัน : การทำมาหากิน

แม้คนสนามหลวงจะสร้างความเชื่อในโลกศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจให้มีความหวังในการดำเนินชีวิตก็ตาม แต่พวกเขาก็ยังต้องดำรงชีวิตในโลกสามัญ (The profane) หมายถึง โลกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม และความสัมพันธ์ทางกายในชีวิตประจำวันของมนุษย์ที่สัมผัสจับต้องได้เต็มไปด้วยความโลภ โกรธ หลง ใครง หารัก ห่วงหาอาลัย ผูกพัน ซึ่งอาจจะมิได้สูงส่งแต่ก็ไม่ต่ำทราม สนามหลวงจึงไม่เพียงแต่เป็นที่พึ่งทางใจแต่ยังเป็นที่พักทางกายอีกด้วย เนื่องจากสนามหลวงเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ดังนั้นคนสนามหลวงจึงประกอบอาชีพที่มีความสอดคล้องกับสถานที่ท่องเที่ยว จากการสำรวจอาชีพของคนสนามหลวงพบว่า

ส่วนใหญ่คนสนามหลวงที่เป็นผู้ชายจะทำอาชีพเก็บของเก่าในเส้นทางรอบเกาะรัตนโกสินทร์ ดังนั้นพวกเขาได้สร้างภาพฝันเกี่ยวกับอาชีพเก็บของเก่าว่า “นักเดินทาง” “นักล่าขยะ”

หรือ “ซานตาครอส” ซึ่งสะท้อนให้เห็นความปรารถนาของการผจญภัย และเป็นอาชีพที่อิสระจากเงื่อนไของเวลา การเดินเสาะหาทรัพยากรขยะจึงเป็นการสร้างความสุขให้กับตนเองและสังคม

คนสนามหลวงที่เป็นผู้หญิงมักจะทำอาชีพที่อยู่ติดกับพื้นที่เป็นประจำอาทิ ในตอนกลางวันหญิงสนามหลวงจะขายอาหารนกกพิราบหรือของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยวบริเวณประตูมหาราชเทวสตรีที่ลานน้ำพุ และช่วยกันคัดแยกของเก่าในตอนเย็นที่ตรอกสาเก บางคนที่ต้องดูแลลูกจะรับจ้างร้อยพวงมาลัย ทำแผ่นพลาสติกกรองน้ำที่ริมคลองหลอดรวมทั้งการขายบริการทางเพศ พวกเขาได้สร้างภาพฝันเกี่ยวกับอาชีพว่าเป็นเสมือนผู้ให้ความสุขแก่ผู้คนเช่น การขายอาหารนกกพิราบเป็นการขายภาพฝันที่สวยงามให้กับนักท่องเที่ยวได้ถ่ายรูปเป็นที่ระลึกซึ่งในความจริงทั้งนกพิราบและพวกเขาคือความเป็นอื่นที่ต้องกำจัดออกไปจากพื้นที่อันสวยงามแห่งนี้ รวมทั้งยังเป็นการให้ความสุขกับครอบครัวเมื่อได้เงินมาซื้ออาหารที่สะอาดกินได้โดยไม่ต้องเสาะหา ดังนั้นภาพฝันของผู้หญิงสนามหลวงจึงสะท้อนให้เห็นความปรารถนาของความเป็นแม่ผู้ให้ความรักพร้อมเสียสละเพื่อครอบครัว

การสร้างภาพฝัน : ความบันเทิง

เนื่องจากสนามหลวงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงทำให้มีการจัดงานพระราชพิธีและการเฉลิมฉลองในตอนค่ำมีการแสดงมหรสพที่ท้องสนามหลวงด้านทิศเหนือและงานออกร้านขายสินค้ารวมทั้งโรงทานแจกอาหารให้กับผู้มาร่วมงาน วัฒนธรรมความบันเทิงที่ไม่ต้องจ่ายเงินเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนสนามหลวงชื่นชอบ คนสนามหลวงที่เป็นผู้สูงอายุมักจะไปชมละครแก่บนที่ศาลหลักเมืองกันเป็นประจำทุกวันเพราะเป็นการแสดงวรรณกรรมพื้นบ้านที่คุ้นเคยเน้นความตลกขบขันทำให้ผู้ชมมีความสุข ดังนั้นพวกเขาได้สร้างภาพฝันเกี่ยวกับความบันเทิงว่า “คนเที่ยว” ซึ่งเป็นคำเรียกคนสนามหลวงใช้เรียกผู้ที่มีความรื่นรมย์กับการชมมหรสพต่างๆ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย คนเที่ยวสะท้อนให้เห็นความปรารถนาความสุขจากการพาตนเองเข้าไปในโลกจินตนาการของศิลปะการแสดงที่สวยงามตระการตา การได้ปลดปล่อยอารมณ์ร่วมไปกับชะตากรรมของตัวละครที่คล้ายกับชีวิตจริง

สรุป

อาจกล่าวได้ว่า การสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิตของคนสนามหลวงในด้านความเชื่อ การทำมาหากิน และความบันเทิงนั้น สนามหลวงจึงเปรียบเสมือน “สวรรค์บนดิน” ซึ่งเป็นได้ทั้งที่พึ่งทางกายและใจ ซึ่งภาพรวมของการสร้างภาพฝันคือ การได้ใช้ชีวิตที่สนามหลวงอย่างสงบสุข มีชีวิตอิสระและการปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึกไปกับความบันเทิง ดังนั้นการสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิต ในด้านภาพฝันของคนสนามหลวง จึงสามารถตีความผ่านสัญลักษณ์ที่ประกอบด้วย วัดพระศรีรัตน

ศาสตราจารย์และประติมากรรมทิวศตริที่ลานน้ำพุ สื่อความหมายถึง การให้และความรัก ความเมตตาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีต่อมนุษย์ และตัวละครจากวรรณกรรมพื้นบ้านที่ใช้ในการแสดงมหรสพเช่น เรื่องพระเวทสันดรชาดก สื่อถึงการประสบชะตากรรมของครอบครัว การพลัดพรากจากบ้านเกิดและความเป็นผู้ให้ เรื่อง สังข์ทอง สื่อถึงการประสบชะตากรรมพลัดพรากจากครอบครัว การเดินทางท่องเที่ยว การมีพลังวิเศษ รวมทั้งการมีรูปภายนอกที่น่ารังเกียจแต่ภายในมีความงดงาม

การสร้างภาพหลอน : การจัดระเบียบคนไร้บ้าน

คนสนามหลวงจึงต้องเผชิญกับโลกของความจริงจากการจัดระเบียบของภาครัฐ ภัยอันตรายรอบด้านจากสังคมและอาการป่วยทางจิต ความกดดันจากสภาพแวดล้อมส่งผลให้คนสนามหลวงมักเกิดความรู้สึกสับสนในตนเอง รู้สึกสิ้นหวังและอับอาย จากนั้นความรู้สึกก็เปลี่ยนเป็นความโกรธ ความวุ่นวายใจ (Frustration) หรือถึงขั้นเกลียดตัวเองในที่สุด คนสนามหลวงที่ป่วยทางจิตและอาศัยอยู่ในพื้นที่มานานจะมีอาการวิตกกังวล หวาดระแวงและซึมเศร้า หลงลืม จนถึงขั้นจดจำตัวเองไม่ได้

การเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองในอดีตและการจัดระเบียบคนไร้บ้านในปัจจุบันนั้นมีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจที่มีความเหลื่อมล้ำสูง ผู้มีอำนาจมักจะหวาดระแวงต่อผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากตนว่า “เป็นคนอื่น” อยู่เสมอ ดังนั้นผู้มีอำนาจจะสร้างกฎเกณฑ์ผ่านวาทกรรมชุดหนึ่งเพื่อจัดระเบียบผู้เป็นคนอื่นโดยอ้างความสงบเรียบร้อยในสังคม ซึ่งคนที่มีความคิดหรือพฤติกรรมที่แตกต่างจะถูกกีดกันหรือจับกุมให้พ้นไปจากสังคม จะเห็นได้ว่า ผู้มีอำนาจใช้วาทกรรมการจัดระเบียบสังคมมาเป็นเครื่องมือในการกำจัดคนที่ไร้ทางสู้ โดยอ้างความชอบธรรมจากวาทกรรมความหวาดกลัวสังคมที่ไร้ระเบียบของประชาชนเสมอ สิ่งนี้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงทำให้คนสนามหลวงส่วนใหญ่อยู่ในภาวะวิตกกังวลนั้นเกิดจากภัยอันตรายในสองลักษณะคือ

- การชุมนุมทางการเมืองในอดีตที่เกิดขึ้นในพื้นที่สนามหลวงอาทิ เหตุการณ์ "วันมหาวิปโยค" 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เหตุการณ์ล้อมปราบที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่ม กบปส. ในปีพ.ศ.2556-2557 ส่งผลให้มีคนไร้บ้านได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต

- การจัดระเบียบคนไร้บ้านของภาครัฐ โดยใช้วิธีขับไล่ออกจากพื้นที่และการจับกุมไปอยู่ในสถานพักพิงคนไร้ที่พึ่งซึ่งเป็นเหมือนคุกที่คุมขังคนไร้บ้านที่มีอาการปกติร่วมกับคนไร้บ้านที่มีอาการป่วยทางจิตในชั้นวิกฤต พวกเขาจึงมักหนีออกมาใช้ชีวิตในสนามหลวงตามเดิมแต่ต้องคอยหลบหนี

เจ้าหน้าที่ ด้วยเหตุนี้คนไร้บ้านจึงมีความหวาดกลัวการถูกจับไปอยู่ในสถานที่ดังกล่าวเพราะขาดอิสระ และต้องการใช้ชีวิตในพื้นที่ซึ่งตนเองผูกพัน

สรุป

การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนামหลวง ในด้านภาพหลอนน่าจะเปรียบได้กับ“นรกบนดิน” ซึ่งคล้ายกับโลกในอุดมคติแบบดิสโทเปีย (Dystopia) ซึ่งมีรากฐานมาจากศาสนาที่กล่าวถึงช่วงเวลาความเสื่อมสลายของโลกมนุษย์(คัมภีร์ อู่เต็กเค่ง, 2561) แม้สนามหลวงจะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แต่ก็แฝงไว้ด้วยอำนาจการกดขี่ คนไร้บ้านหรือคนจนไม่ได้รับความยุติธรรม ขาดความเท่าเทียม ทำให้พวกเขามีชีวิตที่ยากลำบากเต็มไปด้วยความทุกข์

ในด้านภาพหลอนของคนสนามหลวง จึงสามารถตีความผ่านสัญลักษณ์ที่ประกอบด้วยอนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะเป็นสถานที่ระลึกแก่ผู้วายชนม์ ซึ่งคนสนามหลวงเสียชีวิต ณ ที่แห่งนี้จำนวนมาก การใช้ภาพถ่ายของเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่สนามหลวง และรั้วที่นำมาล้อมสนามหลวง เพื่อสื่อถึงความรุนแรงในเชิงสัญลักษณ์และการควบคุมจนขาดอิสระในการดำรงชีวิตที่ภาครัฐกระทำต่อคนสนามหลวงและประชาชนที่ตกเป็นเหยื่อจากความรุนแรง

การสร้างโลกแฟนตาซีจากเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง

จากการลงภาคสนามเพื่อทำความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนคนสนามหลวงทำให้ผู้วิจัยพบว่าชุมชนแห่งนี้มีเรื่องเล่าแบบวัฒนธรรมมุขปาฐะ (Oral Tradition) ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัตถุประสงค์ของผู้วิจัยคือ การสำรวจเรื่องเล่าชีวิตที่สะท้อนการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงได้

เรื่องเล่าคือ ชุดเหตุการณ์ทั้งที่เป็นเรื่องจริงและสมมุติขึ้น ประเภทของเรื่องเล่าครอบคลุมถึงเหตุการณ์สั้นๆ และงานเขียนขนาดยาวอย่างประวัติศาสตร์ อัตชีวประวัติ อนุทิน บันทึกการเดินทาง นวนิยาย เรื่องสั้น มหาภาพย และเรื่องแต่ง(Czarniawska, 2004) เรื่องเล่าอาจจะสื่อได้ทั้งในแง่ของตัวอักษร เสียง ภาพ ดังนั้นคำว่าเรื่องเล่าจึงกินความไปถึง นิทานที่เล่าแบบมุขปาฐะ กวีนิพนธ์ บทกวี คติ ภาพเขียน ภาพยนตร์ การ์ตูน ทรานสไมท์ที่สื่อเหล่านี้แสดงเหตุการณ์ที่ร้อยเป็นเรื่องราว (Onega & landa, 1996)

ในการศึกษาเรื่องเล่ากับความเป็นมนุษย์ รุท ฟินนิแกน (Finnegan, 1997) ได้เสนอว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่เล่าเรื่อง (story-telling animal) ไม่ว่าจะแสดงออกอย่างชัดเจนหรือนิ่งเงียบ มนุษย์ก็ร่วมกันทำความเข้าใจประสบการณ์ของตนเองผ่านเรื่องเล่าที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เรื่องเล่าถือเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ เรื่องเล่าไม่ได้เพียงบรรจุประสบการณ์หรือความทรงจำของมนุษย์เท่านั้น แต่มีศักยภาพในฐานะเครื่องมือของผู้มีอำนาจ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นอาวุธของผู้ไร้อำนาจในการต่อรองด้วย เรื่องเล่าจึงเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมที่มีส่วนสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของคนชายขอบ การสร้างอัตลักษณ์ในเรื่องเล่าจึงหมายถึง การสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องของเรื่องเล่าที่ว่าด้วยอัตลักษณ์ของตนเองอันเกี่ยวเนื่องกับการรับรู้อดีต ปัจจุบันและความมุ่งหวังในอนาคตของเรา (Chris, 2008) ดังนั้นเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงจึงทำหน้าที่ถ่ายทอดอำนาจ ผากแผงมายาคติรวมทั้งต่อต้านขัดขืนและละเมิดอำนาจต่างๆ

การวิเคราะห์เรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง

จากการสำรวจเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงที่นำมาเป็นกรณีศึกษาจำนวน 5 เรื่อง เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างภาพฝันและการเกิดภาพหลอนจากเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง ผู้วิจัยพบว่า การเล่าเหตุการณ์จากความทรงจำที่เลวร้ายอย่างเปิดเผย สะท้อนให้เห็นความเคารพตนเองของคนสนามหลวง ส่วนใหญ่จะจดจำเหตุการณ์ในอดีตได้ดี แต่มีปัญหาในการปะติดปะต่อเรื่องราวซึ่งเกิดจากอาการทางสมอง บางคนจะมีพฤติกรรมการเล่าที่วกวน จำได้บ้างไม่ได้บ้าง มีความสับสน กังวลใจ รู้สึกด้อยค่า เติมเปี่ยมไปด้วยปัญหา การเกิดภาพหลอนจากเรื่องราวในอดีตจึงเป็นเหมือน “คุกที่คุมขัง” พวกเขาไว้ การมีผู้มารับฟังจึงเหมือนการมาเยี่ยมผู้ต้องขังเพื่อให้เขาได้ปลดปล่อยความวิตกกังวลในจิตใจ และเกิดความหวังในชีวิต เรื่องเล่าชีวิตจึงมีการสร้างอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ในลักษณะ “โศกนาฏกรรมและความหวัง” (Stories of Tragedy and Hope) ที่สะท้อนอุดมคติทางศาสนาเรื่องของกฎแห่งกรรม การขอขมาและการขอโหสิกรรมต่อกัน

ในการวิเคราะห์จะนำเรื่องเล่ามาแบ่งเป็นสองส่วนตามลำดับเวลาคือ เหตุการณ์ในอดีตกับปัจจุบัน กับสถานภาพของผู้เล่าเรื่องคือ คนสนามหลวง โดยส่วนแรก เป็นเหตุการณ์ในอดีตที่ทำให้เกิดภาพหลอนจากสาเหตุทำให้ต้องออกจากบ้าน ส่วนที่สองคือ เหตุการณ์ในปัจจุบันที่ผู้เล่ายังคงเกิดภาพหลอนจากการเป็นคนสนามหลวง ส่วนที่สามคือ เหตุการณ์ปัจจุบันที่ผู้เล่ามีสถานะเป็นคนสนามหลวง มีการสร้างภาพฝัน ซึ่งการวิเคราะห์เช่นนี้จะทำให้เราสามารถเห็นกระบวนการสร้างโลกแฟนตาซีที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในชีวิตของผู้เล่าได้อย่างชัดเจน

ตารางที่ 6 แสดงกระบวนการสร้างโลกแฟนตาซีที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในชีวิตของคนสนามหลวง

เรื่องเล่า	ภาพหลอน		ภาพฝัน
	เหตุการณ์ในอดีต	เหตุการณ์ในปัจจุบัน	
โจ้กับอุ้ม	<ul style="list-style-type: none"> - ความยากจน ไร้โอกาสในชีวิต - การสูญเสียชีวิตของลูกสาว - การเป็นผู้ป่วยทางจิตของอุ้ม 	<ul style="list-style-type: none"> - การถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้านและเป็นคนบ้า - ความยากจนหาเช่ากินค้ำ - การอาละวาดทำร้ายผู้อื่นของอุ้ม - ความเจ็บป่วยเรื้อรังของโจ้ - ความหวังใต้อุ้มและลูกเมื่อโจ้เสียชีวิต - ความกังวลว่าอุ้มจะถูกสังคมทำร้ายเพราะเป็นคนบ้า 	<ul style="list-style-type: none"> - ความรักและความซื่อสัตย์ของสามีภรรยา - ความรักที่พ่อแม่มีต่อลูก - ความเสียสละเพื่อครอบครัวของโจ้
ป่าพรกับลุงสมปอง	<ul style="list-style-type: none"> - ป่าพรมีภาพหลอนจากชีวิตในวัยเด็กที่ไม่มีพ่อแม่ ขาดความรักความอบอุ่น - ความยากจน ไร้โอกาสในชีวิต - การเลือกคู่ครองที่ผิดพลาด เพราะเห็นป่าพรเป็นวัตถุทางเพศในราคา 500 บาท - การขายบริการทางเพศด้วยภาวะจำยอมเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว - ป่าพรและสามีมีภาวะติดสุราเรื้อรังจนทำให้เกิดปัญหาครอบครัว - ลูกสาวขาดการยอมรับนับถือทำให้ต้องออกจากบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - การถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้านผู้หญิงขายบริการทางเพศ - ภาพหลอนจากชีวิตในวัยเด็กและจากครอบครัวที่ล้มเหลว - ความยากจนหาเช่ากินค้ำ - ความรู้สึกผิดที่มีต่อลูกสาว - ความหวาดกลัวจากการจับกุมของภาครัฐ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความรักและความเสียสละที่ป่าพรมีต่อลูก - ความรักที่ไร้เงื่อนไขและการให้ออกาสของสมปอง - การมองคุณค่าของผู้หญิงจากภายในของสมปอง - การเริ่มต้นชีวิตใหม่กับสมปองด้วยอาชีพปกติ - การคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้กับป่าพร - การยึดมั่นในศักดิ์ศรีด้วยการไม่ขอทาน

เรื่องเล่า	ภาพหลอน		ภาพฝัน
	เหตุการณ์ในอดีต	เหตุการณ์ในปัจจุบัน	
<p>ป่าพรกับลุงสมปอง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ป่าพรมีภาพหลอนจากชีวิตในวัยเด็กที่ไม่มีพ่อแม่ ขาดความรักความอบอุ่น - ความยากจน ไร้โอกาสในชีวิต - การเลือกคู่ครองที่ผิดพลาด เพราะเห็นป่าพรเป็นวัตถุทางเพศในราคา 500 บาท - การขายบริการทางเพศด้วยภาวะจำยอมเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว - ป่าพรและสามีมีภาวะติดสุราเรื้อรังจนทำให้เกิดปัญหาครอบครัว - ลูกสาวขาดการยอมรับนับถือทำให้ต้องออกจากบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - การถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้าน ผู้หญิงขายบริการทางเพศ - ภาพหลอนจากชีวิตในวัยเด็กและจากครอบครัวที่ล้มเหลว - ความยากจนหาเช้ากินค่ำ - ความรู้สึกผิดที่มีต่อลูกสาว - ความหวาดกลัวจากการจับกุมของภาครัฐ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความรักและความเสียสละที่ป่าพรมีต่อลูก - ความรักที่ไร้เงื่อนไขและการให้โอกาสของสมปอง - การมองคุณค่าของผู้หญิงจากภายในของสมปอง - การเริ่มต้นชีวิตใหม่กับสมปองด้วยอาชีพปกติ - การคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้กับป่าพร - การยึดมั่นในศักดิ์ศรีด้วยการไม่ขอทาน
<p>พี่เครา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ความยากจน ไร้โอกาสในชีวิต - ความรู้สึกผิดที่ทำให้ผู้หญิงตั้งครรภ์โดยไม่ตั้งใจจนทำให้ทั้งสองฝ่ายเสียอนาคต - ภาพหลอนจากความล้มเหลวในชีวิตคู่ทำให้ไม่กล้ารักใคร่ 	<ul style="list-style-type: none"> - การถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้าน - การติดสุราเพื่อให้ลืมภาพหลอนในอดีต - การโดดเดี่ยวตนเองออกจากสังคมหลังจากเกิดอุบัติเหตุจนขาพิการ - การออกจากงานและกลับมาเก็บขยะที่สนามหลวงเนื่องจากพี่เคราเป็นคนสนามหลวงแบบคนนอกไปแล้วความเจ็บป่วยจากการขาดคุณภาพชีวิตของพี่เครา 	<ul style="list-style-type: none"> - การเลิกสุราได้ด้วยกการเดินเก็บของเก่า - ความสุขที่เกิดจากการทำงาน ทำให้ไม่รู้สึกโดดเดี่ยว - การออกจากชุมชน กลับสู่สังคม และพัฒนาตนเองจนได้เป็นเจ้าหน้าที่ประจำสถานพักพิงคนไร้ที่พึ่ง

เรื่องเล่า	ภาพหลอน		ภาพฝัน
	เหตุการณ์ในอดีต	เหตุการณ์ในปัจจุบัน	
ลุงสมบูรณ์	<ul style="list-style-type: none"> - ความยากจน ไร้โอกาสในชีวิต - ครอบครัวแตกแยกทำให้ไร้ที่พึ่งทางกายและใจ - เป็นเด็กเร่ร่อนไร้บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - การถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้าน - ความพิการจากคุณภาพชีวิตและไร้ที่พึ่งพิง - ความพิการทางสายตาทำให้ความสามารถในการทำงานลดลงจนจำเป็นต้องพึ่งพาคนอื่นทำให้รู้สึกเสียศักดิ์ศรี - ภาพหลอนจากชีวิตในวัยเด็ก - ความหวาดกลัวจากการจับกุมของภาครัฐ 	<ul style="list-style-type: none"> - การยึดมั่นในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วยการไม่ขอทาน - การพิสูจน์ว่าคนพิการก็มีความสามารถในการทำมาหากินเท่ากับคนปกติ - มีการใช้สัญชาติญาณการเอาชีวิตรอดสูง - มีความเข้มแข็งทางร่างกายและจิตใจสูง
ลุงชัยพร	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นชนชั้นกลางที่มีฐานะและการศึกษาสูงแต่มีปัญหาสุขภาพทางอารมณ์ - มีปัญหาในการทำงาน - การโดดเดี่ยวตนเองออกจากสังคมหลังจากประสบปัญหาครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> - การถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้าน - ภาพหลอนจากครอบครัวที่ล้มเหลว - ความเจ็บป่วยจากโรคมะเร็ง - ความรู้สึกผิดที่มีต่อลูกสาว - ความหวาดกลัวจากการจับกุมของภาครัฐ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความรักที่พอมีต่อลูก - การสำนึกผิดต่อสิ่งที่เคยทำไม่ดีกับครอบครัว - ความมีน้ำใจของหญิงให้บริการทางเพศ - การอุทิศตนทำงานเพื่อสังคมจนได้รับรางวัลพระราชทาน

จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการจำแนกลักษณะของการสร้างภาพฝันและภาพหลอนที่มีร่วมกันจากเรื่องเล่ากรณีศึกษาทั้งห้าเรื่องดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 ตารางแสดงการวิเคราะห์ลักษณะการสร้างภาพฝันและภาพหลอนที่คนสนามหลวงมีร่วมกัน

เรื่องเล่า	ภาพหลอน	ภาพฝัน
ลุงชัยพร พี่เครา ป้าพรกับลุงสมปอง โจ้กับอ้อม	<ul style="list-style-type: none"> - ความล้มเหลวในชีวิตครอบครัว - อุบัติเหตุในชีวิต - การสำนึกผิดต่อการกระทำในอดีต 	<ul style="list-style-type: none"> - ความรักและความซื่อสัตย์ของสามีภรรยา - ความรักอย่างไร้เงื่อนไขที่พ่อแม่มีต่อลูก - ความเสียสละเพื่อครอบครัว
ลุงชัยพร ลุงสมบูรณ์ พี่เครา ป้าพรกับลุงสมปอง	<ul style="list-style-type: none"> - การเป็นคนสนามหลวง - การเป็นผู้ให้บริการทางเพศ - ความหวาดกลัวการจับกุมของเจ้าหน้าที่รัฐ 	<ul style="list-style-type: none"> - การยึดมั่นในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แม้จะเป็นคนไร้บ้าน - การให้โอกาสคนผิดพลาดให้กลับมาใช้ชีวิตปกติในสังคมได้อีกครั้ง
ลุงสมบูรณ์ พี่เครา	<ul style="list-style-type: none"> - ความพิการ 	<ul style="list-style-type: none"> - คนพิการมีความสามารถในการทำมาหากินเทียบเท่ากับคนปกติ
ลุงชัยพร ป้าพรกับลุงสมปอง โจ้กับอ้อม	<ul style="list-style-type: none"> - การเจ็บป่วยทางกายและทางจิต - การติดสุราเรื้อรัง 	<ul style="list-style-type: none"> - ความช่วยเหลือเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์โดยไม่เลือกปฏิบัติ

การสร้างโลกแฟนตาซีจากเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงมีลักษณะดังนี้

การสร้างภาพฝันของคนสนามหลวงเกิดจากความปรารถนาคือ ต้องการความรักความเข้าใจจากครอบครัว ต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคมและได้อาศัยทำมาหากินในพื้นที่สนามหลวงอย่างสงบสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนสนามหลวงมีความหวังว่า เมื่อได้พบกับครอบครัวที่พลัดพรากจากกันและได้ขอโหสิกรรมต่อกันแล้วก็จะอยากกลับมาใช้ชีวิตที่เหลือและตายในพื้นที่สนามหลวง

ภาพหลอนจากเหตุการณ์ในอดีตที่ลืมไม่ได้แต่จำไม่ลง คือ การสำนึกผิดต่อการกระทำผิดพลาดในอดีต ความล้มเหลวในชีวิตครอบครัว การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักและเคยทำงานที่สังคมไม่ยอมรับ

ภาพหลอนจากความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ในปัจจุบันคือ จากการถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้าน คนบ้า การวิตกกังวลจากการจับกุมของเจ้าหน้าที่ กลัวการขาดอิสรภาพ ความทรمانจากการเจ็บป่วยเรื้อรังและการเสียชีวิตโดยไม่ได้พบกับครอบครัว

ดังนั้นการสร้างสัญลักษณ์แทนภาพฝันคือ ตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านไทยอาทิ สังข์ทอง และมหาเวทสันดรชาดก ส่วนการสร้างสัญลักษณ์แทนภาพหลอนคือ “ผี” (เป็นคำที่คนสนามหลวงใช้เรียกคนไร้บ้านที่หมดอาลัยตายอยากในชีวิตจนมีร่างกายซูบผอมเหมือนซากศพ) หรือภาพของ “สัตว์นรก” ที่แทนความหมายของคนสนามหลวงที่รู้สึกโทษตัวเองจากการกระทำในอดีตราวกับตกอยู่ในนรกภูมิ ที่ถูกเผาไหม้ด้วยไฟนรกและบาปกรรมที่ลึกลงไปในตัวสัตว์นรก ซึ่งสัตว์นรกจะมีรูปร่างที่ผิดธรรมชาติ ผอมโซ เปลือยเปล่าปราศจากเครื่องแต่งกายใดๆ แสดงถึงความไม่เที่ยงแท้ตามคติทางพุทธศาสนา

สรุปผลการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง

จากการวิเคราะห์การสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิตและเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวง ผู้วิจัยได้ทำการคัดกรองลักษณะการสร้างภาพฝันและการเกิดภาพหลอนในรูปของสัญลักษณ์และการสื่อความหมายดังนี้

ตารางที่ 8 แสดงผลการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง

การสร้างโลกแฟนตาซีของคน สนามหลวง		ภาพฝัน	ภาพหลอน
วิถีชีวิต	ความเชื่อ	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	
	การทำมาหากิน	“นักเดินทาง” “นักล่าขยะ” “ซานตาครอส”	
		ประติมากรรมเทวสตรีที่ลานน้ำพุ	
	ความบันเทิง	วรรณกรรมเรื่องสังข์ทองและมหาเวท สันดรชาดก	
	การจัดระเบียบ		<ul style="list-style-type: none"> - อนุสาวรีย์ทหารอาสา สงครามโลกครั้งที่ 1 - ภาพถ่ายเหตุการณ์ทาง การเมือง - รั้วรอบสนามหลวง
เรื่องเล่าชีวิต	<ul style="list-style-type: none"> - วรรณกรรมเรื่องสังข์ทองและมหา เวทสันดรชาดก - ความรักความเข้าใจจากครอบครัว - ต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคมและ ได้อาศัยทำมาหากินในพื้นที่ สนามหลวงอย่างสงบสุข - ได้พบกับครอบครัวที่พลัดพราก - ได้ขอโทษกรรมต่อกันและกลับมา ใช้ชีวิตที่เหลือเพื่อตายในพื้นที่ สนามหลวง 	<ul style="list-style-type: none"> - “ผี” หรือ “สัตว์นรก” - การสำนึกผิดต่อการ กระทำผิดพลาดใน อดีต - ความล้มเหลวในชีวิต ครอบครัว - การสูญเสียบุคคลอัน เป็นที่รัก - เคยทำงานที่สังคมไม่ ยอมรับ 	

ประเด็นที่น่าสนใจในการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงคือ เรื่องเล่าชีวิตและรูปแบบการดำเนินชีวิตของพวกเขามีการผสมผสานระหว่างโลกของความจริงที่โหดร้ายกับโลกในจินตนาการที่คล้ายคลึงกับวรรณกรรมหรือละครไทยเป็นอย่างมาก แต่ชีวิตของคนสนามหลวงนั้นเป็น “ชีวิตจริงที่ยิ่งกว่าละคร” หากมองในมุมกลับจะพบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านหรือละครนั้นก็มักถูกสร้างจากเรื่องจริงเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดีเราต้องยอมรับว่า ละครและวรรณกรรมมีอิทธิพลต่อผู้คนในสังคมด้วยลักษณะของอำนาจละมุน (Soft power) ที่ทำให้ผู้คนต่างตกอยู่ในโลกแฟนตาซี

ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการเทียบเคียงการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้านของไทย เพื่อหาความสัมพันธ์ร่วมกันในการสื่อความหมายถึงความปรารถนาในจิตใจจนกลายเป็นภาพฝันและการเกิดภาพหลอนผ่านการอ้างอิงจากเหตุการณ์ในวรรณกรรมพื้นบ้าน

3.2.2 การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้านของไทย

ในพื้นที่สนามหลวงนั้นมีฐานะเป็นพื้นที่ของความเป็นอื่นที่มีการปะทะสังสรรค์ระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญเข้าไว้ด้วยกันเช่น การแสดงมหรสพในพื้นที่สนามหลวงนั้นเกิดขึ้นควบคู่ไปกับพระราชพิธีต่างๆ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การมีอยู่ของโรงละครแห่งชาติที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือซึ่งเป็นวัฒนธรรมการแสดงละครที่สะท้อนแบบแผนของกรมศิลปากร มีการเก็บค่าเข้าชมในราคาหลักร้อยผู้ชมส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุเพศหญิงและชาวต่างชาติ การแสดงละครแบบวัฒนธรรมหลวงนี้มีการแบ่งแยกระหว่างผู้ชมกับผู้แสดงอย่างชัดเจน ด้วยเวทีที่แยกส่วนยกสูงออกห่างจากผู้ชมและเมื่อการแสดงเริ่มขึ้นแสงไฟสาดส่องไปที่ผู้แสดง ผู้ชมจะตกอยู่ในความมืดและความเงียบเพื่อชมการแสดงนั้น ส่วนเรื่องหรือบทละครที่นำมาแสดงเป็นหลักคือ การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ที่แสดงความสง่างามอลังการของเครื่องแต่งกาย ฉากท้องพระโรงหรือป่าที่พยายามอ้างอิงความจริงอย่างมาก และในตอนท้ายของการแสดงจะมีการนำนิทานพื้นบ้านมาปิดท้ายซึ่งจะเน้นความตลกโปกฮาด้วยการใส่มุขตลกเสียดสีจากเหตุการณ์ปัจจุบันลงในบทพูดของตัวละคร เพื่อให้ผู้ชมได้ผ่อนคลายอารมณ์ด้วยการหัวเราะก่อนที่การแสดงจะปิดม่านลง

สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
ขอเชิญชม
รายการศรีสุขนาฏกรรม
 วันศุกร์ที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๗.๐๐ น.
 ณ โรงละครแห่งชาติ

รายการแสดง
 ๑. รำถวายพระพร “๘๖ พรรษา พระแม่แห่งประชาไทย”
 ๒. ละครนอก เรื่องสังข์ทอง ตอน “รักแท้ของแม่พันธุรัต”
 ๓. พ็อนดวงดอกไม้
 ๔. โขน เรื่องรามเกียรติ์ ชุด “แม่เกาสุริยาของพระราม”
 ๕. ละครนอก เรื่องพระอภัยมณี ตอน “หน้แม่ดีเสื้อสมุทร”

นำแสดงโดย
 ศิลปินสำนักการสังคีต
 กำกับการแสดง
 วันทชัย ม่วงบุญ

ำช่วยการแสดง
 เอก อารมิ่งกร
 ผู้ช่วยกำกับการสำนักการสังคีต

บัตรราคา ๒๐๐, ๑๕๐, ๑๐๐ บาท (เปิดสำรองที่นั่งและจำหน่ายบัตรก่อนการแสดง ๑ สัปดาห์)
 วันแสดง (จำหน่ายบัตรก่อนการแสดง ๒ ชั่วโมง)
 สอบถามและสำรองที่นั่ง (วันและเวลาราชการ) โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๑๓๔๒

ภาพที่ 50 ภาพแสดงโปสเตอร์การแสดงนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร

ทางด้านทิศเหนือของสนามหลวงในพื้นที่ความศักดิ์สิทธิ์ของศาลหลักเมือง มีโรงละครแก้บน ตั้งอยู่ในลักษณะเปิดโล่ง เวทียกระดับจากพื้นประมาณห้าสิบเซนติเมตร ผู้แสดงจะเป็นคณะละครที่สลับ สับเปลี่ยนกันมาแสดงโดยจะมีเจ้าภาพมาติดต่อให้มีการแสดงเพื่อแก้บนต่อศาลหลักเมือง ส่วนเรื่อง ที่นำมาแสดงนั้นจะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นหลัก จากการลงพื้นที่สำรวจวิถีชีวิตของคนสนามหลวงทำให้ ทราบว่า คนสนามหลวงที่อยู่ในวัยชรามักจะรวมกลุ่มกันไปชมการแสดงละครแก้บนที่ศาลหลักเมืองเป็น ประจำ ซึ่งละครแก้บนจะเริ่มแสดงตั้งแต่เก้าโมงเช้าจนถึงสามโมงเย็นทุกวัน โดยผู้ที่มานั่งชมไม่ต้องเสีย ค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด ดังนั้นผู้ชมจึงมีความหลากหลายเช่น คนสนามหลวงระดับอาวุโสที่เป็นขาประจำ ผู้ป่วยทางจิตที่บางครั้งก็ขึ้นไปแสดงบนเวทีด้วย ลูกหลานของพ่อค้าแม่ค้าขายดอกไม้ที่มานั่งเล่นข้างเวที นักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การแสดงของกรมศิลป์กับการแสดงละครแก่นที่ศาลหลักเมื่อนั้นมักมีการเปรียบเทียบกัน จะเห็นได้ว่า การชมละครแก่นจึงเป็นกิจกรรมที่สะท้อนความสุนทรีย์ภาพแบบชาวบ้านได้เป็นอย่างดี เพราะการนั่งชมละครแก่นนั้นผู้ชมกับนักแสดงจะมีความใกล้ชิดกันเป็นอย่างมากคือ มีการพูดคุย หยอกล้อระหว่างคนดูกับผู้แสดงหรือการมอบสินน้ำใจจากนักท่องเที่ยวที่ประทับใจการแสดง การแสดงละครแก่นจะมีการร้องรำและใส่ मुखตลกแบบชาวบ้านมากกว่าการแสดงละครพื้นบ้านของกรมศิลป์ เป็นที่น่าสังเกตว่า นักแสดงละครแก่นจะอยู่ในวัยกลางคนและวัยชราเป็นส่วนใหญ่ นักแสดงหญิงชายจึงมีร่างกายท้วม ลงพุง ผิวหนังที่เหี่ยวยุ่น ฟันหลอ เมื่อการแสดงเริ่มขึ้นพวกเขาต้องสวมบทบาทเป็นตัวละครพระนางตามท้องเรื่อง จึงต้องมีการสร้างภาพแทนด้วยเครื่องแต่งกายสีสดใส รวมทั้งการแต่งหน้าทำผมด้วยการพอกแป้งขาวตัดกับปากแดงจัด และการร้องรำประกอบดนตรีสด ช่างเวทิตี วรณกรรมพื้นบ้านที่นิยมนำมาแสดงอาทิ สังข์ทอง พระสุธน - มโนห์รา นางสิบสอง

ในเรื่องมาตรฐานมาโดยตลอด นักแสดงละครแก่นตระหนักดีว่าหากเปรียบเทียบในเรื่องความสวยงามงามกับกรมศิลป์แล้ว พวกเขาเป็นรองอยู่มาก นักแสดงคนหนึ่งใช้คำพูดว่า “ละครของกรมศิลป์สวยงาม ซ้ำ ละครแก่นนั้นกรมศิลป์หาว่า อูจาตหยาบคาย” เพราะประเด็นในเรื่องความสวยงามและความถูกต้องของท่ารำ จะเป็นจุดสำคัญที่ได้แย้งกันตลอด โดยเฉพาะในกรณีที่กรมศิลปากรดัดแปลงท่ารำ นักแสดงละครแก่นจะนำมาวิจารณ์ว่าไม่เข้าท่า รวมทั้งการตัดฉากที่แสดงความเป็นมนุษย์ออกไปเช่น การแสดงเรื่องสังข์ทองที่มีการตัดบทธอบน้ำเต่างตัวของพระสังข์ออกไป ทำให้พระสังข์ของกรมศิลป์เหม็นสาบเพราะไม่ยอมอาบน้ำ(ปริศนา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล, 2541) นอกจากนี้ยังมีการวิจารณ์การสร้างฉากที่อิงกับความเหมือนจริงมากเกินไปของกรมศิลป์ว่า เป็นเรื่องที่เขาทำให้ผู้ชมขาดจินตนาการในการชมงานศิลปะ ดังนั้นภาพลักษณ์ของนักแสดงละครแก่นจึงมีภาพสะท้อนของร่างกายแสดงความเป็นชายขอบ ซึ่งขัดแย้งกับการความเป็นศูนย์กลางที่อ้างอิงกับความถูกต้องสมบูรณ์แบบของการแสดงละครไทย

จะเห็นได้ว่า วรณกรรมพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับการแสดงและพิธีกรรม เพราะ วรณกรรมพื้นบ้านคือตัวบทให้การแสดงละครชาตรี ละครใน ลิเก โขน เป็นต้น เรียกได้ว่า วรณกรรมหรือเรื่องเล่าจึงเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญของการแสดงมาโดยตลอด วรณกรรมพื้นบ้านที่คนไทยรู้จักและเป็นที่ยอมรับมากที่สุดคือ มหาเวชสันดรชาดก และ รามเกียรติ์ รองลงมาคือ สังข์ทอง ขุนช้างขุนแผน สุธน - มโนห์รา แก้วหน้าม้า ไกรทอง

การที่มหาเวชสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมที่ติดอันดับหนึ่งเพราะเกี่ยวข้องกับประเพณี เทศน์มหาชาติหรือบุญพระเวส และปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่างๆ ซึ่งเน้นความสำคัญในการบำเพ็ญทานบารมี โดยพระเวชสันดรต้องเปลี่ยนเป็นฤๅษี ต้องยอมเสียสละลูกทั้งสองคนให้กับชุก

ส่วนเรื่องสังข์ทองนั้นมีแนวคิดเป็นที่ประทับใจของผู้คนคือ “การอย่าดูหมิ่นคน” แม้คนนั้นจะเป็นคนจนหรือมีรูปร่างอัปลักษณ์ เมื่อหมดกรรมอาจมีบุญบารมีส่งให้เป็นใหญ่ได้ และการมีบุคลิกของตัวละครที่โดดเด่น ตัวเอกซ่อนรูปร่างไว้ในรูปเงาะจึงเป็นที่รังเกียจแต่ก็สามารถชนะใจทุกคนได้ รวมทั้งการมีของวิเศษมหัศจรรย์หลากหลายอาทิ รูปเงาะป่า ไม้เท้าวิเศษ เกือกแก้ว การมีผู้วิเศษมาคอยช่วยเหลือตัวเอกคือ พระอินทร์ พญานาค และนางยักษ์

ปัจจุบันได้เกิดกระแสนิยมในการนำตัวละครจากวรรณกรรมไทยมาสร้างเป็นวัตถุมงคลเช่น จากเรื่องมหาเวทสันดรชาดกมีการนำตัวละครชุกกามาบูชาในฐานะเทพแห่งการขอทรัพย์ และจากเรื่องสังข์ทองได้มีการสร้างหน้ากากเจ้าเงาะ พระผงเจ้าเงาะโดยเชื่อว่า พระสังข์มีมนต์เรียกทรัพย์ได้ (ศิริพร ณ ถลาง, 2559) จะเห็นได้ว่าการนำตัวละครจากวรรณกรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นเรื่องของ “โลกสามัญ” มาใช้ใน “โลกศักดิ์สิทธิ์” ทำให้ตัวละครพระสังข์หรือเจ้าเงาะรวมทั้งมหาเวทสันดรกับชุกกต่างถูกรังด้วยโลกของแฟนตาซีระหว่างโลกของจินตนาการกับโลกของความเป็นจริงโดยผ่านกระบวนการตีความใหม่เพื่อให้เกิดความเชื่อในพลังวิเศษของเรื่องเล่านั่นเอง

ผู้วิจัยจึงนำภาพลักษณ์ของตัวละครในงานวรรณกรรมพื้นบ้านคือ สังข์ทอง พระเวทสันดรชาดก มาใช้สื่อความหมายการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงเพื่อให้ผู้ชมมีความรู้สึกใกล้ชิดกับเรื่องราวมากขึ้น เนื่องจากนิทานพื้นบ้านทั้งสองเรื่องนี้มีรูปแบบเป็นนิทานที่มีลักษณะที่ย้อนแย้งกันคือการดำเนินเรื่องแบบสำนึกนิยมที่แสดงวิกฤตชีวิตของมนุษย์ปุถุชนแต่ก็มีเรื่องเหนือธรรมชาติ การแสดงปาฏิหาริย์เกิดขึ้นตลอดเวลา โดยมีแก่นเรื่องที่สอดคล้องกับการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงดังนี้

การสร้างโลกแฟนตาซีจากวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง มหาเวทสันดรและสังข์ทอง

- ตัวละครชายจากเรื่องสังข์ทอง มักมีบทบาทเป็นนักเดินทางหรือผู้แสวงหารักการผจญภัย
- ตัวละครเรื่องสังข์ทอง มีการสวมร่างเจ้าเงาะทำให้มีอิทธิฤทธิ์แต่มีรูปร่างอัปลักษณ์ในสายตาของผู้คนหรือการมีรูปลักษณ์ภายนอกที่ขัดกับความจริง และเมื่อถอดรูปเงาะผู้คนต้องตะลึงกับรูปร่างที่งดงามของพระสังข์
- ตัวละครหญิงจากเรื่องมหาเวทสันดร เป็นแม่และเมียผู้อุทิศตนให้กับครอบครัว
- เรื่องมหาเวทสันดรและสังข์ทอง มีความแปรผันของโชคชะตาต้องพลัดพรากจากบ้านเกิด การสูญเสียลูกของนางยักษ์พันธุ์ธำทำให้เสียใจจนหัวใจแตกสลายและการที่พระเวทสันดรให้ลูกทั้งสองกับชุกกเพื่อเป็นทานบารมีจนทำให้นางมัทรีเสียใจมากจนเป็นลมไป

ตารางที่ 9 การสร้างภาพหลอนด้วยการเทียบเคียงเรื่องราวของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้าน

สังข์ทองกับมหาเวสสันดรชาดก	คนสนามหลวง
<ul style="list-style-type: none"> - พระสังข์เป็นเจ้าชายที่เกิดในหอยสังข์ ถูกกล่าวหาว่าเป็นกาลกิณีจนต้องออกจากเมืองและพลัดพรากจากแม่ - เจ้าเงาะเป็นร่างแปลงของพระสังข์ หน้าตาน่าเกลียด บ้าใบ้ ทำให้คนทั่วไปรังเกียจเห็นเป็นตัวตลก แต่มีอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศได้ 	<p>- การที่สังข์ชมองภาพคนสนามหลวงในเชิงลบคนสนามหลวงมีลักษณะที่ผิดปกติจากความเจ็บป่วยทางกายและจิต ความพิการความแก่ชราส่งผลให้เกิดความอูจาดตาของร่างกายที่แก่ผู้ที่ได้พบเห็น ทำให้เขาถูกมองว่า เป็นคนบ้า ขยะสังคม หรืออาชญากร อาทิ ลุงชัยพรที่มีการศึกษาสูงแต่ถูกรังเกียจขับไล่เวลาไปเข้าห้องสมุด พี่เพชรและพี่เคราที่เป็นคนทำอาชีพสุจริตด้วยการเก็บของเก่าแต่คนจะมองว่าเป็นคนบ้า ลุงสมบูรณ์ที่เป็นชายตาบอดแต่สามารถเลี้ยงตนเองได้อย่างน่านมหัสจรรย์ใจ</p>
<ul style="list-style-type: none"> - กัณฑ์สักกบรรพ คือ พระอินทร์เกรงว่า จะมีผู้มาขอพระนางมัทรีจึงช่วยเหลือนางด้วยการแปลงเป็นพราหมณ์ชรามาทูลขอพระนางมัทรีแล้วฝากไว้กับพระเวสสันดร 	<p>การให้โอกาสและเห็นในคุณค่าความเป็นมนุษย์ คนสนามหลวงหลายคนเคยทำงานในด้านมีดีมาก่อนด้วยความจำยอมทำให้เกิดเป็นตราบาปในชีวิต แต่พวกเขาจะกลับมามีความเคารพในตนเองได้อีกครั้งเมื่อมีคนให้โอกาสและเห็นคุณค่าของเขาเช่น ลุงสมปองที่ปลดปล่อยป่าพรอออกจากการเป็นผู้ให้บริการทางเพศ และการที่มูลนิธิได้ให้โอกาสลุงชัยพรได้ทำงานจนได้รับรางวัลประชาธิปไตย</p>

ตารางที่ 10 การสร้างภาพฝันด้วยการเทียบเคียงเรื่องราวของคนสนามหลวงกับวรรณกรรมพื้นบ้าน

สังข์ทองกับมหาเวสสันดรชาดก	คนสนามหลวง
<p>- นางรจนาเป็นลูกสาวของท้าวสามล จิตใจดี ไม่มองคนแต่เพียงภายนอก นางรจนาจึงเสี่ยงพวงมาลัยให้เจ้าเงาะเพราะเห็นความงามภายใน</p>	<p>- ความรักของคนสนามหลวง ที่ไม่ได้มองกันที่รูปลักษณ์ภายนอกแต่จะดูจากพฤติกรรมนิสัยใจคอว่าสามารถช่วยกันทำมาหากินและยอมรับอดีตของอีกฝ่ายได้เช่น ในกรณีของป่าพรกับลุงสมปองและใจอ้อม</p>
<p>- กัณฑ์วนปเวสน์ คือ เนื่องจากถูกเนรเทศจากบ้านเกิดพระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรีและพระชาลี พระกัณฑ์เสด็จไปถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์</p>	<p>- การแสวงหาบ้านหรือครอบครัวของคนสนามหลวงแม้คนสนามหลวงจะต้องมีความเป็นอยู่ที่ลำบากยากแค้นบนท้องถนน แต่การได้เสียสละเพื่อคนที่รักทำให้พวกเขาตายตาหลับได้อย่างสงบเช่น ใจกับอ้อม</p>
<p>- กัณฑ์มัทรี คือ พระนางมัทรีเสด็จกลับจากหาผลไม้ได้ออกตามหาสองกุมารตลอดทั้งคืนจนสลบไป เมื่อทรงฟื้นแล้วพระเวสสันดรตรัสเล่าความจริงเกี่ยวกับสองพระกุมาร พระนางจึงทรงอนุโมทนาด้วย</p>	<p>- ความรักของแม่ที่มีต่อลูกและสามีการเสียสละความสุขและศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิงเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว แม้ตนเองจะต้องเจ็บปวดเช่น ป้าสมพรที่ยอมขายบริการทางเพศเพื่อหาเลี้ยง ครอบครัวแม้ในที่สุดจะถูกลูกสาวและสามีทอดทิ้ง</p>

สรุปผลการสร้างโลกแฟนตาซี

ผู้วิจัยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่สะท้อนเสียงของคนชายขอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการรื้อถอนมายาคติที่เกี่ยวกับคนไร้บ้านในสังคมไทย คำถามที่ผู้คนสงสัยเมื่อพบเห็นคนสนามหลวงคือ คนพวกนี้มีชีวิตรอดอยู่ข้างถนนที่ลำบากได้อย่างไร หลายคนอาจเลือกจบชีวิตถ้าตนเองต้องมาอยู่ในสภาพเช่นนี้เพราะความรู้สึกอับอาย กลัวความหิวและภัยอันตราย การค้นหาคำตอบที่แท้จริงจากพวกเขาเพื่อเป็นบทเรียนชีวิตให้กับผู้ที่อาจต้องประสบอุบัติเหตุชีวิตจนอาจกลายเป็นคนไร้บ้านได้

คนสนามหลวงสร้างโลกแฟนตาซีผ่านวิถีชีวิตประจำวันของพวกเขา ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม การแสดงออกอย่างชัดเจน โดยการสร้างภาพฝันซึ่งเป็นการสะท้อนความปรารถนาในจิตใจจากความเชื่อของสิ่งสูงสุด การสวมบทบาทเป็นนักเดินทางผจญภัยเพื่อสำรวจหาทรัพยากรที่มีค่าคือ ชยะ เพื่อนำมาสร้างบ้านในจินตนาการ และการเป็นคนที่ยิวผู้รักอิสระ ซึ่งชอบการชมมหรสพความบันเทิง ในขณะที่เดียวกันภาพหลอนที่ปรากฏขึ้นจากความวิตกกังวลที่ต้องหลบหนีการจับกุม

นอกจากนี้โลกแฟนตาซียังสะท้อนผ่านเรื่องเล่าชีวิตของพวกเขา ด้วยการสร้างภาพฝันจากความปรารถนาเกี่ยวกับความรักและการยอมรับจากสังคม โดยมีการสร้างภาพฝันเกี่ยวกับครอบครัว อาทิ ความรักความเข้าใจจากครอบครัว การได้พบกับครอบครัวที่พลัดพรากเพื่อขอโหสิกรรมต่อกัน และกลับมาใช้ชีวิตที่เหลือเพื่อตายในพื้นที่สนามหลวง รวมทั้งต้องการโอกาสและได้อาศัยทำมาหากินในพื้นที่สนามหลวงอย่างสงบสุข ส่วนภาพหลอนที่เกิดขึ้นจากความทรงจำในอดีตเกี่ยวกับการรู้สึกผิดต่อครอบครัว การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

คนสนามหลวงมีเรื่องเล่าชีวิตสะท้อนโศกนาฏกรรมและความหวัง ซึ่งมีความคล้ายกับนวนิยายที่ถูกแต่งขึ้นเพื่อความบันเทิง การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงจึงมีลักษณะสองนัยที่กำกวมระหว่างโลกของความจริงกับพื้นที่ในจินตนาการ โดยผ่านการสวมบทบาทของตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง สังข์ทองและมหาเวศสันดรชาดก และความเชื่อเกี่ยวกับนรกภูมิเพราะเป็นเรื่องเล่าที่คนไทยคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี วรรณกรรมเรื่องสังข์ทองนั้นถูกนำมาแสดงในละครแก้วบนและลิเกในงานมหรสพที่สนามหลวงโดยตลอด ส่วนเรื่องมหาเวศสันดรชาดกกับความเชื่อเกี่ยวกับนรกภูมินั้นเป็นเรื่องเล่าที่อยู่คู่กับพระพุทธศาสนามาช้านาน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเชื่อและอัตลักษณ์ตัวตนของคนสนามหลวง

บทที่ 4

แนวคิดทางศิลปะและศิลปะป็นกรณีศึกษา

ในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างโลกแฟนตาซีของคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นั้น นอกจากการลงพื้นที่เพื่อสำรวจข้อมูลเชิงลึกและการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดที่พื้นที่ของความเป็นอื่นและการสร้างโลกแฟนตาซีแล้ว ทำให้ผู้วิจัยได้มีกรอบแนวคิดเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การทบทวนวรรณกรรมในด้านทัศนศิลป์ย่อมมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เพราะการศึกษาศิลปะที่ทำงานสร้างสรรค์ในประเด็นของคนไร้บ้านจะทำให้เข้าใจวิธีคิด กระบวนการทางศิลปะ การสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่มีบริบทแตกต่างกัน รวมทั้งการศึกษาสุนทรียภาพของความเป็นชายขอบเพื่อเป็นแนวทางในสร้างผลงานทัศนศิลป์ต่อไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาข้อมูลดังนี้

4.1 ทบทวนวรรณกรรมผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบ

4.1.1 การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ของผู้วิจัยเกี่ยวกับความเป็นชายขอบ

4.1.2 การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์เกี่ยวกับคนไร้บ้านของศิลปินไทย

4.2 ศิลปะและสุนทรียะที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบ

4.2.1 ศิลปะแฟนตาซิกหรือวิจิตรจินตนาการ (Fantastic Art)

ร่างผสม (Hybrid figure)

4.2.2 การสร้างภาพแฝงนัย (Ambigram)

4.3 ศิลปินกรณีศึกษาคารา วอล์คเกอร์ (Kara Walker)

4.3.1 การสร้างโลกแฟนตาซีในผลงานศิลปะจัดวางของคารา วอล์คเกอร์

พื้นที่ของความเป็นอื่นในผลงานศิลปะจัดวางของคารา วอล์คเกอร์

การสร้างภาพแฝงนัยหรือร่างผสมในผลงานศิลปะจัดวางของคารา วอล์คเกอร์

สรุปผลการวิเคราะห์ผลงานศิลปะจัดวางของคารา วอล์คเกอร์

4.1 ทบทวนวรรณกรรมผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบ

แจ๊คสัน พอลล็อค กล่าวไว้ว่า “จิตรกรรมคือ สภาวะของการเป็นอยู่...การค้นพบตัวตน ศิลปินที่ดีทุกคน วาดสิ่งที่เขาเป็น” (Fineberg, 2000) ความเป็นตัวตนของศิลปินล้วนแต่สัมพันธ์กับสถานที่ ซึ่งย่อหมายถึงสัมพันธ์กับวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังต้องสัมพันธ์กับเวลา ตามที่เรียกกันว่า กาลและเทศะ เวลาอันเป็นยุคสมัยที่ศิลปินดำรงชีวิตอยู่...ดังนั้นศิลปินในแต่ละสถานที่แต่ละเวลา ย่อมอาศัยอยู่ในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ในเมื่อศิลปะเป็นภาษาของจิตใจ ศิลปินย่อมไม่สามารถเสแสร้ง แกล้งทำ ปัญหาที่เกิดขึ้นเสมอคือ ศิลปินบางคนไม่กล้าแสดงตัวตนที่แท้จริง...หรือพยายามปรุงแต่งให้ดูยิ่งใหญ่ลงการเพื่อปกปิดตัวตนที่แท้จริง ผลลัพธ์คือผลงานที่ดูจะแข็งกระด้าง ไม่มีชีวิต ไม่เป็นจริง และในท้ายที่สุดก็ไม่อาจฝันเสแสร้งต่อไปได้ ต้องแสดงตัวตนที่แท้จริงออกมา” อาจกล่าวได้ว่า การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจึงมีความจำเป็นที่ศิลปินต้องมีสำนึกและเข้าใจในตัวตนอย่างถ่องแท้ ซึ่งการเปิดเผยตัวตนหรือโลกในจินตนาการของตนต่อสังคมอาจเป็นผลงานที่ขัดต่อศีลธรรมหรือรสนิยมของผู้คนในสังคมนั้นเช่น รสนิยมทางเพศ ศาสนา การเมือง ด้วยเหตุนี้ศิลปินที่รู้สึกแปลกแยกจึงมักเก็บตัวเพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยในการสร้างสรรค์ผลงาน

วงการศิลปะร่วมสมัยในต่างประเทศ มีการเรียกกลุ่มอาชีพศิลปินเหล่านี้ว่า “คนนอก” (outsider) โดยนักวิชาการสำนักชิคาโกชื่อ โฮเวอร์ต เบเกอร์ ศึกษาความเป็นชายขอบของนักดนตรี แจ๊สพบว่า การที่นักดนตรีเหล่านี้มองตนเองในฐานะที่เป็นศิลปินผู้มีความคิดสร้างสรรค์ (creative artist) ทั้งนี้เพราะดนตรีแจ๊สไม่ใช่ดนตรีแนวตลาด ดังนั้นพวกเขาจึงอยากที่จะมีพื้นที่สำหรับการใช้ชีวิตที่ห่างจากผู้ฟังและชุมชน เพื่อสามารถสร้างสรรค์งานโดยไม่ถูกรบกวน นักดนตรีเหล่านี้จึงมีพฤติกรรมที่กันตัวเองออกจากสังคม (self - segregation) ชอบแยกตัวอยู่ต่างหาก (Isolation) และยินดีที่จะใช้ชีวิตด้วยค่านิยมและความเชื่อในแบบที่ต่างไปจากคนอื่น (setting him apart from all other people) ซึ่งการใช้ชีวิตของพวกเขาหากมองจากสังคมโดยรวมแล้วพวกเขาถูกจัดว่ามีพฤติกรรมเบี่ยงเบน เบเกอร์เห็นว่าการเป็นชายขอบเกิดจากลักษณะพิเศษเฉพาะของการใช้ชีวิตของกลุ่มคนที่ต้องการจะอยู่ที่ชายขอบหรือต้องการเป็นคนนอกของสังคม และกลุ่มคนนอกสังคมนี้นี้ไม่ต้องการที่จะปรับตัวเข้ากับสังคมใหญ่ (สุริชัย หวันแก้ว, 2550)

ศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับความเป็นชายขอบจึงมักจะมีลักษณะคนนอก ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้มาจากประสบการณ์ที่พวกเขาได้รับจากครอบครัวและสถาบันทางสังคม ดังนั้นการเข้าสังคมจึงเป็นการสร้างความวิตกกังวลทำให้รู้สึกไม่มั่นใจในความสัมพันธ์ พวกเขาจึงใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการนำพาผู้คนเข้าสู่โลกแฟนตาซีของพวกเขาเพื่อแสดงอัตลักษณ์ตัวตนให้สังคมได้เข้าใจ

4.1.1 การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ของผู้วิจัยเกี่ยวกับความเป็นชายขอบ

จากประสบการณ์ในวัยเด็กผู้วิจัยใช้ศิลปะเป็นเสมือนหลุมหลบภัย จากปัญหาความรุนแรงในครอบครัวทำให้รู้สึกกดดัน แยกแยะจากสังคม แต่เมื่อได้เข้าศึกษาในสถาบันทางศิลปะซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนชีวิตของการก้าวผ่านพ้นวัย (coming of age) เพราะการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะอย่างต่อเนื่องทำให้ผู้วิจัยสามารถนำวิกฤตชีวิตมาสร้างสรรค์เป็นผลงานจิตรกรรมเพื่อสร้างพื้นที่ในจินตนาการและอัตลักษณ์ตัวตนได้อย่างอิสระ

ผลงานสร้างสรรค์ในช่วงปริญญาตรีเป็นการตกผลึกทางความคิดเกี่ยวกับปัญหาความเปราะบางในครอบครัว โดยสร้างสรรค์ผลงานศิลปะนิพนธ์ในระดับปริญญาตรีชื่อ “ภาวะวิสัยของจิตกับสถานะกดดัน” ด้วยจิตรกรรมสื่อผสม นำเสนอมุมมองของลูกที่ตกอยู่ในฐานะผู้เฝ้ามองปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว ความรู้สึกสับสนกดดัน เจ็บปวดที่ไม่สามารถช่วยเหลือพ่อแม่หรือแม้แต่ตัวเองได้ ซึ่งผลงานในระยะนี้เป็นการแสดงออกของการปลดปล่อยอารมณ์ที่รุนแรง พลุ่พลา่ไม่คำนึงถึงเหตุผล

ภาพที่ 51 ผลงานศิลปะนิพนธ์ปริญญาตรี ชื่อ “What do you want from me?” 2537

เทคนิค สื่อผสม

ขนาด 210 × 200 เซนติเมตร

ในการศึกษาระดับปริญญาโท ผู้วิจัยได้สร้างผลงานศิลปะนิพนธ์ชื่อ “สัญลักษณ์แห่งความรู้สึกภายในที่มีต่อสตรีเพศ” ซึ่งเป็นการนำเสนอปัญหาของผู้หญิงไทยที่ตกเป็นเหยื่อความรุนแรงในครอบครัว ด้วยมายาคติของสังคมผ่านความเป็นแม่ เมีย ลูกสาว ทำให้ผู้หญิงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการรองรับทางอารมณ์ของครอบครัว ซึ่งความรุนแรงในครอบครัวเป็นความเจ็บในสังคมนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้รูปทรงจากวัตถุสำเร็จรูปผสมผสานร่วมกับกายวิภาคที่แสดงความเป็นเพศหญิง เป็นสื่อในการแสดงออกเป็นผลงานจิตรกรรมสื่อผสม 3 มิติ ที่ใช้สัญลักษณ์ของวัตถุที่สัมพันธ์กับความเป็นเพศหญิง อาทิ ตุ้เสื้อผ้า เตียง แก้วอี้ ซึ่งวัตถุเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับมายาคติของสังคมไทยที่มีต่อเพศหญิง ซึ่งในการสร้างสรรค์ผลงานชุดนี้มีเชื่อมโยงเรื่องราวส่วนตัวตนเข้ากับปัญหาสังคมมากขึ้น

ภาพที่ 52 ผลงานศิลปะนิพนธ์ปริญญาโท ชื่อ “I am not a sexual suspect.” 1996

เทคนิค สื่อผสม

ขนาด 363 × 472 × 250 เซนติเมตร

เมื่อผู้วิจัยเข้าสู่วัยกลางคนทำให้พบว่า สถานภาพทางสังคมกลายเป็นสิ่งสำคัญที่เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิต สังคมกำหนดรูปแบบของสถานะภาพไว้อย่างซับซ้อน เสมือนเกมส์ที่ทำทนายให้มนุษย์ลงแข่งขัน ชิงดีชิงเด่นไขว่คว้าเพียงเพื่อต้องการมีชีวิตที่สมบูรณ์แบบอาทิ การแต่งงานมีลูกเพื่อมีสถานะของแม่ เมีย การมีตำแหน่งหน้าที่ในรัฐราชการ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงรู้สึกว่าการไม่มีสถานะภาพทางสังคมทำให้กลายเป็นคนชายขอบที่ถูกทำให้ไร้ตัวตน ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสม เป็นรูปทรงของหลังคาบ้านที่หงายและคว่ำ ด้วยวัสดุจากเสื่อกกและแท่งซีเมนต์ที่สื่อถึงการเป็นคนชายขอบในสังคมจำพวก คนไร้บ้านที่มีเพียงเสื่อผืนหมอนใบ ไม่มีอนาคต

ภาพที่ 53 ผลงาน “A state of limbo.” 2005

เทคนิค สื่อผสม

ขนาด ปรับเปลี่ยนได้

จากการสร้างสรรค์ผลงานที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบที่ผ่านมา ผู้วิจัยตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นชายขอบของตนเองจากวิกฤตชีวิตครอบครัว การทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพ ความเจ็บป่วยจากโรคเรื้อรัง จนมาสู่การเป็นคนไร้บ้านทางความรู้สึก ทำให้ผู้วิจัยต้องการสำรวจสิ่งที่ลึกที่สุดของความเป็นมนุษย์นั่นคือ ตัวตนที่จะสะท้อนผ่านเรื่องราวของผู้คนในสังคมได้ ด้วยการบูรณาการระหว่างเรื่องเล่าชีวิตของคนชายขอบกับกระบวนการทางทัศนศิลป์ โดยมุ่งเน้นกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะสื่อผสม เพราะวัสดุสามารถสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์ได้ ซึ่งประเด็นสำคัญที่ต้องการนำเสนอคือ สัจจะของวัสดุ ที่จะเชื่อมโยงประสบการณ์ของผู้ชมเข้าสู่โลกในจินตนาการต้องการสื่อสารได้

การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ของผู้วิจัยมักมีฐานคิดมาจากประสบการณ์ตรงของเจ็อนปมปัญหาในชีวิต จากนั้นจึงตั้งคำถามและพยายามหาคำอธิบายปรากฏการณ์จากงานเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง เมื่อเข้าใจที่มาที่ไปของปัญหาจึงกลับมาที่ตนเองเพื่อทำการตีความจากเรื่องราวที่เกิดขึ้น การคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อนำไปสู่การสร้างรูปทรงทางศิลปะเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่าน

จากภาวะเต็มเปี่ยมไปด้วยอารมณ์สู่ผลงานศิลปะนั้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถค่อยๆ คลายปมปัญหาในชีวิตได้มากขึ้น ความรู้สึกที่เคยร้อยรัดอัดแน่นเป็นเงื่อนปมก็มักจะผ่อนคลายออกได้เมื่อผลงานเสร็จสิ้น

4.1.2 การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์เกี่ยวกับความเป็นชายขอบของศิลปินไทย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบ ผลจากการศึกษาพบว่า ในวงการศิลปะร่วมสมัยของไทย มีศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานในประเด็นคนชายขอบเช่นกันแต่มีลักษณะที่อ่อนภาพชานา กรรมกร ชีวิตของเด็กเร่ร่อน และผู้หญิงกลางคืนในเมือง อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 ผลงานสร้างสรรค์เกี่ยวกับคนไร้บ้านมีจำนวนมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นผลงานประเภทจิตรกรรมและภาพพิมพ์ในแนวสำนึกที่ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกความเศร้าสะเทือนใจของศิลปินจากการได้พบเห็นคนไร้บ้านตามท้องถนนในเมือง ต่อมาศิลปินได้นำข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับคนไร้บ้านและมีการลงพื้นที่เพื่อสัมผัสพูดคุยกับคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะมาใช้ในการสร้างสรรค์ ทำให้ผลงานศิลปะของพวกเขาเริ่มมีมุมมองและรูปแบบต่างไปจากเดิมคือ ผลงานมีลักษณะที่อ่อนปัญหาสังคมมากกว่าที่เคยแต่ยังคงมีสุนทรียภาพทางอารมณ์เช่นเดิม ยิ่งไปกว่านั้นผลงานบางชิ้นยังสามารถใช้ประโยชน์ได้จริง อย่างไรก็ตาม ผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับคนไร้บ้านในประเทศไทยมีจำนวนน้อย มักถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาของการศึกษาเล่าเรียนและมิได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องส่งผลให้วงการศิลปะร่วมสมัยไทยขาดแคลนองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยสร้างสรรค์ที่สะท้อนวิกฤตปัญหาคนไร้บ้านไทยอย่างแท้จริง

ในวงการศิลปะร่วมสมัยไทยมีศิลปินไทยที่สร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับความเป็นชายขอบจำนวนไม่น้อย ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานด้วยกลวิธีแบบเรื่องเล่าอย่างเป็นรูปธรรมและนามธรรมด้วยการนำเสนอแง่มุมที่หลากหลายอย่างมีสุนทรียภาพ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวข้องกับความเป็นชายขอบจำนวน 12 ท่าน ดังต่อไปนี้

จ่าง แซ่ตั้ง

จ่าง แซ่ตั้ง (2533 -2477) เป็นศิลปิน นักเขียนบทกวี และจิตรกร เขามีเชื้อสายจีน ได้ฝึกฝนฝีมือการวาดภาพด้วยตัวเอง จ่างริเริ่มสร้างสรรค์จิตรกรรมนามธรรม (Abstract Expressionism) ด้วยการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังสีน้ำมันขนาดใหญ่ ใช้นิ้วมือแทนพู่กัน ดักสีน้ำมันใส่มือแล้วปาดลงบนผ้าใบ เกิดเป็นภาพจิตรกรรม 2 มิติที่ไร้ซึ่งสีสัน ในชื่อ "ขาวบนขาว" เป็นการใช้สีสร้างมิติที่สอง ซึ่งในความเรียบง่ายยังแสดงออกถึงแรงขับที่ จ่าง แซ่ตั้งมุ่งมั่นเอาชนะข้อจำกัด การขาดแคลนทุนทรัพย์

และอุปกรณ์ด้วยความคิดสร้างสรรค์ จ่างเริ่มเขียนเรื่องสั้นในปี พ.ศ. 2506 เรื่อง “เวลาอันยาวนาน” ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 เริ่มเขียนบทกวีที่มีลักษณะเด่นเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว เรียกว่า "กวีรูปธรรม" (concrete poetry) จ่างกล่าวไว้ว่า "ฉันชอบเขียนบทกวี ฉันชอบงานจิตรกรรม เอาทั้งสองอย่างมารวมกัน ก็เป็นกวีรูปธรรม" ซึ่งมีที่มาจากการเป็นจิตรกรวาดภาพมาแต่เดิม ลักษณะเฉพาะของบทกวีของจ่าง คือ ไม่ใช่ไม้ยมกแทนคำซ้ำ แต่กลับเขียนคำซ้ำๆ กัน และมีลักษณะคล้ายการเขียนรูป ซึ่งเป็นความแปลกใหม่ที่ไม่มีใครทำมาก่อนเพื่อที่จะเข้าใจบทประพันธ์ของจ่าง ผู้อ่านควรศึกษาคติของหวางเหวย (ค.ศ.761) อันกล่าวว่า “กวีนิพนธ์คือจิตรกรรมและจิตรกรรมคือกวีนิพนธ์” ผู้อ่านจะต้องอยู่ในสภาพสงบ ยอมให้คำทุกคำในบทกวีแปรภาพขึ้นมาเป็นมโนภาพ และมโนภาพนั้นจะต้องอยู่ในภาวะเงียบนิ่ง จนกระทั่งคำทั้งหลายและภาพทั้งหลายจับตัวกันขึ้นและสร้างสรรค์กันเป็นโครงเป็นแบบขึ้น (จ่าง แซ่ตั้ง, 2556)

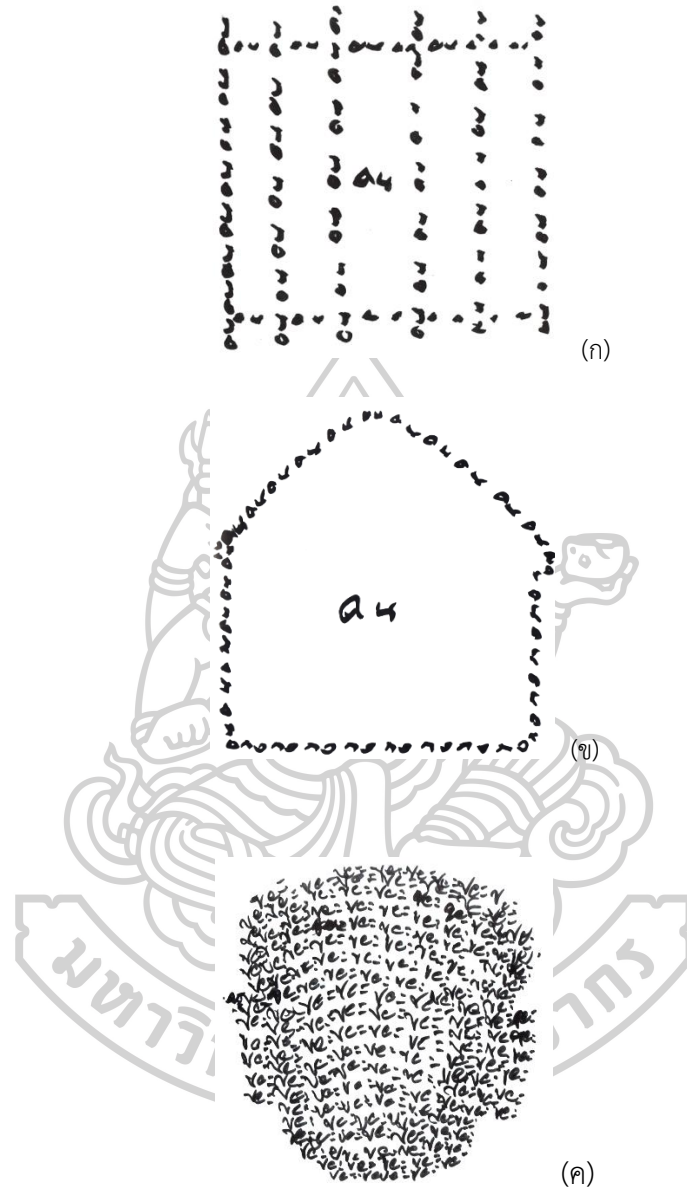
บทกวีของจ่างเป็นการปฏิบัติกวีนิพนธ์แบบดั้งเดิมที่เสพรับด้วยการอ่าน แต่บทกวีรูปธรรมนำเสนอการเสพรับด้วยการ "มอง" เพิ่มขึ้นอีกด้วย โดยงานในยุคแรกของจ่างส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติ ธรรมชาติของเด็ก ความรักของพ่อแม่ลูก และจากเหตุการณ์ทางการเมือง เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2516 ได้ส่งผลต่อเนื้อหาในกวีนิพนธ์ของจ่างได้สะท้อนภาพของสังคมและการเมืองไทยเพิ่มมากขึ้น ดังปรากฏให้เห็นชัดเจนในกวีนิพนธ์ชุด “ภาพพจน์ที่ผ่านมา” (ปีพ.ศ.2513 –2517) จากบทกวีที่ชื่อว่า “จ่าง แซ่ตั้ง” ที่เขียนขึ้นในปีพ.ศ.2517

จ่างเป็นจิตรกรที่สร้างสรรค์ผลงานสะท้อนปัญหาสังคมได้อย่างมีพลัง ในปีพ.ศ.2516 เขาได้สร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมที่เป็นภาพสำคัญมักถูกนำไปอ้างอิงในบริบททางการเมืองอยู่เสมอ ภาพที่ชื่อว่า “ตัดมือกวี ควักตาจิตรกร” ขนาด 210 x 250 ซม. เทคนิคสีน้ำมันบนผ้าใบ ที่เต็มไปด้วยร่องรอยของฝีแปรงและการระบายป้ายสีด้วยนิ้วและมือ แสดงออกถึงอารมณ์ที่พลุ่งพล่านรุนแรง ผลงานสร้างขึ้นจากรู้อึกของจ่าง แซ่ตั้งที่มีต่อเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2516 เป็นภาพเหมือนของตัวเองที่เขาที่เปลือยเปล่า ควักดวงตาตัวเองออก และตัดมือตัวเองทิ้ง สื่อถึงการการทำลายทักษะและตัวตนของศิลปินกวีที่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทาง “ตา” สู่ “มือ” เพื่อสร้างสรรค์ผลงาน การหายไปของอวัยวะสำคัญดังกล่าวจึงหมายถึงการหยุดทำงานสร้างสรรค์ทุกอย่าง (จ่างเลี้ยงชีพด้วยการขายน้ำแก๊งฮวยที่สนามหลวงแทนการทำงานศิลปะ) ซึ่งสภาพเศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลานั้นมีความวุ่นวายและเศรษฐกิจตกต่ำ จ่างที่มีสำนึกของปัญญาชนจึงได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

ภาพที่ 54 จ่าง แซ่ตั้ง (จิตรกร) ชื่อ “ตัดมือกวี ควักตาจิตรกร” 2516 ขนาด 210 × 250 ซม.
ที่มา : สุนจิภัตรประกอบนิทรรศการ “จ่างแซ่ตั้ง : จิตรกรรม นามธรรม บทกวีรูปธรรม

บทกวีรูปธรรม จ่าง แซ่ตั้ง บอกเล่าแนวคิดของผลงานที่ใช้คำว่า คน เพียงคำเดียวเขียนซ้ำๆ เรียงกันเป็นภาพสัตว์ต่างๆ โดยสื่อว่ามนุษย์มีหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะอ่อนโยนเหมือนกระต่าย หรือคนขี้อายซ่อนตัวไว้เหมือนหอย บทกวีที่เสพด้วยการมอง คือจิตรกรรมแบบนามธรรมที่ทำทลายยุคสมัย มีการสร้างความหมายใหม่ของความเป็นศิลปะและวรรณกรรม ไม่นั่นหรือให้ความสำคัญกับความเป็นผู้สร้างแต่กลับเหน็บหนักให้กับผู้ชม โดยให้อิสระแก่ผู้เสพอย่างเต็มที่ งานของจ่างปฏิเสธเส้นแบ่งระหว่างศิลปะชั้นสูงกับศิลปะมวลชน

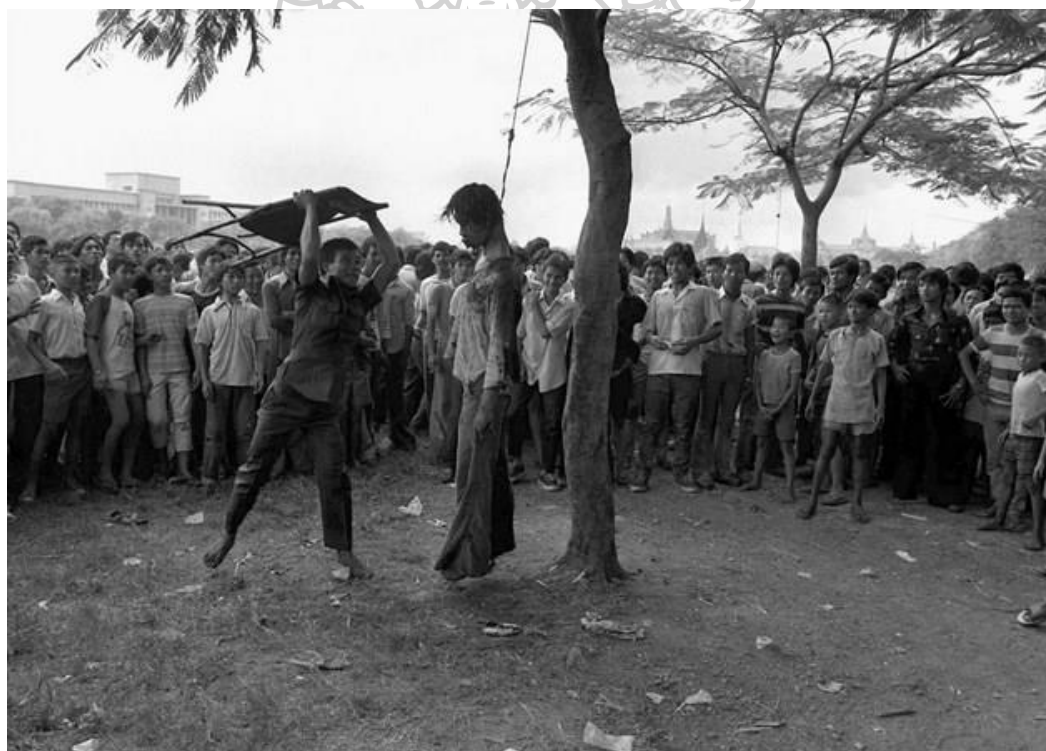
ภาพที่ 55 จ่าง แซ่ตั้ง (บทกวีรูปธรรม)

(ก) ชื่อภาพ คนถูกคนขัง,1979 (ข) ชื่อภาพ คนถูกบ้านขัง,1979 (ค) ชื่อภาพ คนขยะ,1984

ที่มา : สุนิบัติรประกอบนิทรรศการ “บทกวีของฉัน : จ่าง แซ่ตั้ง”

เพลง มานีมี่แซร์

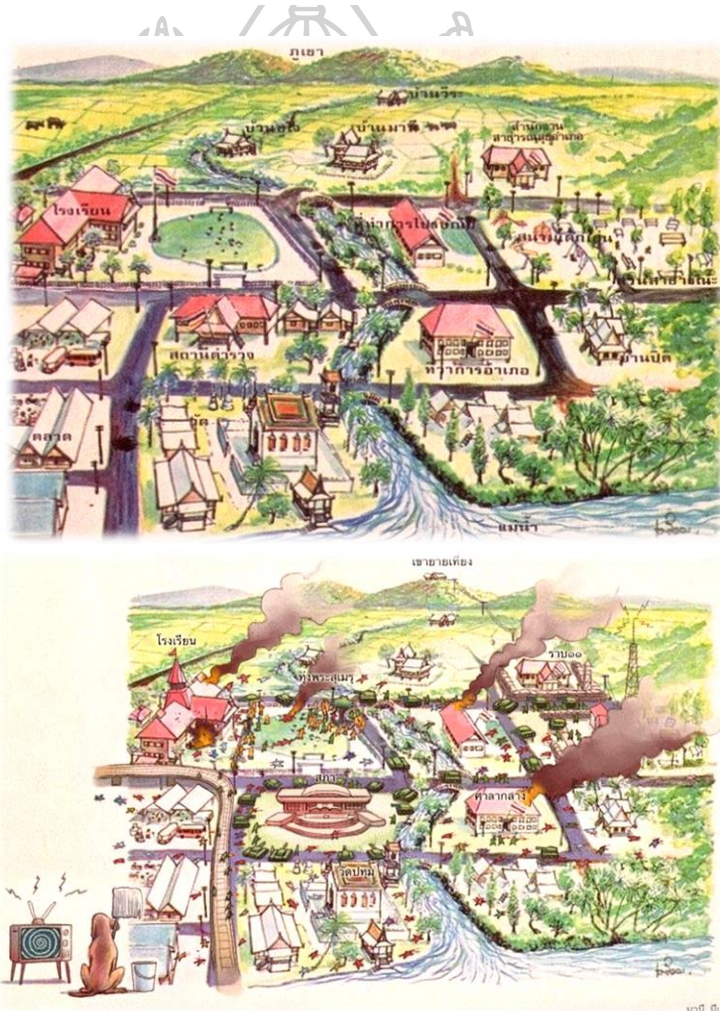
ในปีพ.ศ.2556 เพลง มานีมี่แซร์ ได้ลงภาพที่มีชื่อว่า “บทที่ 70 โทบอกมานิ โลกนี้ช่างสวยงาม” ซึ่งเป็นการตูนล้อเลียนเสียดสีกลุ่มกิจกรรมทางการเมืองที่แบ่งเป็นฝักฝ่ายในช่วงเวลานั้น ในผลงานชิ้นนี้มีการนำวัตถุจากภาพถ่ายของนีล อูเลวิช (Neal Ulevich) มาเป็นสัญลักษณ์ของวิกฤตการณ์เมืองไทยหรือเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ที่ส่งอิทธิพลให้ศิลปินรุ่นหลัง ซึ่งเพลงมานีมี่แซร์ได้นำภาพถ่ายดังกล่าวมาผลิตซ้ำหรือสร้างใหม่ในรูปแบบที่น่าสนใจเช่น เพลงมานีมี่แซร์ใช้สัญลักษณ์คือ แก้วอ้อเหล็กพับได้แทนอาวุธในการลงโทษกับผู้เห็นต่าง แต่หากมองอีกด้านก็จะเห็นได้ว่ามีลักษณะวิถีคิดที่เริ่มจะเป็นกระบวนการผลิตซ้ำในการสร้างสรรค์ผลงานแนวเสียดสีสังคมการเมือง

ภาพที่ 56 ภาพถ่ายเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 โดยนีล อูเลวิช

ที่มา : สืบค้นจาก <http://indianexpress.com> สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2559

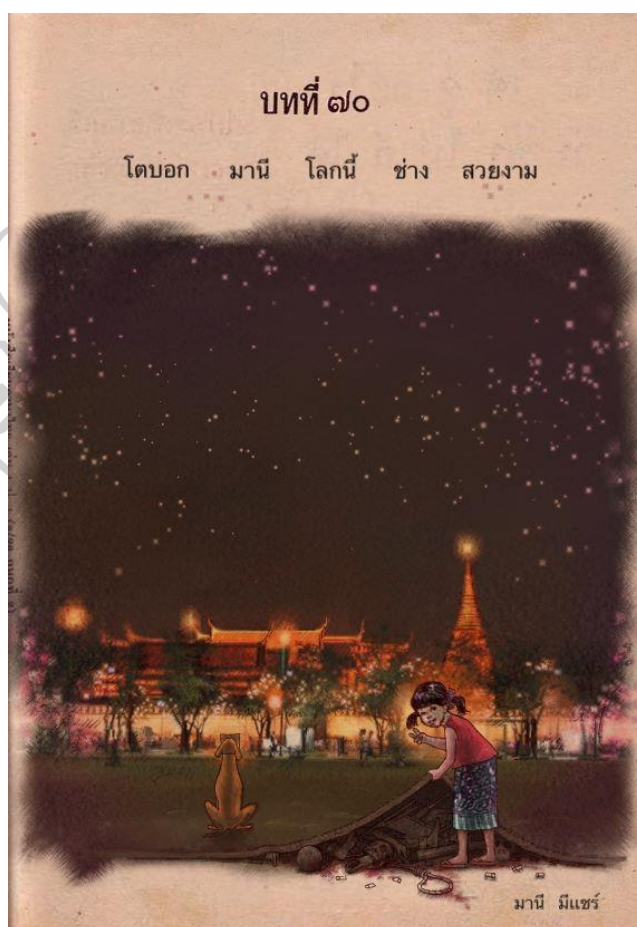
นอกจากนี้ยังมีการนำตัวละครเด็กจากแบบเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 จำนวน 12 เล่ม ตั้งแต่ปีพ.ศ.2521-2537 (ปัจจุบันแบบเรียนนี้ได้เลิกใช้ไปแล้ว) ซึ่งเป็นวามกรรมหลักของการศึกษาไทยมาหรือสร้างด้วยการนำเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับสังคมการเมืองในขณะนั้นมาสร้างเป็นภาพล้อเลียนเป็นบทไปเรื่อยๆ รวมทั้งการพลิกบทบาทของตัวละครเด็กดีตามค่านิยมของสังคมไทยคือ มาเป็นผู้ฝึกฝนประชาธิปไตย เจ้าโตมหาสลิมและแก้อี้เหล็กพบได้ ภาพเหตุการณ์ในแต่ละบทจะเต็มไปด้วยความรุนแรงที่มานิกระทำต่อเจ้าโตด้วยการตีด้วยแก้อี้เหล็ก แม้ภาพจะเต็มไปด้วยความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์แต่ก็สร้างความขบขันได้เช่นกัน

ภาพที่ 57 ภาพเปรียบเทียบการล้อเลียนหมู่บ้านชนบทไทย ในหนังสือเรียนหลักสูตรปีพ.ศ 2521 มานะมานี

ที่มา : สืบค้นจาก www.facebook.com/maneehaschair สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556

ส่วนใหญ่จะใช้ฉากเหมือนในแบบเรียนคือ ภาพหมู่บ้านชนบทไทย เพราะหนังสือเรียนหลักสูตรปีพ.ศ. 2521 มานะ มานี เพื่อตอบรับหมู่บ้านช่วงที่มีแผนการพัฒนาศูนย์ศึกษา จะเห็นภาพหมู่บ้านมีรั้วรอบขอบชิด สถานที่ราชการอยู่ตรงกลาง “หมู่บ้าน” ในหนังสือเรียนจึงถูกใช้เป็นสถานที่หลัก แสดงความเป็นชุมชนเพื่อให้เห็นภาพความเป็นชาติ เพราะทุกคนมีประสบการณ์ในความสัมพันธ์ระดับนี้ นอกจากนี้ภาพของหมู่บ้านต้องประกอบด้วยภาพของครอบครัว เพื่อให้ภาพความขัดแย้งระดับชาติถูกลดทอนลงไป จะเห็นได้จากละครและภาพยนตร์ว่า ความเป็นไทยแท้คือ หมู่บ้านชนบท เป็นยูโทเปียอุดมสมบูรณ์ไม่มีความขัดแย้ง เพจมานีมี่แชร์แสดงให้เห็นถึงการชุกช่อนภาพความรุนแรงป่าเถื่อนในอดีตไว้ภายใต้พื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งขัดกับภาพฉากหลังที่เป็นวัดพระแก้วอันแสดงถึงควมมีอารยธรรมที่งดงามของวัฒนธรรมไทย

ภาพที่ 58 เพจ มานีมี่แชร์ ชื่อผลงานว่า “บทที่ 70 โตบอกมานี โลกนี้ช่างสวยงาม” 2556
ที่มา : สืบค้นจาก www.facebook.com/maneehaschair สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556

มนพัทธ์ พวงขุนเทียน

รางวัลเกียรติคุณอันดับ 3 เหรียญทองแดง ประเภทภาพพิมพ์จากผลงานชื่อ “ท่าช้างถึงท่าพระจันทร์” 2541 เทคนิค ภาพพิมพ์โลหะ ขนาด 63 x 51 เซนติเมตร นำเสนอภาพชีวิตของผู้คนที่ประกอบอาชีพที่มีนัยแฝงทางลบบริเวณท้องถนนและริมทางเท้าในพื้นที่สนามหลวงเช่น คนขับสามล้อ หมอตุ คนขายพระ เป็นต้น ต่อมาในปี 2542 มนพัทธ์สร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาภาพพิมพ์ เทคนิค ภาพพิมพ์โลหะ ในหัวข้อ “บันทึกภาพชีวิตหัวลำโพง” โดยเปลี่ยนสถานที่ศึกษาเป็นสถานีรถไฟหัวลำโพง เนื่องจากมนพัทธ์เชื่อว่ามีเรื่องราวที่น่าสะเทือนใจมากกว่าสนามหลวง โดยทำการบันทึกชีวิตของผู้คนที่มืออาชีพต่างๆ ที่แฝงด้วยเล่ห์เหลี่ยมกลโกง เช่น แม่ค้าขายส้มตำที่แอบแฝงขายบริการทางเพศ ผู้รับจ้างงานที่แสวงหาประโยชน์โดยไม่ชอบธรรม เด็กเซ็ดกระจกรถที่เร่ร่อนและขอทาน เป็นต้น

ภาพผลงานของมนพัทธ์ มีลักษณะเป็นรูปแบบเหมือนจริง โทนสีชาวดำ ที่สะท้อนความรู้สึก ล้อเลียน เสียดสีให้เห็นถึงความเป็นจริงของผู้คน โดยเน้นการแสดงออกของใบหน้าท่าทางร่วมกับวัตถุสิ่งของที่สื่อแสดงถึงอาชีพของพวกเขาโดยใช้สถานีรถไฟหัวลำโพงเป็นสภาพแวดล้อมฉากหลัง และเลือกใช้เทคนิคภาพพิมพ์โลหะ (Etching) เพราะสามารถสร้างรายละเอียดได้ดีและให้ความรู้สึกที่หนักแน่นชัดเจน มนพัทธ์ต้องการให้ผลงานมีความสะเทือนอารมณ์จากรายละเอียดของบุคลิกภาพจากภาพเหมือนของผู้คน รวมทั้งบรรยากาศขมุกขมัวของสถานที่ ซึ่งมนพัทธ์ได้ระบุไว้ในจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า ต้องการสะท้อนให้เห็นถึงส่วนหนึ่งของผู้คนในสังคมปัจจุบันมิได้เป็นการชี้ความผิดหรือประณามบุคคลนั้นๆ หากแต่อาจหมายถึงการชี้ให้เห็นถึงสภาพสังคมประเทศชาติที่มีความบกพร่อง พิกลพิการในทางอ้อม

ภาพที่ 59 มนพัทธ์ พวงขุนเทียน “ท่าซ่างถึงท่าพระจันทร์”

เทคนิค ภาพพิมพ์โลหะ ขนาด 63 × 51 เซนติเมตร

ที่มา : Thesis Online, สืบค้นจาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis> สืบค้นเมื่อ 12 เมษายน 2559

ยุวณา ปุณวัฒน์วิทย์

สร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาภาพพิมพ์ เทคนิค ภาพพิมพ์โลหะ หัวข้อ “หนังสือส่วนตัวของเขา” 2545 ในรูปแบบหนังสือศิลปะ

ยุวนาใช้กระบวนการภาพพิมพ์แม่พิมพ์โลหะ เนื่องจากร่องรอยที่เกิดจากความลึกตอบสนองตรงตามความต้องการที่จะสื่อถึงอารมณ์ความรู้สึกของภาพที่เป็นความรุนแรงและการประทับร่องรอย จึงเป็นเทคนิคเฉพาะเพียงเทคนิคเดียวที่เหมาะสมที่สุด เทคนิคเสริมที่ใช้ในการสร้างสรรค์เป็นเทคนิคปะติดผ่านการพิมพ์อันเป็นการช่วยต่อเติมให้ภาพแต่ละภาพมีความชัดเจนและเข้มข้นขึ้น แม้จะเป็นการผสมผสานในปริมาณเพียงเล็กน้อยก็ตาม และนำเสนอในรูปแบบของหนังสือ (Art Books) ยุวนาเชื่อว่า “มิตรภาพเกิดขึ้นได้จากการศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจกันซึ่งกันและกัน เหมือนการได้อ่านหนังสือเล่มใหญ่ที่ต้องอาศัยเวลาในการพิจารณาสาระนั้นๆ เรื่องราวของผู้วิกลจริตเป็นสาระแห่งชีวิตเล่มหนึ่งที่มีความน่าสนใจยิ่ง อันเป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้าต้องการสื่อถึงนามธรรมบางส่วนเป็นผลงานศิลปะ” โดยผลงานวิทยานิพนธ์แบ่งเป็น 2 ชุด ในรูปแบบของหนังสือศิลปะ คือ

ชุดที่ 1 “เรื่องราวของแพท” (ผู้วิกลจริตเพศหญิง) เรื่องราวที่นำเสนอจะเป็นการสอดแทรกทัศนคติของยุวนาที่มีต่อแพทเข้าไปด้วย โดยยุวนาคาดคิดว่าแพทน่าจะมีความฝันที่อยากจะเป็นนางแบบ จากพฤติกรรมดังกล่าวยุวนาจึงนำเสนอเธอในฐานะนางแบบ

ชุดที่ 2 “เรื่องราวของนายทศมาน มีคำดี” (ผู้วิกลจริตเพศชาย) เรื่องราวที่นำเสนอจะเป็นการสอดแทรกทัศนคติของยุวนาที่มีต่อทศมานเข้าไปด้วย ยุวนาสังเกตว่า ทศมานจะชอบนั่งเขียนหนังสือลงในสมุดบันทึกเล่มเล็กๆ โดยมีอักษรและวิธีการเขียนเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง น่าจะเกี่ยวข้องกับความหมายของบทกวี การสร้างภาษาส่วนตัว คล้ายมีความในใจบางอย่างไม่จบสิ้น เขาสามารถนั่งอยู่ที่เดิมนานๆ เขียนเรื่องราวซ้ำๆ ราวกับมีความมุ่งมั่นพากเพียรที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จทั้งเล่มเสมือนว่าภาษาเหล่านั้นมีการคิดและจินตนาการบางอย่างแฝงอยู่ ยุวนานำเสนอทศมานในฐานะนักกวี นักคิดและนักเขียน

การนำเสนอเป็นรูปเล่มของหนังสือแบบแผ่นพับประกอบด้วยภาพจำนวน 20 ภาพมีลำดับที่ชัดเจน เนื่องจากการลำดับภาพแต่ละภาพมีความสำคัญ มีจุดเริ่มต้น จุดต่อเนื่องและจุดสิ้นสุด โดยสามารถเปิดดูแบบต่อเนื่องได้ตลอดเล่มการใช้สีจะมีลักษณะโทนเดียวไม่ฉูดฉาด ยุวนาเชื่อว่า วิธีการเปิดดูหนังสือศิลปะเล่มนี้จะสอดแทรกความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของการซ้ำ เนื่องจากการเปิดในแต่ละ

ละหน้าผ่านไป ผ่านไป จนจบถึงหน้าสุดท้ายปิดลงก็เปิดต่อเรื่องซ้ำเหมือนเดิมได้อีก เป็นการเปิดว
แทนความคิดวังวนที่เวียนว่ายอยู่ในสมองและสภาวะจิตของทศมานได้

ภาพที่ 60 ยวนา ปุณวัฒน์วิทย์ “หนังสือส่วนตัวของเขา” เทคนิค ภาพพิมพ์โลหะ 2545
ที่มา : Thesis Online, สืบค้นจาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis>
สืบค้นเมื่อ 12 เมษายน 2559

สมชาย รุ่งก่อน

ได้สร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาภาพพิมพ์ เทคนิคผสมภาพพิมพ์หิน (Lithograph) ในหัวข้อ “บ้านสาธารณะ” 2546 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอภาพชีวิตของกลุ่มคนที่ไม่มีบ้านที่เช่าหรือยืมแก้อัศจรรย์สาธารณะริมถนนเป็นเหมือนบ้านชั่วคราวที่ใช้หลับนอนในยามค่ำคืน (ในมุมมองที่ต่างวัน ต่างเวลา) เป็นพื้นที่ที่ใครก็สามารถจับจองเพื่อใช้เป็นส่วนตัวในระยะเวลาหนึ่งของแต่ละวัน เป็นภาพบุคคลที่จัดได้ว่ามีคุณภาพชีวิตต่ำสุด โดยทำการศึกษาและเก็บข้อมูลบริเวณถนนราชดำเนินเพราะเป็นถนนสายแรกๆ ของประเทศไทยที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีตที่น่าสนใจ

ผลงานมีรูปแบบเป็นภาพเหมือนจริง (Realistic) ใช้รูปทรงของคนที่อยู่ในท่าทางการนอนบนแก้อัศจรรย์สาธารณะที่ดูไม่น่าสบายและรูปทรงของแก้อัศจรรย์สาธารณะที่ประกอบขึ้นด้วยไม้และโลหะบริเวณรอบนอกรูปทรงมนุษย์รวมไปถึงรูปทรงของสิ่งแวดล้อมเช่น ต้นไม้ ตู้โทรศัพท์ วัตถุสิ่งของของคนไม่มีบ้าน ผลงานจะมีการแบ่งช่องในผลงานจำนวน 60 ช่อง ซึ่งช่องเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันทั้งน้ำหนักแสงเงาเพื่อแสดงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของเวลาในการมองบุคคลนั้นๆ ซึ่งเหมือนการมองภาพบุคคลนั้นซ้ำๆ จนเกิดการรวมตัวของภาพ เป็นภาพบุคคลที่มีช่องน้ำหนักและระยะชั้นส่วนที่มีความสูงต่ำไม่เท่ากัน รวมกันจนเกิดเป็นภาพ เพราะการแบ่งรูปออกเป็น 60 ช่องเพื่อแสดงตัวเลขที่สัมพันธ์กับเรื่องของเวลาที่เปลี่ยนไปทุกขณะ ตัวเลขอาจจะหมายถึง 60 วินาที 60 นาที หรือช่วงอายุของคนเราน่าจะยืนยาวได้ถึง 60 ปี โดยเกณฑ์ทั่วไป

สมชายสร้างสรรค์ผลงานผ่านกระบวนการพิมพ์หินโดยใช้แม่พิมพ์หินปูน (Limestone) เป็นแม่พิมพ์ แล้วจึงพิมพ์ลงบนแผ่นพลาสติกใส (Plastic plate) จากนั้นจึงนำแผ่นพลาสติกที่พิมพ์แล้วมาประกอบและจัดวางให้แผ่นพลาสติกจำนวน 60 แผ่นเกิดความสูงต่ำไม่เท่ากันตามจินตนาการที่เกิดขึ้นในผลงานแต่ละชิ้น สมชายเลือกใช้การพิมพ์ภาพลงบนพลาสติกใสเพื่อสะท้อนภาพคนไม่มีบ้านนั้นเป็นชีวิตที่ขาดตัวตน ว่างเปล่าและความไม่แน่นอนของชีวิต

ภาพที่ 61 สมชาย รุ่งก่อน “บ้านสาธารณะ” เทคนิคผสมภาพพิมพ์หิน (Lithograph), 2546
ที่มา : Thesis Online, สืบค้นจาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis>
สืบค้นเมื่อ 12 เมษายน 2559

ปณณทัต รังสิยากุล

ได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะนิพนธ์ปริญญาตรีในหัวข้อ “คนเร่ร่อน...อดีตแห่งความทรงจำ” 2548 รูปแบบเหมือนจริง นำเสนอด้วยศิลปะภาพพิมพ์จัดวาง (Prints Installation) โดยการนำผลงานภาพพิมพ์โลหะ 2 มิติจำนวน 11 ชิ้นสร้างภาพความทรงจำในอดีตและใช้ผลงานภาพพิมพ์แกะไม้มาประกอบเป็นผลงาน 3 มิติเป็นรูปทรงเก้าอี้สาธารณะเพื่อแทนความเป็นปัจจุบัน ปณณทัตศึกษาสภาพชีวิตชายเร่ร่อนที่เคยรับราชการทหารอาศัยอยู่ในตรอกสาเกโดยแสดงออกเกี่ยวกับภาพความทรงจำและความภาคภูมิใจในอดีตทำให้คนเหล่านี้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในปัจจุบัน

ภาพที่ 62 ปณณทัต รังสิยากุล “คนเร่ร่อน...อดีตแห่งความทรงจำ” ศิลปะภาพพิมพ์จัดวาง 2548

ที่มา : Thesis Online, สืบค้นจาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis>

สืบค้นเมื่อ 12 เมษายน 2559

ฐิตาภา ทินราช

ได้สร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาตรี สาขาทัศนศิลป์ (สื่อผสม) ในหัวข้อ “พื้นที่สร้างสรรค์เชิงสัญลักษณ์ของกลุ่มคนไร้บ้าน” 2557 มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ผ่านงานศิลปะกับกลุ่มคนไร้บ้าน ด้วยการออกแบบและสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวตามจินตนาการ ในรูปแบบของผลงานสร้างสรรค์เชิงสัญลักษณ์ของกลุ่มคนไร้บ้านที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ มีพื้นที่เป้าหมายคือ บริเวณรอบสนามหลวงและบริเวณวัดมหาธาตุฯ โดยสร้างสรรค์ผลงานจำนวน 2 ชุดคือ พื้นที่สำหรับคนไร้บ้านแบบชั่วคราวที่สามารถพกพาได้และพื้นที่สำหรับคนไร้บ้านแบบกึ่งถาวรที่สามารถเคลื่อนย้ายได้

รูปแบบผลงานได้มาจากหลักการออกแบบที่อยู่อาศัยขนาดเล็กต่างๆ เช่น เต็นท์ รถบ้าน กระจง เป็นต้นซึ่งต้องง่ายต่อการเคลื่อนที่มีน้ำหนักเบาและทนทานพับเก็บประกอบได้ง่าย ดังนั้นวัสดุที่นำมาใช้ส่วนใหญ่จะเป็นแผ่นป้ายโฆษณาไวเนลที่หาง่ายและทนทานนำมาผ่านกระบวนการตัดเย็บตามแบบในจินตนาการ ส่วนการนำเสนอผลงานด้วยการนำไปทดลองให้กลุ่มคนไร้บ้านในพื้นที่เป้าหมายได้ทดลองใช้งานจริงแล้วบันทึกเหตุการณ์ไว้ด้วยสื่อวีดิทัศน์ พร้อมกับผลงานการออกแบบจำนวน 2 ชิ้น

ภาพที่ 63 ฐิตาภา ทินราช “พื้นที่สร้างสรรค์เชิงสัญลักษณ์ของกลุ่มคนไร้บ้าน”, ทัศนศิลป์ (สื่อผสม) ,2557

ที่มา : Thesis Online, สืบค้นจาก<http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis>

สืบค้นเมื่อ 26 ตุลาคม 2559

จากการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา วงการศิลปะร่วมสมัยและการประกวดศิลปกรรมแห่งชาติได้ให้ความสำคัญกับผลงานศิลปะที่สะท้อนปัญหาสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะผลงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนชายขอบ คนไร้บ้าน ผู้พิการทางสายตา โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการสร้างสรรคผลงานของศิลปินที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับเหตุการณ์ทางสังคม ดังตารางนี้

จากตารางจะเห็นได้ว่า ช่วงเวลาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2541 - 2546 ในการประกวดศิลปกรรมแห่งชาติ เกิดปรากฏการณ์ความนิยมในการสร้างสรรค์ผลงานในประเด็นคนชายขอบโดยเฉพาะกลุ่มคนไร้บ้านในพื้นที่สนามหลวง ทำให้ศิลปินเหล่านี้ได้รับรางวัลติดต่อกันหลายปี ส่วนใหญ่จะเป็นศิลปินที่กำลังศึกษาอยู่ที่คณะจิตรกรรมฯ โดยเป็นผลงานประเภทภาพพิมพ์และจิตรกรรมในลักษณะสองมิติ ศิลปินนำประเด็นเสนอคนชายขอบในเกาะรัตนโกสินทร์และสถานี่ขนส่งต่างๆ มาเป็นแรงบันดาลใจในการสะท้อนปัญหาสังคม โดยกลุ่มคนชายขอบที่นิยมเลือกมานำเสนอคือ

- กลุ่มคนหาเช้ากินค่ำ กลุ่มคนไร้บ้าน เช่น แดง บัวเสน, มนพัทธ์ พวงขุนเทียน, เทอดเกียรติ หวังวัชรกุล, สมชาย รุ่งก่อน, ปณณทัต รังสิยากุล, ฐิตาภา ทินราช, จอมพล พัททวี

- กลุ่มผู้พิการทางร่างกาย และผู้ป่วยทางจิต เช่น ขจรพล เขียวขวัญศรี, ยูวนา ปุณวัฒน์ วิทย์

หลังจากปีพ.ศ.2546 ผลงานทัศนศิลป์ในประเด็นนี้ได้เริ่มหมดความนิยมไปจากวงการประกวดศิลปกรรม อย่างไรก็ตาม ยังคงมีนักศึกษาศิลปะที่สร้างสรรค์ผลงานในประเด็นนี้ด้วยสื่อที่ยังได้รับความสนใจในเวทีศิลปะร่วมสมัย ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวทางการสร้างสรรค์ของศิลปินกลุ่มดังกล่าวจนได้ข้อสังเกตดังนี้

รูปแบบทางทัศนศิลป์

- รูปแบบสำนึกนิยม (Realistic) ของคนไร้บ้านหรือคนพิการที่นำมาใช้เป็นภาพตัวแทนโดยมีการเน้นความผิดปกติทางกายภาพ อาทิ รูปร่าง เสื้อผ้า ลักษณะท่าทางให้เห็นอย่างชัดเจนเช่น มนพัทธ์ นำเสนอใบหน้าของคนไร้บ้านที่เต็มไปด้วยแผลที่แหลม การแต่งกายหรือการแสดงออกท่าทางที่ไม่เหมือนผู้คนปกติ นอกจากนี้ยังรวมถึงการใช้สีและการสร้างบรรยากาศในภาพผลงานที่เน้นการใช้โทนสีแบบโมโนโครม (Monochrome) ที่เป็นโทนขาวดำ, โทนมืดฟ้าเทา, โทนมืดน้ำตาล โดยรวมบรรยากาศจะให้ความรู้สึกที่อันตราย หม่นเศร้า คลุมเครือ โหยหาอดีตและเป็นช่วงเวลาเฉพาะที่ไม่มีอดีตปัจจุบันหรืออนาคต

- การนำวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวกับคนชายขอบหรือสถานที่มาใช้ประกอบเช่น สัมภาระข้าวของเครื่องใช้ หรือกล่องรับบริจาคของผู้พิการทางสายตา ภาพพื้นหลังที่แสดงพื้นที่การอยู่อาศัยของคนชายขอบ อาทิ ริมทางเท้า ริมคลอง ใต้สะพานตัวอย่างเช่น จอมพลนำรูปทรงของภาพเพิงบังแบบชั่วคราวใต้สะพานเพื่ออาศัยหลบนอน วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่จอมพลเรียกแทนว่า “สมบัติ” เพื่อสะท้อนตัวตนของคนไร้บ้านผู้เป็นเจ้าของเช่น รถเข็นของ ถุงพลาสติก กระดาษหนังสือพิมพ์ ร่มและกองเศษผ้าจำพวกผ้าขาวม้า มุ้งผ้าห่ม

วิธีการทางทัศนศิลป์

ในสาขาภาพพิมพ์จะนิยมใช้ภาพพิมพ์โลหะ (Etching) เพราะสามารถสร้างรายละเอียดได้ดี และให้ความรู้สึกที่หนักแน่นชัดเจนเช่น ยูวนาใช้กระบวนการภาพพิมพ์แม่พิมพ์โลหะ เนื่องจากร่องรอยที่เกิดจากความลึกตอบนองตรงตามความต้องการที่จะสื่อถึงอารมณ์ความรู้สึกของภาพที่เป็น ความรุนแรงและการประทับร่องรอยจึงเป็นเทคนิคเฉพาะเพียงเทคนิคเดียวที่เหมาะสมที่สุด รองลงมา คือ เทคนิคภาพพิมพ์หิน (Lithograph)

ศิลปินที่ใช้เทคนิคดังกล่าวเช่น มนพัทธ์ พวงขุนเทียนจะสร้างผลงานภาพพิมพ์ตามชนบ แต่ ขจรพล เชิญขวัญศรี, ปณิตทัต รั้งสิยากุลและยูวนา ปุณวัฒน์วิทย์ จะมีการประยุกต์เข้ากับวิธีการ นำเสนอในแนวทางใหม่ๆคือ ขจรพลและปณิตทัตจะนำวัตถุสิ่งของที่อ้างอิงเกี่ยวกับคนชายขอบมาใช้ ประกอบร่วมกับผลงานภาพพิมพ์ 2 มิติที่แสดงภาพของบุคคลพิการในลักษณะเหมือนจริงควบคู่กัน ส่วนยูวนาจะใช้เทคนิคเสริมคือ การปะติดผ่านการพิมพ์อันเป็นการช่วยต่อเติมให้ภาพแต่ละภาพมีความชัดเจนและเข้มข้นขึ้นและนำเสนอในรูปแบบของหนังสือ (Book Art)

ในสาขาจิตรกรรมมีศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานในประเด็นคนไร้บ้านซึ่งส่วนใหญ่ใช้เทคนิค จิตรกรรมสีอะครายริก สีฝุ่นและสีน้ำมันบนผ้าใบในรูปแบบ Expressionism ด้วยการใช้ฝีแปรงที่ รุนแรง การสร้างร่องรอยที่เลอะเลือน พร่ามัวของรูปทรงคนและวัตถุ สถานที่ ซึ่งในงานจิตรกรรม ศิลปินจะไม่เน้นการแสดงออกแบบเหมือนจริง (Realistic) เหมือนในผลงานภาพพิมพ์ตัวอย่างเช่น เทิดเกียรติ ใช้แผ่นสังกะสีและแผ่นอะลูมิเนียมแทนผ้าใบ ใช้วิธีการวาดโดยระบายสีน้ำมันลงไปแล้ว ชูดขีด เช็ดสีให้เกิดพื้นผิวตามต้องการ

ปัญหาในการสร้างสรรค์ผลงาน

จากการศึกษาผลงานสร้างสรรค์เกี่ยวกับคนชายขอบพบว่า ผลงานมีรูปแบบตายตัวทั้งด้าน ความคิดและวิธีการนำเสนอ ซึ่งปัญหาอาจเกิดขึ้นจากการขาดพื้นฐานความรู้ในเรื่องที่นำมาสร้างสรรค์ คือ ขาดการศึกษาทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับคนชายขอบในบริบทอื่นๆ และการติดอยู่ภายใต้ อิทธิพลทางศิลปะ (อิทธิพล ตั้งโฉลก, 2550) ซึ่งสาเหตุของปัญหาอาจมาจากการปฏิเสธที่จะนำองค์ ความรู้จากสาขาวิชาอื่นมาใช้ในการสร้างสรรค์เพราะศิลปินส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า ผลงานต้องสร้าง จากอารมณ์ความรู้สึกจากใจเท่านั้น

การศึกษาคนชายขอบในสังคมเมื่อนั้น ส่วนใหญ่ศิลปินมักใช้วิธีการสังเกตการณ์ใน สถานการณ์จริงในช่วงเวลาหนึ่งแล้วจึงนำมาผสมกับจินตนาการส่วนตนในการถ่ายทอดผลงาน จาก การศึกษาพบว่า ศิลปินมีการหาข้อมูลจากเรื่องเล่าของคนชายขอบจากสื่อกระแสหลักเช่น

หนังสือพิมพ์ นิตยสาร การรายงานข่าวทางโทรทัศน์ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้มักเต็มไปด้วยมายาคติของการผลิตซ้ำในการมองภาพวิถีชีวิตของคนชายขอบในแง่มุมของการเป็นคนจนเมือง คนไม่มีบ้านจึงมาอาศัยข้างถนน ส่งผลให้ผลงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวกับคนชายขอบของไทยเกิดการยึดติดกับรูปแบบและวิธีการที่ตายตัวเช่น คนไร้บ้านต้องแสดงออกถึงบรรยากาศความมืดหม่นสิ้นหวัง สกปรกและไม่น่าไว้วางใจ ส่วนคนพิการมักแสดงออกถึงความน่าสงสาร การขอความช่วยเหลือช่วยเหลือในฐานะที่ต้องพึ่งพาคนที่ปกติ ดังนั้นเมื่อผลงานที่เกี่ยวกับคนชายขอบในรูปแบบดังกล่าวได้รับการยอมรับจากสถาบันจึงทำให้เกิดการเลียนแบบหรือได้รับอิทธิพลจากศิลปินผู้นั้นจนกลายเป็นรูปแบบการสร้างศิลปะของคนชายขอบที่มีลักษณะ “สำเร็จรูป”

ปัญหาการติดอยู่ในรูปแบบทางศิลปะหรือการยึดติดอยู่กับสุนทรียะของสถาบันหนึ่งเพื่อผลประโยชน์ มักส่งผลให้ผลงานขาดพัฒนาการ จนที่สุดแล้วศิลปินจะหาทางออกด้วยการเปลี่ยนแนวเรื่องใหม่ อย่างไรก็ตาม นับแต่ปีพ.ศ. 2546 ศิลปินมีการศึกษาหาข้อมูลคนไร้บ้านจากงานวิจัยทางสังคมศาสตร์โดยเฉพาะงานวิจัยของบุญเลิศ วิเศษปรีชา มาเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์เช่น ปณิตทัต รังสิยากุล, จิตตภา ทินราช รวมทั้งการลงพื้นที่สัมภาษณ์คนไร้บ้านเช่น ปณิตทัต รังสิยากุล, ยุวนา ปุณวัฒน์วิทย์ และจิตตภา ทินราช ได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากคนไร้บ้านในพื้นที่รอบสนามหลวง

สรุป

จ่าง แซ่ตั้ง มีการสร้างผลงานที่แสดงอัตลักษณ์ของคนชายขอบในหลายบริบทคือ การสร้างสรรค์จากประสบการณ์ตรงของคนจีนในไทยและประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากการเมือง บทบาทของศิลปินที่มีลักษณะคนนอก ดังนั้นผลงานศิลปะของจ่าง แซ่ตั้งนับได้ว่าเป็นศิลปะต้นแบบที่สะท้อนภาพความเป็นชายขอบได้ทรงพลัง

ศิลปินมีเชื้อสายจีน โดยบิดาอพยพมาจากประเทศจีน ส่วนมารดาเป็นคนจีนเกิดในประเทศไทย เข้าเรียนหนังสือระดับชั้นมูล แต่เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง จึงไม่ได้เรียนหนังสือทำให้พูดภาษาไทยไม่ชัด เขียนหนังสือไทยไม่ค่อยได้ ทำให้ขาดโอกาสทางการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองในสังคมไทย รวมทั้งการที่จ่างเป็นศิลปินอิสระไม่ได้เรียนในระบบสถาบันศิลปะ ทำงานโดยการค้นคว้าด้วยตัวเอง สถานะของจ่างในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีความแปลกในยุคสมัยนั้นตลอดจนการไม่ยอมขายผลงานทำให้เขาถูกมองว่าเป็น “ขบถ” ที่เมินเฉยต่อ “ชนบ” ในวงการศิลปะ แต่จ่างก็ยังคงมุ่งมั่นในการทำงานท่ามกลางเสียงเย้ยหยันท่ามกลางความยากลำบากของครอบครัว ผลงานของจ่างมีการแสดงความคิดเห็นในเชิงการวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองที่เป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจตามแนวโน้มโลกอย่างชัดเจน เห็นได้จากผลงานจิตรกรรมนามธรรมควบคู่ไปกับกวี

วรรณรูปที่สามารถสะท้อนสภาวะความเป็นชายขอบในระดับตัวตนไปสู่ระดับสังคมและการเมืองได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ศิลปินที่สะท้อนให้เห็นถึง พื้นที่ความทรงจำและร่องรอยที่ถูกกดทับด้วยเวลา คือ จ่าง แซ่ตั้ง ใช้ภาพร่างกายของศิลปินสื่อถึงความผิดปกติเช่น ชายที่นั่งเปลือยเปล่านั้นมองตรงมาที่ผู้ชมแต่กลับไร้ดวงตาและมือทั้งสองของเขาก็หายไปด้วย เช่นเดียวกับเพจมานีมีแชนร์ที่แสดงถึงการชุกซ่อน ภาพความรุนแรงป่าเถื่อนในอดีตไว้ภายใต้พื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งขัดกับภาพฉากหลังที่เป็นวัดพระแก้วอันแสดงถึงความมีอารยธรรมที่งดงามของวัฒนธรรมไทย ส่วนผลงานภาพพิมพ์จัดวางของ ปณณทัต รั้งสิยากุลสามารถแสดงความแปลกแยกระหว่างความเป็นข้าราชการกับความเป็นคนไร้บ้าน ที่รวมอยู่ในชายไร้บ้านอดีตทหารอาสาที่หล่อเลี้ยงชีวิตปัจจุบันด้วยภาพความทรงจำที่ดั่งงามในอดีต และงานจัดวางสื่อผสมของจิตตาก็สามารถแสดงสะท้อนปัญหาของการขาดที่อยู่อาศัยของคนไร้บ้าน ที่เป็นกลุ่มคนจนเมืองด้วยการสร้างบ้านเคลื่อนที่ให้กับคนไร้บ้านสนามหลวง

จากการศึกษาผลงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบจากผลงานของตนเองและผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินพบว่า การนำเสนอผลงานศิลปะที่เป็นกระบอกเสียงที่แท้จริงของกลุ่มคนไร้บ้านยังมีจำนวนน้อยมาก เนื่องจากศิลปินมักนิยมสร้างผลงานตามสมัยนิยมหรือรูปแบบนิยมของคนไร้บ้าน ดังนั้นการสร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับคนไร้บ้านที่ยังไม่ปรากฏในวงการศิลปะร่วมสมัยไทยคือการนำเสนอโลกของคนไร้บ้านในมุมมองของจิตวิญญาณคนไร้บ้าน ซึ่งไม่ได้มีชีวิตเพียงด้านของการตกเป็นเหยื่อตามมายาคติของสังคม แต่ยังมีมุมมองชีวิตอีกหลายแง่มุมที่เต็มไปด้วยสุนทรียภาพซึ่งคนไร้บ้านต้องการบอกให้สังคมเข้าใจอาทิ การเลือกเป็นคนไร้บ้านเพราะอิสระ ได้เดินทางท่องเที่ยว มีความสุขสงบในชีวิต

4.2 ศิลปะและสุนทรียะที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบ

การสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ที่สะท้อนโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงนั้น มีลักษณะของจินตนาการและความฝันอันโลดแล่น วิจิตรพิสดาร คล้ายความฝันและความหลอนในเวลาเดียวกัน ผู้วิจัยจึงทำการศึกษารูปแบบทางศิลปะและสุนทรียะที่มีความเชื่อมโยงกัน โดยศึกษาศิลปะแฟนตาซิก (Fantastic Art) และสุนทรียะของภาพสองนัย (aesthetic of ambiguity) เพื่อนำไปสู่วิธีการสร้างภาพสองนัย (Ambigram) เพื่อนำมาในการสร้างสรรค์ผลงานต่อไป

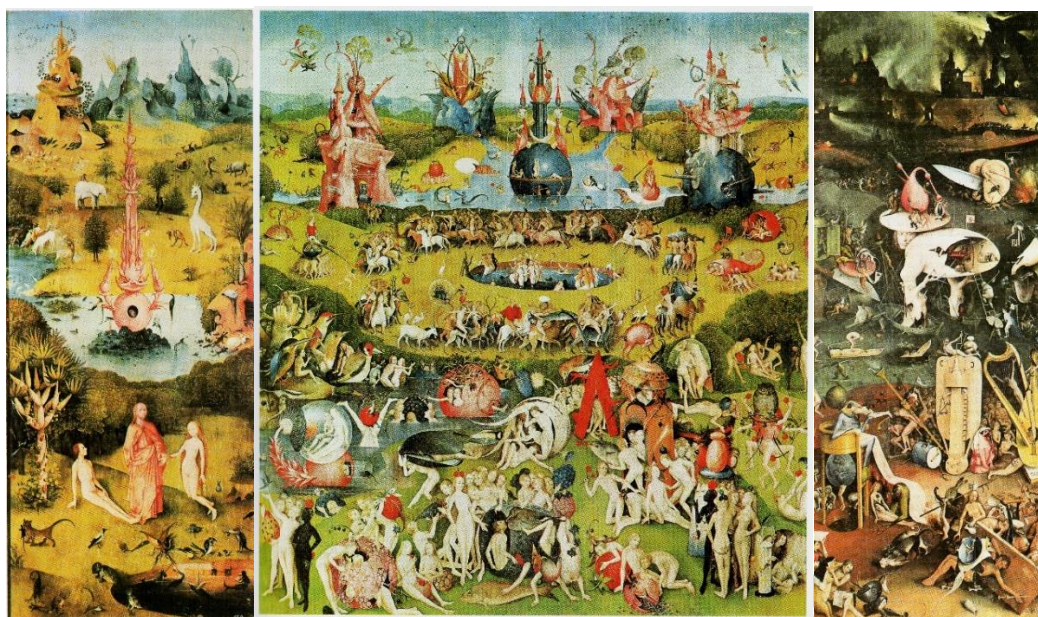
4.2.1 ศิลปะแฟนตาซิกหรือวิจิตรจินตนาการ (Fantastic Art)

คำว่า “แฟนตาซี” (Fantasy) มาจากภาษากรีก ความหมายที่แท้จริงคือ “ทำให้มองเห็นได้” ต่อมาคำนี้ถูกใช้ในความหมายของการมองเห็นในจิตใจ ได้แก่ จินตนาการและมีความหมายโน้มเอียงไปในทางเพื่อฝัน ฝันเพื่องในที่สุด ปัจจุบันยังมีการให้ความหมายที่กว้างออกไปอีก เช่น “ไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบของความเป็นจริง” นอกจากนั้นยังใช้อธิบายผลผลิตอันงดงามพิเศษ แปลกตา น่าตื่นน่าฉงนในความมหัศจรรย์อันเกิดจากจินตนาการคำว่า “วิจิตรจินตนาการหรือแฟนตาซิก (Fantastic)” ใช้อธิบายสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยจินตนาการอันวิจิตรนำอัจฉริยภาพมาหมายถึง สิ่งของ เสื้อผ้า การตกแต่ง สถาปัตยกรรม วรรณกรรม เรื่องราวที่เป็นไปไม่ได้ในชีวิตจริง เหตุการณ์แปลกๆ ผิดที่ผิดทาง เรื่องราวของอาณาจักรหรือดินแดนอื่นอันลึกลับต่างมิติ รวมทั้งดินแดนในเทพนิยาย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเป็นแฟนตาซิกเป็นอย่างมาก

ศิลปะแฟนตาซิกเป็นเหมือนที่พำนักของจินตนาการคือ “ชายขอบของความเป็นจริง” ที่เกี่ยวข้องกับจินตภาพทั้งแบบกระฉ่างชัดและแบบคลุมเครือของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการนำเสนอภาพมนุษย์ทั้งในแบบที่เห็นภายนอกทั่วไป ขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงแง่มุมเร้นลับของบุคคลที่มีพฤติกรรมแปลกประหลาดหรือกลับไปกลับมา แหวกแนว ความฝัน ความปรารถนา เป็นเรื่องของสภาวะจิตที่แฝงเร้นอยู่ในผลงาน ภาพสะท้อนของความต้องการเสรีภาพในด้านต่างๆ เรื่องของคำถามปริศนา ความสงสัยในจิตใจ อย่างไรก็ตามระหว่างเซอร์เรียลลิสต์ (Surrealist) แฟนตาซี (Fantasy) และแฟนตาซิก (Fantastic) มีแง่มุมบางอย่างที่คาบเกี่ยวกันอยู่อันได้แก่ เรื่องของจินตนาการฟุ้งฝัน ความฝัน จิตใต้สำนึก ปริศนาและการตีความ (เมธาวิ เครืออ่อน, 2547)

ศิลปะแฟนตาซิกเป็นรูปแบบศิลปกรรมที่มีความยืดหยุ่นและไร้กาลเวลา มักนำมาใช้ทั้งในตัวตนของผลงานศิลปะดังเช่น ภาพคนกึ่งสัตว์ในศิลปกรรมอียิปต์โบราณหรือภาพสัตว์หิมพานต์ในศิลปกรรมไทยและศิลปกรรมของกลุ่มประเทศที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาฮินดูและพุทธ เหล่านี้จัดเป็นศิลปกรรมแบบแฟนตาซิกด้วยเช่นกันยกตัวอย่างในกรณีของเฮโรนีบัส โบส(1450-1516) จิตรกรชาวดัตช์ที่นำเสนอจินตภาพแห่งความฟุ้งฝันในงานชิ้นที่สำคัญที่สุดคือภาพเขียนชื่อ อุทยานแห่งโลกีย์สุข (The Garden of Earthly Delight) อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติปราโด (Museo del Prado) ในกรุงมาดริด ประเทศสเปน ถูกสร้างขึ้นในช่วงปีค.ศ. 1490 – 1510 วาดด้วยสีน้ำมันบนแผ่นไม้ เป็นภาพวาดบานพับ 3 ช่อง (Triptych) โดยประกอบด้วยภาพบานกลางที่ติดด้วยปีกภาพด้านข้างซ้ายขวาสองบานคล้ายหน้าต่างที่สามารถพับปิดได้ เมื่อพับปิดมันจะเป็นภาพวาดสีเกรงค์ (grisaille) ของโลกที่อยู่ในระหว่างการสร้างที่นำมาจากพระคัมภีร์แห่งปฐมกาล เมื่อเปิดบานพับออกมาจะพบ

ภาพวาดปีกซ้าย แสดงภาพการสร้างอดัมกับอีฟ ภาพวาดบานกลางเป็นภาพภูมิทัศน์อันพิสดารที่เต็มไปด้วยมนุษย์ อมนุษย์ และสิ่งมีชีวิต ต้นไม้ผลไม้มโหฬารที่แปลกประหลาด ภาพวาดปีกขวาแสดงภูมิทัศน์ของขุมนรกและภาพของการลงทัณฑ์ในวันพิพากษา วิธีการเขียนภาพของโบสจะมีการสร้างพื้นผิวที่หยากกว่าการเขียนภาพแบบเฟลมิชตามปกติซึ่งมีความเรียบลื่นของพื้นผิวภาพเพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าภาพจิตรกรรมบนบานพับนี้ไม่ใช่สิ่งที่สร้างด้วยฝีมือมนุษย์

ภาพที่ 64 เฮโรนีบัส โบส อุทยานแห่งโลกียสุข (The Garden of Earthly Delight) 1480 – 1490
สีน้ำมันบนแผ่นไม้, 206 × 386 เซนติเมตร มาดริด, พิพิธภัณฑ์แห่งชาติปราโด
ที่มา : หนังสือศิลปะแพนดาสติก 2552

ภาพอุทยานแห่งโลกียสุข ของโบสทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกไม่สบายใจซึ่งเป็นสาเหตุมาจากความกลัว ที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในคำสอนตามหลักศาสนาที่สอดคล้องกันทั้งคริสต์ อิสลาม และพุทธ นั่นคือ คำสอนในเรื่องการสำนึก การไถ่บาป สวรรค์ นรก การสาปแช่ง และการช่วยให้รอดจากบาป ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักวิชาการเห็นว่า ภาพของโบสเป็นงานที่แสดงให้เห็นความเชื่อทางศาสนาที่เป็นแบบออร์ทอด็อกซ์ของสมัยนั้น โบสวาดภาพความบาปของมนุษย์ ภาพสวรรค์และนรกที่ละม้ายคล้ายคลึงกับคำบรรยายทางวรรณกรรมและคำเทศนาในสมัยปลายยุคกลาง หรือบางท่านก็ตีความว่าภาพวาดบานกลางเป็นคำเตือนทางศีลธรรมของความเสื่อมโทรมทางศาสนา (สวรรค์สาบสูญ) รวมทั้งวอลเตอร์ กิบสันกล่าวว่า เป็นงานเขียนที่แสดงให้เห็นถึง “โลกของความฝัน (และ) ความฝันร้าย

ในรูปที่แทบจะกระโดดโลดเต้นออกมาได้ต่อหน้าต่อตาผู้ชม” ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับรูปแบบของศิลปะแพนตาสติก

ผลงานของโบสมิลักษณะเชื่อมโยงกับศิลปกรรมแพนตาซีแตสติก กล่าวคือมี การใช้จินตนาการในการสร้างรูปร่างรูปทรงและองค์ประกอบภาพ รวมทั้งบรรยากาศในภาพต่างไปจากสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น ร่างผสม การประดิษฐ์ตกแต่งอย่างวิจิตร ความผิดที่ผิดทาง ไม่อาจอธิบายความหมายได้ชัดเจน โดยโบสจะใช้รูปสัญลักษณ์ของปีศาจ มนุษย์ครึ่งสัตว์ เครื่องกลไกในการสร้างความกลัว ความสับสน และการแสดงความเลวของมนุษย์ งานจะซับซ้อนและมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง

ร่างผสม (Hybrid figure)

จากการศึกษาศิลปะแพนตาสติกพบว่า ร่างผสม (Hybrid figure) เป็นลักษณะสำคัญในการสร้างจินตภาพเพื่อสะท้อนภาพฝันในขณะเดียวกันก็สะท้อนภาพหลอนจากความหวาดวิตกของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการนำเสนอภาพมนุษย์ทั้งในแบบที่เห็นภายนอกทั่วไป ขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงแง่มุมเร้นลับของบุคคลผู้นั้นด้วย ร่างผสมอาจเป็นร่างของคน สัตว์ พืช วัตถุสิ่งของ ผสมผสานข้ามสายพันธุ์กัน ดังนั้นร่างผสมจึงมีความคลุมเครือ แปลกประหลาด ร่างผสมในงานศิลปกรรม หมายถึงรูปร่างรูปทรงของร่างผสม ซึ่งได้รับการสร้างสรรค์ให้มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ในผลงานศิลปกรรมของแต่ละบุคคล (ปาริฉัตร กรอนันต์, 2557) ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาวิธีการสร้างภาพที่สามารถแสดงลักษณะดังกล่าวได้

4.2.2 การสร้างภาพแฝงนัย (Ambigram)

สุนทรียะของภาพแฝงนัย (aesthetic of ambiguity) จะมีลักษณะกำกวม ไม่ชัดเจน มักจะแฝงนัยความหมายหลายอย่างเข้าไว้ด้วยกันเพื่อสะท้อนเรื่องราวอันหลากหลายเกี่ยวกับความหมายทางสังคม การเรียกร้องในเรื่องสิทธิและความเท่าเทียมกันให้กับคนกลุ่มน้อยต่างๆ อาทิ คนผิวสี สิทธิสตรีและเด็ก คนไร้บ้าน ผู้ลี้ภัย เป็นต้น นัยสำคัญของสุนทรียะของภาพแฝงนัยคือ การนำสิ่งที่ไร้ค่ามาเปลี่ยนแปลงหรือแปรรูปไปสู่บางสิ่งบางอย่างที่มีคุณค่า เพื่อแสดงให้เห็นถึง “คุณค่าที่ซ่อนเร้น” ของสิ่งที่ได้รับการดูถูกเหยียดหยามให้เปิดเผยออกมา เป็นการเปิดพื้นที่ของวัฒนธรรมรองและสร้างความเท่าเทียมทางด้านศิลปะให้เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ (Shahat & Stam, 1998)

การสร้างภาพแฝงนัยถูกประดิษฐ์ขึ้นจากการออกแบบถ้อยคำที่เล่นกับการมองภาพลวงตา (play with optical illusions) การสร้างสัดส่วนที่รับกัน (symmetry) และการรับรู้เกี่ยวกับการมองเห็น (visual perception) การสร้างภาพแฝงนัยคือ ภาพหรือกลุ่มคำที่สร้างขึ้นมาและสามารถ

อ่านได้อย่างน้อยสองทิศทางคือ 1.อ่านจากข้างหน้าไปข้างหลัง อ่านจากข้างหลังมาข้างหน้า หรือนำคำ มาตีลังกาก็สามารถอ่านได้ความหมายเดิม 2.อ่านจากข้างหน้าไปข้างหลัง อ่านจากข้างหลังมาข้างหน้า หรืออ่านตีลังกาก็อ่านได้เป็นอีกคำหนึ่ง และวัฒนธรรมการสร้างภาพแฝงนัยที่น่าสนใจในปัจจุบันคือ การสร้างรอยสักแฝงนัยของผู้ป่วยด้วยโรคซึมเศร้าเพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างโลกแฟนตาซีของตนเองได้

การสร้างรอยสักแฝงนัย (Ambigram tattoo)

การสร้างรอยสักแฝงนัย คือ การนำถ้อยคำเพียงคำเดียว (the single word) มาสักลงบน ผิวหนัง โดยใช้วิธีการเข้าใจความหมายจากการดูแบบพลิกกลับ หรือการดูผ่านกระจกเช่น Hope Faith Ambigram Tattoo. เป็นการนำคำว่า Faith มาประดิษฐ์เป็นตัวอักษรสวยงาม เมื่อนำรอยสัก บนผิวหนังไปส่องกระจกจะพบคำว่า Hope ปรากฏแทนที่คำว่า Faith อย่างชัดเจน

ความพิเศษของรอยสักแฝงนัย คือ ความหมายของถ้อยคำจะเปลี่ยนไปหรือมีความขัดแย้ง กับความหมายเดิม เช่น ถ้อยคำที่มีความหมายเป็นบวกแต่เมื่อดูแบบพลิกกลับจะพบว่าความหมายเป็นลบ

“Save Me / I'm Fine” เป็นการสร้างรอยสักแฝงนัยที่เป็นการสื่อสารเกี่ยวกับธรรมชาติ ส่วนลึกของผู้ป่วยที่มีภาวะซึมเศร้าหรือผู้ที่มีความผิดปกติทางจิตใจ ซึ่งผู้ป่วยมักเก็บเป็นความลับและมีพฤติกรรมที่ดูคลุมเครือ เนื่องจากผู้คนทั่วไปมักมองว่า ผู้ป่วยดูสบายดีหรือเป็นปกติดี (I'm Fine) แต่ในความเป็นจริงพวกเขา กำลังรู้สึกวิตกกังวลเป็นอย่างมากและต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน (Save Me) แต่พวกเขาจะไม่แสดงออกให้สังคมเห็นเพราะกลัวการถูกตีตราหรือล้อเลียนว่า เป็นคน ผิดปกติในสังคม

วิธีการอ่านรอยสักแฝงนัย “I'm fine” / “save me” คือ ในมุมมองของผู้คนที่เห็นรอยสัก บนร่างกายของผู้ป่วยจะเห็นเป็นคำว่า “I'm fine” แต่ตัวผู้ป่วยเองเวลาที่มองไปที่รอยสักของตัวเอง จะเห็นคำว่า “save me” ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของคนทั่วไปที่มีต่อผู้ป่วยทางจิต ผู้ป่วย ทางจิตได้ให้เหตุผลถึงความสำคัญของ “I'm fine” / “save me” ว่า รอยสักนี้ได้ช่วยเตือนใจให้เกิด ความหวังที่จะมีชีวิตอยู่ เพราะเวลาที่เราเห็นคนอื่นๆ มีความสุข ในความจริงพวกเขาอาจกำลังดิ้นรน ต่อสู้เช่นเดียวกับเราอยู่ก็ได้

โดยในประเทศสิงคโปร์ กลุ่ม Samaritan ได้ทำการรณรงค์โดยใช้การสร้างรอยสักแฝงนัย “I'm fine” / “save me” เพื่อให้สังคมตระหนักรู้และมีความเข้าใจในผู้ป่วยทางจิตมากขึ้นเพื่อ ป้องกันการฆ่าตัวตาย นอกจากนี้ยังมีการสร้างรอยสักแฝงนัยที่เกี่ยวกับการป่วยทางจิตเช่น “Life is great” จะเปลี่ยนเป็น “I hate myself” และ “I feel fantastic” จะเปลี่ยนเป็น “I'm falling

apart.” ดังนั้นการสร้างรอยสักแฝงนัยจึงสามารถสื่อถึง การสร้างโลกแฟนตาซีของกลุ่มคนชายขอบที่มีการสร้างภาพฝันและภาพหลอนของตนเอง เพราะมีการแสดงสุนทรียะของภาพแฝงนัยที่มีความขัดแย้งในตัวเอง และยังสะท้อนพื้นที่ของความทรงจำและร่องรอยที่ถูกกลบฝังผ่านน้ำหมึกที่ซึมลงใต้ผิวหนัง

ภาพที่ 65 การสร้างโลกแฟนตาซีด้วยรอยสักแฝงนัยของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า

ที่มา : สืบค้นจาก <https://www.adweek.com/creativity> สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2559

4.3 ศิลปินกรณีกษาศารา วอร์คเกอร์ (Kara Walker)

คารา วอร์คเกอร์ เกิดปีค.ศ. 1969 เป็นศิลปินชาวอเมริกันซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่จดจำจากวิธีการตัดกระดาษเป็นภาพเงาดำ (Black Cut - Paper Silhouette) มาสร้างเป็นภาพสะท้อนความตึงเครียดทางเชื้อชาติ (race) และเพศสภาวะ (gender) ในสังคมอเมริกัน ผลงานมุ่งเน้นที่ประเด็นวาทกรรม อำนาจ ประวัติศาสตร์และเพศวิถี เกิดที่เมืองสต็อกตัน รัฐแคลิฟอร์เนีย เมื่ออายุ 13 ปี เธอได้ย้ายไปอยู่ซานเมืองแอตแลนต้า ในปี 1994 ได้รับปริญญาโท สาขาทัศนศิลป์จาก Rhode Island School of Design และเริ่มต้นชีวิตการเป็นศิลปินจากการร่วมแสดงใน Biennial exhibition ที่ Whitney Museum ต่อมาในปี 1997 เธอได้รับเกียรติจาก John D. and Catherine T. MacArthur Foundation มอบรางวัล “Genius” Grant ในฐานะศิลปินที่มีอายุน้อยที่สุด(อายุ 27ปี) ส่งผลให้เธอกลายเป็นศิลปินที่ถูกจับตามองทำให้ผลงานของเธอเป็นที่รู้จักและกล่าวถึงเป็นวงกว้าง ปรากฏการณ์

ดังกล่าวเกิดกระแสโต้แย้งในวงกว้างถึงความไม่เหมาะสมในการได้รับรางวัลด้วยเหตุผลในเรื่องอายุที่น้อยเกินไปรวมทั้งประเด็นผลงานที่มีภาวะล่อแหลมในเรื่องเชื้อชาติ ในปี 2002 เธอเป็นตัวแทนศิลปินจากสหรัฐอเมริกาเข้าร่วมแสดง Sao Paulo Biennial ณ ประเทศบราซิล ในปี 2007 เธอได้รับเลือกให้เป็นหนึ่งใน 100 ผู้มีอิทธิพลในโลก (หมวดศิลปะและบันเทิง) ของนิตยสาร TIME และ 2012 เธอได้รับรางวัลอย่างต่อเนื่องจาก American Academy of Arts and Sciences, Deutsche Bank Prize และ Larry Aldrich Award ปัจจุบันอาศัยในนิวยอร์ก และเป็นอาจารย์สอนศิลปะที่ Columbia University

ภาพที่ 66 ศิลปิน คารา วอร์คเกอร์

ที่มา : สืบค้นจาก www.art21.com สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2559

คารา วอร์คเกอร์ สร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับวาทกรรมของอำนาจในเรื่องเชื้อชาติอันสืบเนื่องจากยุคการล่าอาณานิคม เกิดการค้าทาสและการสร้างมายาคติการเหยียดหยามกดขี่ต่อคนผิวสีผ่านประวัติศาสตร์และวรรณกรรมกระแสหลัก (Grand narrative) วอร์คเกอร์สนใจเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน มหาเทพ วรรณกรรมที่มาจากบันเทิงคดีโรแมนติกแนวประวัติศาสตร์ในช่วงศตวรรษที่ 19 เกี่ยวกับเรื่องเล่าวิถีชีวิตของทาสที่อาศัยอยู่ทางใต้ ศิลปินต้องการสื่อให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และความน่าหวาดกลัวของการค้าทาส เธอได้เลือกวรรณกรรมกระแสหลักที่แสดงสุนทรียะแบบคนขาวที่มีต่อคนผิวสีมาใช้ในผลงาน

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ผลงานศิลปะจัดวางของคารา วอร์คเกอร์ด้วยแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี ซึ่งมีหัวข้อย่อยสองประเด็น หนึ่ง พื้นที่ของความเป็นอื่น และสอง การสร้างภาพแฝงนัยหรือร่างผสม ดังต่อไปนี้

4.3.1 การสร้างโลกแฟนตาซีในผลงานศิลปะจัดวางของคาร์รา วอร์คเกอร์

ในผลงานของวอร์คเกอร์ การสร้างโลกแฟนตาซีจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและเรื่องเล่าที่มีความเชื่อมโยงกันนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน จะเห็นได้จากประเด็นเรื่องความรุนแรงของการเหยียดสีผิวในประเทศสหรัฐอเมริกา ศิลปินยอมเป็นผู้ได้รับผลกระทบทางสังคมในฐานะผู้หญิงผิวสี เธอจึงนำประสบการณ์ที่ได้รับมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานที่แสดงอัตลักษณ์ตัวตนของคนผิวสี

วอร์คเกอร์ศึกษาเกี่ยวกับวาทกรรมอำนาจ ความรู้ ร่างกายในการสร้างวาทกรรมและความ เป็นทาสสืบเนื่องจากการล่าอาณานิคม การสร้างมายาคติต่อคนผิวดำผ่านความรู้ในแบบเรียน ประวัติศาสตร์และวรรณกรรมกระแสหลัก (Grand narrative) อาทิ เรื่องเล่า นิทาน ตำนาน มหา กาพย์ และบันเทิงคดีคลาสสิกอิงประวัติศาสตร์ในช่วงศตวรรษที่ 19 เกี่ยวกับวิถีชีวิตของทาสที่อาศัย อยู่ทางใต้ วอร์คเกอร์ต้องการสื่อให้เห็นถึงความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในวาทกรรมเหล่านั้น เธอ ได้เลือกงานวรรณกรรมยอดนิยมที่แสดงถึงการสร้างโลกแฟนตาซีของคนผิวดำที่มีภาพลักษณ์ความ เป็นวีรบุรุษในการช่วยเหลือทาสผิวสีมาใช้เพื่อสร้างภาพการรับรู้ใหม่โดยเลือกนวนิยายเรื่อง “Uncle Tom's Cabin” และภาพยนตร์เรื่อง “Gone with the Wind.” มาใช้ในการสร้างสรรค์

การนำภาพตัวละครหลักและเหตุการณ์สำคัญที่อ้างอิงจากวรรณกรรมมาสะท้อนเป็นภาพ ฝันของความปรารถนาในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ส่วนด้านภาพหลอนนั้นศิลปินได้นำภาพตัว ละครที่เป็นทั้งคนขาวและคนผิวสีมาแสดงพฤติกรรมด้านมืดของมนุษย์ เพื่อสื่อถึงความวิตกกังวลต่อ ความรุนแรงในเรื่องเชื้อชาติ

จากภาพยนตร์สู่ผลงานศิลปะ : “gone with the wind”

ในปีค.ศ.1994 ได้แสดงผลงานศิลปะด้วยภาพเงาดำติดผนังขนาดใหญ่ประมาณ 50 x 30 ฟุต ที่ Drawing Center ที่เมือง New York ผลงานมีชื่อว่า “Gone, an Historical Romance of a Civil War as it occurred between the dusky things of one young negress and her heart ” ซึ่งผลงานชิ้นนี้นับว่าเป็นการแจ้งเกิดในวงการศิลปะร่วมสมัยของวอร์คเกอร์

เรื่อง “Gone with the Wind.” 1938 หรือชื่อภาษาไทยที่เรารู้จักดีว่า “วิมานลอย” สร้าง จากนวนิยายที่มีชื่อเสียงของ Margaret Mitchell ในปีค.ศ. 1936 วิมานลอยเป็นภาพยนตร์สี่เรื่องแรก ในประวัติศาสตร์ที่ได้รางวัลออสก้าจำนวนมาก รวมทั้งแอตตี แม็คเดาเนียลที่รับบทเป็นแมมมี่ทาสรับ ใช้ ซึ่งเป็นคนอเมริกันผิวดำคนแรกที่ได้รับรางวัลออสก้าสาขาดาราสมทบฝ่ายหญิง นับได้ว่าภาพยนตร์ เรื่องนี้เป็นสัญลักษณ์อันโดดเด่นที่สุดของภาพยนตร์ฮอลลีวูดในทศวรรษที่สามสิบ และเป็นสัญลักษณ์ ของวัฒนธรรมแบบประชานิยมของอเมริกาในยุคเก่า

วอร์คเกอร์ได้นำสัญลักษณ์บุคลิกลักษณะของตัวละคร ภาพเหตุการณ์ต่างๆ จากเรื่องหรือฉากในละคร (tableau) ของภาพยนตร์ที่แสดงถึงมายาคติและความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่มีความแนบเนียนมาตีแผ่ในประเด็นเรื่องเชื้อชาติ เนื่องจากวิมานลอยมีการแสดงออกของลัทธิเหยียดสีผิวซึ่งสื่อมากับตัวละครในภาพยนตร์คือ ทาสชายหญิงผิวดำทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ที่มีบุคลิกลักษณะของคนชื่อโง่และจงรักภักดีต่อนายทาสผิวขาวอย่างสุดชีวิตผ่านบทบาทคนใช้ ภาพยนตร์เรื่องนี้คือ การสะท้อนภาพนิสัยแบบหน้าไหว้หลังหลอกและการซุบซิบนินทาของชนชั้นสูงผิวขาวทั้งหลายในสังคมทางใต้ในยุคนั้น

จากวรรณกรรมสู่ผลงานศิลปะ : “Uncle Tom’s cabin”

กระท่อมน้อยของลุงทอม (Uncle Tom's Cabin) เป็นบทประพันธ์ประเภทนวนิยายของนักเขียนหญิง Harriet Beecher Stowe เกี่ยวกับปัญหาความเป็นทาสในประเทศสหรัฐอเมริกา วางจำหน่ายครั้งแรกวันที่ 20 มีนาคม ค.ศ. 1852 นวนิยายเรื่องนี้มีอิทธิพลกับทัศนคติที่มีต่อชาวแอฟริกัน-อเมริกันและพวกทาสในสหรัฐอเมริกาอย่างมาก จนกระทั่งนำไปสู่สงครามกลางเมืองอเมริกาในที่สุด

กระท่อมน้อยของลุงทอมเป็นนวนิยายที่ขายดีที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และเป็นหนังสือขายดีอันดับสองรองจากคัมภีร์ไบเบิล ผลกระทบจากนวนิยายเรื่องนี้ยิ่งใหญ่มากเพราะได้รับยกย่องว่าเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้เกิดการเลิกทาสในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1850 จนเมื่ออับราฮัม ลิงคอล์นได้พบกับสโตรีในช่วงต้นของสงครามกลางเมืองอเมริกา ลิงคอล์นกล่าวว่า “นี่หรือสุภาพสตรีผู้ทำให้เกิดสงครามใหญ่” ผู้ประพันธ์เป็นแกนนำสนับสนุนการเลิกทาสที่มาโดยตลอด เธอใช้ตัวละคร “ลุงทอม” เป็นแกนหลักในนวนิยาย เขาเป็นทาสผิวดำผู้ต้องทนทุกข์ทรมานมาเป็นเวลานาน เนื้อเรื่องยังเกี่ยวข้องกับทาสคนอื่นๆ และเจ้านายผู้เป็นเจ้าของทาสเหล่านั้น นวนิยายพรรณนาอย่างลึกซึ้งถึงความ เป็นจริงอันโหดร้ายของการเป็นทาส ในขณะที่เดียวกันก็สอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความรักและความศรัทธาของชาวคริสต์ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถหลุดพ้นจากการตกเป็นทาสได้ในที่สุด

ในปีค.ศ.1997 วอร์คเกอร์ ได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะติดผนังด้วยภาพเงาดำ ชื่อ “The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven” แม้ว่าไศกนาฏกรรมเรื่องนี้จะถูกยกย่องว่าต่อต้านระบบทาสแต่สาระสำคัญที่ผู้ประพันธ์สะท้อนให้เห็นคือ ความศรัทธาในศาสนาคริสต์ โดยมีทาสลุงทอม เป็นภาพตัวแทนของเหล่าสาวกชายขอบ ที่มีความเชื่อสัตย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นผู้มีศรัทธาในศาสนาคริสต์อย่างแรงกล้าและสุดท้ายเขาต้องจบชีวิตจากการเสียดสต่อผู้อื่น

บุคลิกลักษณะของตัวละคร ภาพเหตุการณ์ต่างๆ จากเรื่องหรือฉากผ่านการเล่าเรื่องที่มีฐานมาจากเรื่องจริงโดยเฉพาะการสร้างบุคลิกลักษณะของตัวละครที่แสดงความคิดกับความซื่อที่ชัดเจนเกินไปซึ่งไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมมนุษย์อาทิ การสร้างภาพตัวแทนของนายทาสชาวใต้ที่เป็นเจ้าของไร่ฝ้ายขนาดใหญ่มีรูปลักษณ์ภายนอกที่สะท้อนถึงความชั่วร้ายภายในเช่น เป็นคนรูปร่างอ้วนเตี้ย แต่งกายไม่สุภาพ สกปรกมอมแมมทั้งเสื้อผ้าและร่างกาย นอกจากรูปลักษณ์ภายนอกจะหยาบกระด้างน่ารังเกียจแล้ว อับลักษณ์กิริยาต้องกักขะหยาบคายเช่น นายทาสชอบถ่มน้ำยาเส้นลงพื้นรวมทั้งลงบนเท้าของทาส หรือการใช้มือลูบคำร่างกายของทาสสาวอย่างกักขะ โดยนายทาสส่วนน้อยจะมีรูปร่างหน้าตาและกิริยาวาจาเป็นสุภาพบุรุษ

บุคคลที่เป็นฝ่ายอธรรมของระบบทาสยังประกอบด้วย บรรดาพ่อค้าทาส คนจับทาส คนลักพาตัวทาส คนเขี่ยนทาส ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวจักร ที่สนับสนุนให้ระบบทาสดำรงคงอยู่อย่างหยิ่งรักฝังลึกจนกลายเป็น “สถาบัน” หนึ่งของสังคมคนผิวขาวในภาคใต้ และมายาคติเกี่ยวกับความเป็นเพศหญิงของทาสผู้หญิงผิวดำที่แสดงอารมณ์ความรู้สึกอย่างสูงอาทิ การเอาแต่ร้องไห้คร่ำครวญจนเสียสติต่อการถูกพรากจากลูกรวมทั้งทาสเด็กผิวดำจะมีนิสัยชอบพุดปด ดื้อด้านและการถูกเขี่ยนตีก็เป็นสิ่งที่เหล่าทาสต่างรู้สึกชินชาไปเสียแล้ว

พื้นที่ของความเป็นอื่นในผลงานศิลปะจัดวางของคาร่า วอร์คเกอร์

วอร์คเกอร์ได้ทำการปฏิบัติการรับรู้ของผู้ชมที่มีต่อผลงานจิตรกรรมสมัยใหม่ที่ติดตั้งบนผนังภายในห้องจัดแสดงสี่เหลี่ยมสีขาว ซึ่งผลงานของเธอมีกกรอบภาพที่ยาวทำให้มีการเรียกผลงานของเธอว่า กรอบภาพขนาดยาว (Panoramas) หรือการเล่าเรื่องแบบไซโครรามา (Cyclorama)

เธอได้นำภาพเหตุการณ์ความขัดแย้งช่วงสงครามกลางเมืองที่เกี่ยวข้องกับการค้าทาส “The civil war Battle of Atlanta” จัดแสดงอยู่ที่ Civil War Museum ในเมืองแอตแลนต้า เป็นการนำเสนอจิตรกรรมแบบสัจจะนิยมที่เกี่ยวกับภาพสงครามกลางเมือง เป็นการเล่าเรื่องแบบไซโครรามา (ฉากทิวทัศน์ที่มองจากตรงกลางห้องมีลักษณะรูปทรงกระบอกมองเห็นภาพทิวทัศน์ที่อยู่ไกลๆ) ซึ่งเป็นอนุสรณ์สถานเป็นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่แสดงการสร้างวีรกรรมของคนผิวขาว ดังนั้นวอร์คเกอร์จึงสร้างผลงานศิลปะจัดวางชื่อ “Slavery ! Slavery! Presenting a GRAND and LIFELIKE Panoramic Journey into Picturesque South Slavery of “Life at ‘Ol’ Virginny’s Hole” (sketches from Plantation Life)” ขึ้นในปี.ศ. 2007 เธอต้องการต่อต้านผลงานจิตรกรรมชาตินิยมดังกล่าว ด้วยเหตุนี้วิธีการตัดกระดาษเป็นภาพเงาดำจึงกลายเป็นเครื่องมือต่อต้านความเหมือนจริง

เนื่องจากวิธีการตัดกระดาษเป็นภาพเงาดำมีความเป็นนามธรรมสอดคล้องกับตัวละครสีดำ (dark bodies and face) ที่มีขนาดใหญ่ คลุมเครือและแสดงบุคลิกท่าทางที่ดูผิดแปลกไปจากคนปกติ

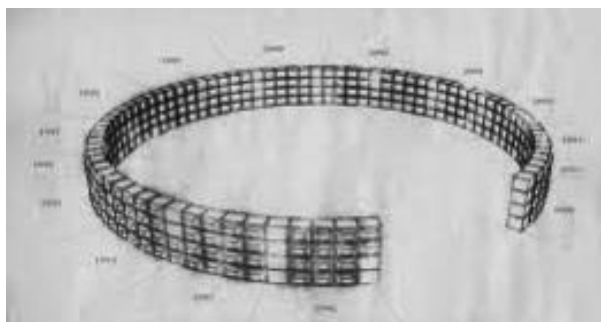
เธอนำตัวละครสีดำขนาดเท่าคนจริงทำการปะติดปะต่อลงบนผนังสีขาวลักษณะทรงกลม 360 องศา มีทางเข้าเพียงหนึ่งทางเป็นการจำลองพื้นที่ห้องนิทรรศการแบบไซโครรามา มีขนาดความยาว 85 ฟุต โดยเวิร์คเกอร์นำภาพเหตุการณ์การเดินทางของทาสชายหญิงที่กำลังใช้ชีวิตในอาณานิคมทาสมาใช้ในผลงานแทนภาพสงครามกลางเมือง การติดภาพตัวละครสีดำลงบนผนังสีขาวทำให้เกิดช่องว่างที่ว่างเปล่า (The blank space) ซึ่งเกิดขึ้นรอบๆ ตัวละคร (รวมทั้งตัวละครสีดำเองก็เป็นช่องว่างที่ว่างเปล่าด้วย) กลายเป็นเรื่องราวที่เข้าใจได้ในฐานะผู้ชมที่ยืนอยู่ตรงกลางโดยมีตัวละครอยู่โดยรอบ เวิร์คเกอร์จะแบ่งภาพออกเป็นช่องๆ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวที่ต่อเนื่องกันก่อให้เกิด “ภาพเคลื่อนไหว” ทางจินตนาการแก่ผู้ชมได้โดยนำมิติของ “พื้นที่และเวลา” มาร่วมเป็นสื่อสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงาน รวมทั้งการนำบุคลิกลักษณะของตัวละครที่อ้างอิงจากประวัติศาสตร์ วรรณกรรม วัฒนธรรมและพฤติกรรมด้านมืดของมนุษย์ มาความเชื่อมโยงในผลงานเพื่อสำรวจในเรื่องวาทกรรมอำนาจที่สะท้อนผ่านภาพเงาดำของผู้คนที่แสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนต่อสู้

ภาพที่ 67 “Slavery! Slavery!”, 2007 Cut paper on wall. Installation view
ที่มา : สืบค้นจาก <http://www.art21.com/kara> สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2559

ผลงานศิลปะจัดวางชุด “Slavery! Slavery!” ทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมอยู่ในเรื่องราวในการเดินข้ามไปมาระหว่างเส้นรอบวงของภาพที่โอบล้อมการจ้องมองเพื่อปะติดปะต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสถานที่นั้น ด้วยโครงสร้างที่เป็นวงกลมทำให้ไม่มีจุดเริ่มต้นเรื่องที่ชัดเจนหรือตอนจบของเรื่องราวแบบที่เราเคยชินโดยเฉพาะการชมภาพจากซ้ายไปขวา แต่ในการเล่าเรื่องแบบไซโครราฆ่า นั้นมีลักษณะของการวน (Loop) ที่จะเริ่มจากจุดใดก็ได้แล้วแต่จินตนาการของผู้ชม การที่วอร์คเกอร์นำผู้ชมเข้าไปจ้องมอง

เหล่าทาสในพื้นที่จำลองทางอำนาจแบบไซโครราฆ่า นั้นดูจะมีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่มิเชลฟูโกต์ ได้เอ่ยถึงมโนทัศน์ “การเฝ้าดูและลงโทษ” ด้วยตัวอย่างสถาปัตยกรรมที่มีผู้คิดค้นขึ้นสำหรับเรือนจำสมัยใหม่ที่เรียกว่า สรรพทัศน์ (Panopticon) ซึ่งประกอบด้วยหอสูงอยู่ตรงกลางสำหรับให้ผู้คุมเฝ้าดู สอดส่อง ตรวจสอบตราความเป็นไปของนักโทษในห้องขังที่เรียงรายล้อมหอนั้นอยู่ โดยถือว่าเป็นตัวอย่างโดดเด่นของกลไกอำนาจสมัยใหม่ที่มุ่งควบคุมมนุษย์ในทุกอย่างก้าวและทุกลมหายใจเข้าออก (ทองกร โภคธรรม, 2547) สรรพทัศน์จึงทำหน้าที่เสมือนเครื่องมือแห่งอำนาจจากคุณลักษณะของการเป็น สนามแห่งการถูกจับจ้อง โดยตัวละครในผลงานจะถูกกำหนดให้อยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งซึ่ง เป็นพื้นที่เฉพาะของตน เพื่อให้ผู้ชมแลเห็นตัวละครต่างๆ ได้จากตำแหน่งเดียวที่เขายืนอยู่ โดยที่ตัวละครจะตระหนักว่า ตนเองได้ถูกจ้องมองอยู่ตลอดเวลาและอย่างต่อเนื่อง จุดนี้จึงกลายเป็นสถานการณ์ที่ทำให้เห็นถึงการทำงานของอำนาจที่เป็นไปโดยอัตโนมัติและมีประสิทธิภาพ (แบร์รี, 2555)

ภาพที่ 68 การสร้างภาพจิตรกรรมแบบ Cyclorama

ที่มา : สืบค้นจาก [https:// www. Norfolkcyclorama.com](https://www.Norfolkcyclorama.com) สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2559

ดังนั้นการจำลองไฮโครรามา ในฐานะสนามแห่งการถูกจับจ้องเพื่อทดสอบนิจภาพ (การรับรู้สิ่งต่างๆ ของบุคคลในสังคมจากการปลุกฝังทางสังคมให้มีมุมมองแบบจำแนกแยกแยะทำให้เกิดการแบ่งชนชั้นของผู้คนโดยปราศจากความขัดแย้ง) ของผู้ชมให้แสดงบทบาทผู้มีอำนาจในการบงการให้ปัจเจกบุคคลอยู่ภายใต้อำนาจของการสังเกตการณ์ โดยให้สรรพทัศนเป็นเหมือนห้องทดลอง จากการที่มันได้สร้างพื้นที่ในการผลิตความรู้เกี่ยวกับผู้ที่ตกอยู่ใต้การสังเกตการณ์และเป็นพื้นที่แห่งการทดลองและฝึกฝนนิจภาพของผู้ชม เห็นได้ว่าการใช้สื่อสัญลักษณ์ในการแสดงออกของการต่อต้านศิลปะสมัยใหม่โดยใช้ภาพเงาและการสร้างภาพแบบพาโนรามา ที่ต้องการสื่อถึงการสร้างภาพการรับรู้ใหม่ในศิลปะและนิจภาพของผู้ชมที่มีต่องานศิลปะร่วมสมัยด้วยการกระบวนการปะทะสังสรรค์ร่วมกันระหว่างผู้ชมกับผลงาน

ศิลปินต้องการนำเสนอเวลาเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic time) เพื่อเรียกร้องให้คนดูได้หยุดคิด ฉกฉุด หรือให้วิเคราะห์เรื่องราวเหตุการณ์ซึ่งผู้ชมกำลังเสพเรื่องราวจากต่างมิติที่ไม่มีตัวตนเป็นรูปธรรม กล่าวคือ การต้องตีความ/แปล “รูป” ให้เป็น “นาม”/นามธรรม อันเป็นภารกิจของผู้เสพที่จะกลับด้านจากผู้สร้างที่ถ่ายทอดเรื่องราวและความคิดออกเป็นภาพ โดยกาลเวลาจะสอดแทรกเข้ามาหรือค้นเหตุการณ์หลักของการย้ายที่อยู่ “รั้ง” ไว้ชั่วขณะก่อนที่จะปลดปล่อยให้ปัจจุบันกาลดำเนินต่อไป

การสร้างภาพแฝงนัยหรือร่างผสมในผลงานศิลปะจัดวางของคาร์ล่า วอร์คเกอร์

วอร์คเกอร์ต่อต้านรูปแบบความเป็นสมัยใหม่ด้วยการเลือกใช้วัสดุและกระบวนการสร้างสรรค์ที่เรียบง่ายเช่น กระดาษสีดำและการวาดเส้น เป็นหลักในการสร้างงานเพราะเธอปฏิเสธการสร้างผลงานจิตรกรรมสีน้ำมันเพราะมันคือภาพตัวแทนของความเป็นสมัยใหม่หรือการสร้างสรรค์แบบกระแสหลัก เธอจึงเลือกสร้างรูปทรงด้วยวัสดุและวิธีการที่เชื่อมโยงกับวาดเส้นบนกระดาษคือ วิธีการตัดกระดาษเป็นภาพเงาดำ (Black Cut-Paper Silhouette) โดยเธอจะวาดภาพบนกระดาษสีดำ แล้วตัดกระดาษด้วยมีดที่คล้ายคัตเตอร์ วิธีการนี้เหมือนการวาดเส้นด้วยใบมีดที่ต้องอาศัยทักษะเป็นอย่างยิ่ง เธอสร้างรูปทรงที่เรียบง่ายแต่มีเส้นรอบนอกที่คมชัดเป็นรูปภาพตัวละครจากนวนิยายที่คล้ายการ์ตูนเพื่อสร้างภาพสะท้อนชนชั้นกลางที่บริโภควัฒนธรรมประชานิยมเป็นหลัก

การสร้างโครงร่างมนุษย์และเสื้อผ้าที่แสดงพื้นเพของชนกลุ่มน้อยหรือชนกลุ่มผู้มีอำนาจด้วยวิธีการตัดกระดาษเป็นภาพเงาดำจึงเป็นการประชดเย้ยหยันล้อเลียนปัญหาการเหยียดผิว เพราะวัสดุ (กระดาษสีดำ) ได้กำจัดเรื่องสีผิวของมนุษย์ด้วยการแปรสภาพร่างกายมนุษย์ให้กลายเป็นสีดำเหมือนกันหมด ดังนั้นวิธีการตัดกระดาษเป็นภาพเงาดำจึงเป็นการเปลี่ยนนิจภาพของกลุ่มคนที่ถูก

นิยามความหมายผ่านภาพลักษณ์ทางสีผิวใหม่ ซึ่งเป็นความน่าสนใจในการสร้างสรรค์ผลงานของวอร์คเกอร์เกี่ยวกับประเด็นเชื้อชาติ เพราะการที่วอร์คเกอร์นำตัวละครผิวขาว/ผิวสีจากวรรณกรรมให้แปรเปลี่ยนอัตลักษณ์ตัวตนเป็นสีดำคล้ายเงาเหมือนกันหมด ทำให้อัตลักษณ์กลายเป็นสิ่งที่พรัวเลือน เพราะการหายไปของเชื้อชาติ สีผิว ความปกติกับความไม่ปกติ ทำให้ขาดการบ่งชี้ทางอัตลักษณ์ที่ชัดเจน ความเป็น “เงา” คือการพูดถึงจิตวิญญาณของมนุษย์ซึ่งทำให้เราสามารถละทิ้งอัตลักษณ์ทางสังคมออกมาเล่นในบทบาทของอัตลักษณ์ตัวตนที่แตกต่างไปจากบรรทัดฐานเดิม เมื่อเราต่างถูกทำให้เป็นสีดำหรือถูกทำให้พรัวเลือน นอกจากนี้ วอร์คเกอร์ยังใช้วิธีการวางแผ่นใสบน overhead projector ที่วางบนพื้น ที่ทอดแสงเงาและสร้างสภาพแวดล้อมบนผลงานติดตั้ง ให้ผู้ชมรู้สึกเกิดจินตนาการเข้าไปอยู่ในผลงานที่ล้อมรอบตัว เงาของผู้ชมเองก็ทอดตัวลงบนผลงาน (ที่ผนัง) ในขณะที่พวกเขาเดินสำรวจไปรอบๆ พื้นที่ ในเวลาเดียวกันผู้ชมกำลังเข้าสู่การเล่าเรื่องและประวัติศาสตร์โดยการนำไปสู่ภาพตัวละครที่เกิดจากเงาของพวกเขาเองที่คล้ายการมีส่วนร่วมในเรื่องราวหรือเหตุการณ์บนผนัง

วอร์คเกอร์ท้าทายผู้ชมด้วยการใช้ความปรารถนา ความพึงพอใจและความน่าอัศจรรย์ที่ซับซ้อนในเรื่องเพศวิถีของมนุษย์ที่ไม่สามารถแสดงออกอันเป็นสิ่งต้องห้ามทางศาสนามาช้านานเพราะหากผู้ใดกล้าแสดงพฤติกรรมต้องห้ามอย่างเปิดเผยในที่สาธารณะแล้วเขาย่อมเป็นมนุษย์ผู้มีตัวตนประหลาด เธอจึงได้นำเสนอพฤติกรรมต้องห้ามต่าง ๆ มาใช้อย่างท้าทาย อาทิ การคุมกำเนิด (ผิดกฎธรรมชาติ) การทำแท้งและรักร่วมเพศ (เป็นบาป) ฐานะของสตรีในพื้นที่คริสต์ศาสนา ฯลฯ ส่งผลให้ผู้ชมเกิดความสนใจใคร่รู้ในขณะเดียวกันก็รู้สึกรังเกียจต่อภาพที่แสดงพฤติกรรมทางเพศที่รุนแรงแต่แฝงอารมณ์ขัน จากการนำเสนอดังกล่าวเกิดการเสียดสีวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงเกี่ยวกับภาพผลงานที่แสดงการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย พฤติกรรมทางเพศ ความรุนแรง การผสมระหว่างคนกับสัตว์ การมีความสัมพันธ์รักต่างเชื้อชาติเหล่านี้เป็นเรื่องต้องห้ามทางประวัติศาสตร์

เนื่องจากการดำรงอยู่ของตัวตนที่ประหลาด (monstrous being) มักถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ต่อต้านมาตรฐานความเป็นปกติของสังคมเพราะการดูและบอกว่าอะไรเป็นสิ่งประหลาดนั้น ถึงที่สุดแล้วก็คือ การทำให้สิ่งที่เราไม่รู้กลายเป็นสิ่งที่รู้ หรือทำให้สิ่งที่ไม่ปกติกลายเป็นสิ่งปกติ (Normalizing the abnormal) ด้วยการตีตราสิ่งนั้นว่า “ประหลาด” (Mary Douglas, 1970, 74 - 77) และตัวตนที่ประหลาดเหล่านี้ยังทำหน้าที่ท้าทายระบบระเบียบ (order) ในการจัดจำแนกแยกแยะสิ่งต่างๆ ของมนุษย์ เพื่อสร้างความรู้สึกไม่ปกติหรือคาดการณ์ไม่ได้ให้กับผู้ชม

วอร์คเกอร์นำแนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมร่างกายของมนุษย์ ซึ่งเป็นผลมาจากกลไกการทำ ให้เป็นสังคมซึ่งตอบสนองกับโครงสร้างทางสังคมที่มีลักษณะแบ่งแยกเป็นลำดับชั้นอย่างชัดเจน ในแง่ นี้การปลดปล่อยแรงขับตามธรรมชาติ (ไม่ว่าจะเป็นปัสสาวะ อุจจาระ หรือการสำรอกเอาสิ่งที่อยู่ ภายในร่างกายออกมา) รวมทั้งการฉีกขาดของร่างกายมนุษย์ จึงกลายเป็นการปะทะกับค่านิยมต่างๆ ของสังคม และช่วยปลดปล่อยมนุษย์ออกจากชุดอุดมการณ์ต่างๆ ที่กดทับตนอยู่ (Canguilhem, 2005) ดังนั้นการปฏิบัตินิภาพด้วยการปฏิเสธที่จะควบคุมร่างกายให้เป็นไปตามระเบียบของสังคมจึง ปรากฏให้เห็นในผลงานที่ตัวละครที่เป็นวีรบุรุษหรือทาสต่างแสดงการปลดปล่อยแรงขับตามธรรมชาติ เช่น การขับถ่าย อาเจียนและแสดงพฤติกรรมทางเพศอย่างโจ่งแจ้งยกตัวอย่าง ผลงานชื่อ “The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven” ที่ตัวละครชายแสดง อาการอุจจาระตลอดเวลา ผู้หญิงทาสสามคนแสดงพฤติกรรมรักร่วมเพศกัน รวมทั้งชายพิการที่กำลัง ร่วมเพศกับเด็กชายซึ่งล้วนทำทาสศาสนาทั้งสิ้น

ภาพที่ 69 “The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven”, 1997, Whitney Museum.

ที่มา : สืบค้นจาก <http://www.art21.com/kara> สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2559

กลยุทธ์การปฏิวัติจินตภาพการปลดปล่อยแรงขับตามธรรมชาติของวอร์คเกอร์มีกลยุทธ์ที่ซับซ้อนด้วยการสร้างภาพการรับรู้ใหม่เป็นการตัดภาพตัวละคร/เหตุการณ์เด่นๆ ที่มักเป็นที่จดจำของผู้คน (จากวรรณกรรม) ให้แสดงพฤติกรรมต้องห้ามคือ การปลดปล่อยแรงขับตามธรรมชาติ (แผนการแสดงวีรกรรม) หรือตัวตนที่ประหลาด (ความเป็นทาส) มาปะติดปะต่อ (Collage) ด้วยวิธีการตัดกระดาษภาพเงาดำติดบนผนัง ดังตัวอย่างในผลงานที่มีชื่อว่า “Gone, an Historical Romance of a Civil War as it occurred between the dusky things of one young negress and her heart” ซึ่งวอร์คเกอร์ได้นำสัญลักษณ์บุคลิกลักษณะของตัวละคร ภาพเหตุการณ์หรือฉากในภาพยนตร์เรื่อง Gone with the Wind มาใช้สร้างภาพใหม่เช่น ภาพผู้หญิงที่คล้ายคนผิวสีที่อยู่บนเรือโดยมีหัวของผู้ชายผิวขาวที่ดูคล้าย George Washington (เป็นประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาคนแรก) ซึ่งองค์ประกอบของเหตุการณ์นี้มีส่วนคล้ายกับภาพ "George Washington Carver Crossing the Delaware : Page from an American History Textbook" ของงานจิตรกรรมที่มีชื่อเสียงของ โคลเลสคอร์ตที่ล้อเลียนผลงานจิตรกรรมต้นแบบของ Emanuel Leutze มาอีกทีหนึ่ง สะท้อนให้เห็นการปฏิวัติจินตภาพด้วยการล้อเลียน

ภาพที่ 70 ชื่อผลงาน “Gone”, 1994 ขนาด 50 x 30 ฟุต Installation view, The Walker Art Center.

ที่มา : สืบค้นจาก <http://www.art21.com/kara> สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2559

ในปีค.ศ. 2014 วอร์คเกอร์ได้แสดงนิทรรศการที่โรงงานน้ำตาลชื่อ Domino Sugar Refinery ที่เมือง บรูคลินด์ ในผลงานล่าสุดของเธอเป็นงานศิลปะจัดวางที่มีขนาดใหญ่ในโรงงานผลิตน้ำตาลร้างแห่งหนึ่ง โดยใช้ชื่อนิทรรศการหลักว่า “A Subtlety” หรือ “the Marvelous Sugar Baby” โดยมีชื่อรองว่า “an Homage to the unpaid and overworked Artisans who have refined our Sweet tastes from the cane fields to the Kitchens of the New World on the Occasion of the demolition of the Domino Sugar Refining Plant” ซึ่งเธอได้นำเรื่องเล่าจากประวัติศาสตร์การค้าทาสเพื่อผลิตขนส่งน้ำตาลจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สู่อเมริกา น้ำตาลทุกเกล็ดที่คุณใส่ในชาล้วนมีเลือดคนดำเจืออยู่เป็นเรื่องราวที่ติดหูมาช้านาน วอร์คเกอร์สร้างประติมากรรมร่างผสม โดยใช้น้ำตาลมาสร้างเป็นประติมากรรมรูปทรงเด็กผิวดำขนาดเท่าจริงที่แสดงท่าทางการทำงาน และสร้างประติมากรรมขนาดใหญ่ซึ่งทำมาจากน้ำตาลเป็นการนำรูปเคารพของอียิปต์ที่เรียกว่า สฟิงซ์ (Sphinx) ในท่าทางการหมอบผสมกับรูปร่างของผู้หญิงผิวดำเปลือยตั้งตระหง่านกลางโรงงานโดยมีเด็กชายผิวสีที่สร้างจากน้ำตาลยื่นเรียงรายอยู่โดยรอบ ซึ่งผู้ชมสามารถเดินชมผลงานปะปนไปกับเด็กขนาดเท่าคนจริงที่ทำจากน้ำตาลได้เช่นกัน และเมื่อเวลาผ่านไปเด็กที่สร้างจากน้ำตาลก็เริ่มค่อยๆ ละลายไปที่ละน้อย ผู้ชมจะเห็นการสลายของรูปทรงมนุษย์ลงเรื่อยๆ เสมือนเรามักจะหลงลืมเรื่องราวร้ายเมื่อเวลาผ่านไปอยู่เสมอ จะเห็นได้ว่า วอร์คเกอร์นำเสนอความคิดด้วยการใช้สุนทรียะของภาพแผ่นนัยและวัสดุที่เรียบง่ายแต่สื่อสารได้อย่างชัดเจน ทำให้ผลงานนี้มีมิติทางประวัติศาสตร์ที่น่าประหลาดใจแต่สามารถสร้างความสะเทือนใจให้กับผู้ชมได้

ภาพที่ 71 ผลงานชื่อ “A Subtlety” หรือ "The Marvelous Sugar Baby" 2014 ศิลปะจัดวาง
ที่โรงงานน้ำตาลร้าง ขนาดผันแปรตามพื้นที่

ที่มา : สืบค้นจาก <https://www.velture.com> สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2559

4.3.2 สรุปผลการวิเคราะห์ผลงานศิลปะจัดวางของคาร์ล่า วอร์คเกอร์

การสร้างโลกแฟนตาซีในผลงานของคาร์ล่า วอร์คเกอร์แสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ของอำนาจกับการต่อต้านได้เด่นชัด ด้วยภาพบนผนังสีขาวที่ดูแปลกประหลาดที่สร้างจากกระดาษสีดำ ซึ่งเป็นการสร้างภาพแฝงนัยของภาพฝันและภาพหลอนเพื่อแสดงการต่อต้านชัดเจนขึ้นจากโลกของความจริงที่โหดร้าย การที่วอร์คเกอร์ทำให้ห้องแสดงนิทรรศการแบบสมัยใหม่ ให้กลายเป็นพื้นที่ของความเป็นอื่นด้วยการจำลองสนามแห่งการถูกจับจ้อง ที่เต็มไปด้วยการทำทลายการรับรู้ของผู้ชม เห็นได้ชัดว่า งานศิลปะของวอร์คเกอร์มีความหมายของการเมืองเชิงพื้นที่(Politics of location) ซึ่งช่วยเปิดมิติของการต่อต้านให้กว้างขวางออกไป เป็นการกระตุ้นให้ผู้ต่อต้านสามารถประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบใหม่ๆของการขบถด้วยวิธีที่ย้ายถ่ายเทพื้นที่ (dislocation) ได้ไม่สิ้นสุด การต่อต้านไม่จำเป็นต้องมีเป้าหมายโค่นอำนาจเก่าหรือประกาศความเป็นปฏิปักษ์ชัดเจน มันอาจดูอ่อนแอ ไร้สาระ หรือน่าตลกขบขัน พลังของการต่อต้านจึงเปิดโอกาสในการนิยามอัตลักษณ์ใหม่ๆขึ้นมา ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่เกิดขึ้นนับเป็นการกระตุ้นท้าทายต่อประเด็นเชื้อชาติ เพศวิถีและอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมร่วมสมัย จากการศึกษาผลงานศิลปะจัดวางของคาร์ล่า วอร์คเกอร์ เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องอัตลักษณ์ของคนผิวสีในอเมริกา ภายใต้การเดินทางต่อสู้ดิ้นรนเพื่อสิทธิพลเมือง วัฒนธรรมประชานิยมและการใช้สื่อ

จากการศึกษาผลงานศิลปะจัดวางของคาร์ล่า วอร์คเกอร์ สามารถนำมาปรับใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ของผู้วิจัยได้ดังนี้

1. ผลงานแสดงให้เห็นถึงการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของคนชายขอบได้อย่างชัดเจน โดยศิลปินนำเสนอผลงานจากประสบการณ์ของผู้หญิงผิวสี ร่วมกับการนำประวัติศาสตร์ของทาสและวรรณกรรมที่เป็นอำนาจละมุนมาใช้ในการสร้างภาพแฟนตาซีได้อย่างมีพลัง และยังท้าทายมุมมองทัศนคติของผู้ชมอีกด้วย

2. การสร้างโลกแฟนตาซีด้วยการเปลี่ยนผ่านเรื่องเล่า (ภาษาวรรณกรรม) สู่ผลงานศิลปะจัดวาง (ภาษาทัศนศิลป์) ด้วยการสร้างภาพแฝงนัยคือ ภาพเงาดำ ร่วมกับการฉายภาพจากโปรเจกเตอร์ ซึ่งเป็นวิธีการที่เรียบง่ายแต่เต็มไปด้วยพลังของการสื่อสาร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การใช้วัสดุและรูปร่างที่เหมาะสมสามารถสื่อความหมายการสร้างโลกแฟนตาซีได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้การสร้างสรรค์ผลงานที่วิจิตรอลังการ

3. การสร้างภาพผืนและภาพหลอนด้วยวิธีการทางศิลปะของวอร์เกอร์ เมื่อต้องสร้างผลงานในลักษณะจิตรกรรมสองมิติศิลปินจะใช้วิธีการสร้างภาพแผ่นยเพื่อสื่อถึงภาพหลอนและภาพผืนในผลงาน โดยใช้วิธีการตัดกระดาษ (Cut - Paper Silhouette) เป็นรูปร่างของตัวละครสีดำติดลงบนผนังสีขาว และเมื่อต้องสร้างผลงานศิลปะจัดวางในรูปของประติมากรรม ศิลปินจะใช้วิธีการสร้างร่างผสมระหว่างผู้หญิงผิวสีกับสัตว์ในตำนาน ประติมากรรมถูกสร้างจากน้ำตาลสีขาวบริสุทธิ์จึงให้ความรู้สึกของภาพผืนที่ผู้คนต่างหลงใหลในความหวานของน้ำตาล ในขณะที่ภาพหลอนเกิดขึ้นจากการที่ร่างผสมเริ่มละลายทำให้ร่างของทาสผิดรูปไปนั้น เพื่อสื่อถึงประวัติศาสตร์การค้าขายน้ำตาลจากแดนไกลโดยใช้แรงงานทาส ที่แสดงนัยของความขัดแย้งอย่างรุนแรง

4. การสร้างห้องแสดงผลงานให้กลายเป็นพื้นที่ในโลกจินตนาการแบบแฟนตาซี โดยมีการสร้างภาพแผ่นยของรูปร่างตัวละครที่มาจากวรรณกรรมคลาสสิกที่สื่อความหมายของภาพผืนจากลายเส้นแบบการ์ตูนของวอลต์ดิสนีย์ในแบบประชานิยม โดยรูปร่างนั้นยังแสดงภาพหลอนจากวิกฤตการณ์ความรุนแรงของการเหยียดผิวที่เกิดขึ้นปัจจุบัน ศิลปินต้องการแสดงความปรารถนาของคนผิวสีที่ต้องการความเท่าเทียมกันในสังคม ความอิสระในการแสดงออกและเป็นที่ยอมรับในฐานะมนุษย์ที่ปราศจากอคติทางเชื้อชาติ

ดังนั้นการเข้าถึงโลกแฟนตาซีของวอร์เกอร์ ผู้ชมต้องใช้ภาษาแห่งการมองเห็น “เห็น” ซึ่งในขั้นแรกของการสัมผัสผลงานเราจะเห็นในลักษณะของการ “วิเคราะห์” เพราะศิลปินจัดวางโครงสร้างของรูปทรงต่างๆ ให้อยู่ในลักษณะกระจาย เพื่อให้ผู้ชมได้ใช้การรับรู้ในการประติประต่อภาพที่เห็นเข้าด้วยกัน ซึ่งศิลปินได้ให้แนวทางในการเตรียมผู้ชมเข้าสู่ผลงานด้วยการตั้งชื่อผลงานที่อ้างอิงถึงเรื่องราวในวรรณกรรมที่ต้องการนำเสนอเป็นข้อมูลพื้นฐานให้ผู้ชมได้กระตุ้นความทรงจำและประสบการณ์ส่วนบุคคลที่แต่ละคนอาจมีต้นทุนทางวัฒนธรรมไม่เท่ากัน เมื่อผู้ชมสามารถประติประต่อภาพที่เห็นเข้าด้วยกันกับเรื่องราวแล้วจะสามารถนำไปสู่การมองเห็นแบบ “สังเคราะห์” คือ การมองเห็นภาพรวมที่เป็นเอกภาพของรูปทรงทั้งหมด ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของตา สมอง และใจเพื่อให้เข้าถึงสาระและคุณค่าที่แท้จริงของผลงานศิลปะ

บทที่ 5

พัฒนาการและการวิเคราะห์ผลงาน

จากการศึกษาข้อมูลเชิงลึกของคนสนามหลวงและผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบแล้ว ผู้วิจัยจึงได้นำมาวิเคราะห์ผ่านแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อสังเคราะห์ตีความจนได้สัญลักษณ์ที่สามารถสื่อถึงการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงได้ ซึ่งในบทนี้จะว่าด้วยการระบวนการสร้างสรรคผลงานศิลปะโดยแบ่งช่วงการปฏิบัติงานดังนี้ ผลงานระยะก่อนวิทยานิพนธ์ซึ่งจะมุ่งเน้นไปที่การทดลองเชิงศิลปะอาทิ การนำสัญลักษณ์มาสร้างเป็นรูปทรง การเลือกใช้วัสดุและวิธีการจัดวางผลงานที่สอดคล้องกับแนวความคิด ต่อมาจึงเป็นการสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ประกอบด้วยผลงานจำนวนสองชุด โดยมุ่งเน้นนำเสนอการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงในรูปแบบของผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสม และสุดท้ายจะเป็นการสรุปผลการสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์

5.1 ผลงานระยะก่อนวิทยานิพนธ์

5.1.1 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองในชุดที่หนึ่ง

- แนวความคิดและภาพร่างผลงาน
- กระบวนการสร้างสรรค์
- ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์
- การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

5.1.2 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองในชุดที่สอง

- แนวความคิดและภาพร่างผลงาน
- กระบวนการสร้างสรรค์
- ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์
- การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

5.1.3 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองในชุดที่สาม

- แนวความคิดและภาพร่างผลงาน
- กระบวนการสร้างสรรค์
- ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

-การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

5.1.4 การสร้างสรรค์ผลงานเพื่อนำเสนอหัวข้อ

-แนวความคิดและภาพร่างผลงาน

-กระบวนการสร้างสรรค์

-ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

-การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

5.2 ผลงานวิทยานิพนธ์

5.2.1 ผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่หนึ่ง

-แนวความคิดและภาพร่างผลงาน

-กระบวนการสร้างสรรค์

-ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

-การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

5.2.2 ผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่สอง

-แนวความคิดและภาพร่างผลงาน

-กระบวนการสร้างสรรค์

-ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

-การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

5.3 สรุปผลการสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์

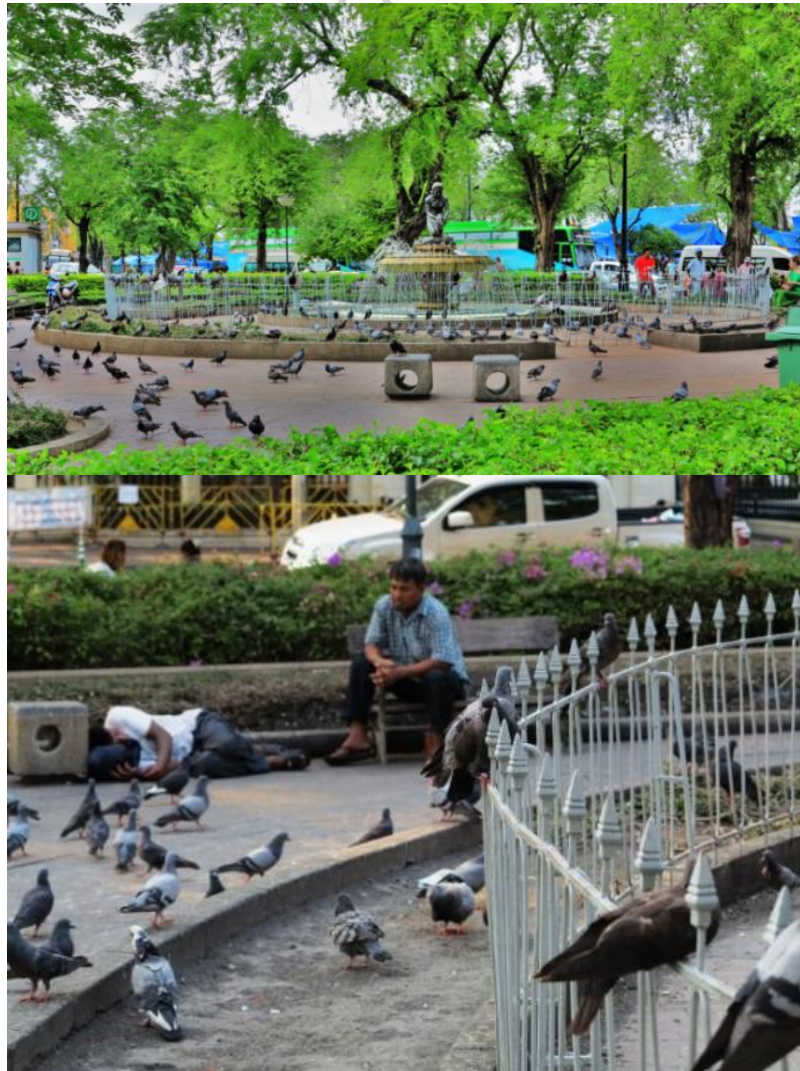
5.3.1 พื้นที่ของความเป็นอื่น

5.3.2 การสร้างโลกแฟนตาซี

5.3.3 การสร้างภาพแฝงนัยและร่างผสม

5.1 ระยะเวลาก่อนวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับคนสนามหลวงใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ ขณะเดียวกันก็ทำการลงพื้นที่สังเกตการณ์วิถีชีวิตของคนสนามหลวงควบคู่ไปกับการสร้างสรรค์ผลงาน โดยมุ่งสำรวจทัศนภาพที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นชายขอบจาก คน สัตว์ วัตถุ สิ่งของในพื้นที่สนามหลวง จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยจึงได้นำลักษณะทางกายภาพที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นชายขอบจาก คน สัตว์ วัตถุ สิ่งของมาทดลองสร้างผลงานศิลปะสื่อผสมดังนี้

ภาพที่ 72 เกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลปากร

ที่มา : ผู้วิจัย

5.1.1 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองในชุดที่หนึ่ง

- แนวความคิดและภาพร่างผลงาน

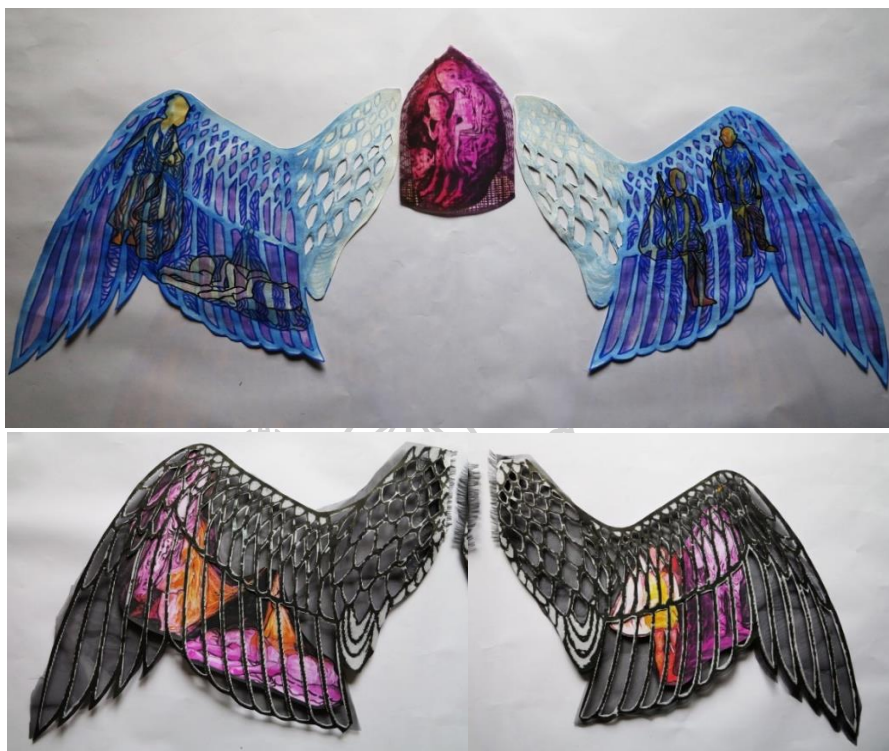
ผู้วิจัยจึงได้ทดลองนำวัสดุสิ่งของ และสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับคนสนามหลวงมาใช้เป็นภาพตัวแทน เพื่อแสดงอัตลักษณ์ตัวตนของพวกเขา โดยสร้างรูปทรงจาก คนสนามหลวงชายหญิง เด็กชายหญิง นกพิราบและถุงพลาสติกที่ใช้ในการเก็บขยะ

- ภาพร่างผลงาน

เมื่อคัดเลือกสถานที่ วัสดุสิ่งของ และสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับคนสนามหลวงได้แล้ว จึงทดลองร่าง ภาพผลงานจากพฤติกรรมของคนสนามหลวงบริเวณเกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลป์การเพื่อให้ เกิดความสัมพันธ์กัน ในงานภาพร่างช่วงที่1 เป็นภาพขาวดำโดยทดลองจัดวางกลุ่มคนสนามหลวงที่มา ทำกิจกรรมต่างๆในพื้นที่เกาะกลางรูปสามเหลี่ยมหน้ากรมศิลป์การ โดยมีน้ำพุเป็นจุดศูนย์กลาง (Landmark)ของพื้นที่แห่งนี้ และงานภาพร่างช่วงที่ 2 ได้นำรูปทรงปีกนกนำมาฉลุให้โปร่งแล้ววาง ทับลงบนกลุ่มคนในให้อยู่ภายใน เพื่อแสดงความขัดแย้งคือ ด้านหนึ่งปีกนกหมายถึงการโยนบินเป็น อิสระแต่อี้นัยหนึ่งโครงสร้างของปีกนกที่ถูกเจาะเป็นซี่ๆก็คล้ายกับคุก ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกสอง ด้านในเวลาเดียวกัน และยังต้องการสื่อถึงอัตลักษณ์ของคนสนามหลวงที่มีความพราะเลือนและไร้ ตัวตนที่ชัดเจน จึงใช้ภาพร่างชุดนี้ในการสร้างเป็นผลงาน

ภาพที่ 73 ภาพร่างผลงานชุดที่หนึ่งเพื่อศึกษารูปทรงของคนสนามหลวง

ภาพที่ 74 ภาพร่างผลงานเพื่อศึกษารูปทรงของปีกนกกับคนสนามหลวง

- กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน

1. ผู้วิจัยได้ทำการเลือกใช้วัสดุที่มีเนื้อผ้าโปร่งบางสามารถมองเห็นทะลุได้เช่น ผ้าขาวบาง, ผ้าแก้ว และเลือกใช้ผ้ากระสอบ, ถุงพลาสติกเพื่อแทนความเป็นสังคมเมืองและการใช้แรงงานของคน
2. นำภาพถ่ายกลุ่มคนสนามหลวงไปพิมพ์ลงบนแผ่นพลาสติกไวนิลเพราะต้องการสื่อถึงภาพความเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
3. นอกจากนี้ยังใช้ยางพาราเหลวเนื่องจากมีลักษณะโปร่งบางยืดหยุ่นคล้ายผิวหนังของมนุษย์และสัตว์ทั้งยังช่วยเป็นตัวยึดเกาะวัสดุต่างๆให้ประสานเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี
4. ผู้วิจัยใช้วิธีการตัด ฉลุ ภาพบุคคลบนแผ่นไวนิลให้มีความโปร่งแล้วจึงเย็บ ปัก สานเข้ากับวัสดุจำพวกผ้าต่างๆ

ภาพที่ 75 กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานชุดที่หนึ่ง

- ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 76 ภาพผลงานทดลองชุดที่หนึ่งเสร็จสมบูรณ์

- การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

ผลงานชิ้นนี้ทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทดลองวัสดุและวิธีการทางศิลปะที่สามารถแสดงอัตลักษณ์ตัวตนของคนสนามหลวงได้

- การทดลองใช้วัสดุที่แตกต่างกัน (ไวนิล+ผ้าขาวบาง+ยางพารา) มาสร้างเป็นรูปทรงของคนสนามหลวงที่แสดงความพริ้วเลื่อนของอัตลักษณ์นั้นค่อนข้างพึงพอใจ แต่วิธีการตัดฉลุไวนิลให้เป็นลายเส้นค่อนข้างใช้เวลาและลวดลายที่เกิดจากการฉลุให้เป็นลวดลายคล้ายขนนกยังดูประดิษฐ์มากเกินไป

- การติดตั้งผลงานยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควรเพราะผู้วิจัยต้องการให้ผู้ชมสามารถเดินดูงานได้ทั้งสองด้านและต้องมีการจัดแสงที่เหมาะสมเพื่อให้ผลงานแสดงจุดเด่นคือ ความโปร่งบาง มองทะลุได้

5.1.2 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองชุดที่สอง

- แนวความคิดและภาพร่าง

ผลงานชุดนี้มีการนำสิ่งของที่แสดงอัตลักษณ์ของคนสนามหลวงที่ชัดเจนยิ่งขึ้นคือ คนสนามหลวงกับถุงพลาสติกใบใหญ่ที่มีไว้เพื่อเก็บสิ่งของส่วนตัวและเก็บของเก่า ซึ่งถุงของแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันไปเหมือนร่างกายที่บรรจุเรื่องราวชีวิตไว้ ผู้วิจัยจึงทดลองร่างภาพผลงานโดยนำรูปทรงของคนสนามหลวงมาซ้อนทับกับรูปทรงของถุงสีดำใบใหญ่ที่หลอมรวมเรื่องราวของคนกับวัตถุมาผูกโยงเข้าด้วยกันได้

ภาพที่ 77 ภาพร่างผลงานทดลองชุดที่สอง

- กระบวนการสร้างสรรค์

ยังคงใช้วิธีการเดียวกันกับผลงานทดลองชิ้นที่หนึ่งโดยนำวัสดุที่แสดงความโปร่งบางคือ ภาพถ่ายกลุ่มคนสนามหลวงที่พิมพ์ลงบนแผ่นพลาสติกไวนิลผ้าขาวบาง ยางพารา แต่เน้นการสร้างรูปทรงที่คล้ายกับถุงขยะขนาดใหญ่ในลักษณะสามมิติ นอกจากนี้ยังมีการนำวัตถุในชีวิตประจำวันคือ รถเข็น มาประกอบเป็นโครงสร้างในผลงานด้วย เนื่องจากคนสนามหลวงบางคนมีอาชีพเข็นผักที่ปากคลองตลาด โดยทำการติดตั้งในสองลักษณะคือ แบบแรกเป็นการนำถุงใบใหญ่จะผูกติดกับรถเข็นในลักษณะเลียนแบบความเป็นจริง ส่วนแบบที่สอง ผลงานที่มีโครงสร้างเป็นถุงจะถูกแขวนห้อยทิ้งตัวลงมาจากเพดาน ลอยคว้างอยู่กลางอากาศซึ่งผู้ชมสามารถเดินชมผลงานได้รอบด้าน โดยในแต่ละถุงจะมีภาพของคนสนามหลวงซ้อนอยู่ภายในวัสดุที่ผสมผสานกัน

- ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 78 ผลงานทดลองชุดที่สองเสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 79 รายละเอียดผลงานทดลองชุดที่สองเสร็จสมบูรณ์

- การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

- ด้านเทคนิควิธีการในการสร้างผลงานมีความชัดเจนมากขึ้นคือ ผู้วิจัยได้ทำการตัดผ้าที่มีความโปร่งบางแต่มั่นวาวออกไป เหลือไว้แต่ผ้าขาวบาง ผ้าดิบ ผ้ายัดที่ถูกยึดติดเข้าไว้ด้วยกันจากยางพาราที่ยืดหยุ่น

- การติดตั้งผลงานด้วยการแขวนยังไม่สามารถจัดการได้ตามที่คาดหวัง เพราะรูปทรงผลงานที่แขวนดูแข็งและแบนเหมือนตุ๊กตาขี้เกียจไป จึงต้องปรับปรุงผลงานขึ้นไปให้มีปริมาตรมากขึ้น

5.1.3 การสร้างสรรค์ผลงานทดลองชุดที่สาม

- แนวความคิดและภาพร่าง

ในผลงานชุดนี้ผู้วิจัยได้นำวัตถุดิบที่คนสนามหลวงใช้กันในชีวิตประจำวันมาประกอบในการสร้างสรรค์มากขึ้นเพื่อให้สามารถสื่อถึงอัตลักษณ์ตัวตนความเป็นชายขอบ อาทิ รถเข็น เก้าอี้นอนพับได้ ร่ม นอกจากนี้ยังสร้างรูปทรงจำลองของสะพานลอยและเก้าอี้สาธารณะมาใช้ร่วมด้วย เนื่องจากคนสนามหลวงมักอาศัยหลับนอนบนเก้าอี้และริมทางเท้า ส่วนรูปทรงของคนสนามหลวงจะยังคงซ่อนอยู่ในรูปทรงของถุงใบใหญ่เหมือนในชุดที่แล้วแต่ปรับให้มีปริมาตรเป็นสามมิติเพิ่มขึ้นเพื่อให้ผลงานได้แสดงความโปร่งบางมองทะลุไปหากันได้รอบด้านยิ่งขึ้น

ภาพที่ 80 ภาพร่างผลงานทดลองชุดที่สาม

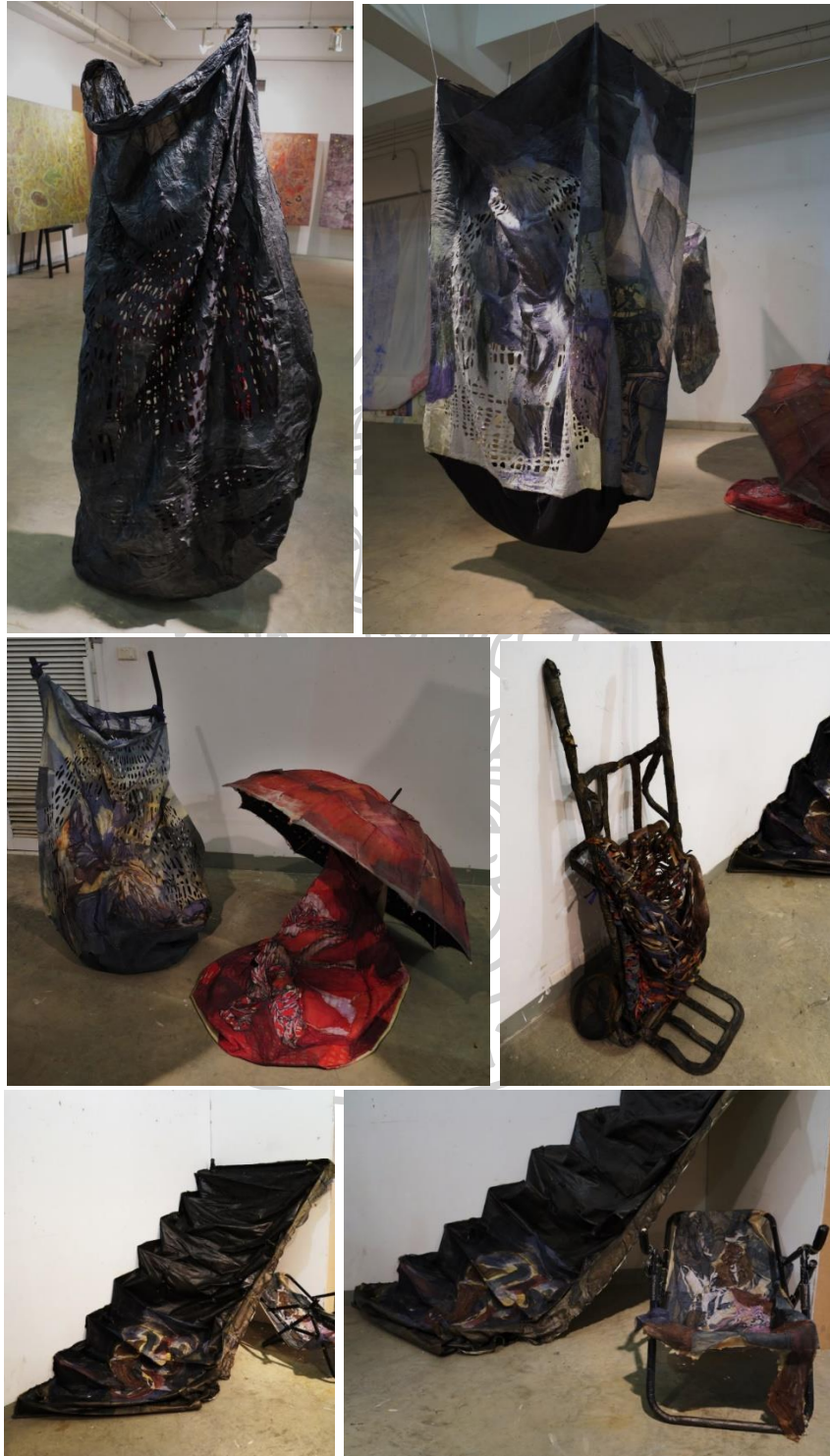
- กระบวนการสร้างสรรค์

1. ผู้วิจัยได้ทำการเลือกใช้วัสดุที่มีเนื้อผ้าโปร่งบางสามารถมองเห็นได้เช่น ผ้าขาวบาง, ผ้าแก้ว และเลือกใช้ผ้ากระสอบ, ถุงพลาสติกเพื่อสื่อถึงการมองข้ามละเอียดของคนที่สังคมต่อปัญหาคนไร้บ้าน
2. นำภาพถ่ายกลุ่มคนสนามหลวงไปพิมพ์ลงบนแผ่นพลาสติกไวนิล
3. ผู้วิจัยใช้วิธีการตัด ฉลุ ภาพคนสนามหลวงบนแผ่นพลาสติกไวนิลให้มีความโปร่งบางแล้วจึงนำยางพาราเหลวมาทาประสานรูปทรงของคนที่เกิดจากการปะติดและการสานกันของวัสดุชนิดต่างๆ จนเกิดพื้นผิวที่แตกต่างกัน จากนั้นนำมาประกอบเข้าด้วยกันเป็นรูปทรงขนาดใหญ่ประมาณ $50 \times 100 \times 200$ เซนติเมตร
4. ผลงานที่เป็นบันไดทางขึ้นของสะพานลอย เกิดจากการนำยางพารากับผ้าขาวบางไปทาบพื้นที่บันไดจริง ทาจนกว่าจะหนาพอโดยพื้นผิวชั้นบนจะใช้พลาสติกจากถุงพลาสติกสีดำมาปะติดทากายพาราทับจนแห้งและคงรูปชัดเจน จึงทำการถอดแบบออก
5. ผลงานที่เป็นร่ม รถเข็นและม้านั่งจะใช้วิธีสร้างพื้นผิวจากผ้าขาวบางและทากายพาราลงบนโครงสร้างวัตถุจริงแห้งและคงรูปชัดเจน จึงทำการถอดแบบออก ซึ่งรูปทรงที่ได้จะเหมือนโครงสร้างวัตถุจริงแต่มีลักษณะอ่อนยวบ

- ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 81 ผลงานทดลองชุดที่สามเสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 82 รายละเอียดผลงานทดลองชุดที่สามเสร็จสมบูรณ์

- การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

- ข้อดีของผลงานชุดนี้คือ การนำวัตถุจริงเช่น รถเข็น ร่ม และเก้าอี้ มาใช้ร่วมกับวัสดุจำพวกผ้าและพลาสติกนั้นทำให้ผลงานมีความสมบูรณ์สอดคล้องกันในเรื่องเทคนิคและการติดตั้ง เพราะการยึดเกาะระหว่างวัสดุกับวัตถุจริงทำให้ผลงานมีการทิ้งตัวในจังหวะที่เป็นธรรมชาติ ไม่ดูเป็นการประดิษฐ์จนเกินไป

- ข้อที่ต้องปรับปรุงคือ ผลงานที่มีลักษณะเป็นถุงแม้จะแก้ไขให้มีปริมาตรมากขึ้นแต่เมื่อติดตั้งด้วยการแขวนลงมาจากเพดานยังคงไม่เป็นธรรมชาติ แต่ในชิ้นที่ทำจากถุงพลาสติกสีดำเมื่อแขวนจะมีความโปร่งเบาทั้งตัวเป็นธรรมชาติมากกว่าชิ้นที่ทำจากผ้าหรือพลาสติกไวนิลผสมยางพารา

5.1.4 การสร้างสรรค์ผลงานเพื่อนำเสนอหัวข้อ

ผลงานนำเสนอหัวข้อในชุดนี้ผู้วิจัยต้องการสะท้อนอัตลักษณ์ของคนไร่บ้านในพื้นที่สนามหลวงหรือคนสนามหลวง ซึ่งมีการกอบกู้อัตลักษณ์ตัวตนผ่านวิถีชีวิตและความเชื่อที่ผูกพันกับความศักดิ์สิทธิ์ โดยนำผลการศึกษเกี่ยวกับคนสนามหลวงได้รับผลกระทบจากการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงในปีพ.ศ.2554 โดยเจ้าหน้าที่ได้ทำการจัดระเบียบด้วยการล้อมรั้วรอบสนามหลวง ไล่หรือชุมชนและกวาดจับพวกเขาเข้าสู่สถานพักพิงคนไร่ที่พึ่ง อย่างไรก็ตามก็ตีคนสนามหลวงก็ยังยืนยันที่จะอาศัยอยู่ที่สนามหลวงแม้จะต้องเผชิญกับความยากลำบากก็ตาม

- แนวความคิด

ผู้วิจัยต้องการนำเสนอภาพความสัมพันธ์ระหว่างคนสนามหลวงกับพื้นที่ผ่านการนำวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวมาใช้ในการสร้างสรรค์ โดยมีการนำสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงการปิดกั้นกีดกันคือ แนวรั้วรอบสนามหลวง และสัญลักษณ์ของคนสนามหลวงที่สื่อความหมายด้วยรูปทรงงูใหญ่ โดยนำเสนอในรูปแบบศิลปะจัดวางสื่อผสม

- กระบวนการสร้างสรรค์

1. ผู้วิจัยทำการสร้างรั้วจากเหล็ก โดยเลียนแบบจากรั้วที่สนามหลวงคือ รั้วเหล็กสีเขียวสูงราว 1.7 เมตร กว้าง 50 เซนติเมตร จำนวน 9 ชั้น และทำการลอกแบบจากรั้วจริงด้วยยางพารา ทำให้ได้รูปทรงรั้วที่มีความยืดหยุ่น

2. นำภาพคนสนามหลวงเช่น คนนั่งเก้าอี้สาธารณะ คนเก็บขยะ คนนอนบนพื้นที่นำไปพิมพ์ลงบนแผ่นไวนิลนำมาตัดฉลุจนเหลือแต่รูปทรงที่โปร่ง จากนั้นนำมาปะติดบนวัสดุผ้าขาวบาง ผ้ายืด กระดาษ แล้วทาทับด้วยยางพาราจนกลายเป็นเนื้อเดียวกัน แต่ผลงานทุกชิ้นจะมีความโปร่งบางสามารถมองเห็นทะลุผ่านได้

3. นำภาพผลงานที่เสร็จแล้วมาผูกยึดเข้ากับรั้วเหล็กสีเขียว และนำรั้วยางพารามายึดติดกับรั้วจริงด้วย

4. การติดตั้งผลงานคือ นำรั้วมาวางต่อกันในลักษณะขดหอย วนซ้ายเข้าสู่ใจกลางด้านในของผลงาน ทางเดินจะมีความกว้างประมาณ 100 เซนติเมตรซึ่งเวลาเดินจะรู้สึกอึดอัดโดยเฉพาะเมื่อมีคนเดินสวนทางมาทำให้ต้องเบี่ยงตัวไม่ให้ชนกัน ผู้ชมสามารถเดินเข้าไปภายในผลงานได้ โดยผู้ชมจะสามารถมองเห็นลอดแนวรั้วที่มีผ้าขึงบังแต่ก็มีความโปร่งบางจนมองเห็นพื้นที่ภายนอกรั้วได้อย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันผู้ชมจากภายนอกก็สามารถมองเห็นลอดแนวรั้วเพื่อดูความเป็นไปภายในรั้วได้เช่นกัน

- ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 83 ผลงานเพื่อนำเสนอหัวข้อที่เสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 84 รายละเอียดผลงานเพื่อนำเสนอหัวข้อที่เสร็จสมบูรณ์

- การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

- ข้อดีของผลงานชุดนี้คือ ผลงานสามารถต่อบัณฑิตผู้ประสงค์ในการสร้างสรรค์ได้มากขึ้น เพราะการสร้างแนวริ้วที่เลียนแบบจากริ้วสนามหลวงนั้นทำให้ผู้ชมเข้าใจเนื้อหาจากประสบการณ์ร่วมที่มาจากการปิดสนามหลวงนั่นเอง

- การสร้างริ้วเหล็กก็เปรียบจากยางพาราที่มีความน่าสนใจคือ สามารถแสดงถึงริ้วที่สื่อถึง ความรุนแรง ปิดกั้น ในขณะที่ริ้วยางพาราที่ยืดหยุ่น ไม่สามารถตั้งได้นั้นสื่อถึง ความอ่อนแอ ความลวงของเจ้าหน้าที่รัฐในการแก้ไขปัญหาคนไร้บ้านด้วยการล้อมริ้วสนามหลวง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาที่ทำลายทัศนียภาพของเมืองเก่าที่ตั้งงามด้วยริ้วเหล็กนั่นเอง

ข้อที่ต้องปรับปรุงคือ เนื่องจากห้องแสดงมีพื้นที่จำกัดทำให้การติดตั้งจัดวางผลงานทำได้ไม่เต็มที่ จากโครงสร้างผลงานที่เป็นรูปทางเดินแบบชดหอยมีระยะการวนที่สั้นเกินไปเพียงหนึ่งรอบ ทำให้ผู้ชมยังไม่รู้สึกถึงการถูกกักขัง บดบังจากแนวริ้วที่โอบรอบตัวพวกเขา

5.2 การสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์

แม้ว่าในช่วงก่อนวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยได้มีการลงพื้นที่สำรวจวิถีชีวิตของกลุ่มคนสนามหลวงไปแล้วแต่ก็เป็นไปในลักษณะการสังเกตการณ์อยู่ห่างๆ อีกทั้งการขอสัมภาษณ์คนสนามหลวงในเชิงลึกนั้นไม่อาจทำได้ เพราะการจะทำให้พวกเขาเปิดใจต้องใช้เวลาานาน ทำให้ผลงานที่ผ่านมาสามารถแสดงอัตลักษณ์เชิงกายภาพของคนไร่บ้านเท่านั้น อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็สามารถค้นพบวัตถุ วัสดุและเทคนิควิธีการที่แสดงสุนทรียะของความเป็นชายขอบได้ในระดับที่น่าพอใจ ในการสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ผู้วิจัยต้องการสะท้อนโลกทัศน์ของคนสนามหลวงที่เกิดจากการสร้างดุลยภาพภายในจิตใจของคนสนามหลวงระหว่างมโนภาพหลอนของความทุกข์ในโลกของความจริงกับมโนภาพฝันของความสุขที่สะท้อนความปรารถนาในชีวิตที่ไม่มีวันเป็นไปไม่ได้ โดยผู้วิจัยได้นำประสบการณ์จากความเชื่อและวิถีชีวิตของคนสนามหลวงมาสร้างสรรค์ผลงานต่อไป

5.2.1 ผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่หนึ่ง

จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนสนามหลวงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานาน ทำให้ทราบว่า นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคนสนามหลวงได้รับผลกระทบจากการเมืองและสังคมมาโดยตลอด แต่พวกเขาก็ยังคงทำมาหากินและพักอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ซึ่งเปรียบเสมือนบ้านหรือสวรรค์ของพวกเขา ผู้วิจัยจึงนำมาสร้างสรรค์เป็นผลงานวิทยานิพนธ์ชุดที่หนึ่งดังนี้

ชื่อผลงาน บ้านหลวง, 2559

เทคนิค ศิลปะจัดวางสื่อผสม

ขนาด 500x500x250 เซนติเมตร

สถานที่จัดแสดง พิพิธภัณฑสถานหอศิลป์เจ้าฟ้า กรุงเทพฯ

- แนวความคิด

คนสนามหลวงเชื่อว่าสนามหลวงเป็นบ้านทางใจหรือบ้านหลวงของพวกเขา เพราะการได้อาศัยใกล้ชิดกับสิ่งสูงสุดนั้นช่วยให้พวกเขารู้สึกสุขสงบปลอดภัยและพร้อมจะเสียชีวิตตามความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ แต่ในโลกแห่งความจริงคนสนามหลวงต้องเผชิญกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างของสังคมและการเมืองไทยมาโดยตลอดทำให้พวกเขาได้รับลูกหลงจากการปราบปราม บาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมากไม่น้อย รวมทั้งชาวบ้านที่ถูกเกณฑ์มาร่วมชุมนุมแล้วเสียชีวิตจนกลายเป็นคนสนามหลวงไปในที่สุด

ปัจจุบันภาครัฐได้เข้ามาจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงคลองหลอดอย่างเข้มงวด ด้วยการล้อมรั้วไล่อื้อชุมชนเพื่อไม่ให้คนสนามหลวงอาศัยในพื้นที่ มีการจับกุมคนสนามหลวงเข้าไปอยู่ในคุกหรือสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ทำให้คนสนามหลวงต้องหลบหนีการจับกุม ด้วยเหตุนี้คนสนามหลวงจึงมีภาวะหนีเสือปะจระเข้ เพราะหากอยู่ที่สนามหลวงก็ถูกจับแต่เมื่อหนีออกจากพื้นที่ก็ประสบกับอาชญากรรมบนตามท้องถนน ผู้วิจัยพบว่า คนสนามหลวงนั้นมีชีวิตสั้น หลายคนที่ยังกล้าหาญตายจากแบบปัจจุบันทันด่วน อาทิ ถูกรถชน ตกน้ำ เจ็บป่วย ถูกรุมทำร้าย เป็นต้น นอกจากนี้หลายคนก็มักสูญหายไปจากพื้นที่อย่างไร้ร่องรอย พวกเขาต้องเผชิญกับวิกฤตชีวิตซ้ำซากจากการปัญหาชีวิตครอบครัว ถูกไล่ที่เข้ามาหากิน ถูกคุมขังไว้อิสระหรือการถูกทำร้าย แม้แต่การตายข้างถนนเป็นศพไร้ญาติอีกด้วย จากโศกนาฏกรรมที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้น่าจะสะท้อนวัฏจักรที่โหดร้ายจากความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เพิกเฉยกับคนชายขอบที่ตกทุกข์ได้ยากเช่นคนสนามหลวง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเสนอการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงจากสภาวะดังกล่าวด้วยการนำเสนอการสร้างมโนภาพฝันและมโนภาพหลอนผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ดังนี้

การสร้างภาพฝัน

แสดงถึงความปรารถนาที่เป็นไปไม่ได้คือ ความสุขสงบในการทำมาหากิน การได้อาศัยในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือบ้านของพ่อผ่านสัญลักษณ์คือ

1. บ้านหรือโรงแรมล้านดาวและภาพทิวทัศน์ที่งดงามของโบราณสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสื่อความหมายถึงที่พักพิงทางใจของคนสนามหลวงภายใต้พระบรมโพธิสมภารของสิ่งสูงส่ง
2. ภาพถ่ายประติมากรรมเทวสตรีที่เกาะกลางสามเหลี่ยมตรงข้ามกรมศิลปากร ซึ่งสื่อความหมายถึง สถานที่ทำมาหากินของคนสนามหลวงและสัญลักษณ์ของเทวสตรีที่มีความเมตตาต่อผู้คน
3. ภาพถ่ายนกพิราบสนามหลวงที่เกาะกลางสามเหลี่ยมตรงข้ามกรมศิลปากร ซึ่งสื่อความหมายถึง สิ่งมีชีวิตที่สร้างความสุขให้กับคนสนามหลวงและนักท่องเที่ยวรวมทั้งยังเป็นภาพแทนของความอิสระ
4. ว่าว ซึ่งสื่อความหมายถึง กิจกรรมของประชาชนและอาชีพของคนสนามหลวงที่สะท้อนภาพความสุข

การสร้างภาพหลอน

แสดงถึงความวิตกกังวลต่อโลกของความเป็นจริงในปัจจุบันและอนาคตจากการจับกุมกวาดล้างของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งความทุกข์จากภาพหลอนในอดีตจากการปราบปรามการชุมนุมทางการเมืองที่สร้างบาดแผลทางใจทำให้คนสนามหลวงตกอยู่ในภาวะลืมไม่ได้จำไม่ลง

1. แนวรั้วสีเขียวรอบท้องสนามหลวง ซึ่งสื่อความหมายถึง ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่ปิดกั้นกีดทับความทรงจำของคนสนามหลวงและประชาชนที่เคยทำกิจกรรมในท้องสนามหลวงมาก่อน
2. ภาพถ่ายของผู้หญิงสนามหลวงที่ประกอบอาชีพต่างๆบริเวณเกาะกลางสามเหลี่ยมตรงข้ามกรมศิลปากร ซึ่งสื่อความหมายถึง ผู้ป่วยทางจิตและผู้ให้บริการทางเพศและหญิงขายอาหารนกพิราบ
3. ภาพถ่ายเหตุการณ์การปราบปรามผู้ร่วมชุมนุมทางการเมืองที่สนามหลวงและเจ้าหน้าที่รัฐที่มากวาดจับคนสนามหลวง ซึ่งสื่อความหมายถึง ภาพสะท้อนความรุนแรงในอดีตและปัจจุบัน จากนั้นจึงนำมาประกอบสร้างเป็นผลงานศิลปะด้วยการผสมผสานสัญลักษณ์ข้างต้นเข้าด้วยกัน
4. ภาพของอีกาสนามหลวง ซึ่งสื่อความหมายถึง ลางบอกเหตุของความโชคร้ายและความฉลาดเจ้าเล่ห์

การสร้างรูปทรงในผลงาน

การสร้างรูปทรงทางศิลปะด้วยการนำแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่นมาใช้เพื่อแสดงลักษณะของการผสมผสาน พრაเลือนซึ่งสะท้อนพื้นที่ในจินตนาการของคนสนามหลวงที่มีต่อพื้นที่แห่งนี้ ผู้วิจัยจึงได้สร้างรูปทรงทางศิลปะแบบสามมิติคล้ายที่พักกระโจมชั่วคราวของคนเร่ร่อน (shelter) หรืออีกนัยหนึ่งอาจดูคล้ายทรงขนาดใหญ่ที่มีขนาด 500 x 500 x 250 เซนติเมตร มีประตูทางเข้าออกทางเดียวขนาด 100 x 200 เซนติเมตร โดยมีการสร้างผนังของพื้นที่ภายนอกและพื้นที่ภายในเพื่อแสดงภาพฝันและภาพหลอนของคนสนามหลวง

เทคนิควิธีการ

ผู้วิจัยได้นำวิธีการสร้างภาพแผ่นนำมาใช้ในการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง กล่าวคือ เป็นการนำสัญลักษณ์ของภาพฝันและภาพหลอนมาผสมเข้าด้วยกัน เนื่องจากมโนภาพทั้งสองมักเกิดขึ้นด้วยกันเสมอ การสร้างภาพฝันจะเกิดจากการนำภาพผู้หญิงและนกพิราบสนามหลวงมาประกอบเข้าด้วยกันกับภาพเทวดารัตน์ด้วยวิธีการจักสานบนโครงสร้างรั้ว เพื่อสื่อถึงความปรารถนาในวิถีชีวิตที่สงบสุขในบ้านที่เต็มไปด้วยความรุนแรง ส่วนการสร้างภาพหลอนนั้นผู้วิจัยได้นำภาพของคน

สนามหลวงที่นั่งนอนตามเก้าอี้สาธารณะมาอยู่ร่วมกับภาพถ่ายเหตุการณ์การปราบปรามผู้ร่วมชุมนุมทางการเมืองภายใต้ภาพทัศนียภาพที่สวยงามของสนามหลวงด้วยวิธีการปะติดภาพลงบนผนังเดียวกัน และการนำร่างผสมสามมิติที่แฝงนัยจากภาพฝันของว้าวกับภาพหลอนของอีกามาใช้ในผลงานด้วย รวมทั้งผู้วิจัยได้สร้างรูปทรงของรั้วจำลองที่มีขนาดเท่าจริงจากการหล่อแบบด้วยยางพาราและเศษผ้า

วัสดุที่ใช้ในการสร้างสรรค์

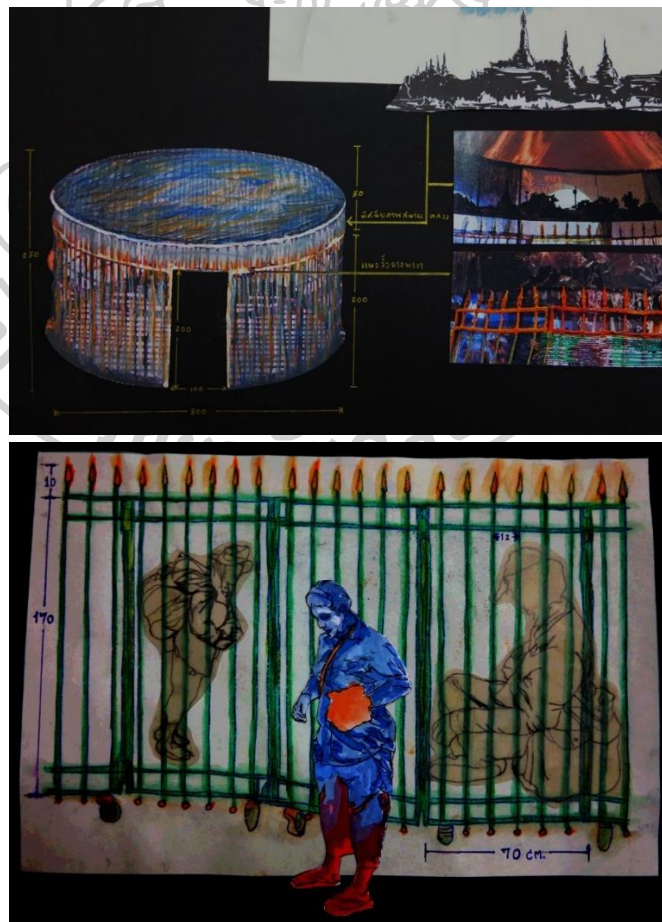
ภาพถ่ายที่พิมพ์ลงบนพลาสติกไวนิล

ผ้าไหมญี่ปุ่น ผ้าขาวบางและถุงน่องย้อมสี กระจกพลาสติกและขนนก

ยางพารา กาวยาง

โครงรั้วเหล็ก

ภาพร่างผลงาน

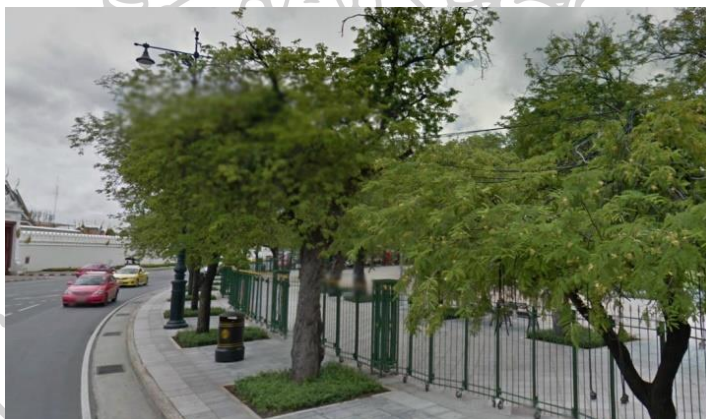
ภาพที่ 85 ภาพร่างผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่หนึ่ง

กระบวนการสร้างสรรค์

ผู้วิจัยได้สร้างรูปทรงหลักที่ผสมระหว่างรั้วกับบ้าน ซึ่งในโครงสร้างนี้จะประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นผนังด้านนอกและด้านในซึ่งจะประกอบไปด้วยส่วนต่างๆดังนี้

วิธีการสร้างแนวรั้ว

ที่อยู่รอบบริเวณท้องสนามหลวง ผู้วิจัยทำการจำลองรั้วสนามหลวงตามขนาดความจริงที่สูงราว 1.7 เมตร ด้วยการใช้ผ้าขาวบางย้อมสีเขียวมาปะติดลงบนรั้วแล้วใช้น้ำยางพาราทาทับ ทำเช่นนี้ประมาณ 4 รอบจึงค่อยลอกแบบยางพาราออกจากต้นแบบ รั้วสนามหลวงจากยางพาราที่มีขนาดเหมือนจริง มีความยืดหยุ่นโอนเอนไม่สามารถตั้งอยู่ด้วยตัวเองได้ ทั้งยังมีพื้นผิวที่หยาบและเป็นสีโทนน้ำตาลอมแดงจากเนื้อของยางพาราผสมกับถุงปูนที่ผ่านการย้อมสีจากนั้นจึงนำมายัดนุ่นและปิดรอยด้วยยางพารา จนได้รั้วยางพาราจำลองที่มีความยืดหยุ่นแข็งแรง จำนวน 20 อัน

ภาพที่ 86 รั้วเหล็กโปร่งสีเขียวสูงประมาณ 1.70 เมตร รอบสนามหลวง

ภาพที่ 87 รั้วจำลองที่สร้างจากยางพาราผสมกับถุงน่องย้อมสี

นอกจากนี้ยังได้สร้างสรรค์รั้วจากยางพาราที่มีลักษณะเป็นระนาบสองมิติ มีการผสมผสานวัสดุลงไปในเรื่องยางพาราเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องเล่า โดยรั้วจากยางพาราที่ผู้วิจัยต้องการให้มีลักษณะคล้ายผิวมนุษย์สีน้ำตาลอ่อนที่บอบบางจนมองเห็นสิ่งที่อยู่ภายในได้ชัดเจน และมีความโปร่งแสงคล้ายฉากหนังตะลุงโดยมีวิธีการดังนี้

1. สร้างแม่พิมพ์เรซินจากรั้วจริง เมื่อได้แม่พิมพ์แล้วให้ทาน้ำยางพาราลงบนพื้นผิวของแม่พิมพ์
2. นำวัสดุ อาทิ เศษผ้า ขนนกที่มีขนาดและสีสันทันที่แตกต่างกันมาจัดวางลงบนแม่พิมพ์
3. จากนั้นทาน้ำยางพาราที่ลงบนแบบ รอให้แห้งจึงค่อยลอกออกจากแม่พิมพ์

ภาพที่ 88 กระบวนการสร้างสรรค์ภาพบนริ้ว

(ก) ริ้วยางพารา (ข) การจัดวางขนนกแบบต่างๆ บนริ้วยางพารา (ค) ภาพริ้วในลักษณะย้อนแสง

การสร้างภาพทิวทัศน์รอบสนามหลวง

ทัศนียภาพที่สำคัญของท้องสนามหลวงคือ การมองออกมาจากกลางท้องสนามหลวง จะเป็นการมองเห็นโดยมีสนามหลวงเป็นจุดรองที่คอยส่งเสริมภาพลักษณ์โบราณสถานรอบด้าน ประกอบด้วยฉากของ พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดมหาธาตุฯ ที่สะท้อนความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทำให้สนามหลวงมีลักษณะเฉพาะทางกายภาพที่โดดเด่น เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมายืนกลางท้องสนามหลวงค่อยๆมองรอบตัวจะสามารถมองเห็นโบราณสถานต่างๆ และผู้คนที่สัญจรอยู่ภายนอกไว้ ส่งผลให้เกิดความประทับใจและความแปลกแยกในความเป็นสนามหลวง ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ที่ย้อนแย้งของสนามหลวงผ่านการมองเห็นได้เป็นอย่างดี ในทางกลับกันสนามหลวงเมื่อถูกมองจากภายนอกผ่านรั้วเหล็กเข้ามาในพื้นที่จะพบเห็นแต่พื้นที่ว่างเปล่าไร้ผู้คนขาดชีวิตชีวา โดยเฉพาะเมื่อมีรั้วเหล็กมาล้อมรอบทำให้เกิดการแบ่งแยกพื้นที่เกิดขึ้น

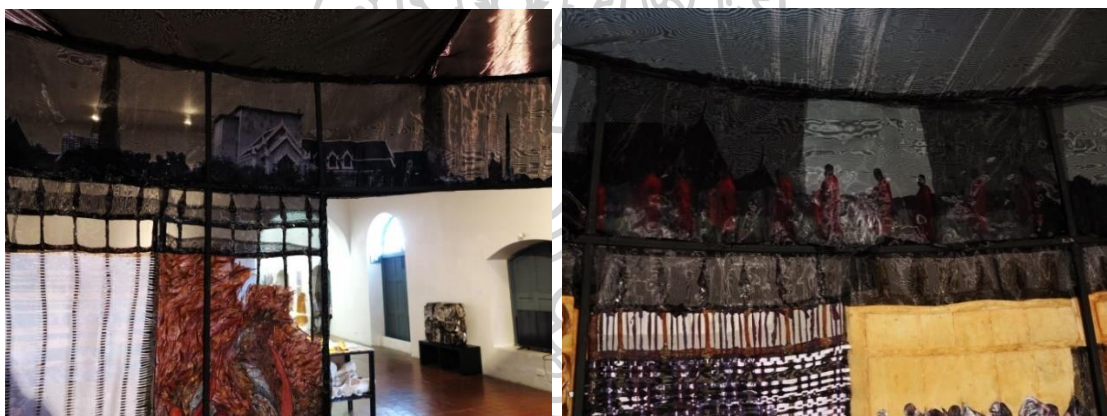
ผู้วิจัยได้จำลองภาพทิวทัศน์ของสนามหลวง โดยใช้การถ่ายภาพแล้วจึงนำไปพิมพ์บนแผ่นไว้นิล จากนั้นนำมาวางต่อกันตามแบบทัศนียภาพจริงของสนามหลวงแล้วนำมาปะติดลงบนผ้าไหมญี่ปุ่นสีดำ โดยนำภาพมาติดตั้งด้านบนของผนังห้องด้านในรูปทรงกลม ดังนั้นผู้ชมจะได้เห็นมุมมองของสนามหลวงเมื่อเข้ามาด้านในผลงาน

ภาพที่ 89 การสร้างทัศนียภาพของท้องสนามหลวงด้านทิศใต้

ภาพที่ 90 การสร้างทัศนียภาพของห้องสนามหลวงด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 91 การสร้างทัศนียภาพของห้องสนามหลวงด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือ

การสร้างภาพแผ่นนัยและร่างผสม

การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง เป็นการสร้างภาพแผ่นนัยจากการผสมผสานระหว่างภาพฝันกับภาพลอนอาทิ ผู้หญิงสนามหลวงกับประติมากรรมเทวสตรี โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกภาพผู้หญิงสนามหลวงที่พบเป็นประจำในบริเวณเกาะกลางสามเหลี่ยมตรงข้ามกรมศิลปอาทิ แม่ค้าขายอาหารนกที่มีอาชีพสุจริต ในขณะเดียวกันก็มีมุขมิตของอดีตที่ตีตราเธอน่า เป็นนางนกต่อชายยาเสพติดที่สนามหลวงไปตลอด เช่นเดียวกับป่าพรที่ในอดีตเคยขายบริการทางเพศแต่ปัจจุบันเธอหันมา ร้อยมาลัยขาย และสายใจผู้ป่วยทางจิตที่ตกเป็นเหยื่อทางการเมืองจนกลายเป็นคนสนามหลวงไปโดยปริยาย

ผู้หญิงสนามหลวงสองคนที่มีอาการป่วยทางจิต ซึ่งเธอมักสวมเสื้อสีแดงเหมือนกัน ผู้วิจัยจึงเรียกว่า แดงน้อยกับแดงใหญ่ โดยแดงน้อยมักจะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีสดใสใสมักจะนั่งอยู่ที่ม้านั่งข้างน้ำพุเป็นประจำ เวล่านำอาหารไปให้เธอจะขอบคุณสั้นๆ บางครั้งเธอก็ลูกลมตะโกนด่าว่า นักท่องเที่ยวผู้หญิงที่เดินผ่านไปมา ส่วนแดงใหญ่ที่มีร่างท้วมจะเดินเก็บขวดน้ำและชอบมานั่งกินลูกชิ้นที่น้ำพุเช่นกัน ในเวลากลางคืนพวกเธอจะกลายเป็นผู้ให้บริการทางเพศ โดยผู้วิจัยจะนำภาพของพวกเธอแต่ละคนแทรกอยู่กับประติมากรรมทวารสตรีบนผนังด้านนอก

(ก)

(ข)

(ค)

(ง)

(จ)

ภาพที่ 92 ผู้หญิงสนามหลวงกับประติมากรรมทวารสตรี

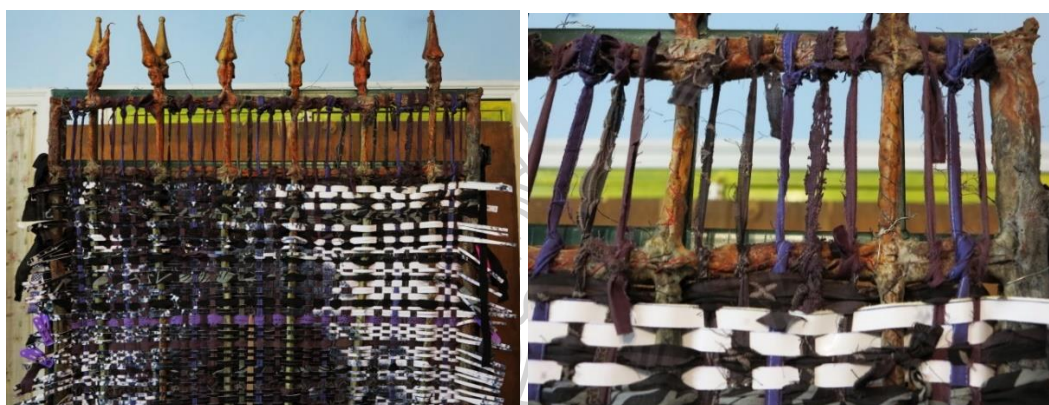
(ก) แดงน้อย (ข) ป้าพร (ค) แดงใหญ่ (ง) หญิงขายอาหารนก (จ) สายใจ

กระบวนการสร้างสรรค์ภาพแฝงนัยบนรั้ว

1. ผู้วิจัยนำภาพถ่ายของประติมากรรมทวารสตรีและผู้หญิงสนามหลวงมาขยายเป็นภาพไว้นิลขนาด 170 x 70 เซนติเมตร รวมทั้งหมดสีภาพ
2. นำรั้วยางพารามาผูกยึดกับรั้วเหล็ก และนำเชือกไนลอนขนาดเล็กผูกบนรั้วยางพาราในแนวตั้ง

3. นำภาพไวเนลของประติมากรรมทวารสตรีและผู้หญิงสนามหลวงที่มีการวางท่าทางคล้ายกัน นำมาตัดเป็นเส้นตามแนวนอนของภาพขนาด 1 เซนติเมตร โดยนำวัสดุเหลือใช้ต่างๆ มาตัดเพื่อนำมาสานร่วมด้วยเช่น เสื้อผ้าที่ไม่ใช้แล้ว ถุงพลาสติกสีต่างๆ ผ้าขาวบางย้อมสี เป็นต้น

4. นำภาพทั้งสองแบบมาสานสลับกันไปมาบนรี้ว โดยเริ่มจากส่วนบนลงมาถึงด้านล่าง

(ก)

(ข)

ภาพที่ 93 กระบวนการสานภาพพลาสติกไวเนลบนรี้วอย่างพารา

(ก) การสานด้วยวัสดุที่หลากหลายบนรี้วอย่างพารา (ข) ภาพผลงานบนรี้วที่เสร็จสมบูรณ์

การสร้างภาพแฟชั่นบนผนังด้านใน

ผนังด้านในจะเป็นพื้นที่ของการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลง ด้วยการสร้างภาพแฟชั่นจากการผสมผสานระหว่างภาพคนสนามหลงกับภาพถ่ายของเหตุการณ์ทางการเมืองและการกวาดล้างของเจ้าหน้าที่รัฐและภาพถ่ายของนกพิราบอีกาสนามหลงด้วย ผู้วิจัยได้เลือกภาพเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่สนามหลงที่ส่งผลให้มีผู้ป่วยทางจิตจากเหตุการณ์สลายการชุมนุมจนกลายเป็นคนสนามหลง โดยนำภาพถ่ายของ นีล อูเลวิช (Neil Ulevich) ช่างภาพของสำนักข่าว AP ที่เคยได้รับรางวัลพูลิตเซอร์ในปี พ.ศ.2520 และถูกยอมรับว่าเป็นภาพถ่ายของเหตุการณ์จลาจลและปราบปรามนักศึกษาประชาชนในและบริเวณหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และห้องสนามหลงในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เพราะภาพถ่ายของอูเลวิชสะท้อนให้เห็นถึงความทรงจำและร่องรอยที่ถูกกดทับด้วยเวลา-พื้นที่ของภาวะถูกทำให้ไม่เป็นมนุษย์ (Dehumanized) ได้รวมทั้งภาพถ่ายของเหตุการณ์พฤษภาทมิฬที่ราชดำเนินในวันที่ 17-19 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 เป็นภาพกลุ่มทหารกำลังเดินแถวหน้ากระดานไปยังอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย

ผู้วิจัยได้นำภาพถ่ายของสัตว์ปีกที่มีความหมายทางการเมืองเช่น นกพิราบที่มักถูกนำมาอุปมาในแง่บวกกับความอิสระของกลุ่มนักศึกษาและในแง่ลบมักจะเปรียบกับคนเร่ร่อนไร้บ้านที่สกปรกและใช้ชีวิตแบบอิสระชน ส่วนกาน้ำนั้นมักจะถูกแทนความหมายของความฉลาดแกมโกง ไม่น่าไว้วางใจและอีกานั้นเชื่อกันว่ามันเป็นสัญลักษณ์แห่งความตายและความอับมงคลในสายตาของคนทั่วไป และในหลายพื้นที่ในประเทศไทยก็ถือว่ามันมาพร้อมกับความโชคร้ายหรือเหตุร้ายต่างๆ เมื่อได้ภาพที่ต้องการแล้วจึงนำมาขยายเป็นภาพพิมพ์บนแผ่นพลาสติกไว้นิลขนาด 170 x 70 เซนติเมตร จากนั้นนำมาปะติดลงบนผ้าไหมญี่ปุ่นสีดำที่มีคุณสมบัติลวดตาให้เกิดความเคลื่อนไหวจากพื้นผิวของผ้าที่นำมาซ้อนกันจากนั้นนำมาปะติดลงบนผนังด้านในต่อไป

ภาพที่ 94 ภาพถ่ายของเหตุการณ์ทางการเมืองและนกพิราบอีกา

ที่มา : สืบค้นจาก <https://ispacethailand.org>, สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2559

การติดตั้งผลงาน

เริ่มจากการประกอบโครงสร้างเป็นรูปทรงกลม จากนั้นจึงนำภาพผนังทางด้านนอกมาติดตั้งเข้ากับโครงเหล็กจนครบทุกด้าน แล้วจึงค่อยนำภาพผนังด้านในมาติดกับโครงเหล็กจนครบ ต่อมาให้ นำภาพทัศนียภาพรอบสนามหลวงมาติดที่ผนังด้านใน แล้วจึงนำผ้าไหมญี่ปุ่นสีดำคลุมปิดเป็นเพดานด้านบน แล้วจึงค่อยทำการจัดไฟด้านในผลงานเป็นอันดับสุดท้าย

ภาพที่ 95 การติดตั้งผลงานวิทยานิพนธ์ “บ้านหลวง”

ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

ผลงานชิ้นนี้เป็นการสะท้อนโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงซึ่งมีความทับซ้อนของการสร้างมโนภาพฝันกับภาพหลอนซึ่งจะปรากฏให้เห็นพร้อมกัน ผู้ชมสามารถชมผลงานได้สองลักษณะคือ การเดินชมผลงานจากภายนอกด้วยการมองลอดผ่านช่องแนวรั้วที่โปร่งบางจะเห็นห้องด้านในได้เป็นส่วนๆ จึงต้องเดินขยับแอบดูไปเรื่อยๆ แต่ด้วยแสงไฟสีเหลืองส้มเจิดจ้า ทำให้การมองดูภาพบนผนังห้องด้านในเกิดความคลุมเครือ หรือผู้ชมจะเลือกเดินเข้าไปดูภายในห้องเลยแล้วจึงค่อยออกไปเดินดูภายนอกก็

ได้ ผู้วิจัยได้ทำทางเข้าออกเพียงทางเดียวเพื่อสะท้อนความรู้สึกของคนสนามหลวงที่ต้องถูกจำกัดทางเลือกในชีวิตจนเหลือเพียงทางเดียว ดังนั้นการเดินทางเพื่อสำรวจมองดูภาพต่างๆที่ปรากฏในผลงานจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการชมผลงานชิ้นนี้

การเข้าสู่โลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงผ่านผลงาน “บ้านหลวง”

เริ่มจากมุมมองภายนอกจะเหมือนเรากำลังเดินอยู่นอกรั้วสนามหลวง สิ่งที่เห็นคือ แนวรั้วที่ทำจากยางพาราซึ่งมีพื้นผิวบางจนมองเห็นวัสดุที่ปะปนอยู่ในเนื้อยางพาราเช่น ขนนก เศษผ้าขาวบาง แผ่นไวนิล เป็นต้น ในรายละเอียดของรั้วแต่ละอันจะปรากฏภาพแฝงนัยของผู้หญิงสนามหลวงกับภาพประติมากรรมเทวสตรีที่นำมาสานร่วมกันกับแนวรั้วยางพาราที่มีความยืดหยุ่นคล้ายผิวของมนุษย์ติดตั้งอยู่ตลอดแนว ส่วนด้านบนเหนือแนวรั้วนั้นจะเป็นภาพเงาดำของทัศนียภาพโดยรอบสนามหลวงและด้านบนของผลงานจะมีราวอิก้าบินล่องลอยอยู่กลางอากาศ

โครงสร้างภายนอกของผลงานจะมีลักษณะกำกวมระหว่างกระโจมชั่วคราวของคนเร่ร่อน (shelter) หรืออีกนัยหนึ่งอาจดูคล้ายกรงขนาดใหญ่ จากภาพด้านนอกที่ปรากฏแนวรั้วที่ดูคล้ายซี่กรงทางด้านซ้ายจะมีภาพคล้ายนกสีขาวกำลังกางปีกและผนังด้านตรงข้ามกันจะเป็นภาพอิก้าตัวใหญ่กำลังยืนนั่งบนวัตถุบางอย่าง

ภาพที่ 96 ผลงานด้านนอกแสดงทางเข้าและพื้นที่รอบนอก

ภาพที่ 97 แสดงแนวรั้วที่คล้ายกรงซึ่งผู้ชมสามารถมองเห็นด้านในได้

เมื่อผู้ชมเดินชมผลงานที่ปรากฏบนผนังด้านนอก จะเห็นภาพพฤติกรรมของกลุ่มคนในลักษณะภาพเงาดำคล้ายการแสดงหนังตะลุงเพราะภายในห้องมีการใช้หลอดไฟส่องสว่าง ภาพด้านนอกจะแสดงความกำกวมของพฤติกรรมของคนในภาพที่กำลังทำอะไรเช่น ภาพตัวอย่างเหตุการณ์ทางด้านหลังของผนังงานด้านนอก จะมีภาพชายสองคนกำลังเงื้อมือจนสุดแขน คล้ายกำลังเต้นหรือทำงาน โดยมีภาพเงาดำของวัตถุชิ้นหนึ่งอยู่ระหว่างพวกเขา เงาของรั้วที่ผู้ชายสองคนยืนอยู่เต็มไปด้วยขนนกที่ปลิวกระจายไปทั่ว ส่วนวัตถุที่ลอยอยู่ท่ามกลางชายทั้งสองดูแข็งเกร็งบนรั้วยังมีร่องรอยปริแตก หากผู้ชมต้องการทราบความจริงของเหตุการณ์นี้ จะต้องเดินเข้าไปดูภาพนี้ทางด้านในของรั้วนั่นเอง

ภาพที่ 98 ผลงานด้านนอกมีลักษณะเป็นภาพเงาดำ

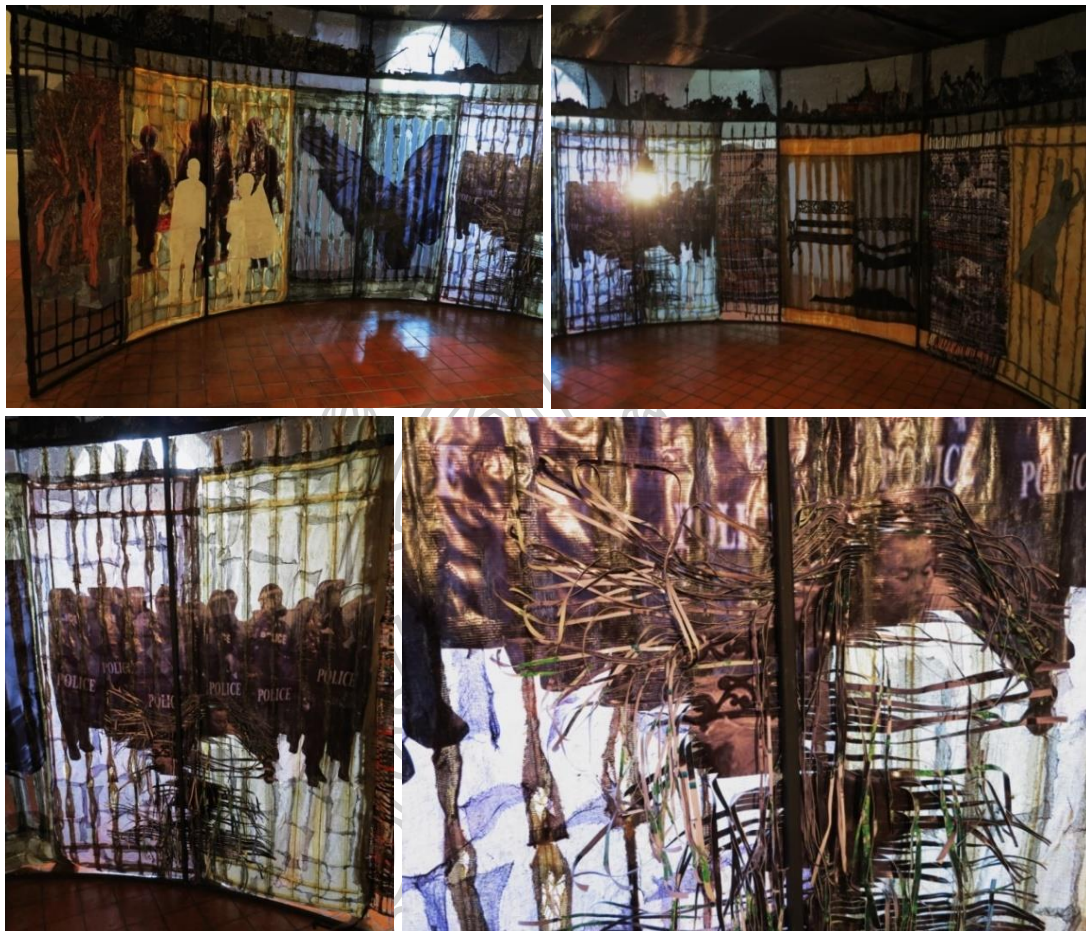
เมื่อเดินเข้าไปในห้องยื่นตรงกลางแล้วมองจากขวาไปซ้ายโดยเริ่มจากด้านทางเข้า จะพบกับต้นมะขามทำจากขนไก่สีแดงเป็นแนวทางเดิน ถัดมาจะเป็นภาพคนสนามหลวงที่ดูว่างเปล่าบนกระดาศีศรีเมซึ่งกำลังเดินอยู่ด้านหลังกองทหารในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ โดยด้านบนของผนังจะเป็นทัศนียภาพของสนามหลวง ที่มาจากการจำลองมุมมองจริงของผู้ชมเมื่อไปยืนชมทัศนียภาพกลางท้องสนามหลวงนั่นเอง โดยผู้ชมจะเห็นรายละเอียดของทัศนียภาพได้ชัดเจนเมื่อดูจากด้านในแต่จะเห็นเป็นภาพเงาดำเมื่อดูจากด้านนอก

ภาพที่ 99 ผลงานบนผนังด้านในบริเวณทางเข้า

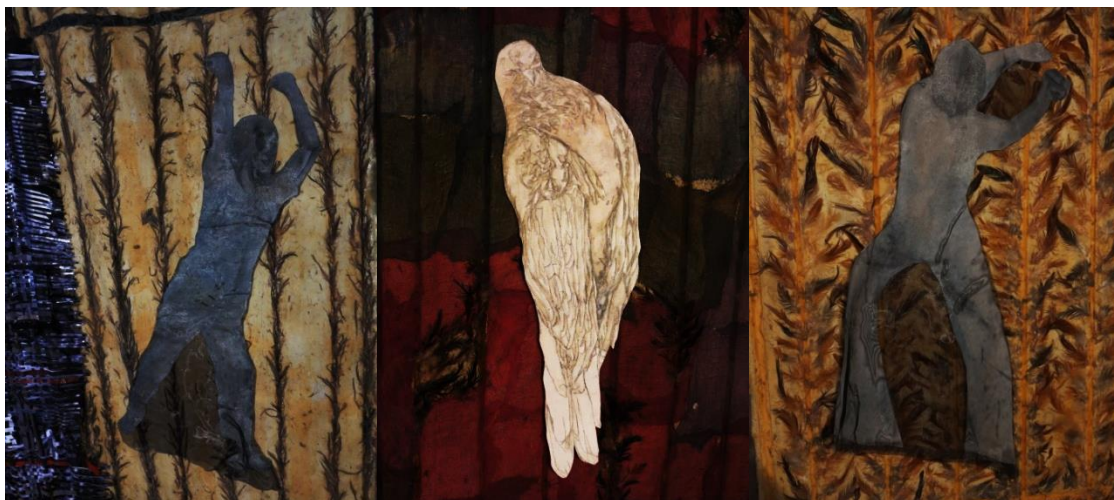
ถัดมาเป็นภาพนภทึบขนาดใหญ่กำลังบินจูโจมเข้ามาหา โดยมีกองปราบจลาจลของ ตำรวจอินเตรียมพร้อมอยู่ด้านหลังผู้หญิงสนามหลวงที่เป็นผู้ป่วยทางจิตในสภาพร่างกายที่แห้งเหี่ยว ซึ่ง การปะติดภาพของเหตุการณ์ทางการเมืองร่วมกับภาพผู้หญิงสนามหลวงเพื่อแสดงความขัดแย้งของ พื้นที่และเวลาที่แสดงความเป็นวัฏจักรที่วนเวียนของเหตุการณ์ เช่น ภาพของกลุ่มตำรวจที่เตรียม สลายการชุมนุมอยู่ร่วมกับภาพผู้หญิงสนามหลวงที่มีอาการป่วยทางจิตกำลังนั่งเหม่อลอยอยู่บนเก้าอี้ สาธารณะ

ในส่วนของผนังที่อยู่ตรงข้ามกับทางเข้าจะเป็นภาพของเก้าอี้พับอ่อนที่หักพังของ สนามหลวง โดยมีภาพเงาดำของคนสนามหลวงนอนอยู่ที่พื้นโป่งบาง สลับกับภาพแผ่นยิบบนรั้วที่ ของผู้หญิงสนามหลวงกับประติมากรรมเทวสตรีจนเกิดความซับซ้อนปะปนกันระหว่างภาพฝันกับภาพ หลอน

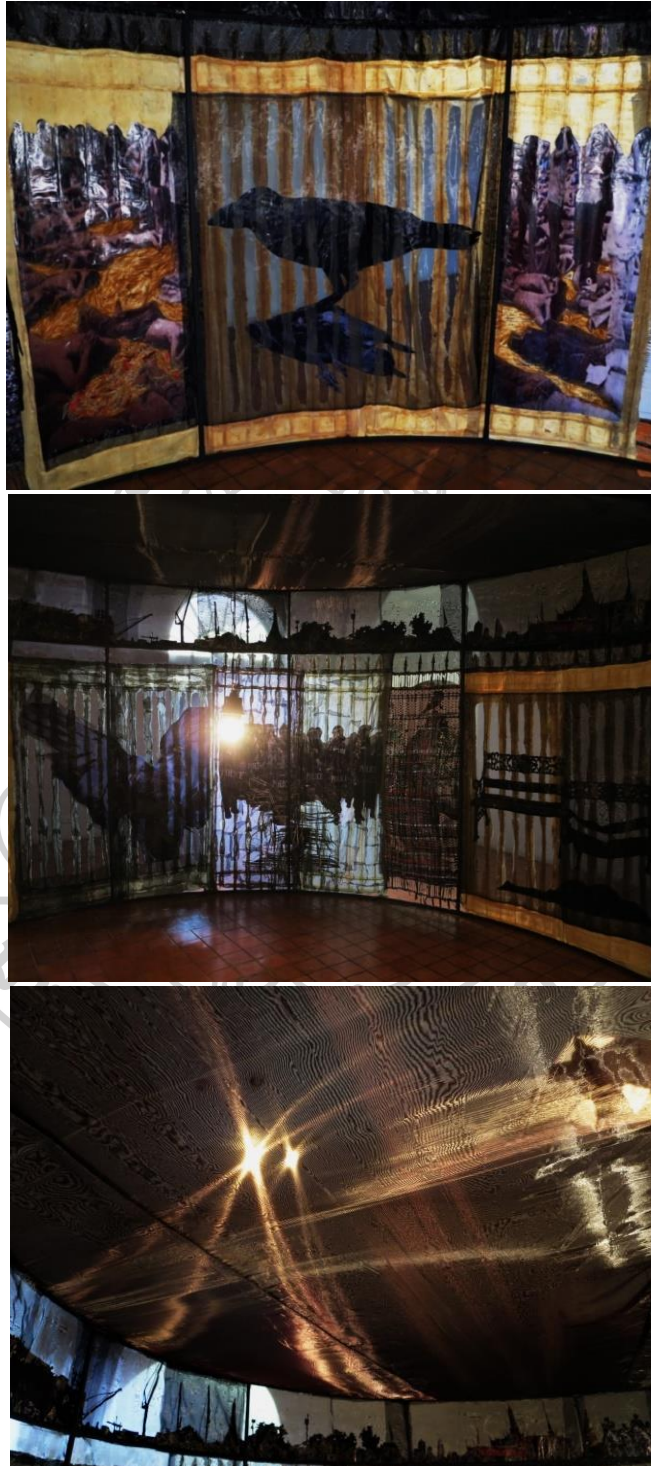
ภาพที่ 100 ผลงานบนผนังด้านในทางซ้าย

ถัดมาจะเป็นการนำภาพถ่ายจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 มาเล่าเรื่องใหม่ ด้วยการนำภาพถ่ายเส้นขาวดำของชายสองคนกำลังทำร้ายศพไม่ทราบชื่อที่ถูกแขวนคอกับต้นมะขามมาใช้ในผลงานแต่ตัดทอนวัตถุในมือคือ แก้วอี๋และไม้ ออกไป ส่วนศพนั้นผู้วิจัยได้นำภาพถ่ายเส้นของนกพิราบที่เสียชีวิตแล้วมาแทนที่ โดยจัดทำให้เหมือนลอยอยู่กลางอากาศโดยทำการตัดทอนเชือกและต้นมะขามออกไป ดังนั้นผู้ชมจะอาศัยประสบการณ์เพื่อปะติดปะต่อเรื่องราวจากภาพที่ไม่สมบูรณ์ของเหตุการณ์ที่ชายสองคนกำลังจู่โจมด้วยวัตถุที่มองไม่เห็นกับนกพิราบสีครีมหม่นๆที่หลับตาสงบนิ่งในท่วงท่าและขนาดที่ผิดธรรมชาติ

ภาพที่ 101 ภาพบนผนังด้านในที่นำมาเล่าใหม่จากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

ส่วนผนังริ้วทางด้านซ้ายสุดจะเป็นชุดภาพสามชุดประกอบกัน ผู้วิจัยนำภาพเหตุการณ์ จลาจล 6 ตุลาคมพ.ศ. 2519 เป็นภาพเจ้าหน้าที่รัฐกำลังควบคุมตัวนักศึกษาบริเวณสนามฟุตบอล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้านซ้ายจะเป็นนักศึกษาชายนอนถอดเสื้อและถูกบังคับให้นอนคว่ำหน้า วางมือไว้บนศีรษะ ตรงกลางจะเป็นภาพโอกาสนามหลวงตัวใหญ่กำลังกินซากนกพิราบอย่างใจเย็น สะท้อนความเชื่อของคนไทยเกี่ยวกับกลางร้าย ส่วนด้านขวาจะเป็นภาพนักศึกษาหญิงกำลังเดินเรียงแถวโดยวางมือไว้บนศีรษะเช่นกัน ผู้วิจัยจึงนำภาพนักศึกษามาปะติดลงบนพื้นชนนกลีสมัดแดงที่อ่อนนุ่มแต่ลุกโชนเหมือนเปลวไฟ และใช้น้ำกาวยงมาระบายลงบนภาพของนักศึกษาเพื่อให้เกิดคราบจากการเคลื่อนไหวของน้ำหมึกบนแผ่นไวนิลที่ละลายเมื่อโดนกาวยง ทำให้เกิดร่องรอยและที่แปร่งที่คล้ายกับชนนกลีที่เกรอะกรัง ยุ่งเหยิง

ภาพที่ 102 ภาพผลงานบนผนังด้านในทางขวาและบนเพดาน

อย่างไรก็ดีแม้ภาพที่ปรากฏด้านในจะเต็มไปด้วยภาพที่ดูหม่นเศร้าแต่เมื่อแหงนมองขึ้นไป ด้านบนของแนวรั้ว ผู้ชมจะพบกับทัศนียภาพโดยรอบของพื้นที่สนามหลวงซึ่งสร้างจากแผ่นพลาสติก ไวนิลที่นำมาปะติดลงบนผ้าไหมญี่ปุ่นสีดำที่ซ้อนกันจำนวนสองชั้น เมื่อสะท้อนกับแสงไฟภายในห้อง จะทำให้เกิดความเคลื่อนไหวบนผ้าซึ่งจะสัมพันธ์กับการมองของผู้ชม รวมทั้งที่เพดานของผลงานจะ เห็นเหมือนท้องฟ้าในยามค่ำคืนที่มีการกระเพื่อมพริ้วไหวระยิบระยับเพื่อสื่อถึง ภาพฝันของคน สนามหลวงที่เคยนอนดูดาวในโรงแรมล้านดาวแห่งนี้

การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ผลงานวิทยานิพนธ์ชุด บ้านหลวง ผ่านแนวความคิดการสร้างโลก แพนตาซีของคนสนามหลวงดังนี้ ผลงานชิ้นนี้สามารถสะท้อนโลกแพนตาซีของคนสนามหลวงได้ใน ระดับที่น่าพอใจ แม้ว่าผลงานแสดงให้เห็นถึงมโนภาพหลอนของภาวะอารมณ์ที่มีหม่นเป็นทุกข์จาก เหตุการณ์ทางการเมืองได้มากกว่ามโนภาพฝันที่แสดงความสุขจากความเชื่อในโลกอุดมคติของคน สนามหลวงก็ตาม

ข้อดีในผลงานคือ ผู้ชมให้ความสนใจกับภาพเงาตัวของผู้สร้างคนกับนกที่ปรากฏให้เห็นบน ผนังด้านนอกเพราะมีความลึกลับน่าสนใจ ส่วนการสร้างมโนภาพแฝงนัยที่ใช้วิธีการสานและการปะ ติดภาพคนสนามหลวง นกพิราบ อีกรักกับเหตุการณ์ทางการเมืองนั้นสามารถแสดงโลกแพนตาซีที่ หลอมรวมภาพฝันกับภาพหลอนได้ดีและภาพแฝงนัยของผู้หญิงสนามหลวงกับประติมากรรมเทวสตรี ที่เกิดจากการสานภาพเข้าด้วยกันกับแนวรั้ว ส่วนการระบายน้ำกาวยาลงบนภาพพิมพ์ทำให้เกิดการ เคลื่อนไหวของผีแปรงจนรูปร่างของคนถูกทำให้เลือนหายและมีคราบการไหลของน้ำหมึกพิมพ์ที่ถูก ละลายด้วยน้ำกาวยาลงซึ่งสร้างความรู้สึกพราวเลื่อนได้ดี

ในด้านการเดินดูผลงานของผู้ชมก็มีความหลากหลายอาทิ ผู้ชมบางส่วนเลือกที่จะเดินรอบ ผลงานด้านนอกและยืนมองที่หน้าประตูทางเข้าเพื่อชมผลงานด้านใน ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่ ผู้วิจัยวางไว้คือ ผู้ชมที่เข้ามาในพื้นที่ของผลงานชิ้นนี้จะมิบทบาทเหมือนเป็นนักท่องเที่ยวที่ต้องใช้การ เดินและมองสำรวจสอดส่องไปตามผนังโดยรอบผลงาน หรือบางคนเดินเข้าสู่ผลงานและยืนตรงกลาง ห้องเพื่อมองดูผลงานรอบด้านแบบการชมทัศนียภาพก็ได้เช่นกัน การเดินสำรวจเป็นสิ่งสำคัญที่ จำเป็นสำหรับผลงานชุดนี้เพราะการเดินเป็นพฤติกรรมหลักที่ต้องทำในพื้นที่สนามหลวง เนื่องจาก นักท่องเที่ยวและคนสนามหลวงต่างมีพฤติกรรมร่วมกันคือ การเดินเพื่อสำรวจมองดูสิ่งต่างๆ

ข้อดีของผลงานคือ การสร้างรูปทรงที่แผงนัยระหว่างบ้านกับรั้วยังทำได้ไม่ดีเนื่องจาก รูปทรงที่สื่อถึงสัญลักษณ์ของบ้านไม่ชัดเจนเท่ากับสัญลักษณ์ของแนวรั้ว และผู้ชมรู้สึกสับสนจาก แสงไฟที่จ้าเกินไปทำให้เห็นภาพบนผนังห้องไม่ชัดเจน

ข้อค้นพบในผลงานเพื่อพัฒนามีสองข้อคือ การนำชนนกในโทนสีส้มแดงมาปะติดลงบน ภาพของนักเรียนนั้น สามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึกน่ากลัวและน่าขยะแขยงคล้ายภาพเปลวไฟของ นรกได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้วิจัยจะนำสัญลักษณ์ของเปลวไฟที่สื่อถึงนรกไปใช้ในผลงานครั้งต่อไป

รวมทั้งการนำผ้าไหมญี่ปุ่นสีดำมาซ้อนทับกันสองชั้นมาจัดวางเป็นเพดานห้อง เนื่องจาก เนื้อผ้าที่เป็นใยสังเคราะห์เมื่อแสงไฟในห้องส่องไปตกกระทบบนผ้าจะทำให้เกิดบรรยากาศของความ เคลื่อนไหวที่ดูประหลาด เหมือนอยู่ใต้ท้องฟ้าที่ท้องสนามหลวงในยามค่ำคืน ซึ่งเป็นภาพแผงนัยที่มีความ เป็นนามธรรมทำให้ผู้ชมเกิดจินตนาการของพื้นที่ซึ่งสะท้อนมโนภาพฝันและภาพหลอนในเวลา เดียวกันได้ดี

5.2.2 ผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่สอง

ในผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่สองนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิถีชีวิตและเรื่องเล่าของคน สนามหลวงจากการลงพื้นที่ด้วยการทำแผนที่เดินดินและการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นจึงนำข้อมูล สำคัญมาวิเคราะห์ด้วยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อตีความผ่านสัญลักษณ์ที่แสดงโลกแฟนตาซี ของคนสนามหลวงได้ จากนั้นผู้วิจัยจึงนำผลที่ได้มาสร้างสรรค์เป็นผลงานดังต่อไปนี้

ชื่อผลงาน บ้านหลวง : ดั่งสวรรค์ ปานอเวจี, 2561

เทคนิค ศิลปะจัดวางสื่อผสม

ขนาด 4 x 10 x 2.50 เมตร

สถานที่จัดแสดง หอศิลป์บรมราชกุมารี คณะจิตรกรรมฯ จัหวัดนครปฐม

แนวความคิด

คนสนามหลวงมีการดำรงชีวิตและมีความเชื่อที่ผูกพันกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก เนื่องจากสนามหลวงเป็นพื้นที่ท้องที่ที่ยาวซึ่งสร้างรายได้และที่สำคัญคือ การเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่ง ประกอบด้วย สัญลักษณ์ของ “สิ่งสูงสุดตามอุดมคติความเชื่อของคนไทย” พวกเขาจึงมาใช้ชีวิตที่ เหลืออยู่ด้วยการมา “ฟังพระบรมโพธิสมภาร” เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้มีความหวัง เป็น ความสุขสงบทางใจที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับสิ่งสูงสุด ดังนั้นคนสนามหลวงจึงสร้างพื้นที่ในจินตนาการว่า

สนามหลวงเป็นบ้านหลวงหรือสวรรค์ที่พวกเขาจะสามารถใช้ชีวิตอิสระเพื่อสร้างตัวตนใหม่ตามความต้องการของตนเอง

ในโลกของความจริงคนสนามหลวงต้องเผชิญกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างจากสังคมไทยคือการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงด้วยการล้อมรั้วและห้ามคนไร้บ้านมาอาศัยหลบนอนเพราะสกปรกและทำให้สนามหลวงกลายเป็นแหล่งอาชญากรรม รวมทั้งการจัดระเบียบคนไร้บ้านด้วยการกวาดล้างจับกุมคนสนามหลวงเข้าสู่ศูนย์พักพิงคนไร้ที่พึ่งซึ่งไม่ต่างจากการติดคุก จะเห็นได้ว่า การใช้ชีวิตในที่สาธารณะไม่เพียงแต่เต็มไปด้วยความเสี่ยงทั้งทางสังคมและกายภาพเท่านั้น หากแต่ยังสร้างความเสี่ยงทางจิตจากความเครียด ความหวาดระแวงจากการจับกุมคุมขัง จนทำให้คนสนามหลวงมีสุขภาพทางกายและจิตย่ำแย่จนเกิดภาวะซึมเศร้าเรื้อรังและภาวะอารมณ์สองขั้ว สนามหลวงจึงเป็นเสมือนการตกอยู่ในนรกอเวจี อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการจัดระเบียบจะเข้มงวดเพียงใด แต่คนสนามหลวงส่วนใหญ่ยังคงยืนหยัดที่จะอาศัยอยู่ในบ้านหลวงซึ่งเป็นที่พักพิงทางใจของพวกเขา แม้ว่าจะต้องเสี่ยงกับการขาดอิสรภาพก็ตาม

การสร้างคุณภาพชีวิตของคนสนามหลวงนั้นเป็นการสร้างโลกแฟนตาซีด้วยการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนในวิถีชีวิตและเรื่องเล่าลักษณะโคกนาฏกรรมและความหวัง ซึ่งสะท้อนมโนภาพแฝงนัยระหว่างภาพหลอนกับภาพฝันที่จะเกิดขึ้นควบคู่กัน ในส่วนของภาพหลอนจะแสดงมโนภาพของความวิตกกังวลต่อการจับกุมคุมขัง รวมทั้งความทุกข์จากเรื่องราวความผิดพลาดในอดีตที่ทำให้รู้สึกผิด ส่วนอีกด้านคือ ภาพฝันที่แสดงความปรารถนาที่เป็นไปไม่ได้เพื่อพยายามกดทับภาพหลอน ซึ่งคนสนามหลวงปรารถนาในความรัก การให้โอกาสและเคารพในศักดิ์ศรีความเท่าเทียมกันของมนุษย์จากสังคม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเสนอการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงจากสภาวะดังกล่าวด้วยการนำเสนอการสร้างมโนภาพแฝงนัยระหว่างภาพฝันกับภาพหลอนผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ดังนี้

สัญลักษณ์ของภาพฝัน

แสดงถึงความปรารถนาที่เป็นไปไม่ได้คือ การทำมาหากินอย่างอิสระ การได้อาศัยอย่างสุขสงบในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือบ้านของพ่อผ่านสัญลักษณ์ที่สะท้อนสวรรค์ของคนสนามหลวง คือ

1. ภาพทิวทัศน์ที่งดงามของโบราณสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสื่อความหมายถึง บ้านหลวงหรือโรงแรมล้านดาวและที่พักพิงทางใจของคนสนามหลวงภายใต้พระบรมโพธิสมภารของสิ่งสูงส่ง ซึ่งเป็นเหมือนสวรรค์ของคนสนามหลวง

2. ภาพถ่ายประติมากรรมเทวสตรีที่เกาะกลางสามเหลี่ยมตรงข้ามกรมศิลปากร ซึ่งสื่อความหมายถึง สถานที่ทำมาหากินของคนสนามหลวงและสัญลักษณ์ของเทวสตรีที่มีความเมตตาต่อผู้คน

3. ภาพถ่ายนกพิราบสนามหลวงที่เกาะกลางสามเหลี่ยมตรงข้ามกรมศิลปากร ซึ่งสื่อความหมายถึง สิ่งมีชีวิตที่สร้างความสุขให้กับคนสนามหลวงและนักท่องเที่ยวรวมทั้งยังเป็นภาพแทนของความอิสระ

4. ขวดน้ำพลาสติก ถุงพลาสติก ซึ่งสื่อความหมายถึง อาชีพ ทรัพยากรอันมีค่าและสิ่งที่สะท้อนความงามความสุขของคนสนามหลวง

5. ตัวละครหญิงและชายจากวรรณกรรมพื้นบ้านของไทยคือ

นางมัทรีจากมหาเวทสันดรชาดกและนางรจนา นางพันธุรักษจากเรื่องสังข์ทอง ซึ่งสื่อความหมายถึง การเป็นแม่และภรรยาที่เสียสละต่อคนรักแม่จะประสบชะตากรรมที่ลำบาก

เจ้าเงาะจากสังข์ทอง ซึ่งสื่อความหมายถึง นักเดินทางที่รักการผจญภัย แม้จะถูกสังคมมองว่าเป็นภัยสังคมหรือตัวตลกแต่ในความจริงพวกเขาเป็นคนทำอาชีพสุจริตและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

พระเวทสันดรจากมหาเวทสันดรชาดก ซึ่งสื่อความหมายถึง การเป็นพ่อและสามีที่เป็นผู้นำของครอบครัวและการเป็นผู้ให้โดยไม่หวังผลตอบแทน

6. สีเหลือง สีทองและสีแดงชาด ซึ่งสื่อความหมายถึง ความงดงามอลังการของสวรรค์ตามคติของไทยและความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

7. ดอกชบา ซึ่งสื่อความหมายถึง ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่ทรงโปรดให้ใช้ดอกชบาในพระไอยการ ลักษณะผิวเมื่อย ใช้ดอกชบาทัดหูในการประจาน ผู้หญิงอันร้ายหรือผู้หญิงแพศยาก่อนนำไปสำเร็จโทษ

สัญลักษณ์ของภาพหลอน

แสดงถึงความวิตกกังวลต่อโลกของความเป็นจริงในปัจจุบันและอนาคตจากการจับกุมกวาดล้างของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งความทุกข์จากภาพหลอนในอดีตจากความรู้สึกผิดต่อบุคคลในครอบครัวผ่านสัญลักษณ์ที่สะท้อนนรกของคนสนามหลวง คือ

1. แนวรั้วสีเขียวรอบท้องสนามหลวง ซึ่งสื่อความหมายถึง ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่ปิดกั้นกีดกันความทรงจำของคนสนามหลวงและประชาชนที่เคยทำกิจกรรมในท้องสนามหลวงมาก่อน

2. ภูเขาเทียมสีขาว ซึ่งสื่อความหมายถึง พื้นที่สนามหลวงที่เคยเป็นธรรมชาติของภูเขาสีเขียวถูกประดิษฐ์ขึ้นใหม่ภายใต้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นพื้นที่ของความบริสุทธิ์

3. ภาพถ่ายของคนสนามหลวง ซึ่งสื่อความหมายถึง การแสดงวิถีชีวิตตามสภาพความเป็นจริงของสนามหลวงที่มีทั้ง ผู้ป่วยทางกายทางจิต ผู้ให้บริการทางเพศ ชายเก็บของเก่าและหญิงขายอาหารนกพิราบ

4. ภาพถ่ายอนุสาวรีย์ทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งสื่อความหมายถึง สถานที่พักอาศัยภายหลังการจัดระเบียบของคนสนามหลวงที่เป็นเหมือนนรกเพราะมีคนเสียชีวิตจำนวนมาก

5. ภาพของลูกไฟที่ลูกไฟทรงเป็นสัญลักษณ์ของค้นหาหรือความปรารถนาอันเป็นต้นทางแห่งความทุกข์จะติดตามตัวของบุญชนไปจนกระทั่งสิ้นชีวิต ส่วนอีกไฟสื่อความหมายถึง บาปกรรมที่ลูกใหม่และทำร้ายสัตว์นรกให้เจ็บปวด

6. ภาพผีหรือสัตว์นรก ซึ่งสื่อความหมายถึง ผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมานจากผลของบาปกรรม

7. สีเทา สีคราม สีแดง ซึ่งสื่อความหมายถึง การลงโทษและความเวทนาจากความหนาวและร้อนสุดขีด

จากนั้นจึงนำสัญลักษณ์มาประกอบเป็นมโนภาพแบบแฟนตาซีด้วยวิธีการสร้างร่างผสมและสร้างภาพแฝงนัย ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างสัญลักษณ์ภาพฝันและภาพหลอนเข้าไว้ด้วยกัน

การสร้างมโนภาพแบบแฟนตาซีด้วยวิธีการสร้างภาพแฝงนัย ด้านภาพฝันในลักษณะสองมิติ คือ

- การผสมระหว่างภาพคู่รักและคนสนามหลวงกับตัวละครพระนางจากสังข์ทองและมหาเวทสันดรชาดก
- การผสมระหว่างภาพทิวทัศน์ที่งดงามของวัดพระศรีรัตนศาสดารามกับรูปทรงของจั่วบ้าน

การสร้างมโนภาพแบบแฟนตาซีด้วยวิธีการสร้างภาพแฝงนัย ด้านภาพหลอนในลักษณะสองมิติ คือ

- การผสมระหว่างภาพชายหญิงและคู่รักสนามหลวงกับภาพสัตว์นรกที่มีไฟลูกและมีอิการุมจิก
- การผสมระหว่างภาพถ่ายอนุสาวรีย์ทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1 กับรูปทรงของจั่วบ้าน

การสร้างมโนภาพแบบแฟนตาซีด้วยวิธีการสร้างร่างผสม ในลักษณะสามมิติ คือ

- การผสมระหว่างโครงสร้างของบ้านกับรั้วโดยมีพื้นด้านในเป็นภูเขาเทียมสีขาว

- การผสมระหว่างรูปทรงประติมากรรมเทวสตรีกับนกพิราบและผู้หญิงสนามหลวง
- การผสมระหว่างขวดพลาสติก ถูพลาสติกกับภาพถ่ายของคนสนามหลวงมาประกอบเป็นรูปทรงนกพิราบขนาดเท่าจริง

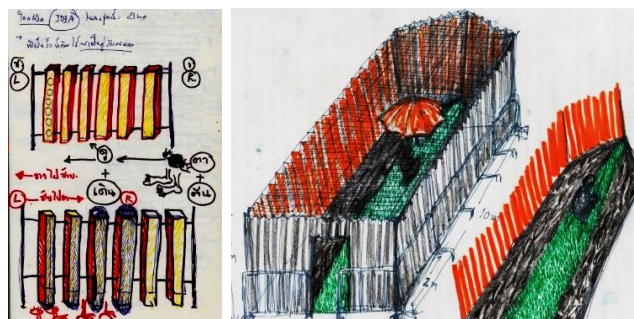
ในผลงานชิ้นนี้จะประกอบไปด้วยรูปทรงหลักปรากฏให้เห็นเป็นโครงสร้างใหญ่เป็นร่างผสมของบ้านกับรั้วซึ่งไม่มีหลังคา และจะมีรูปทรงรองติดตั้งอยู่ภายในบ้านซึ่งเป็นร่างผสมของรูปทรงประติมากรรมเทวสตรีกับนกพิราบและผู้หญิงสนามหลวง สุดท้ายจะเป็นรูปทรงย่อยขนาดเท่ากับนกพิราบจริงซึ่งสร้างจากขวดพลาสติก ถูพลาสติกกับภาพถ่ายของคนสนามหลวงซึ่งจะถูกติดตั้งบริเวณฐานของรูปทรงรอง

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างสรรค์

- ภาพถ่ายสีและขาวดำของคนสนามหลวงที่พิมพ์ลงบนแผ่นพลาสติกไวนิล
- ภาพถ่ายสีของคนสนามหลวงที่พิมพ์ลงบนผ้าใยสังเคราะห์สีเหลืองและสีเทา
- โครงเหล็กรูปทรงบ้าน หญ้าเทียมสีขาว
- ฟันที่ถอดแบบทำทางจากประติมากรรมเทวสตรีที่ทำจากเรซิน เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของนางละคร
- ขวดน้ำพลาสติก ถูพลาสติกสีดำและสีอื่นๆ กระจาดเหล็กใช้
- ผ้าขาวบางย้อมสี ถูน่อง ผ้าสีทองและสีดำ เศษผ้าต่างๆ
- กาวยาง ยางพารา คัตเตอร์ กรรไกร พู่กันและสีอะครายติก กากเพชรสีเงินสีทอง สีแดง

การทดลองร่างภาพเพื่อสร้างโลกแฟนตาซีด้วยวิธีการสร้างภาพแผ่นยับบนแนวรั้ว

ผู้วิจัยได้ทดลองร่างภาพเพื่อหาวิธีการสร้างแนวรั้วที่สามารถแสดงโลกแฟนตาซี โดยแสดงภาพฝันและภาพหลอนให้ผู้ชมได้มองเห็นควบคู่กันไปตลอดแนวรั้วด้านใน ผู้วิจัยได้ทดลองสร้างรั้วที่เป็นรูปทรงกระบอก โดยดูภาพจากด้านข้างของรั้วแต่ละอัน ซึ่งผลปรากฏว่า ผู้ชมมองภาพได้ยาก เพราะภาพบนรั้วแต่ละช่องจะต้องสัมพันธ์กับการเดินและสายตาของผู้ชมเป็นหลัก จึงได้ทดลองสร้างโมเดลแนวรั้วขนาดเล็กเพื่อหาความเป็นไปได้ในการสร้างผนังจริงต่อไป

ภาพที่ 103 ภาพร่างโครงสร้างที่ผสมระหว่างรั้วกับบ้านของคนสนามหลวง

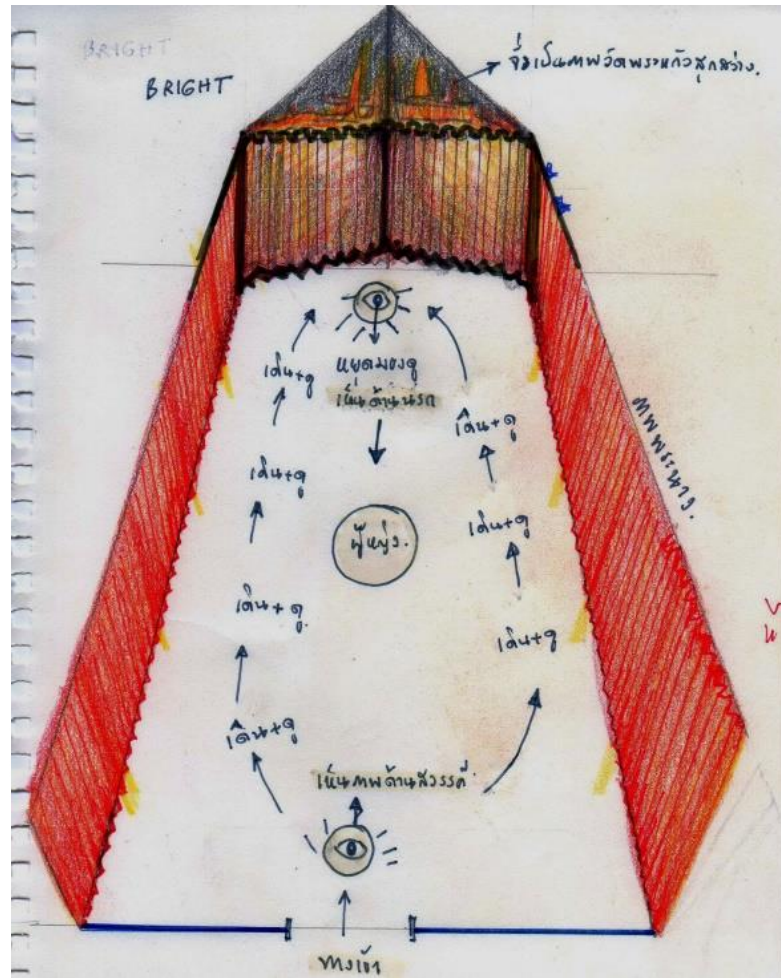
ภาพที่ 104 การทดลองสร้างโมเดลเพื่อศึกษามุมมองในการสร้างภาพแฟงนัย

ผู้วิจัยต้องการสะท้อนโลกแฟนตาซีของคนสนামหลวงที่เปรียบบ้านหลวงเป็นเสมือน “ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี” ด้วยการสร้างภาพฝันและภาพหลอนที่มีขัดแย้งกันด้วยวิธีการสร้างภาพแฝงนัยลงบนผนังแนวรั้วทั้ง 4 ด้าน ผู้วิจัยจึงสมมติให้ผู้ชมเป็นนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง โดยกำหนดให้ผู้ชมได้เห็นภาพที่แฟนตาซีบนแนวรั้วเมื่อเดินเข้าไปภายในบ้านดังต่อไปนี้

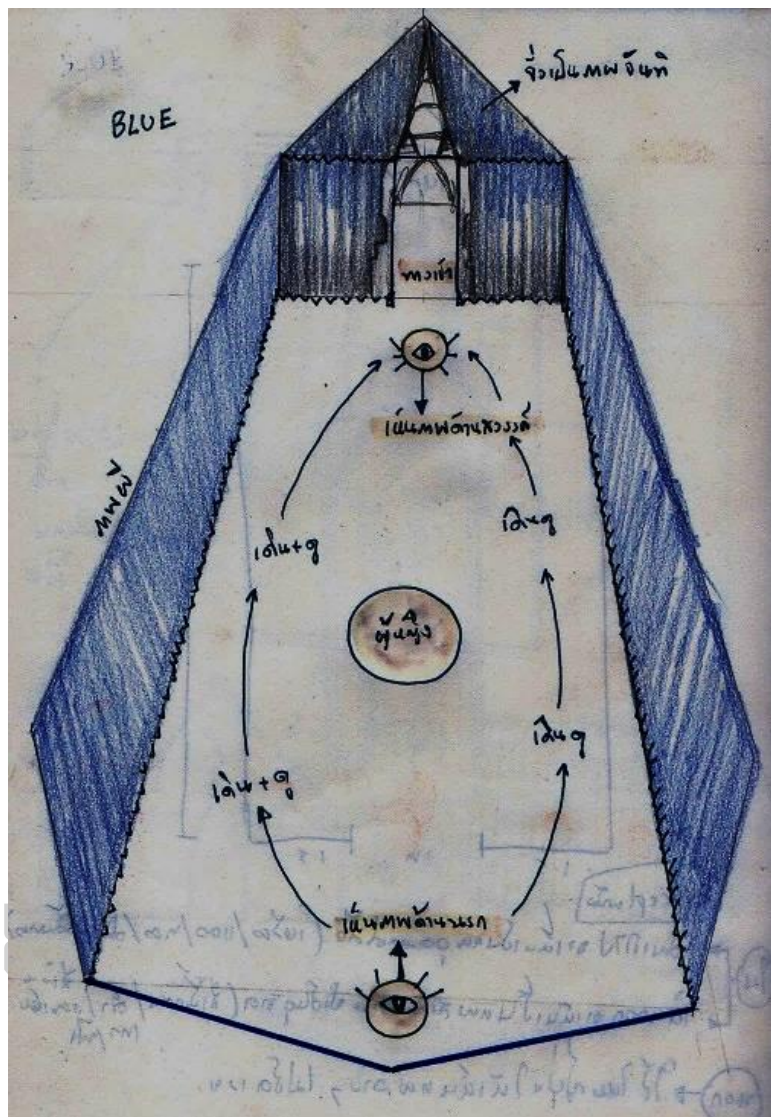
- เมื่อผู้ชมเดินผ่านประตูเข้าไปในผลงานและมองไปตามแนวรั้วทั้งสองด้านจะเห็นภาพฝันหรือสวรรค์
- เมื่อเดินไปจนสุดทางและหันหลังกลับมามองจะเห็นภาพหลอนหรือนรกบนแนวรั้วทั้งสองด้าน

สาเหตุที่กำหนดให้ผู้ชมเดินเข้ามาแล้วได้สัมผัสกับภาพฝันของคนสนามหลวงที่สวยงามนั้น เนื่องจากการที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า พฤติกรรมภายนอกของคนสนามหลวงส่วนใหญ่จะมีรอยยิ้มและความสนุกสนานให้เห็นอยู่เสมอ การเดินเก็บของเก่าหรือรับจ้างจึงเป็นเหมือนการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อสำรวจหาทรัพยากรอันมีค่า ทำให้พวกเขา รู้สึกตื่นเต้นท้าทาย ดังนั้นภาพฝันของคนสนามหลวงจึงเปรียบเหมือนการสวมบทบาทพระนางอย่างเจ้าเงาะในเรื่องสังข์ทองที่เดินทางท่องเที่ยวชมนกชมไม้โดยอิสระเสรี หญิงสาวสนามหลวงก็คือ นางรจนาที่นั่งรอคอยเพื่อเสียงพวงมาลัยหาคู่ หรือใจ๋อ้อมคู่รักสนามหลวงที่เปรียบได้กับครอบครัวของพระเวสสันดรกับนางมัทรีและลูกๆ ที่เดินทางอยู่ในป่าด้วยกันอย่างมีความสุขตามอัธยาศัย ซึ่งด้านภาพฝันนี้จะป็นโทนีสีเหลืองทองของแดนสวรรค์

ส่วนการกำหนดให้ผู้ชมเดินไปจนสุดทางแล้วหันกลับมาองเห็นโลกแฟนตาซีด้านภาพหลอนของคนสนามหลวงที่เป็นสีเทาหม่นของนรกอเวจี เนื่องจากผู้วิจัยพบว่า คนสนามหลวงมีความวิตกกังวลต่อการถูกจับจากเจ้าหน้าที่รัฐและความเจ็บป่วยทางกายทางจิตที่ทำให้ทำมาหากินลำบาก รวมทั้งคนสนามหลวงจะไม่ชอบพูดถึงเรื่องราวในอดีตของตนเองโดยเฉพาะกับคนแปลกหน้า เพราะเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงแต่ละคนและผู้วิจัยได้รับฟังมานั้นเต็มไปด้วยโศกนาฏกรรมจนไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงเช่น การพลัดพรากสูญเสียคนรัก การทรยศหักหลังซึ่งมาจากคนในครอบครัวหรือจากสายเลือดเดียวกัน แม้พวกเขาจะเล่าด้วยน้ำเสียงที่เป็นปกติแต่แววตานั้นสะท้อนความเจ็บปวดทุกข์ทรมานอย่างที่สุด ดังนั้นภาพหลอนของคนสนามหลวงจึงเปรียบเหมือนนรกภายในใจ ดังนั้นการที่ผู้ชมเดินเข้าไปจนสุดทางสวรรค์แล้วหันกลับมาพบกับนรกจึงเหมือนการเดินทางลึกเข้าไปภายในจิตใจของคนสนามหลวงที่เต็มไปด้วยความเจ็บปวดจากความทุกข์

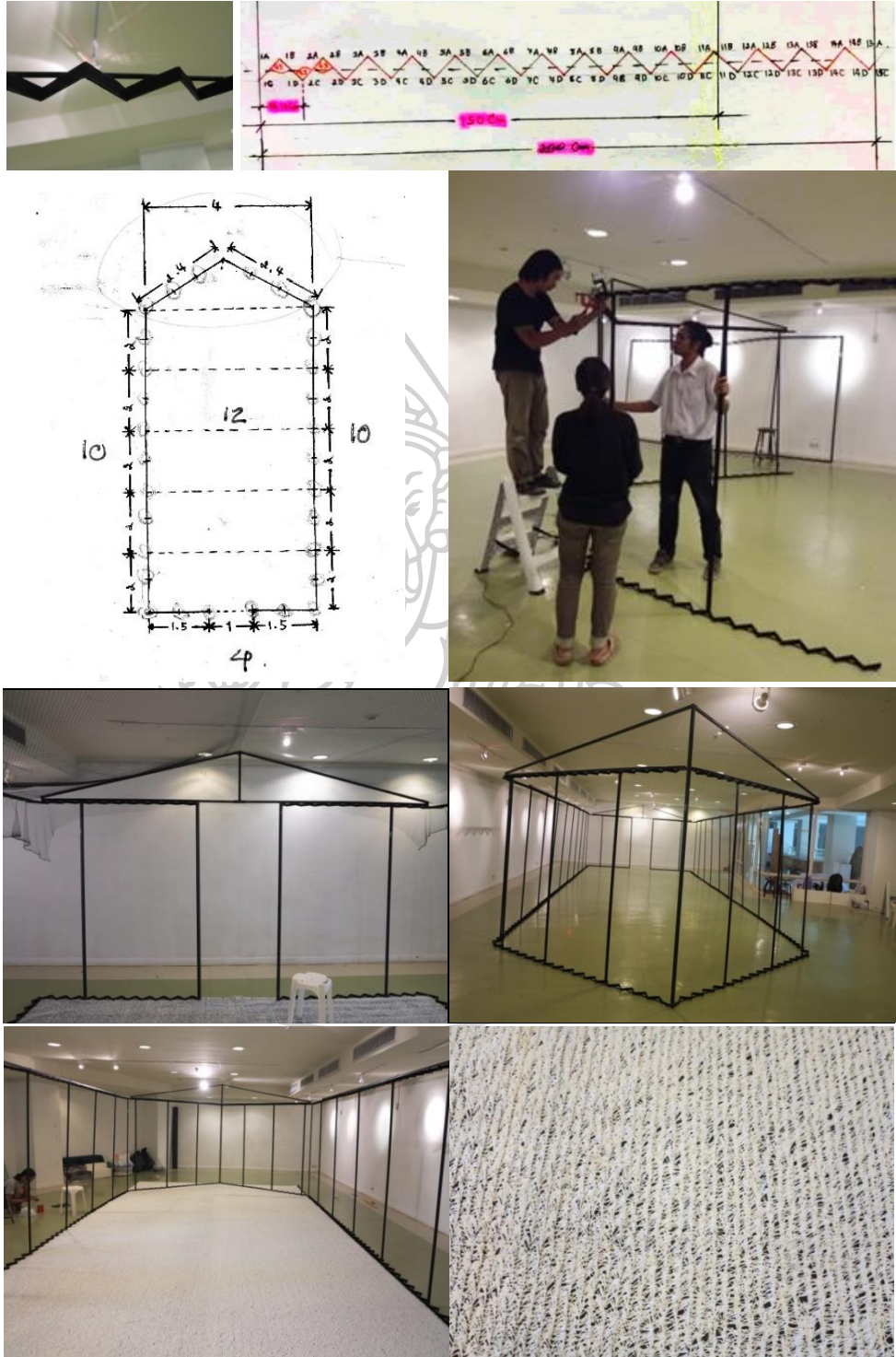

ภาพที่ 105 แสดงแบบร่างการเดินชมผลงานในมุมมองของภาพฝัน

ภาพที่ 106 แสดงแบบร่างการเดินชมผลงานในมุมมองของภาพหลอน

จากนั้นผู้วิจัยจึงได้สร้างแนวรั้วที่มีขนาด 120 x 200 เซนติเมตร จำนวน 14 ชั้น โดยปรับให้ซี่รั้วแต่ละอันเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมใช้มุม 45 องศา เพื่อให้ผู้ชมสามารถมองภาพในขณะที่เดินอยู่ได้ชัดเจนขึ้น โดยการติดตั้งผลงานนั้นจะใช้รั้วแต่ละอันมายึดประกอบเข้าด้วยกันจนเป็นรูปทรงบ้านขนาด 4 x 10 x 2.50 เมตร โดยมีผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีความยาวทั้งหมด 28 เมตร เนื่องจากผลงานมีขนาดใหญ่ทำให้ไม่สะดวกในการขนย้าย จึงใช้วิธีแยกชิ้นส่วนผลงานออกเป็นชิ้นเล็กๆ แล้วค่อยนำมาประกอบกันเป็นโครงสร้างหลักที่ห้องแสดง

ภาพที่ 107 การติดตั้งโครงสร้างหลักของผลงาน

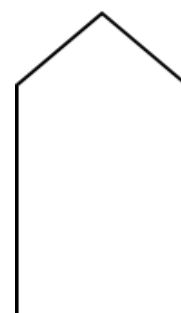
กระบวนการสร้างสรรค์

การสร้างภาพแฟงนัยบนรื้อจะแบ่งเป็นการสร้างภาพด้านนอกกับการสร้างภาพด้านใน เพื่อต้องการแสดงความแตกต่างระหว่างโลกของความจริงจากมุมมองปกติของผู้ชมกับโลกแฟนตาซีจากมุมมองของคนสนามหลวงดังต่อไปนี้

การสร้างภาพแฟงนัยบนผนังด้านนอก

ผู้วิจัยต้องการให้ภาพของผนังด้านนอกแสดงให้เห็นภาพวิถีชีวิตของคนสนามหลวงที่ผู้คนได้พบเห็นเป็นประจำตามท้องถนนจนกลายเป็นเรื่องปกติ การสร้างภาพแฟงนัยด้านนอกมีสองลักษณะคือ ภาพขาวดำของคนสนามหลวงเพื่อแสดงว่า ในอดีตคนสนามหลวงอาศัยอยู่ในพื้นที่มา ยาวนาน และภาพสีจะสื่อถึงความเป็นปัจจุบันที่พวกเขายังมีชีวิตที่ยังคงดิ้นรนต่อสู้อยู่ในพื้นที่ สนามหลวงเช่นเดิม

ผู้วิจัยนำภาพถ่ายของคนสนามหลวงมาพิมพ์ลงบนพลาสติกไว้นิลจากนั้นจึงสร้างภาพแฟงนัย ด้วยการนำภาพขาวดำและภาพสีมาจับคู่กันจากพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกันเช่น การนั่ง การนอน การ เก็บขยะ เป็นต้น แต่ละภาพจะมีความสูงเท่ากับรื้อคือ 250 เซนติเมตร และจะถูกตัดออกตามแนวยาว ของภาพเป็นชิ้นขนาด 250x10 เซนติเมตร เพื่อนำมาติดตั้งบนแนวรื้อแต่ละช่องนั่นเอง เมื่อผู้ชมเดิน และมองภาพบนผนังรื้อด้านหนึ่งจะเห็นเป็นภาพสีที่สื่อถึงความเป็นปัจจุบันและมุมมองด้านตรงกันข้าม จะเห็นเป็นภาพขาวดำที่สื่อถึงอดีต

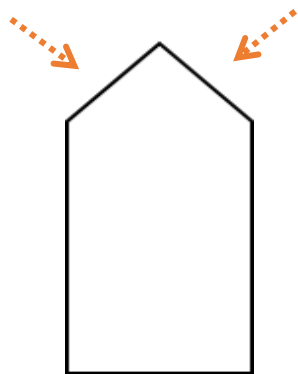
การจับคู่ภาพของคนสนามหลวงบนผนังด้านนอกทางเข้า

ภาพที่ 108 แสดงการจับคู่ภาพของคนสนามหลวงบนผนังด้านนอกทางขวา

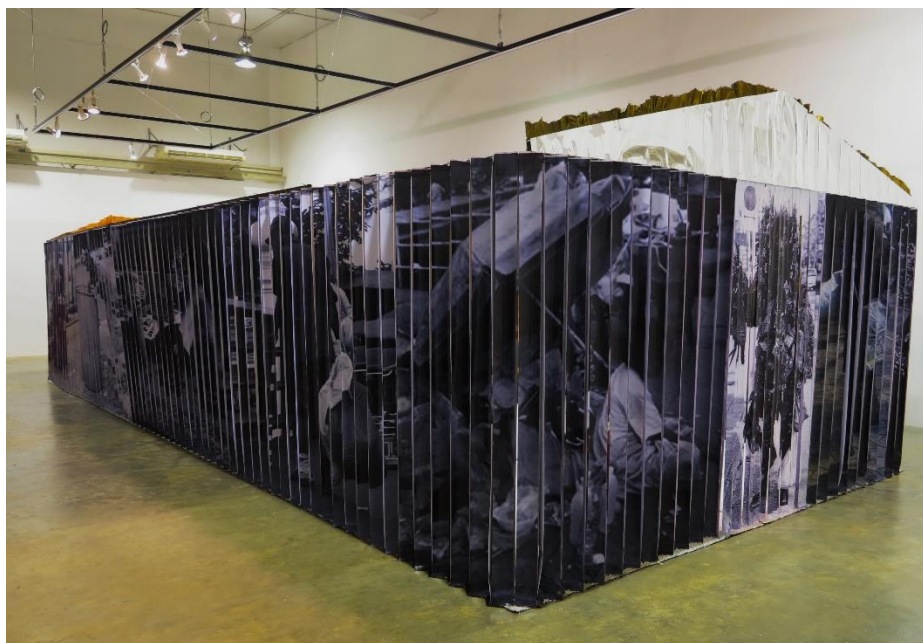

ภาพที่ 109 แสดงการจับคู่ภาพของคนสนามหลวงบนผนังด้านนอกทางซ้าย

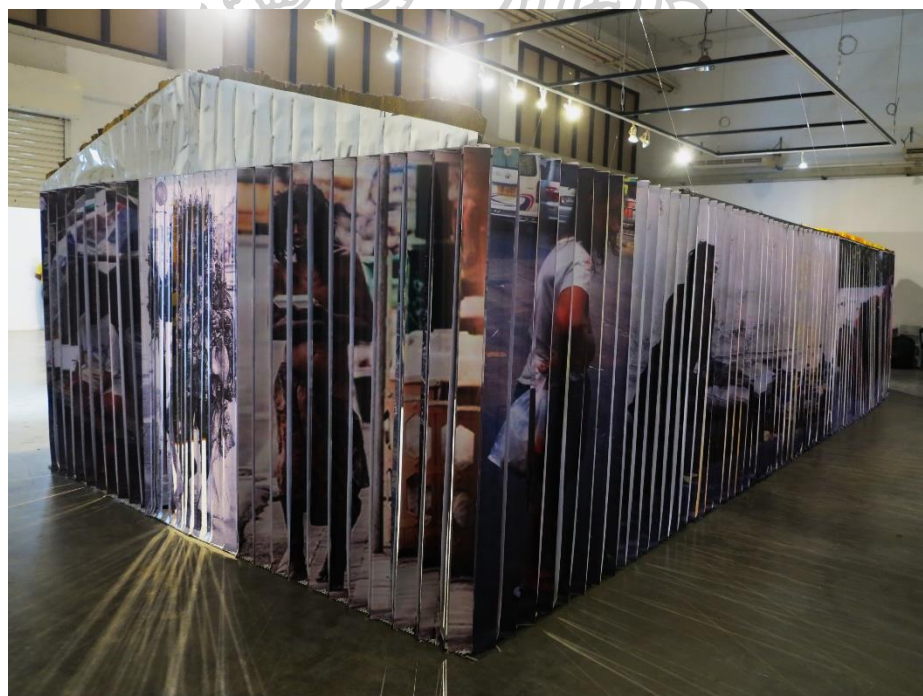

ภาพที่ 110 แสดงการจับคู่ภาพของคนสวมหลวงบนผนังด้านนอก

ภาพผลงานด้านนอกที่ติดตั้งเสร็จเรียบร้อยแล้ว

(ก)

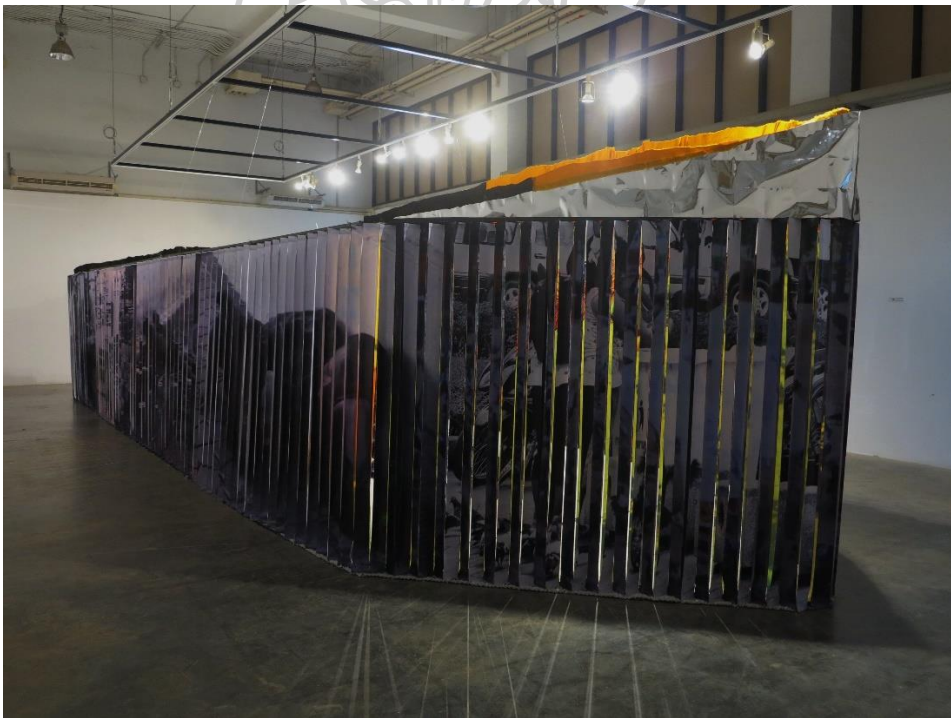
(ข)

ภาพที่ 111 ภาพผลงานด้านนอก ด้านทางเข้า

(ก) ภาพผลงานด้านนอกทางขวา (ข) ภาพผลงานด้านนอกทางซ้าย

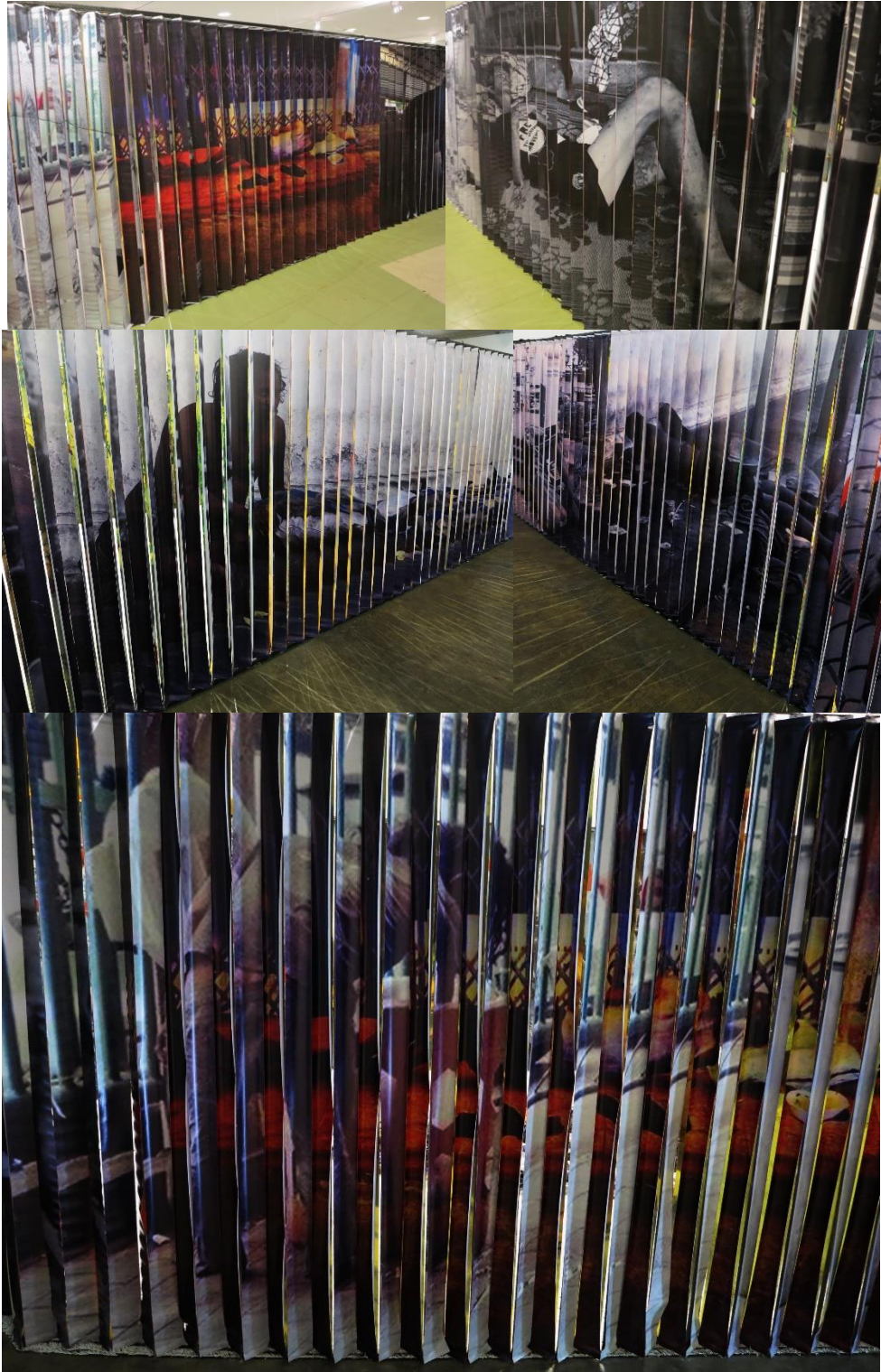
(ก)

(ข)

ภาพที่ 112 ภาพผลงานด้านนอก ด้านจั่ว

(ก) ภาพผลงานด้านนอกทางขวา (ข) ภาพผลงานด้านนอกทางซ้าย

ภาพที่ 113 ภาพแผ่นนัยบนผนังด้านนอกที่มองทางซ้ายเป็นภาพสีและมองทางขวาเป็นภาพขาวดำ

การสร้างภาพแฝงนัยบนผนังร้วด้านใน

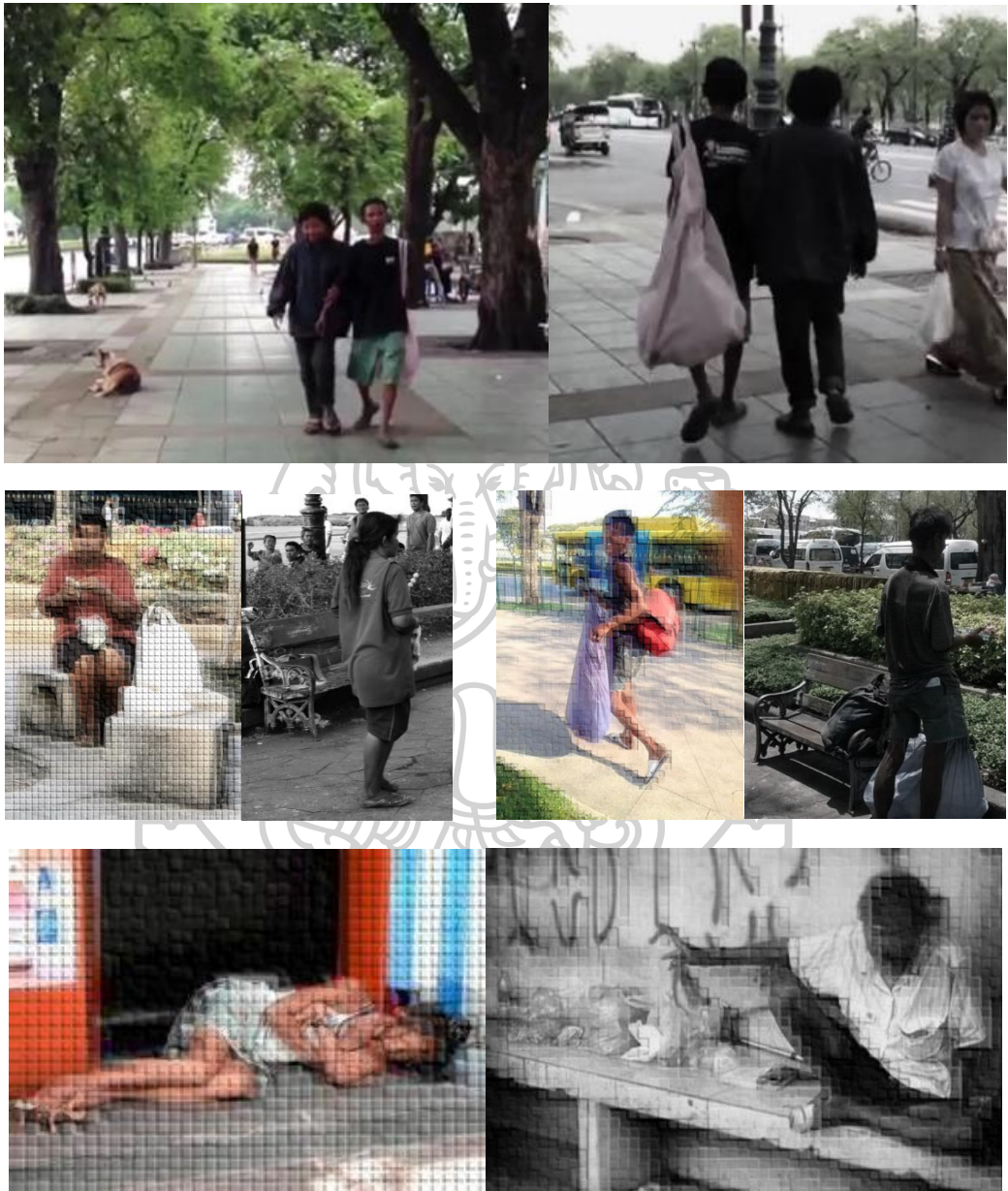
ผู้วิจัยได้นำการสร้างภาพแฝงนัยด้วยสัญลักษณ์ของคนสนามหลวงมาใช้ในการสะท้อนมโนภาพแฟนตาซีของคนสนามหลวง โดยทำการจับคู่ภาพถ่ายของคนสนามหลวงในสองลักษณะที่ขัดแย้งกันคือ พฤติกรรมที่แสดงความสุขและพฤติกรรมที่แสดงความทุกข์เพื่อนำมาสร้างภาพแฝงนัยบนผนังร้วด้านใน ดังนี้

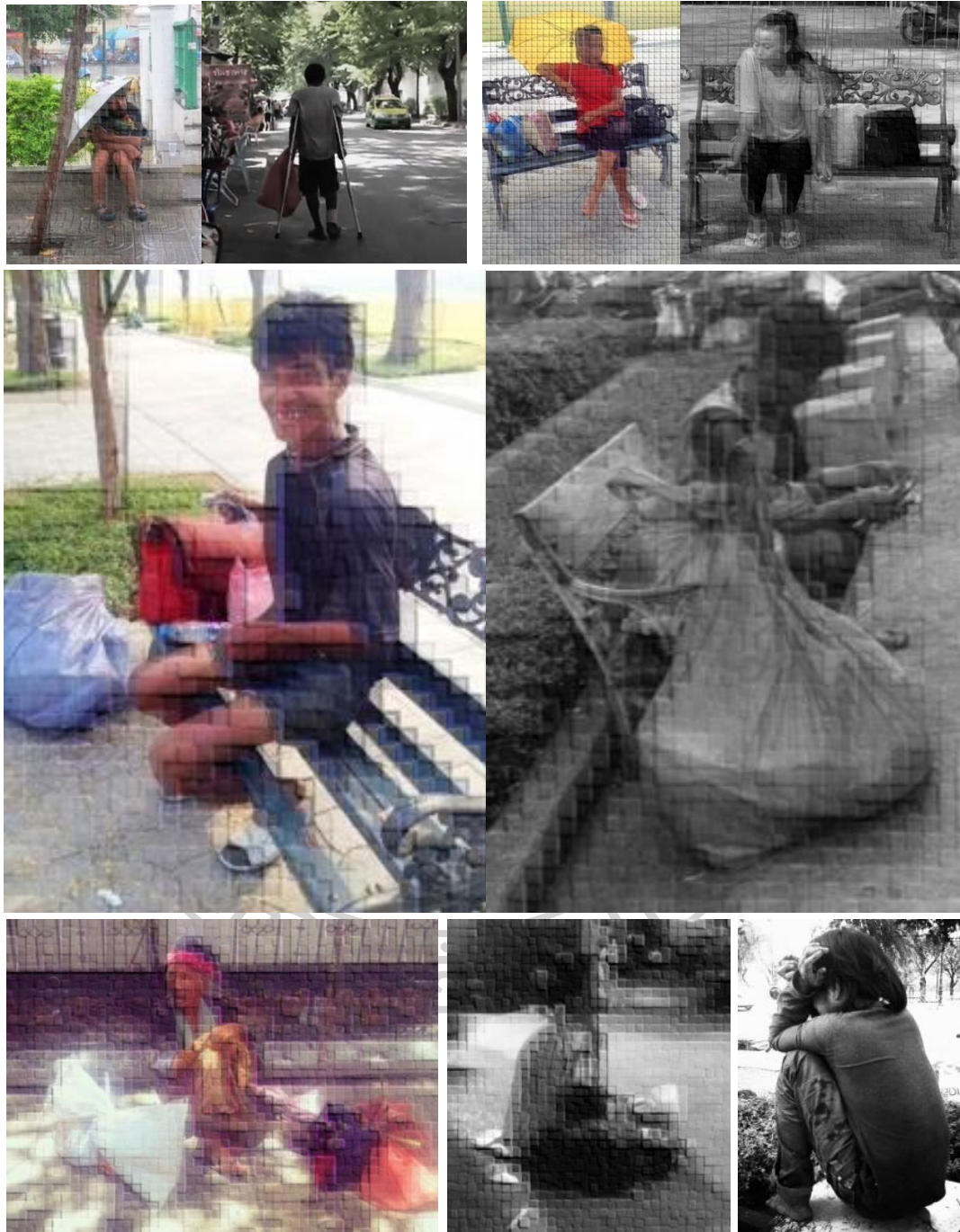
ภาพที่ 114 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแฝงนัย ทางเข้าด้านใน

ภาพที่ 115 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแฝงนัย ร้วด้านในตรงข้ามกับทางเข้า

ภาพที่ 116 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแฝงนัย รั้วด้านขวาใน

ภาพที่ 117 การจับคู่ภาพเพื่อสร้างภาพแฝงนัย รั้วด้านซ้ายใน

ขั้นตอนต่อไปนำภาพคนสนามหลวงมาสร้างสรรค์เป็นโลกแฟนตาซีด้วยการนำสัญลักษณ์ของตัวละครจากวรรณกรรมพื้นบ้านของไทยมาสร้างภาพฝันและภาพหลอน โดยในส่วนของภาพฝัน ผู้วิจัยได้คัดเลือกบางตอนของวรรณกรรมพื้นบ้านคือ มหาเวชสันดรชาดกและสังข์ทอง ที่มีความสอดคล้องกับเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงที่สะท้อนความปรารถนาในชีวิตที่เป็นไปไม่ได้อาทิ ความรักของครอบครัว ความเสียสละและการเป็นผู้ให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

กระบวนการสร้างสรรค์ภาพฝันบนผนังด้านใน

ผู้วิจัยจึงนำภาพตัวละครจากวรรณกรรมพื้นบ้านมาวาดซ้อนทับลงบนภาพถ่ายของคนสนามหลวงโดยใช้วิธีการวาดเส้น(drawing) ด้วยปากกาเคมีในลักษณะรูปภาพมนุษย์ที่เป็นรูปร่างปิดตามแบบงานจิตรกรรมไทยประเพณีโดยมีการใช้ภาษาท่าทางแบบนาฏลักษณะหรืออารมณ์ความรู้สึกที่เป็นแบบพิมพ์เดียวกันคือ แสดงกิริยาอ้อมแอ้มบนใบหน้าเหมือนกันทุกตัวละครในด้านภาพฝัน ส่วนพื้นหลังจะสร้างความขัดแย้งด้วยภาพถ่ายของคนสนามหลวงในพื้นที่จริงซึ่งแสดงโลกของความเป็นจริง นอกจากนี้ได้นำภาพในงานจิตรกรรมไทยมาสร้างบรรยากาศของมโนภาพสวรรค์เพื่อสื่อถึงโลกในอุดมคติของความศรัทธาต่อศักดิ์สิทธิ์และผลแห่งบุญกุศล โดยใช้สีแดงชาดและสีเหลืองเป็นหลัก ซึ่งสีชาดและสีเหลืองเป็นสัญลักษณ์แห่งความอลังการและความรุ่งโรจน์ทำให้เกิดความสำราญใจในการชม

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการสร้างภาพบุคคลในจินตนาการของคนสนามหลวงเพิ่มเติมเข้าไปในฉากเพื่อเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับความปรารถนาที่ต้องการสื่อถึงภาพฝัน เช่น

- การเพิ่มภาพเด็กผู้หญิงตัวเล็กมาเดินจูงมือกับอ้อมเพื่อสื่อถึงภาพครอบครัวที่สมบูรณ์
- การเพิ่มภาพของชายแก่ที่กำลังรับน้ำเพื่อสื่อถึงการรอโอสักครู่ต่อกัน
- การเพิ่มภาพสัตว์เลี้ยงเช่น สุนัขเข้าไปในภาพของหญิงชราเพื่อสื่อถึงความเป็นเพื่อนแท้
- การเพิ่มภาพดอกชบาในภาพคนสนามหลวงทุกภาพ โดยเฉพาะภาพแม่ชีที่ถือดอกชบาที่ใหญ่ผิดปกติแทนร่มเพื่อสื่อถึงวิถีชีวิตที่เต็มไปด้วยเรื่องราวมหัศจรรย์ล้วนอยู่นอกกรอบของสังคม

จากนั้นจึงเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบด้วย ภาพพิมพ์ของคนสนามหลวงบนผ้าใบสังเคราะห์เนื้อบางสีเหลือง ปากกาเคมีหัวสักหลาดสีทองขนาด 2.0มิลลิเมตร กากเพชรสีทอง

- ทำการขยายภาพถ่ายคนสนามหลวงด้วยการพิมพ์ลงบนผ้าใบสังเคราะห์สีเหลืองที่มีเนื้อผ้าบางเบา

- นำปากกาเคมีสีทองมาวาดทับลงบนร่างกายของภาพคนสนามหลวงเป็นภาพลายเส้นรอบนอกจากภาพพระนางและใช้การแต้มสีทองเป็นจุดเพื่อให้เกิดน้ำหนัก จากนั้นจึงนำกากเพชรสีทองโรยบนภาพเครื่องแต่งกายของตัวละคร
- การสร้างภาพวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วยวิธีการพิมพ์ลงบนผ้าใยสังเคราะห์สีเหลืองแล้วนำมาปะติดลงบนผ้าสีเหลืองอมทองแล้วจึงนำมาตัดเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมของจั่วบ้าน

ตารางที่ 12 การสร้างภาพแทนความสัมพันธ์ของตัวละครกับคนสนามหลวงในด้านภาพฝัน

เรื่องเล่าชีวิตคนสนามหลวง	สังข์ทองกับมหาเวสสันดรชาดก
<p>ความรักของคนสนามหลวง ที่ไม่ได้มองกันที่รูปลักษณ์ภายนอกแต่จะดูจากพฤติกรรม นิสัยใจคอว่าสามารถช่วยกันทำมาหากินและยอมรับอดีตของอีกฝ่ายได้เช่น ในกรณีของป่าพรกับลุงสมปอง และโจอุ้ม</p> 	<p>นางรจนาเป็นลูกสาวของท้าวสามลจิตใจดี ไม่มองคนแต่เพียงภายนอก นางรจนาจึงเสี่ยงพวงมาลัยให้เจ้าเงาะเพราะเห็นความงามภายใน</p>

เรื่องเล่าชีวิตคนสนามหลวง	สังข์ทองกับมหาเวสสันดรชาดก
<p>การแสวงหาบ้านหรือครอบครัวของคนสนามหลวง แม้คนสนามหลวงจะต้องมีความเป็นอยู่ที่ลำบากยากแค้นบนท้องถนน แต่การได้เสียสละเพื่อคนที่รักทำให้พวกเขาตายตาหลับได้อย่างสงบเช่น โจ้กับอุ้มและป่าพรกับสมปอง</p> 	<p>กัณท์วนปเวสน์ คือ พระเวสสันดรทรงพระนางมัทรีและพระชาลี พระกัณหาเสด็จไปถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์</p>

เรื่องเล่าชีวิตคนสนามหลวง	สังข์ทองกับมหาเวสสันดรชาดก
<p>ความรักของแม่ที่มีต่อลูกและสามีการเสียดสีความสุขและศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิงเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว แม่ตนเองจะต้องเจ็บปวด เช่น ป้าสมพรที่ยอมขายบริการทางเพศเพื่อหาเลี้ยง ครอบครัวแม่ในที่สุดจะถูกลูกสาวและสามีทอดทิ้ง</p> 	<p>กัณท์มัทรี คือ พระนางมัทรีเสด็จกลับจากหาผลไม้ได้ออกตามหาสองกุมารตลอดทั้งคืน จนสลบไป เมื่อทรงฟื้นแล้วพระเวสสันดรตรัสเล่าความจริงเกี่ยวกับสองพระกุมาร พระนางจึงทรงอนุโมทนาด้วย</p>

เรื่องเล่าชีวิตคนสนามหลวง	สังข์ทองกับมหาเวสสันดรชาดก
<p>การที่สังคมมองภาพคนสนามหลวงในเชิงลบ มองว่าเป็นคนบ้า ขยะสังคม หรืออาชญากร อาทิ ลุงชัยพรที่มีการศึกษาสูงแต่ถูกรังเกียจขับไล่เวลาไปเข้าห้องสมุดที่เพชรและที่เขตราที่เป็นคนทำ อาชีพสุจริตด้วยการเก็บของเก่าแต่คนจะมองว่าเป็นคนบ้าซี้ขโมย ลุงสมบุญนี่เป็นชายตาบอดแต่สามารถเลี้ยงตนเองได้อย่างน่าทึ่ง</p> 	<p>พระสังข์เป็นเจ้าชายที่เกิดในหอยสังข์ถูกกล่าวหาว่าเป็นกาลกิณีจนต้องออกจากเมืองและพลัดพรากจากแม่ เจ้าเงาะเป็นร่างแปลงของพระสังข์ มีรูปเป็นทอง หน้าตาน่าเกลียดขี้ปากทำให้คนทั่วไปรังเกียจเห็นเป็นตัวตลกแต่มีพลังวิเศษ และสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้อย่างรวดเร็ว</p>

การสร้างภาพแฟชั่นนัยด้านภาพฝันของคนสนามหลวงที่เสร็จแล้ว

ภาพที่ 118 การสร้างภาพแฟชั่นนัยด้านภาพฝันของคนสนามหลวง

ภาพที่ 119 ภาพแฟชั่นยัด้านภาพฝันของคนสนามหลวง

กระบวนการสร้างสรรค์ภาพหลอนบนผนังด้านใน

การสร้างโลกแฟนตาซีด้านภาพหลอนของคนสนามหลวงนั้นเกิดจากความวิตกกังวลต่อการจับกุมของเจ้าหน้าที่รวมทั้งความทุกข์จากความรู้สึกลึกซึ้งจากความผิดพลาดในอดีต ซึ่งคนสนามหลวงเชื่อว่า เป็นเวรกรรมของตนเองทำให้พวกเขาต้องเผชิญกับผลแห่งบาปกรรมต่างๆ เหมือนการตกอยู่ในขุมนรก ซึ่งนรกในมโนคติของไทยจะเชื่อมโยงเกี่ยวกับผลแห่งความทุกข์เวทนาของการกระทำที่ชั่วร้าย

ผู้วิจัยได้จำลองภาพคนสนามหลวงที่ใช้ชีวิตอยู่ด้วยความทุกข์ทรมานโดยใช้การสร้างภาพแทนของหมู่สัตว์นรกที่ต้องทุกข์ทรมานด้วยผลบาปจะมีรูปร่างบิดเบี้ยวเกินจริง ร่างกายผอมโซ เปลือยเปล่าเต็มไปด้วยลูกไฟที่ลุกโพรงตามเนื้อตัวและฝูงนกกาตามจิกที่อยู่ตลอดเวลาเพื่อสื่อแสดงถึงความไม่เที่ยงแท้ของร่างกายตามคติทางพุทธศาสนา ซึ่งลูกไฟที่ลุกโพรงเป็นสัญลักษณ์ของตัณหาหรือความอยากอันเป็นต้นทางแห่งความทุกข์ การนำฉากภาพนรกในงานจิตรกรรมเรื่องไตรภูมิฉบับอนุรักษอักษรธรรมอีสานมาใช้ประกอบในการสร้างภาพหลอนของคนสนามหลวงอาทิ การใช้สีเพื่อสื่อสัญลักษณ์แสดงความเป็นนรกภูมิได้แก่ สีเทา สีคราม สีน้ำตาลและสีแดงในการสร้างฉากนรก โดยสีแดงจะใช้แทนสัญลักษณ์ของไฟนรกและบาปกรรมที่ลุกไหม้ในตัวสัตว์นรก ขณะที่สีครามหรือสีเทาใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งการลงโทษจากอาวุธที่เป็นเหล็กที่ใช้ในการลงโทษและมีนัยยะแสดงถึงความหนาวเหน็บ ยังเป็นเครื่องหมายแสดงความมืดมัวไร้แสงสว่างอีกด้วย ดังนั้นการใช้สีแดงกับสีเทาควบคู่กันจึงเป็นสีประจำของฉากนรกเหมือนการนำความหนาวเย็นสุดขีดกับความร้อนสุดขีดเข้าไว้ด้วยกัน

ภาพที่ 120 ฉากในสมุดภาพไตรภูมิพื้นบ้านที่นำมาใช้เป็นภาพต้นแบบของสัตว์นรก

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการสร้างภาพบุคคลในจินตนาการเพิ่มเติมเข้าไปในฉากเพื่อเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับเรื่องราวที่ต้องการสื่อ เช่น

- การวาดภาพลูกไฟที่ลูกโพรงอยู่ตามร่างกายของสัตว์นรกด้วยปากกาเคมีสีเงินและใช้การแต้มสีแดงอมส้มเป็นจุดเพื่อให้เกิดน้ำหนัก จากนั้นจึงนำกากเพชรสีส้มอมทองโรยบนภาพลูกไฟอีกาไฟ

- การวาดภาพอีกาไฟที่บินจิกตีร่างกายของภาพต้นแบบด้วยปากกาเคมีสีเงินและใช้การแต้มสีเทาอมดำเป็นจุดเพื่อให้เกิดน้ำหนัก วาดเปลวไฟลงบนปีกนกจากนั้นจึงนำกากเพชรสีส้มอมทองโรยบนภาพเปลวไฟ

จากนั้นจึงเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบด้วย ผ้าใยสังเคราะห์สีเทา ปากกาเคมีหัวสีกหลายสีเงินขนาด 2.0 มิลลิเมตร กากเพชรสีเงินอมทอง

- ทำการขยายภาพถ่ายคนสนามหลวงด้วยการพิมพ์ลงบนผ้าใยสังเคราะห์สีเทาที่มีเนื้อผ้าบางเบา

- นำปากกาเคมีสีเงินมาวาดทับลงบนร่างกายของคนสนามหลวงด้วยภาพลายเส้นรอบนอกของผีหรือสัตว์นรกที่แสดงความทุกข์ทรมาน

- การสร้างภาพอนุสาวรีย์ทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งหรือจันทิ ด้วยวิธีการพิมพ์บนผ้าใยสังเคราะห์สีเทาแล้วนำมาปะติดลงบนผ้าสีนวลอมทองแล้วจึงนำมาตัดเป็นรูปทรงของสามเหลี่ยมของจั่วบ้าน

จากนั้นนำแต่ละภาพมาตัดออกตามแนวยาวขนาด 10 เซนติเมตร เพื่อนำมาติดลงบนริ้วแต่ละช่องต่อไป โดยนำภาพแต่ละคู่มาติดสลับด้านกันไปมาโดยกำหนดให้การติดภาพฝั่งรับกับมุมมองทางเข้า ส่วนภาพหลอนจะติดให้รับกับมุมมองทางออก

ภาพที่ 121 ภาพผลงานโลกแบบดิส์โทเปียของคนสนามหลวงบนผนังด้านใน

การสร้างสรรคโลกแฟนตาซีของคนสนามหลงด้วยวิธีการสร้างร่างผสม

ผู้วิจัยต้องการนำเสนอโลกแฟนตาซีของคนสนามหลงที่มีมีโนภาพของความทับซ้อนคลุมเครือจากภาพฝันและภาพหลอน ด้วยการนำภาพประติมากรรมทิวาสตรีบริเวณลานน้ำพุตรงข้ามกรมศิลปากร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการให้และความเมตตาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ความเป็นอื่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนสนามหลงคือ เป็นพื้นที่ซึ่งคนสนามหลงไปรวมกันเพื่อขายอาหารนกกพิราบและเก็บขวดน้ำพลาสติกจากถังขยะไปขายเพราะมีนักท่องเที่ยวมาถ่ายภาพกับฝูงนกกพิราบสนามหลงเป็นจำนวนมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงสร้างหุ่นเรซินเลียนแบบท่าทางของประติมากรรมทิวาสตรี โดยเปลี่ยนหอยสังข์ในมือเป็นขวดน้ำพลาสติกแทนและผสมร่างของผู้หญิงสนามหลงที่มีใบหน้าที่ผิดปกติ แต่งกายสกปรก มีบาดแผลทั่วร่างกาย การผสมกันของร่างทิวาสตรีกับผู้หญิงสนามหลงเป็นการแสดงความหมายร่วมกันคือ การให้ความสุขกับผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ รวมทั้งผู้วิจัยได้นำรูปทรงของนกกพิราบสนามหลงมาผสมลงไปในเรื่องด้วยการมีปากเป็นจะงอยแหลม และมีปีกที่เป็นถุงพลาสติกสีดำที่งอกออกมาจากแผ่นหลังของเธอ ดังนั้นร่างผสมในลักษณะสามมิตินี้จึงเป็นภาพตัวแทนโลกแฟนตาซีของคนสนามหลงที่สะท้อนโลกอุดมคติของทิวาสตรี ผู้หญิงสนามหลงและนกกพิราบ ที่เคยเป็นสัญลักษณ์ของความสุข ความอิสระในการใช้ชีวิต แต่ก็แฝงไว้ด้วยความทุกข์จากการถูกตีตราว่าเป็นสิ่งต้องห้ามในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นอันตรายและความสกปรกของผู้หญิงสนามหลงกับนกกพิราบ

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบด้วย

- เครื่องแต่งกายสำเร็จรูปอาทิ ผ้าสไบ เครื่องประดับศิระและแขน ปีกนางรำ ซึ่งเป็นพลาสติกสีทอ
- แผ่นพลาสติกไวนิล ผ้าใยสังเคราะห์สีเทา กาวยาง
- วัสดุเหลือใช้ต่างๆเช่น ขวดน้ำพลาสติก เศษผ้าขนหนู ถุงพลาสติกสีดำต่างๆ เชือกฟาง

กระบวนการสร้างสรรค์ร่างผสม

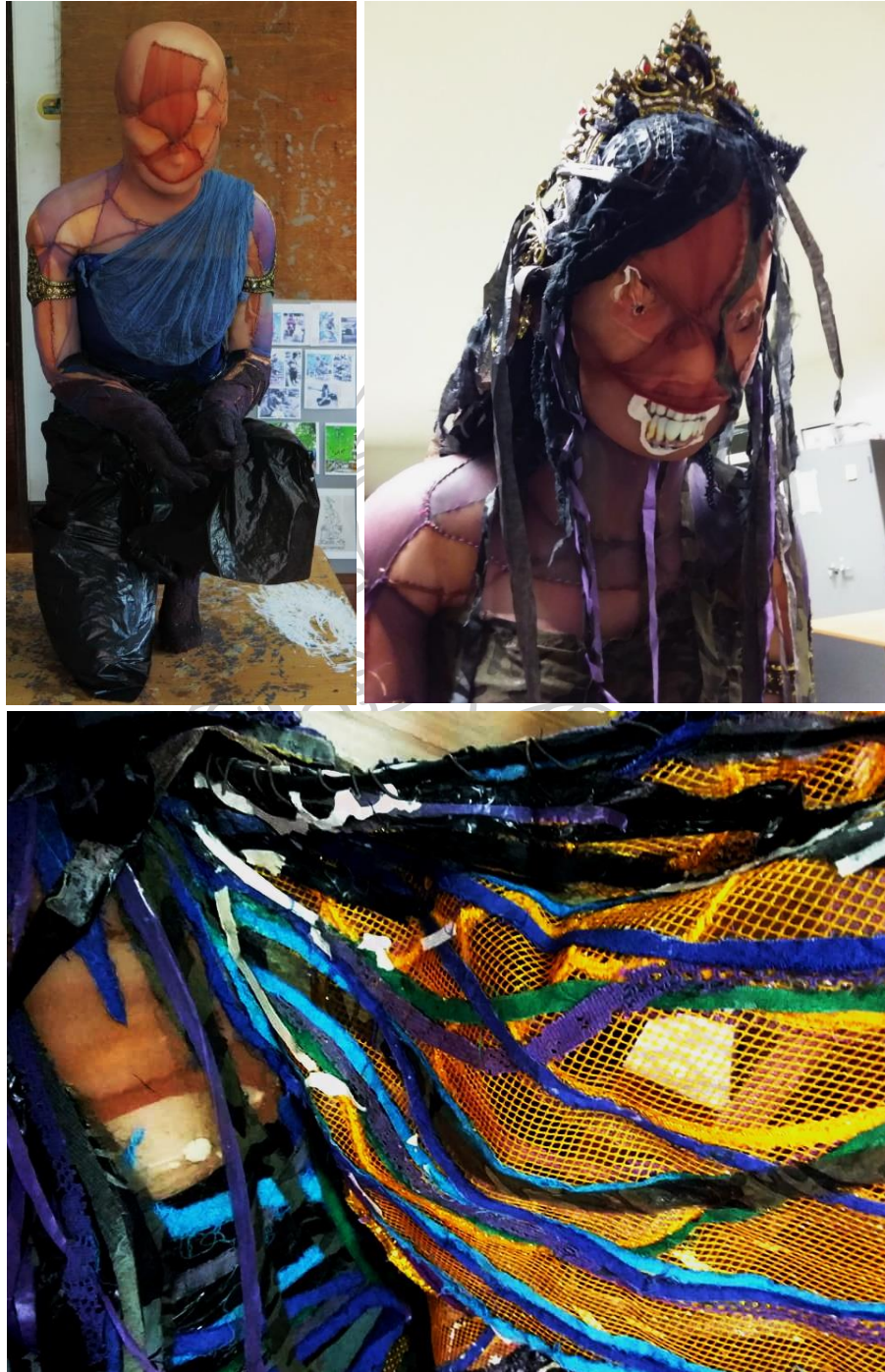
เมื่อได้โครงร่างของประติมากรรมทิวาสตรีที่ทำจากเรซินมาแล้ว จึงนำมาแต่งกายเลียนแบบให้คล้ายคลึงกับประติมากรรมต้นแบบ แต่เครื่องแต่งกายนั้นจะใช้วัสดุเหลือใช้จำพวก เศษผ้าขนหนู ผ้าลูกไม้ ผ้ายัด ถุงพลาสติกสีดำและผ้าขาวบางนำมาย้อมสีฟ้าอมเทา ส่วนผิวเนื้อของผู้หญิงจะนำใยโพลีเอสเตอร์มารองก่อนจะคลุมทับด้วยถุงน่องย้อมสีเนื้ออมแดงแล้วจึงเย็บต่อกันทั่วร่างเพื่อให้ดูเหมือนผิวของคนจริง จากนั้นผู้วิจัยได้สร้างปีกหนึ่งข้างบนแผ่นหลังด้านซ้ายของผู้หญิงซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างผ้าสีทองกับถุงพลาสติกสีดำที่ปะติดอยู่บนแผงของปีก ส่วนที่แผ่นหลังด้านขวาจะเป็นปีกที่ห้อยลงมาเป็นถุงพลาสติกใบใหญ่ก่องอยู่ข้างตัวเพื่อแสดงการเก็บขวดนั่นเอง

ร่างผสมของนกพิราบสนามหลวง

ผู้วิจัยได้สร้างร่างผสมของนกพิราบสนามหลวงที่มีความสัมพันธ์กับโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง เนื่องจากการขายอาหารนกพิราบสนามหลวงเป็นอาชีพที่อยู่คู่กับคนสนามหลวงมาช้านาน และมีความเป็นชายขอบเช่นเดียวกับคนสนามหลวงคือ รักอิสระ รักถิ่นฐานบ้านเกิด แต่มีชะตากรรมเดียวกันคือ เป็นอันตรายที่ต้องกำจัดให้หมดไปจากสังคม ผู้วิจัยได้นำขวดพลาสติก ถุงพลาสติก และเศษกระดาษที่มีภาพคนสนามหลวงมาประกอบสร้างเป็นรูปทรงของนกพิราบสนามหลวงด้วยวิธีการตัดปะผูกยึดสานเข้าด้วยกันของวัสดุ นกพิราบที่เกิดจากร่างผสมของวัสดุเหลือใช้จะมีความหลากหลายของขนาดและรูปร่างที่ผิดปกติไปจากความเป็นจริง บางตัวมีสีสันทึบไปจนถึงสีดำมืดหม่น โดยนกพิราบฝูงนี้จะกระจายตัวหากินอยู่ที่ฐานโดยรอบร่างผสมของประติมากรรม

ภาพที่ 122 ภาพร่างผลงานผู้หญิงสนามหลวง

ภาพที่ 123 ภาพแสดงวัสดุที่มีความแตกต่างบนรูปปั้นผู้หญิง

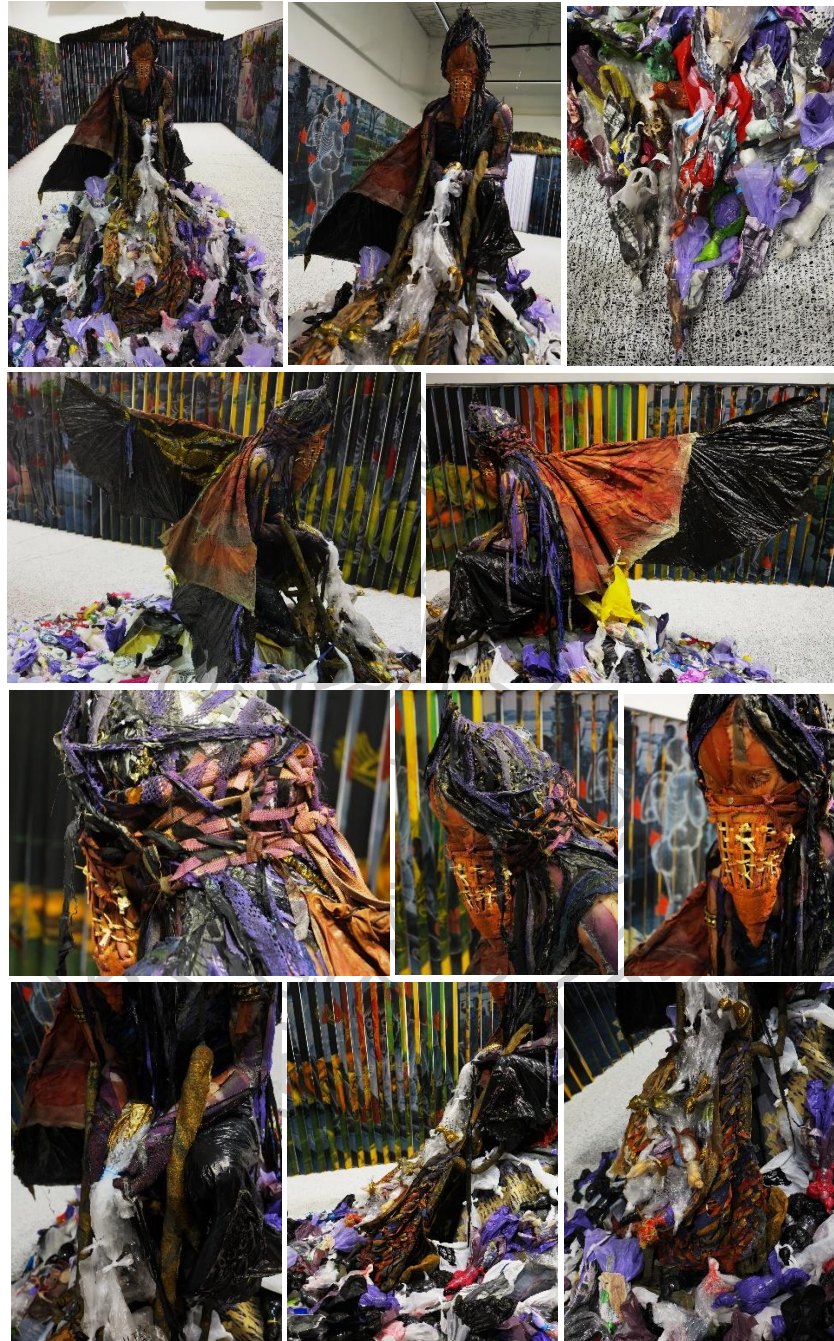
ภาพที่ 124 ภาพแสดงร่างผสมของนกพิราบสนามหลวงจากเศษวัสดุ

ผลงานร่างผสมของประติมากรรมและนกพิราบสนามหลวงที่เสร็จสมบูรณ์ได้นำไปติดตั้งบริเวณด้านในของบ้านตรงกลางสนามหญ้าเทียมสีขาว โดยให้ประติมากรรมร่างผสมหันหน้าไปทางวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีฝูงนกพิราบสนามหลวงกระจายตัวอยู่รอบๆ ซึ่งถ้ามองโดยไม่สังเกต จะเห็นเป็นเพียงกองขยะที่มาจากขวดพลาสติกและถุงพลาสติกเท่านั้น

การสร้างโลกแฟนตาซีด้วยร่างผสมที่เสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 125 การสร้างโลกแฟนตาซีด้วยร่างผสม

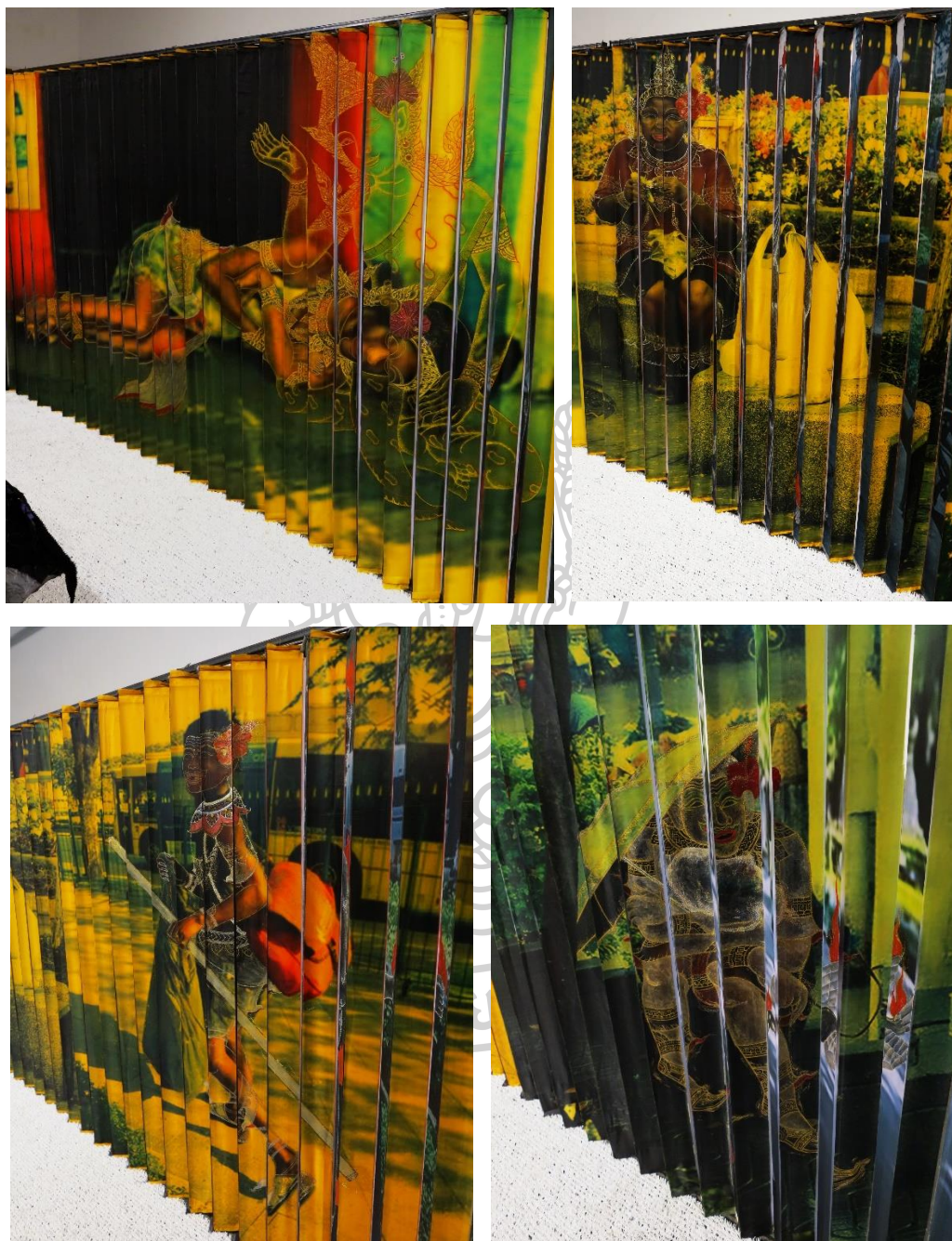

ภาพที่ 126 รายละเอียดการสร้างโลกแฟนตาซีด้วยร่างผสม

- ภาพผลงานด้านใน มองจากทางเข้าเป็นโลกแฟนตาซี ด้านภาพฝัน

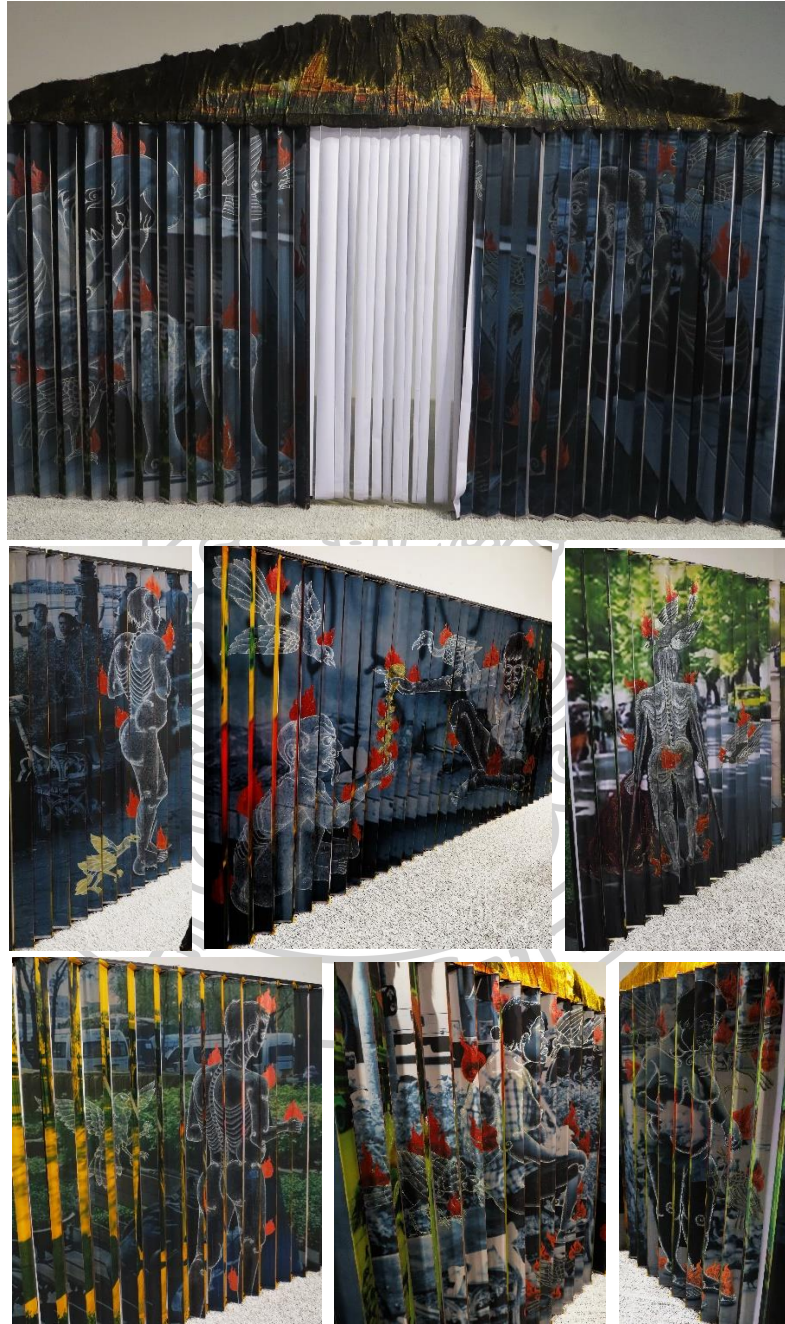

ภาพที่ 127 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพฝัน ผนังด้านในทางซ้ายและตรงกลาง

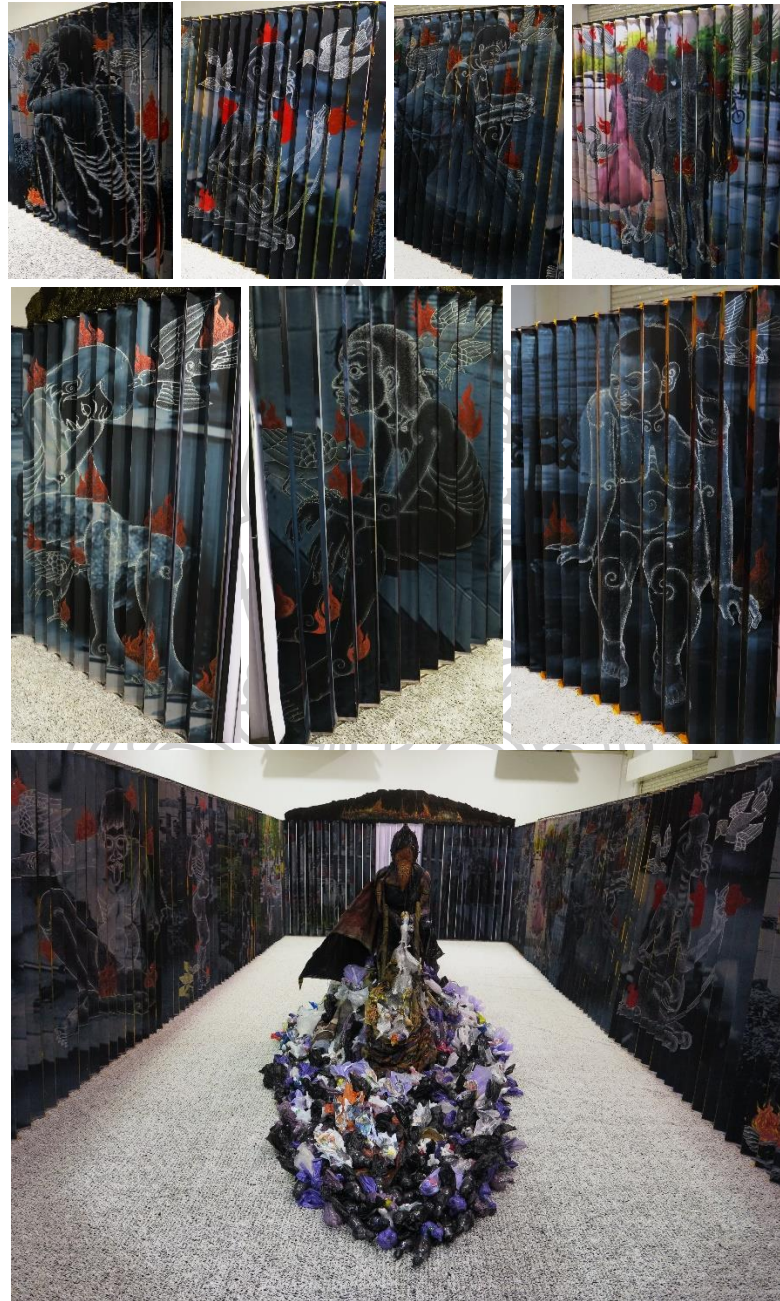

ภาพที่ 128 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพฝัน บนผนังด้านในทางขวา

-ภาพผลงานด้านใน มองจากด้านในสุด โลกแฟนตาซีด้านภาพหลอน

ภาพที่ 129 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพหลอน ผนังด้านในทางซ้ายและทางออก

ภาพที่ 130 ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ แสดงโลกแฟนตาซีด้านภาพหลอน ผนังด้านในทางขวา

การวิเคราะห์ผลงานเพื่อปรับปรุง

ผลงานชุดนี้สามารถสื่อถึงการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนาามหลวงได้อย่างชัดเจนมากขึ้น และมีการนำเทคนิควิธีการสร้างภาพแผ่นนัยด้วยงานจิตรกรรมไทยประเพณีมาใช้ในการสร้างสรรค์ และนำการเดินเพื่อมองภาพแผ่นนัยโดยอาศัยการเดินแบบคนสนาามหลวงมาใช้เพื่อให้ผู้ชมได้เกิดมุมมองใหม่ในการรับรู้โลกของคนสนาามหลวงมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการสร้างร่างผสมจากการผสมกันระหว่างความสูงส่งของประติมากรรมต้นแบบกับความไร้ค่าของผู้หญิงสนาามหลวง การนำวัสดุไม้รวกที่สื่อถึงความสูงส่งกับการนำถุงพลาสติกสีดำมาใช้ร่วมกันบนเรือนร่างผสม การผสมผสานการใช้วัสดุที่มีความหลากหลายโดยเฉพาะถุงพลาสติกและขวดน้ำพลาสติกที่นำมาสร้างสรรค์เป็นนกพิราบในขนาดและโทนสีที่ต่างกันไป สามารถสื่อถึงมโนภาพหลอนกับมโนภาพฝันที่เกิดขึ้นควบคู่กันได้ นอกจากนี้ผลงานยังสามารถแสดงโลกแฟนตาซีของคนสนาามหลวงที่เกิดควบคู่กันได้อย่างชัดเจนด้วยกันสร้างทอนสีขัดแย้ง ลักษณะตัวละคร และสัญลักษณ์ที่แสดงสวรรค์กับนรก

จากการพูดคุยกับผู้ชมทำให้ทราบว่า ผู้ชมส่วนใหญ่ชอบโลกแฟนตาซีของคนสนาามหลวงในด้านภาพหลอนหรือแดนนรกเพราะให้ความรู้สึกน่าหวาดกลัว และผู้ชมสามารถจดจำประติมากรรมร่างผสมได้ว่าเป็นประติมากรรมเทวสตรีที่อยู่ตรงข้ามกรรมศิลป์ นอกจากนี้ยังมีผู้ชมหลายท่านที่สงสัยว่าเหตุใดผลงานศิลปะของผู้วิจัยจึงมีความสวยงามทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับคนสนาามหลวงซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนยังคงยึดติดกับความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนไร้บ้านในแง่มุมเดิมๆ อยู่ ซึ่งการมาชมผลงานวิทยานิพนธ์ชุดนี้ย่อมทำให้เขาเกิดความเข้าใจในแง่มุมชีวิตของคนไร้บ้านมากยิ่งขึ้น

5.3 สรุปผลการสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ในโครงการ ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนาามหลวงเป็นจำนวน 2 ชุดคือ ผลงานชิ้นที่ 1 “บ้านหลวง”(2559) ขนาด 5×5×2.5 เมตร เทคนิคจัดวางสื่อผสม และ ผลงานชิ้นที่ 2 “บ้านหลวง : ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี”(2561) ขนาด 4×10×2.5 เมตร เทคนิคจัดวางสื่อผสม ผลงานทั้งสองชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนาามหลวงซึ่งสะท้อนมโนภาพแผ่นนัยที่เกิดขึ้นควบคู่กันระหว่างภาพฝันของปรารถนาที่จะใช้ชีวิตในบ้านหลวงอย่างสงบสุข อิสระรื่นรมย์ด้วยความรักและศรัทธาในสิ่งสูงส่ง กับมโนภาพหลอนจากความรู้สึกวิตกกังวลในชีวิตที่ต้องเผชิญกับการไล่ล่าจับกุม ความทรงจำในอดีตที่ขมขื่นเหมือนตกอยู่ในนรก ดังนั้นโลกแฟนตาซีจึงเป็นกลไกการสร้างดุลยภาพของชีวิตคนสนาามหลวงเพื่อเยียวยาตนเองจากภายในให้เกิดความหวังและความภาคภูมิใจในตัวเองบนฐานของการค้นพบ

ความหมายในชีวิต ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำผลงานเข้าสู่การวิเคราะห์ผ่านแนวคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อสรุปผลการสร้างสรรค์ผลงานวิทยานิพนธ์ดังต่อไปนี้

5.3.1 พื้นที่ของความเป็นอื่น

พื้นที่ของความเป็นอื่นเป็นพื้นที่ในจินตนาการของความฝันที่นำเอาองค์ประกอบของภาพลักษณ์ ภาพตัวแทนหรือสัญลักษณ์ต่างๆ มาสื่อความหมายแทนพื้นที่ที่มีชีวิต มีการกระทำหรือลักษณะสร้างความกำกวมให้กับตัวเอง มีร่องรอยของการต่อรองกับระบบ กฎเกณฑ์หรือประดิษฐ์กรรมทางพื้นที่ของสังคม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพื้นที่ของความเป็นอื่นของคนสนามหลวงด้วยการทำแผนที่เดินดินจนได้ผลว่า คนสนามหลวงมีความผูกพันกับพื้นที่สนามหลวงอย่างมาก โดยมีการเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับสนามหลวงในลักษณะของพื้นที่เศรษฐกิจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับคนสนามหลวงในเรื่องการทำมาหากิน และมีความเชื่อในโลกอุดมคติของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่พักพิงทางใจผ่านคำว่า บ้านของพ่อ หรือบ้านหลวง อย่างไรก็ตามคนสนามหลวงต้องเผชิญกับพื้นที่ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในอดีตจากการชุมนุมทางการเมืองและการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงของเจ้าหน้าที่รัฐในปัจจุบันด้วยการล้อมรั้วสนามหลวง ดังนั้นการสร้างพื้นที่บ้านในจินตนาการของคนสนามหลวงจึงเป็นมีลักษณะของ “บ้านในเชิงความรู้สึก” ซึ่งไม่ใช่บ้านในเชิงกายภาพ โดยผู้วิจัยได้สร้างรูปทรงหลักในผลงานผ่านสัญลักษณ์ของรูปทรงบ้านที่ผสมกับแนวรั้วสนามหลวงและสนามหญ้าเทียมพลาสติกสีขาว รูปทรงที่เกิดจากการผสมสิ่งที่มีความขัดแย้งในเชิงความหมายเข้าด้วยกันนี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภาวะการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสนามหลวงเป็น “บ้าน” ที่เป็นภาพฝันหรือความปรารถนาที่เป็นไปไม่ได้ในการเข้าไปอยู่อาศัยเหมือนเช่นในอดีตที่เคยเป็นโรงแรมล้านดาวสำหรับประชาชนทุกคน ในผลงานวิทยานิพนธ์ทั้งสองชิ้นผู้วิจัยได้สร้างรูปทรงของบ้านที่ไม่มีหลังคาและผนังก็เป็นเพียงแนวรั้วโปร่งบางที่ไม่แข็งแรง รวมทั้งพื้นหญ้าเทียมสีขาวที่สะอาดแต่ดูว่างเปล่าจนรู้สึกไม่แน่ใจว่า สามารถเดินเข้าไปภายในได้หรือไม่ แต่เมื่อผู้ชมเดินสำรวจภายในบ้านจะพบว่า มีภาพของคนสนามหลวงปรากฏบนแนวรั้วภายในบ้านที่ดูคลุมเครือซึ่งการออกแบบบ้านหลวงในลักษณะดังกล่าวผู้วิจัยต้องการสื่อว่า สนามหลวงเป็นภาพฝันของบ้านในเชิงความรู้สึกที่คนสนามหลวงไม่สามารถพักอาศัยได้ในความเป็นจริง เพราะสนามหลวงกลายเป็นพื้นที่ประดิษฐ์กรรมของ “ความบริสุทธิ์ผุดผ่องน่ายกย่องบูชา” ดังนั้นคนสนามหลวงจึงไม่สามารถอยู่บนพื้นหญ้าอันศักดิ์สิทธิ์ได้ พวกเขาจึงอาศัยเกาะเกี่ยวแฝงเร้นอยู่ในพื้นที่ต้องห้ามผ่านแนวรั้วของบ้านหลวงที่พวกเขาผูกพันนั่นเอง

การสร้างรูปทรงบ้านหลวงเพื่อสะท้อนนัยยะถึงการกำหนดเขตแบ่งแยกระหว่างภายในและภายนอก ผ่านเข้าและลอดออก โดยรูปทรงของบ้านกับรั้วยังมีความหมายของการแบ่งแยกความสัมพันธ์ระหว่างโลกภายนอกกับโลกภายใน ความเป็นส่วนตัวกับสาธารณะ บ้านหลวงจึงมีลักษณะเป็นประติมากรรมแบบเปิดคือ ผู้ชมสามารถเข้าไปในพื้นที่ของบ้านหลวงได้ โดยผู้วิจัยได้กำหนดให้บ้านหลวงในผลงานวิทยานิพนธ์ชั้นที่สองมีลักษณะพื้นที่ภายนอกเป็นโลกของความจริงที่ผู้ชมจะรับรู้ผ่านภาพถ่ายของคนสนามหลวงบนพลาสติกไวนิลที่ถูกติดตั้งบนแนวรั้วด้านนอกของรูปทรงบ้าน และเมื่อผู้ชมก้าวผ่านประตูสู่พื้นที่ภายในบ้านหลวง พวกเขาจะเข้าสู่โลกแฟนตาซีที่อยู่ในจิตใจของคนสนามหลวงซึ่งประกอบด้วยมโนภาพฝันและภาพหลอนที่เกิดขึ้นควบคู่กัน ดังนั้นการสร้างรูปทรงที่แสดงพื้นที่ของความเป็นอื่นในผลงานวิทยานิพนธ์ชั้นที่สองนั้นสามารถสื่อถึงความ เป็นบ้านหลวงในปัจจุบันได้ ในขณะที่ผลงานวิทยานิพนธ์ชั้นที่หนึ่งนั้นก็สามารถสื่อถึงภาพบ้านหลวงในอดีตที่เคยเป็นโรงแรมล้านดาวได้เช่นเดียวกัน

5.3.2 การสร้างโลกแฟนตาซี

การสร้างโลกแฟนตาซี (Phantasmagoria) หมายถึง มโนภาพอันเกิดจากจิตที่หมกมุ่นกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนทำให้สิ่งนั้นปรากฏให้เห็นตรงหน้าราวกับมีอยู่จริง หรือการเกิด “ภาพลวงตา” นั่นเอง มโนภาพในโลกแฟนตาซีจะปรากฏให้เห็นเป็นภาพอยู่เบื้องหน้า ประกอบด้วยสองลักษณะคือ ภาพฝันและภาพหลอนที่เกิดขึ้นควบคู่กัน การสร้างโลกแฟนตาซีเป็นการสะท้อนความปรารถนา (Desire) อันเกิดจากสิ่งที่ขาดหายหรือไม่มีในชีวิต สิ่งนี้จะกระตุ้นความปรารถนาให้มนุษย์สามารถขับเคลื่อนหรือก้าวไปข้างหน้าได้ ดังนั้นพลังของความหวังจึงเป็นการไขว่คว้ารอคอยความสุขอันเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาอย่างไร้จุดหมายปลายทาง ดังนั้นการสร้างโลกแฟนตาซีเป็นสิ่งที่ให้ความหวัง ทำให้ชีวิตสามารถดำเนินต่อไปได้ท่ามกลางสภาวะซึมเศร้า หดหู่ ไร้ทางออก การอยู่กับความหวังจึงเป็นทางออกที่ดีกว่าการพบความจริงที่ว่า ชีวิตของเราไม่เหลืออะไรให้หวังอยู่เลยหรือมีแต่ความว่างเปล่า

การสร้างสรรคผลงานวิทยานิพนธ์ชั้นที่สองมีการศึกษาวิถีชีวิตของคนสนามหลวงอย่างรอบด้านมากกว่าในผลงานวิทยานิพนธ์ชั้นที่หนึ่ง ดังนั้นวิธีการนำเสนอในประเด็นการสร้างโลกแฟนตาซีจึงมีความลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยได้เลือกนำเสนอผลงานด้วยศิลปะจัดวางสื่อผสมเนื่องจากต้องมีการสร้างพื้นที่เฉพาะขึ้นมาเพื่อให้ผู้ชมได้เปิดประสบการณ์เพื่อเข้าถึงโลกภายในจิตใจของคนสนามหลวง ด้วยการสร้างรูปทรงบ้านหลวงที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมาในผลงานวิทยานิพนธ์ทั้งสองชั้น ซึ่งผลจากการทำงานในชั้นที่หนึ่งยังแสดงมโนภาพของภาพฝันกับภาพหลอนได้ไม่ดีพอ ดังนั้นผู้วิจัยจึงปรับปรุงแก้ไข

ในผลงานชิ้นที่สองด้วยการสร้างภาพแฝงนัยที่สอดคล้องกับการเดินของผู้ชมและบรรยากาศของสวรรค์กับนรกให้ความขัดแย้งกันอย่างชัดเจน

การเดินเท้าและการมองเห็นภาพแฝงนัย

วิธีการเดินเท้าของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับคนสนามหลวงนั้นเป็นวิธีการเดียวกันเมื่ออยู่ในพื้นที่สนามหลวง เพราะการท่องเที่ยวเมืองเก่าจำเป็นต้องใช้การเดินทางสำรวจโบราณสถาน ชุมชนหรือภูมิทัศน์ข้างทาง ดังนั้นการเดินทางเพื่อมองเห็นจึงเป็นวิธีการสำคัญที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการเข้าสู่โลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง

เนื่องจากดวงตาแต่ละคู่ของผู้ชมผลงานต่างมีอัตลักษณ์เฉพาะตนและมีไว้เพื่อรับใช้จุดประสงค์ของมนุษย์แต่ละคนเช่นกัน ลองพิจารณาจากฉากเหตุการณ์ที่พบเห็นโดยทั่วไปในท้องสนามหลวงดังนี้ คนหนึ่งมองว่าพื้นที่สนามหลวงควรอนุรักษ์ให้เป็นพื้นที่สะอาดบริสุทธิ์ใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญเท่านั้น อีกคนหนึ่งเห็นว่า ควรนำที่ดินมาพัฒนาให้เป็นลานจอดรถบัสเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว อีกคนหนึ่งกลับมองว่าควรทำเป็นพื้นที่สาธารณะแบบในอดีต หรือการมองประเด็นเกี่ยวกับคนไร้บ้านอาทิ คนหนึ่งมองเห็นความสกปรก อีกคนหนึ่งมองเห็นความเป็นมิฉอาชีพ คนหนึ่งมองเห็นความงามของการแต่งกาย อีกคนหนึ่งเห็นเป็นคนบ้าที่อันตราย ขยะสังคม และหลายคนอาจเลือกทำเป็นมองไม่เห็น

ตัวอย่างเหล่านี้ชี้ให้เห็นวิธีการมองโลกผ่านดวงตาที่เรามีในฐานะผู้ที่รับรู้โลกทัศน์ความเป็นไปของสังคมที่ดำรงอยู่ร่วมกัน ดังนั้นเราจะเป็นอิสระจากวิธีการมองโลกแบบเดิมได้ดังนี้

วิธีหนึ่งที่เราใช้ควบคุมได้แก่ การหลับตาเพื่อเลี้ยงไม่ให้เห็นสิ่งที่เราไม่ต้องการเชื่อ

วิธีที่สองคือ การลืมนามองสำรวจเพื่อค้นหาสิ่งที่เราไม่รู้จัก โดยการจับตามองสิ่งต่างๆ อย่างที่เคยมีมาโดยตลอด หรือไม่ก็ทำให้มัยนตาของเราหันไปมองตรงที่ที่มันไม่เคยถูกมองเห็นมาก่อนก็ได้

หากเรามองทุกสิ่งอย่างพิจารณา และพยายามมองโลกในมุมที่เคยมองเข้าไป โลกที่เราเห็นจะมีความน่าสนใจมากขึ้น และทำให้เรามีใจกว้างขึ้นและเห็นโลก “เป็นจริง” ยิ่งกว่าที่เคย (เดนิส วูด, 2554)

ด้วยเหตุนี้ การมอง จึงเป็นวิธีที่ผู้คนใช้เพื่อทำให้โลกมีตัวตนโดยใช้มัยนตาของเราสร้างโลกที่เรามองเห็น เนื่องจากคนเราจะมีภาพของโลกแบบหนึ่งอยู่ในหัว จึงเป็นเรื่องยากที่จะโน้มน้าวให้เขามองเห็นข้อดีหรือมีทัศนคติการมองโลกแบบอื่นๆ ได้ ดังนั้นเราจึงจำเป็นต้องตั้งคำถามกับตนเองเสมอว่า

“โลกที่เรา รู้จักนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับว่า เรามองมันอย่างไร” หรือ “ภาพนี้จะมีหน้าตาอย่างไรเมื่อพิจารณาจากมุมมองที่แตกต่างกัน”

การช่วยให้ดวงตาเห็นมุมมองที่หลากหลายขึ้นจึงต้องพึ่งพาอวัยวะในร่างกายเพื่อช่วยเหลือ ซึ่งส่วนที่สำคัญที่สุดของดวงตาคือ ‘เท้า’ นั่นเอง เพราะโดยปกติสิ่งต่างๆ บนโลกจะไม่เคลื่อนที่มาให้เรามองเห็น แต่ดวงตาของเราต้องเคลื่อนที่เพื่อให้มันไปอยู่ตรงนำสิ่งต่างๆ ดวงตาแต่ละข้างสามารถเคลื่อนที่จากซ้ายไปขวาหรือจากบนลงล่าง และมองไปรอบๆ ด้วยศีรษะที่หันไปมาได้ ด้วยลำตัวที่ตั้งอยู่บนขาและเท้าทั้งสองข้าง พวกมันสามารถนำพาดวงตาไปได้ทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้เรามีมุมมองที่หลากหลายที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อให้เห็นสิ่งต่างๆ จากบนลงล่าง จากซ้ายไปขวาหรือจากขวาไปซ้าย ใกล้และไกล ทั้งกลางวันและกลางคืน

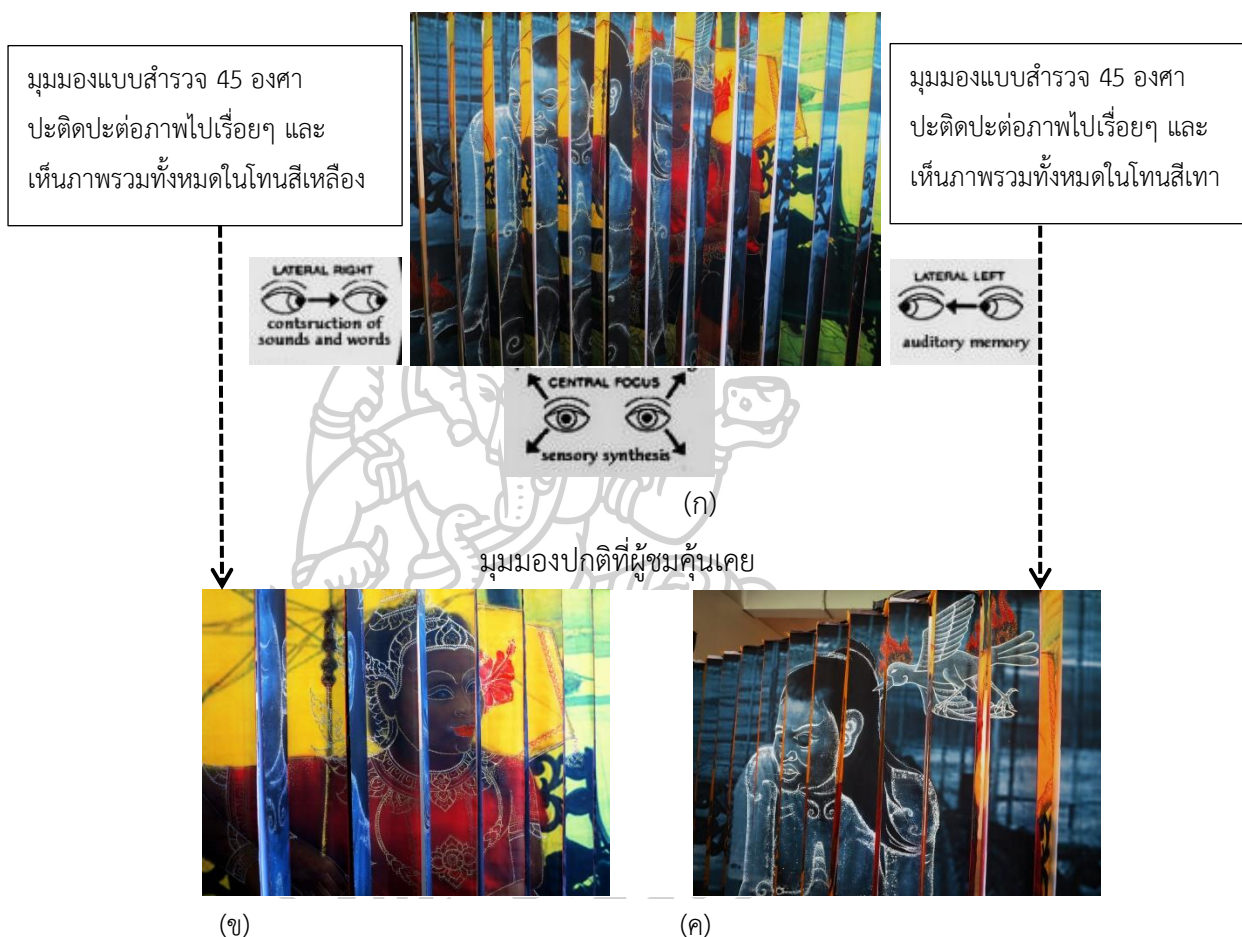
ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการให้ผู้ชมสวมบทบาทเป็นนักท่องเที่ยวที่ต้องอาศัยการเดินทางสำรวจมองดูสิ่งต่างๆ ที่บ้านหลวงแห่งนี้ ซึ่งโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงจะปรากฏให้เห็นด้วยเงื่อนไขจากการที่ผู้ชมต้องเดินทางสำรวจโดยรอบพื้นที่สนามหลวง เพราะผู้วิจัยต้องการจำลองสถานการณ์จริงที่คนสนามหลวงมักจะนั่งอยู่ตามริมรั้วข้างถนนโดยมีผู้คนเดินผ่านไปมา หลายคนมองเห็นหลายคนอาจแกล้งไม่เห็นหรือไม่สนใจ ซึ่งผู้วิจัยตระหนักว่าการมองเห็นคนสนามหลวงหรือคนไร่บ้านคือ สิ่งแรกที่จะช่วยสร้างการยอมรับและนำไปสู่ความเข้าใจในเชิงลึกได้

5.3.3 การสร้างภาพแผ่นนัยและร่างผสม

ในผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่สองผู้วิจัยได้นำวิธีการสร้างภาพแผ่นนัยที่ประยุกต์มาจากวัฒนธรรมการสักของกลุ่มผู้ป่วยทางจิตที่สร้างสรรค์รอยสักเป็นภาพแผ่นนัยบนร่างกาย เพื่อสื่อถึงอัตลักษณ์ตัวตนที่ยั่งยืนของผู้ป่วยเพื่อบอกกับสังคมว่า พวกเขาเป็นคนปกติแต่ในขณะเดียวกันพวกเขาก็ต้องการความเข้าใจ นัยสำคัญของการสร้างภาพแผ่นนัยคือ เมื่อมองในมุมตรงภาพจะมีลักษณะคลุมเครือและกำกวม วิธีการเข้าใจความหมายของภาพจึงต้องมองแบบกลับด้านคือ การมองจากซ้ายไปขวาจะให้ความหมายแบบหนึ่ง และเมื่อมองกลับจากขวามาซ้ายก็จะเป็นความหมายอีกแบบหนึ่ง ซึ่งความหมายทั้งสองด้านต้องมีความขัดแย้งกัน

การสร้างภาพแผ่นนัยบนผนังบ้านหลวง ภายในห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 4 x 10 x 2.50 เมตรที่มีความยาวของผนังทั้งหมด 28 เมตร ผู้วิจัยได้นำหลักการสร้างภาพแผ่นนัยมาใช้เพื่อสื่อถึงโลกที่ขัดแย้งกันของพวกเขา คือ เมื่อเดินเข้าไปในผลงานจะเห็นภาพบนผนังเป็นภาพพื้นที่มีความสุขแต่เมื่อเดินไปจนสุดทางหันกลับมาจะเห็นภาพหลอนที่มีความทุกข์นั่นเอง โดยภาพบนผนังจะทำมุมสี่สิบห้าองศาทำให้ผู้ชมต้องใช้การเดินดูภาพเพื่อหามุมในการปะติดปะต่อภาพในแต่ละส่วนจากการรับรู้เพื่อ

สร้างจินตนาการว่า ภาพที่เห็นบนผนังคืออะไร เมื่อเดินมาจนสุดทาง ผู้ชมจะสามารถเห็นภาพรวมของผลงานได้ทั้งหมดและจะนำมาประกอบกันเป็นภาพใหญ่ คล้ายการมองภาพเขียนโดยไม่รู้สีกว่า สิ่งใดเกิดก่อนเกิดหลัง

ภาพที่ 131 การแสดงภาพแฝงนัย

(ก) ภาพหน้าตรงแสดงความคลุมเครือ (ข) ภาพการมองจากซ้ายไปขวาเห็นด้านภาพฝัน (ค) ภาพการมองจากขวาไปซ้ายเห็นด้านภาพหลอน

ภาพแฝงนัยจะถูกสร้างขึ้นจากการวาดเส้นแบบจิตรกรรมไทยประเพณีด้วยปากกาเคมีสีทอง และสีเงินลงบนภาพถ่ายของคนสนามหลวงที่พิมพ์ลงบนพลาสติกไวนิลที่แสดงความเป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตประจำวันเช่น การเดินเก็บขยะ การขายอาหารนก การนั่งนอนตามริมทางเท้า เป็นต้น เพื่อสื่อถึงโลกของความจริงที่ขัดแย้งกับโลกในจินตนาการของคนสนามหลวงนั่นเอง การสร้างภาพแฝงนัยด้านภาพฝันซึ่งผู้ชมจะมองเห็นเมื่อเดินเข้ามาในบ้านหลวงซึ่งผู้วิจัยกำหนดให้เป็นสวรรค์ด้วยการใช้สีบรรยากาศของภาพเป็นสีเหลือง สีทองและสีแดงทั่วทั้งห้องเพื่อสื่อถึงความอลังการเหมือนวิมานที่ชวน

ให้รู้สึกสำราญใจและเพลิดเพลินเหมือนเข้ามาอยู่ในโรงละคร ภาพแผ่นนัยของตัวละครในด้านภาพฝันจะมีลักษณะแบบนาฏลักษณ์ด้วยใบหน้าเปื้อนรอยยิ้มเป็นพิมพ์เดียวกันทุกคน และเมื่อผู้ชมเดินชมไปจนสุดทางของสวรรค์ซึ่งจะเป็นภาพทิวทัศน์ของวัดพระศรีรัตนศาสดารามบนจั่วของบ้านแล้วหมุนตัวกลับมาจะพบกับบรรยากาศของห้องที่เปลี่ยนเป็นสีเทาอมครามซึ่งเป็นสีประจำวันรက်ที่มีดหม่น และภาพแผ่นนัยด้านภาพหลอนนี้จะเป็นภาพวาดลายเส้นแบบไทยประเพณีของสัตว์นรกที่มีร่างกายบิดเบี้ยวเต็มไปด้วยความเจ็บปวดจากลูกไฟสีแดงที่ลูกโพลงตามร่างกายและมินกไฟรมตามจิกที่อยู่โดยตลอด ซึ่งสุดปลายทางของนรกจะปรากฏภาพของอนุสาวรีย์ทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1 อยู่บนจั่วบ้านเหนือประตูทางเข้าออก

การออกแบบโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงให้มีการแบ่งแยกเป็นสองส่วนระหว่างสวรรค์ที่สว่างไสวกับนรกที่มีดหม่น โดยใช้สีที่ขัดแย้งกันเพื่อสื่อถึงความตรงกันข้ามของมโนภาพของคนสนามหลวง การนำพาผู้ชมเข้าสู่โลกของคนสนามหลวงจากความสว่างรุ่งโรจน์ของสวรรค์ไปถึงที่มีดหม่นของแดนนรก เนื่องจากผู้ชมมักเคยชินกับวิธีมองความวิจิตรตระการตาของภาพที่ผ่านเข้าดวงตาของผู้ชมจะชวนให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินและอยากจะเดินดูต่อ ซึ่งในทางจิตวิทยาแล้วผู้ชมมักมีความคาดหวังต่องานทัศนศิลป์ว่าต้องเป็นสิ่งสวยงามไว้ก่อน ดังนั้นการผู้วิจัยจึงได้กำหนดให้ผู้ชมได้เห็นความสวยงามก่อนเพื่อจะได้นำพาให้พวกเขาเดินไปจนสุดทางของบ้าน

ในการสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงยังเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าชีวิตและการสร้างอัตลักษณ์ตัวตนจากการสวมบทบาทของตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านไทยเพื่อเติมเต็มความปรารถนาของพวกเขา ผู้วิจัยสร้างภาพแผ่นนัยที่อ้างอิงรูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณีเพื่อเชื่อมโยงกับประสบการณ์ที่ได้จากการฟังเรื่องเล่าชีวิตของคนสนามหลวงที่มีลักษณะของโศกนาฏกรรมแบบนวนิยาย รวมทั้งการอ่านหรือการฟังวรรณกรรมพื้นบ้านที่ต้องใช้เวลาในการอ่านที่ละเอียดจนจบเล่มหรือการฟังนิทานเราต้องนั่งฟังจนจบเรื่อง ซึ่งการฟังเรื่องเล่าจะใช้เวลาน้อยกว่าการอ่าน เนื่องจากวรรณกรรมเป็นศิลปะประเภท temporal arts ซึ่งหมายถึง ศิลปะที่ต้องอาศัยเวลาในการปรากฏรูปจึงจะเกิดการรับรู้ในจินตนาการ(ศิริพร ณ ถลาง, 2559)

โดยปกติงานจิตรกรรมหรือศิลปะแบบ spatial art ซึ่งหมายถึงศิลปะที่เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะปรากฏอยู่ในรูปเดียวนั้นโดยเสร็จสมบูรณ์ ทำให้ผู้ชมสามารถรับรู้ทุกส่วนได้ในขณะเดียว แต่ในผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่สองผู้วิจัยได้นำภาพจิตรกรรมมาแยกส่วนออกจากกันเป็นชิ้นๆและนำมาสร้างภาพแผ่นนัยที่ขัดแย้งกันทั่วทั้งผนัง เพื่อต้องการให้ผู้ชมจึงไม่สามารถรับรู้ได้ในขณะเดียว แต่ต้องใช้เวลาใน

การเดินดูเพื่อปะติดปะต่อรูปซึ่งเป็นการรับรู้แบบวรรณกรรมที่ต้องใช้เวลาจึงจะเกิดการรับรู้ในจินตนาการนั่นเอง

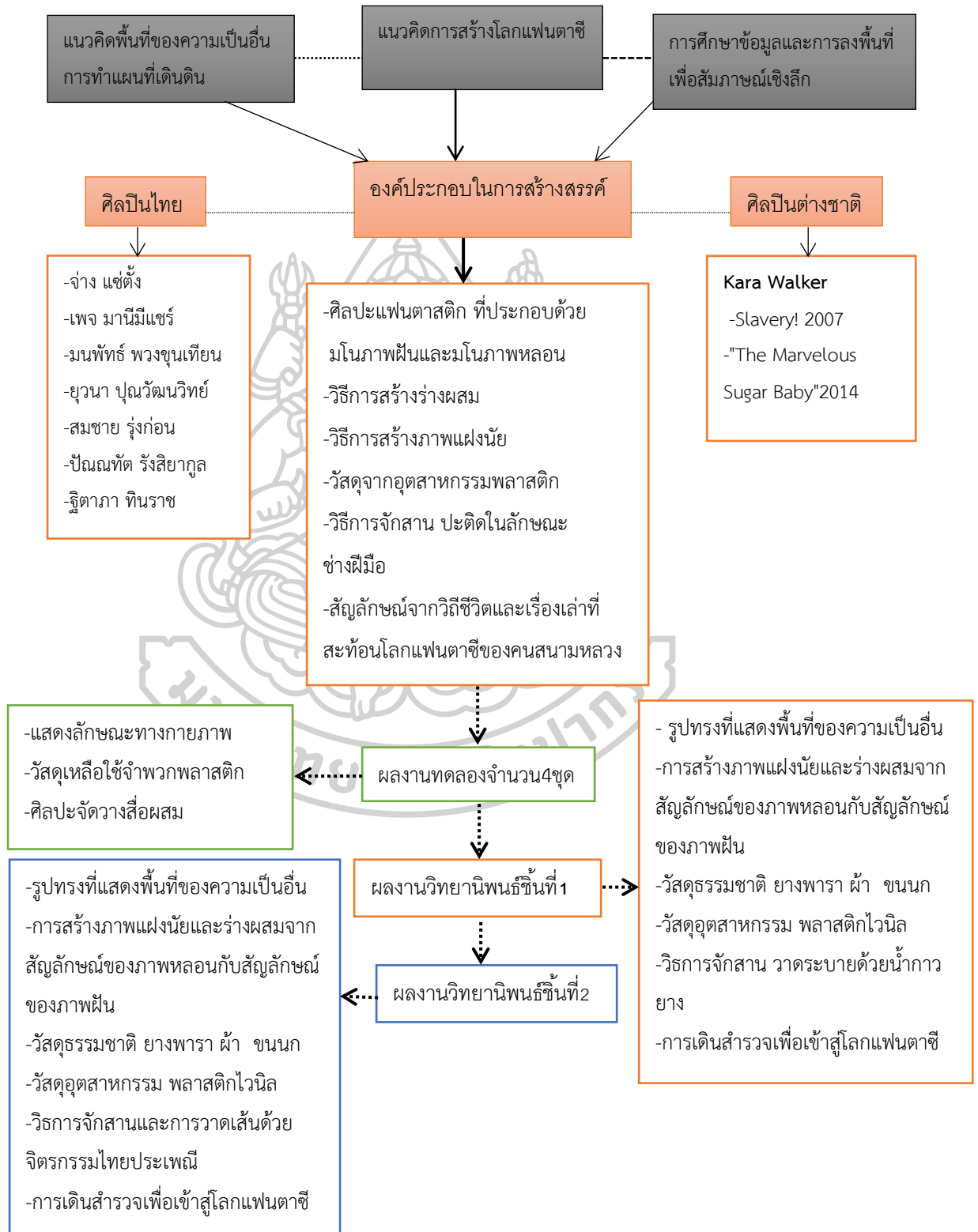
การสร้างร่างผสม

ร่างผสมเป็นลักษณะสำคัญในการสร้างจินตภาพเพื่อสะท้อนภาพฝันในขณะเดียวกันก็สะท้อนภาพหลอนจากความหวาดวิตกของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการนำเสนอภาพมนุษย์ทั้งในแบบที่เห็นภายนอกทั่วไป ขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงแง่มุมเร้นลับของบุคคลผู้นั้นด้วย ร่างผสมอาจเป็นร่างของคน สัตว์ พืช วัตถุสิ่งของ ผสมผสานข้ามสายพันธ์กัน ดังนั้นร่างผสมจึงมีความคลุมเครือ แปลกประหลาด ร่างผสมมักปรากฏในงานศิลปะแฟนตาซิกซึ่งเป็นเหมือนที่พำนักของจินตนาการคือ “ชายขอบของความเป็นจริง” ที่เกี่ยวข้องกับจินตภาพทั้งแบบกระจางชัดและแบบคลุมเครือของมนุษย์

ในผลงานศิลปะชิ้นที่สองมีการสร้างผลงานประติมากรรมร่างผสมในสองลักษณะที่มีความเชื่อมโยงกันคือ ประติมากรรมที่เกิดจากการผสมระหว่างเทวดากับผู้หญิงสนามหลวงและนกพิราบ โดยใช้วิธีการผสมผสานของร่างกายผู้หญิงสนามหลวงในท่วงท่าของเทวดาที่มีอวัยวะของนกเช่น จะงอยปากนกที่ทำจากตะกร้อครอบปากของสุนัขและปีกที่กางออกบนแผ่นหลังคล้ายกับนกพิราบกำลังนั่งอาบแดด ในมือของเธอมือขวามีขวดน้ำพลาสติกคล้ายกำลังเทน้ำออกจากขวด ส่วนประติมากรรมร่างผสมขนาดเล็กเป็นรูปทรงของนกพิราบที่เกิดจากการผสมวัสดุแบบอุตสาหกรรมที่เป็นแผ่นพลาสติกไวนิล กระจกพลาสติกและเศษกระดาษที่มีภาพของคนสนามหลวงอยู่ โดยนำมาสานผูกแบบงานหัตถกรรมจนกลายเป็นนกพิราบที่สร้างจากขยะจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นการสะท้อนสุนทรียภาพของคนสนามหลวงที่ดำรงชีวิตจากทรัพยากรขยะที่เป็นสิ่งล้ำค่าสำหรับพวกเขา

ประติมากรรมร่างผสมและฝูงนกพิราบถูกติดตั้งในบ้านหลวงบนพื้นที่สนามหญ้าเทียมสีเขียวสะอาดตา หันหน้าไปทางสวรรค์หรือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม การมีอยู่ของประติมากรรมร่างผสมที่แปลกแยกคล้ายกองขยะทำให้ดูขัดแย้งกับพื้นที่สีขาวบริสุทธิ์ ผู้วิจัยต้องการสะท้อนโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงผ่านร่างผสมที่เกิดจากสัญลักษณ์ของภาพฝันและภาพหลอนมาผสมเข้าด้วยกันเพื่อสะท้อนความปรารถนาที่ถูกกดทับด้วยเวลาและพื้นที่ของความทรงจำและร่องรอยของคนสนามหลวงที่ถูกกลบทับไว้ภายใต้บ้านหลวงแห่งนี้

แผนภาพแสดงกระบวนการวิจัยและการสร้างสรรค์

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผลการสร้างสรรค์และข้อเสนอแนะ

บทสรุปการอภิปรายผลการสร้างสรรค์และข้อเสนอแนะ ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสมชุด “ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง” มีวัตถุประสงค์ข้อแรกเพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสมที่สะท้อนการสร้างโลกแฟนตาซีของคนไร่บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ได้ และวัตถุประสงค์ข้อสองเพื่อศึกษาวิถีชีวิตและเรื่องเล่าของคนไร่บ้านผ่านแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่นและการสร้างโลกแฟนตาซีเพื่อตีความเชิงสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายถึงการสร้างมโนภาพแฝงนัยของคนไร่บ้าน

“คนสนามหลวง” คือชุมชนคนไร่บ้านที่เก่าแก่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พวกเขาต่อสู้เพื่อ กอบกู้ศักดิ์ศรีและตัวตนในสังคมด้วยการสร้างวิถีชีวิตและเรื่องเล่าที่มีความผูกพันกับพื้นที่ แสดงเจตจำนงอิสระว่า สนามหลวงคือบ้านทางใจของพวกเขา แต่ทว่าการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงและกวาดจับคนไร่บ้านทำให้สนามหลวงกลายเป็นดินแดนต้องห้าม คนสนามหลวงจึงขาดความภาคภูมิใจในตัวเอง รู้สึกไร้ค่าและสิ้นหวังในชีวิต จากการที่สังคมขาดความเข้าใจในวิถีชีวิตของพวกเขา ดังนั้นคนสนามหลวงจึงเป็นเสมือน “จิตใต้สำนึก” ของเมืองเก่า บ้านในจินตนาการของคนสนามหลวงจึงมีนัยยะของการขัดแย้งต่อต้านอำนาจ และยังเป็นพื้นที่ในจินตนาการที่แสดงถึงพลังแรงกล้าของมนุษย์ในการต่อสู้ปรับตัวเพื่อแสดงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

สรุป

กล่าวโดยสรุปถึงวัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์ในครั้งนี้ มีกระบวนการในการศึกษาวิจัย และสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ จากวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและเรื่องเล่าของคนไร่บ้านผ่านแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่นและการสร้างโลกแฟนตาซีเพื่อตีความเชิงสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายถึงการสร้างมโนภาพแฝงนัยของคนไร่บ้านซึ่งต้องอาศัยกระบวนการวิจัยดังต่อไปนี้

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของผู้วิจัยได้รับแรงบันดาลใจจากภาวะเจ็บป่วยทางจิตใจซึ่งเป็นผลมาจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักในครอบครัวทำให้เกิดภาวะ “ไร่บ้านในเชิงความรู้สึก” รวมทั้งความทรงจำเกี่ยวกับพ่อที่มีภาวะเจ็บป่วยทางจิตจนกลายเป็นคนไร่บ้านแอบแฝงที่มักจะอาศัยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำประสบการณ์ตรงโดยใช้กรณีศึกษาของพ่อและผู้วิจัยซึ่งมีสถานภาพของ “คนชายขอบ” ร่วมกันคือ การเป็นผู้ป่วยทางจิต ส่งผลให้เกิดความรู้สึก

แปลกแยกในสังคม การที่พ่อออกไปใช้ชีวิตเร่ร่อนในที่สาธารณะจึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจว่า การใช้ชีวิตกินนอนข้างถนนในสถานะที่คนในสังคมเรียกว่า “คนไร้บ้าน” นั้นสามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจ หรือสร้างสมดุลในชีวิตให้กับพ่อได้อย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการศึกษาความเป็นมาของกลุ่มคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มคนไร้บ้านซึ่งประสบวิกฤตชีวิตจากอาการป่วยทางกาย และทางจิตจนต้องออกจากบ้านเป็นหลัก

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์หรือคนสนามหลวง ซึ่งเกิดจากการบูรณาการวิชาความรู้ในสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์สาขาจิตเวช มุ่งองค์ความรู้ที่สำคัญคือ คนไร้บ้านไม่ใช่ขอทานแต่เป็นผู้มีงานทำและมักมีอาการป่วยทางจิต คนไร้บ้านเป็นคนที่มีการบวกรับหรือมีบ้านแต่ออกมาด้วยปัญหาในครอบครัวเพราะขาดที่พึ่งทางใจ ดังนั้นพวกเขาจึงออกแสวงหาความหมายและตัวตนใหม่

จากการการลงภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึกของคนสนามหลวงที่อาศัยทำมาหากินอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์มาเป็นเวลากว่าสี่สิบปี พวกเขาจึงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพื้นที่แห่งนี้อย่างมาก ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับคนสนามหลวงจากการทำแผนที่ชุมชนหรือแผนที่เดินดินคือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่การเมืองและพื้นที่เศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กับอาชีพของคนสนามหลวงอย่างมาก ซึ่งผู้วิจัยมีความสนใจในอาชีพดั้งเดิมของคนสนามหลวงที่มีมายาวนานจนกลายเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่สนามหลวงไปด้วยเช่นกันคือ การเดินเก็บของเก่าของผู้ขายสนามหลวง การขายอาหารนกพิราบของผู้หญิงสนามหลวง การขายของและชมมหรสพในงานเฉลิมฉลองที่ท้องสนามหลวง

คนสนามหลวงเลือกที่จะใช้ชีวิตในพื้นที่สนามหลวงเพราะสภาวะของกลุ่มคือ การเป็นนักเดินทางล่าขยะหรือการขายอาหารนกพิราบเพื่อสื่อถึงความเป็นอิสระ การเริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยการหาเลี้ยงชีพจากการเก็บของเก่าโดยไม่ต้องพึ่งพาเงินทอง พวกเขาปฏิเสถวิถีชีวิตแบบเมืองด้วยการฉีกออกไปจากวิถีชีวิตที่รีบเร่ง บีบคั้นและเคร่งเครียด ไปสู่ชีวิตที่เป็นการเดินเท้าค่อยๆสำรวจเส้นทาง ใกล้ชิดกับธรรมชาติและไม่เป็นทาสของเวลา เพราะการทำในพื้นที่สาธารณะอย่างบาทวิถีทางเท้าของสนามหลวงกลายเป็นบ้านพึ่งพิงอาศัยหลบนอนชั่วคราวนั้นมียของการต่อต้านขัดขืนอย่างเป็นทางการ วิถีชีวิตของคนสนามหลวงจึงมียของการดิ้นรนต่อสู้อยู่ตลอดเวลาและมีความพยายามที่จะหาหนทางเพื่อแสดงออกถึงความมีตัวตนในสังคม โดยไม่ยอมตกอยู่ในพื้นที่ซึ่งสังคมกำหนดคือ การพยายามใช้ชีวิตประจำวันอย่างเป็นปกติสุข มีการใช้สัญชาตญาณการเอาตัวรอดด้วยกลยุทธ์ของการเคลื่อนไหวไปมาไม่หยุดนิ่ง กลมกลืนกับพื้นที่ และไม่แสดงตนในรูปแบบใดแบบหนึ่งอย่างสม่ำเสมอเช่น ดังนั้นอัตลักษณ์ของพวกเขาจึงมีลักษณะของการสร้างภาพที่คลุมเคลือ และเป็นอัตลักษณ์แบบผสมผสาน

จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลเชิงลึกที่ได้จากการทำแผนที่เดินดินและการสัมภาษณ์คน สนามหลวงมาวิเคราะห์ด้วยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชายขอบเพื่อนำมาตีความเชิงสัญลักษณ์ ดังต่อไปนี้

จากการวิเคราะห์ด้วยแนวคิดพื้นที่ของความเป็นอื่น (Other Space) ของคนสนามหลวง พบว่า สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนสนามหลวงมาพักอาศัยทำ มาหากินในบริเวณนี้ เพราะพวกเขามีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพระมหากษัตริย์ผ่านสัญลักษณ์ของ วัด วังและท้องสนามหลวงด้วยชุดวาทกรรม “บ้านของพ่อ” ที่ส่งผลให้คนสนามหลวงเกิดความ ภาคภูมิใจและรู้สึกปลอดภัย

สนามหลวงในบทบาทของพื้นที่ราชการ โดยรัฐบาลใช้มาตรการจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวง และสร้างรั้วเหล็กสีเขียวปิดล้อมสนามหลวง สื่อความหมายถึง ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ของการกีด กันจากแหล่งทรัพยากรและปิดกั้นความทรงจำเกี่ยวกับ “บ้านของพ่อ” ซึ่งเป็นหัวใจของคนสนามหลวง

แม้จะถูกปิดกั้นด้วยรั้วเหล็กและกฎระเบียบแต่คนสนามหลวงได้สร้างพื้นที่ของความเป็นอื่น หรือพื้นที่ในจินตนาการด้วยการนำรั้วมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอาทิ การนอนข้างแนวรั้วด้าน นอกสนามหลวงหรือการนำวัตถุสิ่งของไปแขวนตากเป็นบ้านบนทางเท้าเพื่อนอนพัก โดยผู้วิจัยได้นำมา ตีความเป็นสื่อสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

- บ้านบนทางเท้า สื่อความหมายถึง ความรักและความหวังแบบชั่วคราว
- ประติมากรรมเทวสตรีและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สื่อความหมายถึง สนามหลวงด้าน ทิศใต้อันเป็นที่สวรรค์ อันเป็นที่สถิตของสิ่งสูงส่งที่คนสนามหลวงเคารพรัก
- อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 สื่อความหมายถึงสนามหลวงด้านทิศเหนืออัน เป็นพื้นที่นรกเพราะเป็นสถานที่ระลึกแก่ผู้วายชนม์ ซึ่งคนสนามหลวงอาศัยอยู่และเสียชีวิต ณ ที่แห่งนี้ จำนวนมาก

- ขยะ สื่อความหมายถึง ทรัพยากรอันมีคุณค่าหรือ “เครื่องหมายของความงาม” ที่ปรากฏ ในบ้านและวิถีชีวิตของคนสนามหลวง

- การเดินสำรวจ สื่อความหมายถึง การสร้างกลยุทธ์ในการเข้าถึงทรัพยากร และหลีกเลี่ยง การจับกุมของเจ้าหน้าที่ ด้วยการเคลื่อนไหว ไม่ยึดติดในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

จากการวิเคราะห์คนสนามหลวงผ่านแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี (Phantasmagoria) พบว่า การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงจึงเป็นเสมือนกลไกการเอาชีวิตรอดของมนุษย์ การ เหยี่ยวยาตนเองด้วยจินตนาการภาพฝันในสิ่งที่ตนเองปรารถนาจึงเป็นการสร้างดุลยภาพภายในจิตใจ

ให้มีความหวังที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ท่ามกลางโลกของความจริงที่ต้องทุกซ์ทนกับความหิว ความเจ็บป่วย การกวาดล้างจับกุมและความล้มเหลวของชีวิตในอดีตที่คอยติดตามหลอกหลอนเหมือนเงาที่อยู่เคียงข้างพวกเขาไปจนหมดลมหายใจ คนสนาามหลวงมีเรื่องเล่าชีวิตสะท้อนโศกนาฏกรรมและความหวัง ซึ่งมีความคล้ายกับนวนิยายที่ถูกแต่งขึ้นเพื่อความบันเทิง การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนาามหลวงจึงมีลักษณะสองนัย ที่กำกวมระหว่างโลกของความจริงกับพื้นที่ในจินตนาการ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วนดังนี้

การสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิตของคนสนาามหลวง ในด้านความเชื่อ การทำมาหากิน และความบันเทิงนั้น สนาามหลวงจึงเปรียบเสมือน “สวรรค์บนดิน” ซึ่งเป็นได้ทั้งที่พึงทางกายและใจ ซึ่งภาพรวมของการสร้างภาพฝันคือ การได้ใช้ชีวิตที่สนาามหลวงอย่างสงบสุข มีชีวิตอิสระและการปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึกไปกับความบันเทิง ดังนั้นการสร้างโลกแฟนตาซีจากวิถีชีวิต ในด้านภาพฝันของคนสนาามหลวง จึงสามารถตีความผ่านสัญลักษณ์ที่ประกอบด้วย วัดพระศรีรัตนศาสดารามและประติมากรรมเทวสตรีที่ลานน้ำพุ สื่อความหมายถึง การให้และความรัก ความเมตตาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีต่อมนุษย์ และตัวละครจากวรรณกรรมพื้นบ้านที่ใช้ในการแสดงมหรสพเช่น เรื่อง พระเวชสังครชาดก สื่อถึงการประสบชะตากรรมของครอบครัว การพลัดพรากจากบ้านเกิดและความเป็นผู้ให้ เรื่อง สังข์ทอง สื่อถึงการประสบชะตากรรมพลัดพรากจากครอบครัว การเดินทางท่องเที่ยว การมีพลังวิเศษ รวมทั้งการมีรูปภายนอกที่น่ารังเกียจแต่ภายในมีความงดงาม

คนสนาามหลวงสร้างโลกแฟนตาซีผ่านวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกอย่างชัดเจน โดยการสร้างภาพฝันซึ่งเป็นการสะท้อนความปรารถนาในจิตใจจากความเชื่อของสิ่งสูงสุด การสวมบทบาทเป็นนักเดินทางผจญภัยเพื่อสำรวจหาทรัพย์ากรที่มีค่าคือ ขยะ เพื่อนำมาสร้างบ้านในจินตนาการ และการเป็นคนเที่ยวผู้รักอิสระ ขึ้นขอรับการชมมหรสพความบันเทิง ในขณะที่เดียวกันภาพหลอนที่ปรากฏขึ้นจากความวิตกกังวลของคนสนาามหลวง จึงสามารถตีความผ่านสัญลักษณ์ที่ประกอบด้วย อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะเป็นสถานที่ระลึกแก่ผู้วายชนม์ ซึ่งคนสนาามหลวงเสียชีวิต ณ ที่แห่งนี้จำนวนมาก การใช้ภาพถ่ายของเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่สนาามหลวง และรั้วที่นำมาล้อมสนาามหลวง เพื่อสื่อถึงความรุนแรงในเชิงสัญลักษณ์และการควบคุมจนขาดอิสระในการดำรงชีวิตที่ภาครัฐกระทำต่อคนสนาามหลวงและประชาชนที่ตกเป็นเหยื่อจากความรุนแรง

การสร้างโลกแฟนตาซีจากเรื่องเล่าชีวิตของคนสนาามหลวง เกิดจากความปรารถนา คือ ต้องการความรักความเข้าใจจากครอบครัว ต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคมและได้อาศัยทำมาหากินในพื้นที่สนาามหลวงอย่างสงบสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนสนาามหลวงมีความหวังว่า เมื่อได้พบกับ

ครอบครัวที่พลัดพรากจากกันและได้ขอโทษกรรมต่อกันแล้วก็อยากจะกลับมาใช้ชีวิตที่เหลือและตายในฝันที่สนามหลวง

ภาพหลอนจากเหตุการณ์ในอดีตที่ลืมไม่ได้แต่จำไม่ลง คือ การสำนึกผิดต่อการกระทำผิดพลาดในอดีต ความล้มเหลวในชีวิตครอบครัว การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักและเคยทำงานที่สังคมไม่ยอมรับ

ภาพหลอนจากความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ในปัจจุบันคือ จากการถูกตีตราว่าเป็นคนไร้บ้าน คนบ้า การวิตกกังวลจากการจับกุมของเจ้าหน้าที่ กลัวการขาดอิสรภาพ ความทรمانจากการเจ็บป่วยเรื้อรังและการเสียชีวิตโดยไม่ได้พบกับครอบครัว

ดังนั้นการสร้างสัญลักษณ์แทนภาพฝันคือ ตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านไทยอาทิ สังข์ทอง และมหาเวทสันดรชาดก ส่วนการสร้างสัญลักษณ์แทนภาพหลอนคือ “ผี” (เป็นคำที่คนสนามหลวงใช้เรียกคนไร้บ้านที่หมดอาลัยตายอยากในชีวิตจนมีร่างกายซูบผอมเหมือนซากศพ) หรือภาพของ “สัตว์นรก” ที่แทนความหมายของคนสนามหลวงที่รู้สึกโทษตัวเองจากการกระทำในอดีตราวกับตกอยู่ในนรกภูมิ ที่ถูกเผาไหม้ด้วยไฟนรกและบาปกรรมที่ลูกใหม่ในตัวสัตว์นรก ซึ่งสัตว์นรกจะมีรูปร่างที่ผิดธรรมชาติ ผอมโซ เปลี่ยนเปล้าปราศจากเครื่องแต่งกายใดๆ แสดงถึงความไม่เที่ยงแท้ตามคติทางพุทธศาสนา วรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง สังข์ทองและมหาเวทสันดรชาดก และความเชื่อเกี่ยวกับนรกภูมิ เพราะเป็นเรื่องเล่าที่คนไทยคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี วรรณกรรมเรื่องสังข์ทองนั้นถูกนำมาแสดงในละครแก้วบนและลิเกในงานมหรสพที่สนามหลวงโดยตลอด ส่วนเรื่องมหาเวทสันดรชาดกกับความเชื่อเกี่ยวกับนรกภูมินั้นเป็นเรื่องเล่าที่อยู่คู่กับพระพุทธศาสนามาช้านาน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเชื่อและอัตลักษณ์ตัวตนของคนสนามหลวง

เมื่อสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจนได้สัญลักษณ์ที่สามารถสื่อถึงการสร้างมโนภาพฝันและมโนภาพหลอนในโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงได้แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบและลักษณะของศิลปะแฟนตาซิกที่มีความเชื่อมโยงทางความคิดกับแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซี เพื่อค้นหาวิธีการสร้างสรรค์ที่เหมาะสมในผลงานของตนเองต่อไป

จากการศึกษาผลงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับความเป็นชายขอบของไทยพบว่า ผลงานมีรูปแบบตายตัวทั้งด้านความคิดและวิธีการนำเสนอ ซึ่งปัญหาอาจเกิดขึ้นจากการขาดพื้นฐานความรู้ในเรื่องที่นำมาสร้างสรรค์คือ ขาดการศึกษาทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับคนชายขอบในบริบทอื่นๆ และการติดอยู่ภายใต้อิทธิพลทางศิลปะซึ่งสาเหตุของปัญหาอาจมาจากการปฏิเสธที่จะนำองค์ความรู้จากสาขาวิชาอื่นมาใช้ในการสร้างสรรค์เพราะศิลปินส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า ผลงานต้องสร้างจากอารมณ์

ความรู้สึกของตนเองเท่านั้น ส่วนศิลปินที่สามารถแสดงออกถึงการสร้างโลกแฟนตาซีที่ฉายมโนภาพฝัน และหลอนได้ดีคือ จ่างแช่ตั้งกับคาร่า วอร์เกอร์ซึ่งทั้งสองท่านสะท้อนสภาวะพื้นที่ของความเป็นอื่นในเรื่องชนชั้นและเชื้อชาติ ซึ่งอาจมาจากการที่ทั้งสองท่านมีประสบการณ์ตรงในชีวิตและมีการศึกษาองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และวรรณกรรมมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ อัตลักษณ์ที่จ่างกับวอร์เกอร์มีร่วมกันคือ ศิลปินตั้งคำถามกับโครงสร้างทางสังคมในเรื่องความเท่าเทียมกันของมนุษย์ พวกเขาต่อสู้ด้วยกลวิธีทางศิลปะที่มีความเฉพาะตัว ปฏิเสธรูปแบบตามจารีตเดิม ด้วยการสร้างผลงานศิลปะที่ใช้วิธีการสร้างสรรค์ผลงานด้วยมือหรือการใช้วิธีการและวัสดุที่ดูธรรมดาเช่น การตัดกระดาษ เป็นภาพเงาดำ ยิ่งไปกว่านั้นผลงานของพวกเขายังท้าทายมุมมองโลกทัศน์ของผู้ชมที่มีต่อศิลปะและสังคมอีกด้วย

ศิลปะแฟนตาซิกหรือวิจิตรจินตนาการ (Fantastic Art) เป็นเหมือนที่พำนักของจินตนาการคือ “ชายขอบของความเป็นจริง” ที่เกี่ยวข้องกับจินตภาพทั้งแบบกระจางชัดและแบบคลุมเครือของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการนำเสนอภาพมนุษย์ทั้งในแบบที่เห็นภายนอกทั่วไป ขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงแง่มุมเร้นลับของบุคคลที่มีพฤติกรรมแปลกประหลาดหรือกลับไปกลับมา แหวกแนว ความฝัน ความปรารถนา เป็นเรื่องของสภาวะจิตที่แฝงเร้นอยู่ในผลงานโดยศึกษาภาพจิตรกรรม อุทยานแห่งโลกีย์สุข ของเฮโรนีบัส โบส มีการใช้จินตนาการในการสร้างรูปร่างรูปทรงและองค์ประกอบภาพ รวมทั้งบรรยากาศในภาพต่างไปจากสิ่งที่มีอยู่จริง เป็นงานเขียนที่แสดงให้เห็นถึงโลกของความฝัน (และ) ความฝันร้ายที่เกิดจากร่างผสม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำวิธีการสร้างร่างผสม (Hybrid figure) มาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานและหยิบยืมวัฒนธรรมการสร้างรอยสักแฝงนัย (Ambigram tattoo) ของผู้ป่วยโรคซึมเศร้ามาใช้ เนื่องจากความพิเศษของรอยสักแฝงนัยคือ ความหมายของถ้อยคำจะเปลี่ยนไปหรือมีความขัดแย้งกับความหมายเดิม เช่น ถ้อยคำที่มีความหมายเป็นบวกแต่เมื่อดูแบบพลิกกลับจะพบว่าความหมายเป็นลบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างโลกแฟนตาซีที่ต้องปรากฏภาพฝันกับภาพหลอนควบคู่กันไป

การอภิปรายผลการสร้างสรรค์

การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสมชุด “ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสมที่สะท้อนการสร้างโลกแฟนตาซีของคนไร้บ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ โดยมีผลงานทั้งสิ้นจำนวน 6 ชุด โดยเริ่มต้นการศึกษาค้นคว้าและทดลองเพื่อหาแนวทางการสร้างสรรค์ควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารวิชาการและการลงพื้นที่ภาคสนามด้วย

การสร้างผลงานในภาคการศึกษาที่ 1 และ 2 ปีการศึกษา 2557 เป็นการทดลองสร้างผลงานจากประสบการณ์ตรงที่มีต่อกลุ่มคนไร้บ้านจำนวน 2 ชุด ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นลงพื้นที่สังเกตการณ์ด้วยตนเองโดยมุ่งเน้นไปที่การค้นหาวस्तุดูอุปกรณ์ที่จะสามารถแสดงอัตลักษณ์ตัวตนของคนไร้บ้านในสนามหลวงได้

การสร้างผลงานในภาคการศึกษาที่ 1 และ 2 ปีการศึกษา 2558 เป็นช่วงที่ผลงานมีพัฒนาการทางด้านเทคนิควิธีการและการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่สะท้อนถึงคนไร้บ้านได้มากขึ้นโดยเฉพาะด้านอารมณ์สะท้อนใจ แต่ผลงานยังไม่สามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนไร้บ้านกับพื้นที่สนามหลวงได้ตามที่ต้องการ ในผลงานที่ใช้นำเสนอหัวข้อจำนวน 2 ชุด ผู้วิจัยจึงนำสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงพื้นที่สนามหลวงมาใช้ในการจัดวางผลงาน

ผลงานทดลองจำนวนสี่ชุดถูกสร้างขึ้นควบคู่ไปกับการลงพื้นที่สำรวจวิถีชีวิตคนสนามหลวง ดังนั้นจะสามารถเห็นพัฒนาการของผลงานได้อย่างชัดเจน เพราะผลงานชิ้นที่หนึ่งถึงสามถูกสร้างขึ้นจากวิถีชีวิตปกติของการเดินเก็บของเก่า โดยการนำทรัพยากรที่มีค่าของคนสนามหลวงมาใช้แสดงรูปทรงของคนและวัตถุที่เกี่ยวข้องเช่น รถเข็น ถังพลาสติกใบใหญ่ มาเป็นสื่อหลักในการแสดงออก ต่อมาในผลงานทดลองชุดที่สี่ เป็นช่วงที่เริ่มเข้าใจวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากการล้อมรั้วสนามหลวง ทำให้การทำมาหากินความยากลำบากแต่พวกเขายังยืนหยัดอยู่ในพื้นที่ต่อไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำสัญลักษณ์ของรั้วมาใช้ในผลงานที่แสดงอาณาเขตของอำนาจที่กีดกันพวกเขาในฐานะขยะสังคม ซึ่งผลงานทั้งสี่ชุดทำให้ค้นพบวัสดุและเทคนิควิธีการที่เหมาะสมกับเรื่องราวได้ดี

การสร้างผลงานในภาคการศึกษาที่ 1 และ 2 ปีการศึกษา 2559 ผู้วิจัยได้สร้างผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่ 1 มีชื่อผลงานว่า “บ้านหลวง” ขนาด $5 \times 5 \times 2.5$ เมตร เทคนิคจัดวางสื่อผสมผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นแรกเป็นการแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับคนสนามหลวงที่ตกเป็นเหยื่อจากความรุนแรงทางการเมืองและสังคมไทยซึ่งเป็นวัฏจักรวนเวียนเกิดขึ้นในพื้นที่สนามหลวงหลายครั้ง โดยนำเสนอผลงานด้วยการสร้างโมโนภาพของความขัดแย้งระหว่างภาพหลอนที่สะท้อนความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์กับภาพพื้นที่สะท้อนการมีบ้านที่สงบสุข

ด้านกายภาพของผลงานที่เกิดจากการผสมผสานรูปทรงที่มีความหมายขัดแย้งกันคือ รั้วกับบ้าน โดยมีการสร้างภาพแฝงนัยด้วยวิธีการสานและปะติดของภาพคนสนามหลวงและภาพทิวสตรีที่สื่อถึงโลกในอุดมคติที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง ผู้วิจัยได้นำวิธีการเดินกับการมองเห็นของคนสนามหลวงมาใช้เพื่อให้ผู้ชมมีปฏิสัมพันธ์ในการมองเห็นเช่นเดียวกับคนสนามหลวง

การสร้างผลงานในภาคการศึกษาที่ 1 และ 2 ปีการศึกษา 2560 - 61 ผู้วิจัยได้สร้างผลงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่ 2 มีชื่อผลงานว่า “บ้านหลวง : ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี” ขนาด $4 \times 10 \times 2.5$ เมตร

เทคนิคจัดวางสื่อผสม เป็นการแสดงถึงการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อกอบกู้ตัวตนด้วยการสร้างโลกแฟนตาซีที่สะท้อนภาพหลอนของนรกจากความทรงจำเรื่องบ้านของคนสนามหลวงที่ถูกทำลายจากการจัดระเบียบและความทุกข์ในอดีตจากการสำนึกผิดในเรื่องของกฎแห่งกรรม ส่วนการสร้างมโนภาพฝันของสวรรค์ที่แสดงความผูกพันด้านจิตใจของคนสนามหลวงกับสิ่งสูงสุดตามความเชื่อของชุมชนนำมาซึ่งความสุขสงบและปลอดภัยและการขอโหสิกรรมต่อกัน

ด้านกายภาพของผลงาน จะเป็นผลงานที่เกิดจากการผสมผสานรูปทรงที่มีความหมายขัดแย้งกันคือ รั้วสนามหญ้าสีขาวกับบ้านไม่มีหลังคา โดยมีการสร้างภาพแฝงนัยด้วยการวาดเส้นแบบจิตรกรรมประเพณีไทย ด้วยการนำตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านมาใช้เช่น ด้านภาพฝันคนสนามหลวงจะสวมบทบาทพระนางพาคระบอครวีเดินท่องเที่ยวหรือเกี่ยวพาราสี แต่ด้านภาพหลอนพวกเขาจะเป็นสัตว์นรกในแดนนรกที่นาเวทนา

มีการสร้างประติมากรรมร่วมผสมที่เกิดจากประติมากรรมเทวสตรีที่เป็นสัญลักษณ์ของความเมตตาแก่ผู้หญิงสนามหลวงที่กำลังเก็บขวดและนกพิราบซึ่งสร้างจากเศษวัสดุเหลือใช้ ขวดและถุงพลาสติกเพื่อแสดงถึงสุนทรีย์ของขยะ โดยนัยสำคัญคือ การนำวัตถุต่างๆ ที่ไร้ค่ามาเปลี่ยนแปลงหรือแปรรูปไปสู่บางสิ่งบางอย่างที่มีคุณค่า เพื่อแสดงให้เห็นถึง “คุณค่าที่ซ่อนเร้น” ของสิ่งที่ได้รับการดูแลถูกเหยียดหยามให้เปิดเผยออกมา เป็นการเปิดพื้นที่ของความเป็นอื่นเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางด้านศิลปะให้เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ผู้วิจัยยังได้นำวิธีการเดินและมุมมองการสำรวจของคนสนามหลวงมาใช้ในผลงาน

การเดินเท้าเพื่อมองเห็นมโนภาพแฝงนัยของคนสนามหลวงเพื่อให้ผู้ชมได้เข้าสู่โลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง ผู้วิจัยใช้วิธีการติดตั้งภาพแฝงนัยบนผนังที่มีมุมสี่เหลี่ยมห้องศาเพื่อรองรับกับสายตาของผู้ชมที่จะมองไปทางด้านข้างของผนัง โดยผู้ชมจะเดินสำรวจภาพและใช้เวลาในการปะติดปะต่อเพื่อทำความเข้าใจภาพบนผนังโดยรวม การเดินเพื่อมองเห็นมโนภาพสำคัญคือ เมื่อผู้ชมมองภาพจิตรกรรมในมุมมองปกติจะปรากฏลักษณะคลุมเครือและกำกวมของภาพ ดังนั้นผู้ชมจึงต้องสำรวจเพื่อทำความเข้าใจความหมายของภาพจึงต้องเปลี่ยนมุมมองคือ การมองจากซ้ายไปขวาผู้ชมจะเห็นภาพที่ให้ความหมายแบบหนึ่ง และเมื่อมองกลับจากขวามาซ้ายก็จะเห็นภาพในความหมายอีกแบบหนึ่ง ซึ่งความหมายของภาพทั้งสองด้านจะมีความขัดแย้งกันอย่างชัดเจน ดังนั้นการมองคนสนามหลวงตามมุมมองปกติจะเห็นภาพคนสนามหลวงที่ดูกำกวม คลุมเครือ แต่เมื่อพยายามมองในมุมอื่นจะเริ่มเห็นคนสนามหลวงในด้านภาพฝันที่มีความสุข และในมุมมองตรงข้ามจะเห็นภาพหลอนของคนสนามหลวงที่มีความทุกข์นั่นเอง

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการสร้างสรรค์และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาด้วยกระบวนการศึกษาความรู้เกี่ยวกับคนไร่บ้านเอกสารงานวิชาการไปสู่การลงพื้นที่ภาคสนามทำการสัมภาษณ์เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตเชิงลึกของกลุ่มคนสนามหลวงอย่างถ่องแท้ และนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ด้วยแนวคิดทฤษฎีเพื่อหาทัศนธาตุทางศิลปะที่สื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของการสร้างโลกแฟนตาซีที่สะท้อนมโนภาพหลอนและฝันควบคู่กัน ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ที่ค้นพบ และข้อเสนอแนะจากการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจัดวางสื่อผสมชุด “ตั้งสวรรค์ ปานอเวจี : การสร้างโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวง” ดังนี้

1. องค์ความรู้ใหม่จากการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ สิ่งที่ค้นพบคือ การสร้างสรรค์ศิลปะเกี่ยวกับคนไร่บ้านในด้านแนวความคิดที่ต่างออกไปจากงานศิลปะเกี่ยวกับคนไร่บ้านที่ผ่านมา ด้วยการใช้ประสบการณ์ร่วมของผู้วิจัยกับคนไร่บ้านที่เชื่อมโยงกันด้วยสภาวะจิตของ “คนไร่บ้านในเชิงความรู้สึก” และนำเสนอประเด็นสำคัญซึ่งแสดงอัตลักษณ์ตัวตนที่พิเศษของคนไร่บ้านไทยซึ่งแตกต่างจากคนไร่บ้านในต่างประเทศคือ คนสนามหลวงมีความผูกพันทางใจกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ผ่านโลกอุดมคติของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “บ้านของพ่อหรือบ้านหลวง” ซึ่งสะท้อนให้เห็นความย้อนแย้งของวัฒนธรรมความเชื่อกับการสร้างระเบียบของสังคมไทยในโลกสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

ในด้านรูปแบบทางศิลปะที่แตกต่างจากงานศิลปะเกี่ยวกับคนไร่บ้านที่ผ่านมาที่มักนำเสนอในรูปแบบสัจนิยมและนำเสนอคนไร่บ้านในมุมมองของความมืดมนเพียงด้านเดียว ผู้วิจัยได้นำเสนอโลกทัศน์ของคนสนามหลวงที่ผูกพันกับพื้นที่ที่สะท้อนผ่านการสร้างโลกในจินตนาการของภาพฝันที่มีความสุขและภาพหลอนจากโลกความจริงที่เป็นทุกข์ได้ โดยมีการประยุกต์ใช้การวาดเส้นแบบจิตรกรรมแนวประเพณีกับตัวละครและเรื่องราวในวรรณกรรมพื้นบ้านมาสร้างภาพตัวแทนโลกแฟนตาซีของคนสนามหลวงด้วย ดังนั้นผลงานศิลปะของคนสนามหลวงจึงมีสุนทรียภาพแบบตั้งสวรรค์ ปานอเวจีที่แฝงนัยความงามของบ้านและวิถีชีวิตที่สร้างจากวัสดุจำพวกขยะซึ่งเป็นทรัพยากรอันมีค่า ในขณะที่สังคมตราว่าพวกเขาเป็นขยะสังคมที่ไร้ค่าจนต้องกำจัดให้พ้นจากพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

2. องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยและสร้างสรรค์ สิ่งที่ค้นพบคือ จากการศึกษาลงงานศิลปะเกี่ยวกับคนไร่บ้านที่ผ่านมาของไทยทำให้ทราบว่า ปัญหาในการสร้างสรรค์เกิดจากการยึดติดกับรูปแบบแนวคิดและสุนทรียะที่สำเร็จรูป รวมทั้งอิทธิพลของผลงานศิลปะป็นที่มีชื่อเสียง ผู้วิจัยตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและได้พบแนวทางแก้ไขเพื่อพัฒนาผลงานศิลปะเกี่ยวกับคนไร่บ้านให้หลุดออกจากรอบได้ ด้วยวิธีการที่ศิลปินควรมีประสบการณ์ตรงในเรื่องที่ตนเองสนใจอย่างลึกซึ้งและศึกษาหาความรู้ใหม่จากเอกสารหรือวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกและรอบด้านในเรื่องนั้น จากนั้นจึงนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ในประเด็นที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้จน

ได้รูปร่างรูปทรงทางศิลปะมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน เพราะการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้มาของ ข้อมูลที่จะใช้ในการสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญ การได้รับความรู้หรือประสบการณ์ใหม่ที่มีลักษณะพิเศษ จะส่งผลให้ผลงานศิลปะเกิดรูปแบบวิธีการที่มีความแปลกใหม่ตามไปด้วย ซึ่งผลงานศิลปะควรมีความ หลากหลายและแตกต่างเพื่อสะท้อนตัวตนของศิลปิน ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า การพัฒนาผลงานเกี่ยวกับคน ไร่บ้านในสังคมไทยจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยและจินตนาการจากการสร้างสรรค์มา บูรณาการหล่อหลอมรวมกันจึงจะเกิดเป็นศิลปะของคนไร่บ้านที่มีสุนทรียะและเข้าถึงใจของผู้คน ได้มากขึ้น ดังนั้นการสร้างสรรค์ผลงานที่สร้างความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงนั้น จำเป็นต้องทำงานกับ ปัญญาฐานใจ ไม่เน้นไปที่ฐานคิดแต่เพียงอย่างเดียว และหากจะให้เข้าไปอยู่ในเนื้อตัวก็ต้องหาโอกาส ไปสัมผัสและเรียนรู้กับกลุ่มคนไร่บ้านเพื่อพัฒนาปัญญาฐานกายให้เกิดประสบการณ์นั่นเอง

3. ข้อเสนอแนะจากการสร้างสรรค์ผลงานในชุดนี้คือ กระบวนการวิจัยและสร้างสรรค์ เกี่ยวกับคนไร่บ้านชุดนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อศึกษากลุ่มคนชายขอบในลักษณะอื่นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาคนกับพื้นที่เฉพาะจะยิ่งทำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยหวังว่า กระบวนการวิจัยและสร้างสรรค์ผลงานในชุดนี้จะเป็นประโยชน์ให้กับผู้ที่สนใจเพื่อนำไปพัฒนาต่อยอด ผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับคนชายขอบต่อไปในอนาคต

รายการอ้างอิง

- Canguilhem, G. (2005). *Monstrosity and the Monstrous* (C. Turner, Trans.). London: Routledge.
- Carkhuff, R. (1978). *The Art of Helping*. Massachusetts: Human Resource Development Press.
- Chris, B. (2008). *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: Sage.
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in social science research*. London: Sage.
- David, S. (1988). *Purification of Space*. *Environment and Planning D Society and Space* 6/4(December).
- Fineberg, J. (2000). *Art since 1940 : Strategies of being*. London: Laurence King Publishing.
- Finnegan, R. (1997). *Story the Self: Personal Narratives and Identity*. London: Sage.
- homeless-recreational-vehicle , h. p. c. (2561, 2 สิงหาคม 2561). ทำไมการจับกุมคนไร้บ้านในอเมริกา จึงไม่แก้ปัญหอะไร Retrieved from <https://penguinhomeless.com/homeless-recreational-vehicle,2561>
- <https://penguinhomeless.com>. (2558, 8 ธันวาคม 2558). เปิดรายงานคนไร้บ้านในอเมริกาประจำปี 2016 Retrieved from <https://penguinhomeless.com/americas-homeless-population>
- McRefugees, h. t. c. (2561, 6 กุมภาพันธ์ 2561). McRefugees วิธีของคนไร้บ้านในฮ่องกง. Retrieved from <https://themomentum.co/mcrefugees>.
- Onega, S., & landa. (1996). *Narratology*. New York Longman.
- Ruba, S. (2001). *New Approaches to Migration : Transnational Communities and the Transformation of Home*. London: Routledge.
- Seymour-smith, C. (1986). *Dictionary of Anthropology*. London: Macmillan.
- Shahat, E., & Stam, R. (1998). *Narrativizing Visual Culture : Toward a polycentric aesthetic ; The Visual Culture Reader*. London: Routledge.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting qualitative data. Methods for analyzing talk, text and interaction*. London: Sage.

- Terry, C. (1988). phantasmagoria: spectral technology and the metaphoric of modern reverie. *critical inquiry*, 15 no.1(autumn,1988), 26-61.
- Tokyo-homeless-man-living-in-a-cardboard-box. (2560, 13 พฤศจิกายน 2560). เจาะลึกชีวิต 'มนุษย์กล่อง' คนไร้บ้านญี่ปุ่นผู้พ่ายแพ้ต่อเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป. Retrieved from <https://thestandard.co/tokyo-homeless-man-living-in-a-cardboard-box>
- กิติพัฒน์ นนทปัทมยะดูล. (2552). ทักษะการบำบัดแนวเรื่องเล่าและทักษะการวิจัยแนวเรื่องเล่า: ทักษะสองด้านในเนื้อเดียวกัน. กรุงเทพฯ: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- คมกฤษ อู่เต็กเค่ง. (2561). ความหวังในวันที่โลกใกล้เป็นดิสโทเปีย. วารสารฟ้าอักษร, ปีที่14ฉบับที่2.
- จำง แซ่ตั้ง. (2556). "จำง แซ่ตั้ง : เพราะฉันต้องการ ที่ว่างของฉัน" กรุงเทพฯ: มูลนิธิจำง แซ่ตั้ง.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอสการ. (2550). วาทกรรมการพัฒนา:อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะและความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- เดนิส วูด. (2554). มองโลกผ่านแผนที่ร้อยแผ่นร้อยเรื่องราว (อรวรรณ คุณเจริญ, Trans.). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ทองกร โภคธรรม. (2547). มิแชล ฟูโกต์, ร่างกายใต้บังคับการ (ทองกร โภคธรรม, Trans. นพพร ประชากุล Ed.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ. .
- ไทยรัฐทีวี. (2557, 12 มีนาคม 2557). คนไร้บ้านที่มาจากอาการตกค้างของวิกฤตการณ์การเมืองไทยและได้รับผลกระทบทางการเมือง Retrieved from www.thairat.co.th/Content/pol
- นที สรวารี. (มูลนิธิอิสสรชน, 2556, 3 ตุลาคม 2556). มูลนิธิอิสสรชน. Retrieved from <http://www.issarachonfoundation.com>
- นิรันดร์ เรื่องกิตติยัตยง. (2540). รูปแบบชีวิตเมืองหลวง:ศึกษาจากสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546). เปิดพรมแดน โลกของคนไร้บ้าน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- แบร์รี, ส. (2555). มิแชล ฟูโกต์. (จาระมี เชียงทอง & สุนทร สุขสรานจิต, Trans.). กรุงเทพฯ: ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินธร.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์., e. (2560, 14 มีนาคม 2560). Retrieved from <https://www.terrakkk.com/news/94496>
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล. (2546). เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างซอ ช่างฟ้อนและอื่นๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม. 2546: โรงพิมพ์แปลน พรินต์ติ้ง.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล. (2541). เหย่ร้าง-พรางกาย:การทดลองมองร่างกายในศาสนา ปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ศิลปะและมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

- ปาริฉัตร กรอนันต์. (2557). การศึกษาร่างผสมในงานศิลปกรรมของช่วง มูลพินิจ. *Veridian E-Journal*, ปีที่7 ฉบับที่3เดือนกันยายน-ธันวาคม 2557.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2554, 20 กันยายน 2554). เที่ยวคุกเก่าได้ร่วมเงาสวนรมณีนาค. Retrieved from <https://mgronline.com/travel/detail/9540000066298>
- พระราชบัญญัติตัดสินคดีคนจรจัดฯ. (2451). พระราชบัญญัติตัดสินคดีคนจรจัดและคนที่เคยต้องโทษหลายครั้ง รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓(13กันยายน2451). In (Vol. เล่มที่25 ตอนที่ 24, pp. 666). กรุงเทพฯ.
- โพสต์ทูเดย์ออนไลน์. (2561, 8 มกราคม 2561). โปรดเกล้าฯจัดงานอุ่นไอรักคลายความหนาว. Retrieved from <https://www.posttoday.com/social/general/534171>
- มณฑกานต์ ฉิมมานี. (2559). คนไร้บ้านมาจากไหนไปไหน และจุดเปลี่ยนของการกลายเป็นคนไร้บ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย. (2553). ร่างรายงานการศึกษาการศึกษาแนวทางช่วยเหลือบุคคลไร้ที่อยู่อาศัย (คนไร้บ้าน) ตามมาตรา 55 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550:
- กรณีการจัดศูนย์พักคนไร้บ้าน (เอกสารอัดสำเนา). Retrieved from กรุงเทพฯ:
- เมธาวี เครืออ่อน. (2547). ศิลปะแพนตาสติก. กรุงเทพฯ: ไพน์อาร์ต ทาซเซ่น.
- รายการเปิดหน้าคุยช่อง32. (2557). คนไร้บ้านที่ได้รับผลกระทบทางการเมือง. Retrieved from <http://www.youtube.com/Abankspace>
- ศาสตราจารย์นายแพทย์มานิช หล่อตระกูล. (2561, <https://med.mahidol.ac.th>, 19 สิงหาคม 2561). โรคซึมเศร้า. Retrieved from <https://med.mahidol.ac.th>
- ศิริพร ณ ถลาง. (2559). คติชนสร้างสรรค์: บทวิเคราะห์และทฤษฎี. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สันต์ สุวัจนวาทินันท์. (2554). ชั่วคราวหรือค้างคินตลอดไป. วารสารสังคมศาสตร์, ปีที่23ฉบับที่ 1-2/2554.
- ศิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (2546). ชีวิตชายขอบ: ตัวตนกับความหมาย. . กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2546). กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2550). คนชายขอบจากความคิดสู่ความจริง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. (2560). รายงานสถานการณ์ความไม่เป็นธรรม: คน(ทำไม)ไร้บ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- อภิัญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). อัตลักษณ์ การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลงจากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- อิทธิพล ตั้งโฉลก. (2550). แนวทางการสอนและสร้างสรรค์กิจกรรมชั้นสูง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	อรอนงค์ กลิ่นศิริ
วัน เดือน ปี เกิด	29 มิถุนายน 2515
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	2538 ปริญญาศิลปบัณฑิต (จิตรกรรม) คณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัย ศิลปากร 2540 ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต (จิตรกรรม) คณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัย ศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	180/108 (92) ซอยเพชรเกษม 55 แขวงหลักสอง เขตบางแค กรุงเทพฯ 10160
ผลงานตีพิมพ์	วารสารวิชาการศิลป์ พีระศรี (Journal of Fine Arts) ปีที่ 3 ฉบับที่ (15 กันยายน 2558)
รางวัลที่ได้รับ	2536 ได้รับทุนการศึกษาและแสดงผลงานจากสถานทูตออสเตรเลีย 2537 รางวัลดีเด่นจากงานแสดงศิลปกรรม “นำสิ่งที่ดีสู่ชีวิต”, บริษัทโตชิบา ไทยแลนด์ 2539 ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย ศิลปนิพนธ์จากบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร 2542 รางวัลพิเศษจากงานแสดงศิลปกรรม “นำสิ่งที่ดีสู่ชีวิต”, บริษัทโตชิบา ไทยแลนด์ 2552 ได้รับทุนสร้างสรรค์ศิลปกรรม ศิลป์ พีระศรี